

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“

ISSN 2815-2816

Сборникът „Мисъл, слово, текст“ е адресиран предимно към българската научна аудитория, поради което се издава на български език с изключение на резюметата и ключовите думи на научните статии. По тези причини сборникът не разполага с импакт фактор или импакт ранг и няма условия за рефериране в международни бази данни.

Редакционната колегия не носи отговорност за изказаните мнения, идеи и хипотези на авторите в докладите, включени в настоящия сборник.

LEX CREDENDI – Варианти и интерпретации

**Том 5 (11) нова серия,
2022**

Сборникът цели да осигури публичност на авторските дискусии от научен (но и популярен) характер, да даде възможност за споделяне на изследователски и коментарни текстове, анализи, съобщения, рецензии, публикации по проекти и свободни теми и др. Широкият профил осигурява по-голяма възможност за дискутиране на различни научни и образователни теми с интердисциплинарен характер.

Приоритетно направление в него е 2.4. Религия и теология. Изследователското поле остава отворено за неограничените полета на хуманитаристиката.

Рецензенти

Проф. г.теол.н. Авксентий
Делипапазов
Проф. г-р Ефрем Ефремов
Проф. г-р Петер Цанев
Проф. г-р Дарина Захариева
Доц. г-р Иван Р. Кръстанов
Доц. г-р Елена Арнаудова
Доц. г-р Симеон К. Кацаров

Съставителство и научна редакция

г-р Жасмина Х. Донкова
г-р Ивелина Н. Николова
г-р Маргарита Д. Загарова

Коректор, технически редактор
и консултант *Жана Д. Ганчева*

@ Графичен дизайн и предпечат
Ивелина Н. Николова

Контакти:
sbornik_misul@abv.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Том 5 (11) нова серия, 2022

LEX CREDENDI –
ВАРИАНТИ
И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Пловдивско университетско
издателство

„Паисий Хилендарски“

ISSN 2815-2816

LEX ORANDI – LEX CREDENDI

Прот. Иван Стоянов Иванов (Кюмюрджийски)
СВИДЕТЕЛСТВА ЗА „ИСТИНАТА“ И „ВЯРАТА“
В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ.
ЛИТУРГИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ / 3

Атанас Ваташки
НАСТАВЛЕНИЯТА НА ЛОГОСА И РАЗУМНО-
БЛАГОЧЕСТИВИЯТ ЖИВОТ НА ЧОВЕКА / 23

Милослав Бонов
СВЯТОСТ И ЗАСТЪПНИЧЕСТВО
В ПРАВОСЛАВНИЯ ДИСКУРС / 27

Ева Ковачева
ФИЗИЧЕСКИ И ДУХОВНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА СЪЮЗА МЕЖДУ
МЪЖА И ЖЕНАТА СПОРЕД КНИГИТЕ НА НОВИЯ ЗАВЕТ / 39

МОРАЛ И СОЦИУМ – РЕЛАЦИИ И МОДУСИ

Прот. Стелиян Кунев
ДА СИ ВЪРНЕМ ДЪГАТА! (КОНЦЕПТУАЛНА
РЕКОНСТРУКЦИЯ НА СИМВОЛА „ДЪГА“
В БИБЛЕЙСКИ И ПАСТИРСКИ АСПЕКТ) / 47

Мария Радева
ПАТЕРНАЛИЗЪМ ЛИ Е ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ЗДРАВНО
ОСИГУРЯВАНЕ? / 51

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

Лиана Гълъбова
ИКОНОПИСНОТО ТВОРЧЕСТВО НА XX ВЕК: СВЕТИ
СОФРОНИЙ ЕСЕСКИ – ПОКРОВИТЕЛ
НА ЦЪРКОВНИТЕ ХУДОЖНИЦИ / 69

Силва Маринова
ПРИТЧА ЗА ЗЛИТЕ ЛОЗАРИ (МАТ. 21:33-41; МАРК.
12:1-9; ЛУКА 20:9-16) (ОПИТ ЗА ХЕРМЕНЕВТИЧЕН И
ИКОНОГРАФСКИ АНАЛИЗ НА ПРИТЧАТА) / 88

Деян Янев
ВЛИЯНИЕТО НА ИНТЕРНЕТ И ВИРТУАЛНОСТТА
ВЪРХУ ЖИВОПИСТА (ИЛЮЗИЯТА В ПОСТ ВИРТУАЛНАТА
ЖИВОПИС) / 102

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПАРАДИГМИ

Пейо Пеев
УПРАВЛЕНИЕ НА КОНФЛИКТТЕ
В УЧИЛИЩНАТА ОБЩНОСТ ЧРЕЗ МЕДИАЦИЯ / 120

Валентина Стоянова
ОСНОВНИ И ДОПЪЛНИТЕЛНИ ФОРМИ
НА ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ
В ДЕТСКАТА ГРАДИНА / 132

ПУБЛИКАЦИИ ПО ПРОЕКТ

Ивелина Николова
НАРОДНО ЧИТАЛИЩЕ „ХРИСТО БОТЕВ“,
СЕЛО ВЛАДИЧЕНЦИ – ДЕЙНОСТ, ПРОЦЕСИ И
ТРАНСФОРМАЦИЯ / 136

РЕЦЕНЗИЯ

Стоян Николов
РЕЦЕНЗИЯ НА АЛБУМИТЕ „ВИДИНСКИЯТ РАЙОН ВЪВ
ВОЕННАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ (1878–1945 Г.)“ И
„БОЙНИЯТ ПЪТ НА 3-ТИ ПЕХОТЕН БДИНСКИ ПОЛК И 15-И
ПЕХОТЕН ЛОМСКИ ПОЛК В ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА
1915–1918 Г.“ / 156

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест Върбаков
ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ
ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА
ДЕМОКРАЦИЯ / 158

Ирина Гъркова
ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ
ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА / 182

Прот. Иван Стоянов Иванов (Кюмюрджийски)

СВИДЕТЕЛСТВА ЗА „ИСТИНАТА“ И „ВЯРАТА“ В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ. ЛИТУРГИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Abstract: The main focus of this study is the knowledge of the truth about the Truth – Jesus Christ. As a theoretical phenomenon, transmitting the real information about the God-man and everything connected with Him, an understanding of the visible and empirical is achieved on the one hand, as at first sight the guidelines in most liturgical Eucharistic and Sacramental texts, and on the other – by touching the believer to the mystical a full experience of the events of the Savior's life and work is made a testimony of faith, through the power and action of the grace received during the sacrament of the Eucharist, Sacraments and some prayers from the Liturgy.

Key words: Church, Jesus Christ, Truth, Faith, Worship, Liturgy, Eucharist, Sacraments

Като богооткровена религия християнството притежава най-висшия култ и богослужение, обособено като тайнство чрез благодатта, силата с действието на свръхестествената Троица, в което е вплетена любовта на Отца, жертвата на Сина – Исус Христос и благодатта на Светия Дух. Този висш култ, който по примера на свършената Христова голготска жертва, преминава в богослужение и живот на християните, е изграден въз основа на истината и познанието за Богочовека Исус Христос – Неговия живот и дело. Ако най-великото свидетелство за безпределната Божия любов към човешкия род е делото на нашето спасение, извършено от Богочовека Исус Христос: „защото Бог толкоз обикна света,

Данни за автора

Протоиерей Иван Стоянов Иванов (Кюмюрджийски) е богослов, литургист, медиевист, църковен дипломат. Възпитаник на Висшия колеж „Капраника“ в Рим; завършва Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Вокалния факултет на Националната музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“ в София и Факултета по Източни църковни науки на Папския институт за Изтока в Рим при Папския грегориански университет. Доктор по философия, доцент в Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

Референт на Апостолическата нунциатура в България за отношенията между Българската православна църква и Светия Престол; преводач на св. папа Йоан Павел II и папа Франциск по време на посещенията им през 2002 и 2019 г. в София; Член на Международната асоциация за литургични изследвания Societas Orientalium Liturgiarum. Църковно-дипломатически представител на на Западно- и

Прот. Иван Стоянов Иванов (Кюмурджийски)

СВИДЕТЕЛСТВА ЗА „ИСТИНАТА“ И „ВЯРАТА“ В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ. ЛИТУРГИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

че отдаде Своя Единороден Син, та всякой, който вярва в Него, да не погине, а да има живот вечен“ (Иоан. 3:16), то величието и необятността на Божията любов се откри в това, че Христос умря за нас, още когато бяхме грешни (Рим. 5:8). По тази логика не ние сме възлюбili Бога, а Той ни възлюби и проводи Сина Си да стане умилюствие за нашите грехове (1 Иоан. 4:10). На вярващите в Христа, по думите на апостола, Бог е дал дух на сила, любов и целомъдрие (2 Тим. 1:7). Божията любов се излива в техните сърца от Светия Дух (Рим. 5:5). Апостолът пише, че с вяра и любов в Христа Исуса се преумножи благодатта на нашия Господ (1 Тим. 1:14). Любовта превъзхожда другите духовни дарования. Тя е съвкупност на съвършенството (Кол. 3:14) и цел на цялото благовестие (1 Тим. 1:5). Без любовта нищо не запазва цената си. При прехода ни във вечността вярата, надеждата, пророчествата и знанието ще изчезнат, а любовта никога не отпада (1 Кор. 13:8).

ЛИТУРГИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА ЗА ИСТИНАТА В ПЪРВИТЕ ВЕКОВЕ НА ХРИСТИЯНСТВОТО

Св. Юстин Философ дава много важни сведения за евхаристиите събрания от своето време, в които много ясно се откриват свидетелствата за истината и вярата на

древната Църква. За Литургията той говори, главно с образи, в 65-а и 67-ма глава от своята „Първа апология и в Разговора с Трифон Юдеина“ (41-ва глава).¹ При това в 65-а и 66-а глава той описва Литургията, извършваща се веднага след кръщението, а в 67-ма глава – евхаристийните събрания в „деня на слънцето“, т.е. в обичния неделен ден.

Свидетелство според текста от 65-а глава: „След това, по този начин повярвали и дали своето съгласие, ние сме така наречените братя, в общото събрание и с цялото усърдие се извършва обща молитва, както за себе си, така и за просветените и за всички други, навред намиращи се, за да се удостоят с познание на истината, и да проявят добри дела гражданите и изпълняващите заповедите, за да получат вечно спасение...“; Свидетелство според текста от 66-а глава: „Тази храна при нас се нарича евхаристия, и никой друг няма право да участва в нея, освен този, който вярва в истината и в нашето учение и се е омил за опрощаване на греховете, и за възраждане и живее така, както е предал Христос. Защото ние приемаме това не като обикновен хляб и обикновено питие, но както Христос нашия Спасител.... Защото, както знаете при посвещаване на встъпващите в тайнствата, им се предлага хляб и чаша с вода“.

¹ Керн, архим. К. Евхаристия. Из чтений в Православном богословском институте в Париж. Париж, 1947, с. 49.

Свидетелствата са ясни, че в ранния период на Християнството догматическият елемент в култа е преобладавал над литургичния, така както и богослужението е било израз и символ на вярата в Исус Христос и е имало силно есхатологичен характер. Църквата разглежда Литургията (във всички нейни форми – като евхаристия, като денонощно, седмично и годишно богослужение), като изява на духовното преживяване на християните и възможност за среща с Бога. Богослужение, което е подчинено на единствения и най-важен принцип – познаването на истината за Истината. Протопр. А. Шмеман определя, че единството на Църквата се изразява в „единство на Истината – единство на божествено-откритата, пълна и абсолютна Истина. Онзи, който не я приема, не може да принадлежи на Църквата, защото е предпочел нещо различно от Истината. Той сам се заслепява и е още роб на „стария живот“ с неговите заблуди, мрак, греховност. Именно тази истина се изповядва в Символа на вярата и за това е мерило за нея“.²

За догматическото учение на св. евхаристия като тайнство българските изследователи се основават и на учението на светите отци, като цитират възгледите на св. Юстин Философ и Мъченик, на св. Игнатий Антиохийски Богоносец, на св. Иринеи Лионски, на Климент Александрийски, на св. Атанасий Александрийски, на св. Кирил Йерусалимски, на св. Григорий Нисийски, на св. Нил Синайски, на св. Йоан Дамаскин и на св. Симеон Солунски.³

В процеса на възприемане на култа като цяло и по-конкретно християнското богослужение, като теоретичен феномен, се достига до познанието на истината за Бога и Нашия Спасител Исус Христос. „Истинното познание – познанието

² Шмеман, Протопр. Архандъел. Литургия и живот Лекции и есета върху християнското образование и израстване посредством литургичния опит. В. Търново, 2002. с. 59.

³ Панчовски, И. Светата евхаристия в православен аспект. – В: Духовна култура, 1985, бр. 6., с. 18-20.

Средноевропейската епархия за отношенията със Светия Престол, и свещеник на БПЦО „Св. Седмочисленици“ в Рим и БПЦО „Св. Амвросий Медиолански“ в Милано. Редовен член на Академията „Сан Луиджи ре ди Франча“, гост-професор по литургическо богословие и сакраментология в Папския латерански университет в Рим. Научен консултант и лектор в различни университети в Европа.

Научни интереси

в областта на литургическото и евхаристийното богословие, сакраментологията, църковната музика и химнография, медиевистиката, кирило-методиевистиката, църковната дипломатия, интерконфесионалния и междурелигиозния диалог.

Публикации

Евхаристията – *Mysterium fidei* – *Mysterium vitae* (литургично изследване на тайнството Евхаристия). Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2020;

Прот. Иван Стоянов Иванов (Кюмурджийски)

СВИДЕТЕЛСТВА ЗА „ИСТИНАТА“ И „ВЯРАТА“ В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ. ЛИТУРГИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

на Истината – пише о. Павел Флоренски, е възможно единствено чрез претворяване на човека, чрез освобождаването му, чрез придобиването на любовта...“; и още: „Актът на познанието не е само гносеологичен, но и онтологичен, не само идеален, но и реален. И познанието е действително излизане на познаващия от самия него или, – което е същото – реално влизане на познавания в познаващия – реално единение между познаващия и познавания“.⁴

В смисъла на символният език на душата, който чрез творческия процес на създаване, усвояване и тълкуване на фундаментални за християнството и вярата принципи, се оказва процес на метаноя (претворяване) и подпомага изявата на религиозните преживявания на личността, подпомага откриването и познанието на Истината, въплътено в литургичните текстове и богослужебни форми. Истината е Исус Христос. Самият Той го казва: „Аз съм пътят и истината и животът“ (Иоан 14:6). Според еп. Атанасий Йевтич извор и критерий на християнската истина е Божественото откровение в неговата двойна структура, в неговите две измерения естествено и свръхестествено. „Източник на истината е словото Божие“.⁵

С помощта на познанието на Истината, като теоретичен феномен, предаващ реалните сведения за Богочовека Исус Христос и всичко свързано с Него, се постига разбиране на видимото и емпиричното от една страна, каквито са на пръв поглед насоките в повечето литургични евхаристийни и сакраментални текстове, а от друга – чрез докосването на вярвящия до мистичното свидетелство на вярата се прави пълно преживяване на събитията от живота и делото на Спасителя, посредством силата и действието на благодатта, получена по време на тайнството евхаристия, тайнства и някои молитви от богослужението.

В разбирането на този процес ще ни помогне връзката *anamnesis* (възпомчание) – *epiclesis* (призиване) в молитвената практика на Църквата. Образно казано, това е процес на взаимодействие между хронологичните свидетелства, натрупани с времето (*χρόνος*), като физически феномен, и мистичната връзка с Божията благодат, дадена на човечеството с цел излизане от формалното преживяване на вярата и съчетаване с Христос във времето на спасението, Божието време (*καιρός*), като основание за наследство в Царството Божие и бъдещия век.⁶

⁴ Флоренский, свещ. Павел Александрович. Сочинения, т. I, Столп и утверждение Истины. М., 1990, с. 74.

⁵ Срв. Флоровски, прот. Георги. Библия, Църква, Предание. С., 2003, с. 125.

⁶ Иванов, дякон Иван Стоянов. Литургия – традиция, литургия – наука, литургия – живот в българското богословие. – В: Развитие на практическото и нравствено богословие в България: традиции, проблеми, перспективи. С., 2012., с. 127.

UT LEGEM CREDENDI STATUAT LEX ORANDI. АРГУМЕНТИ, ВЪЗ ОСНОВА НА LEX ORANDI

В литургичното богословие многократно се задава въпросът кое е първото: вярата или молитвата; законът на вярата (*lex credendi*), изразен в Евангелието и традицията на Църквата, или законът на молитвата (*lex orandi*), изразен в последованието на евхаристията и тайнствата на Църквата? Въпрос продиктуван от многовековното търсене на истината по отношение и на вярата и на молитвата – фундаментални елементи на Християнството. Известният текст от „*Indiculus de gratia Dei*“: „...Нека разглеждаме свещените молитви, които в съгласие с апостолското предание нашите свещеници отправят без изменение във всяка съборна църква по целия свят. Нека богослужебното правило утвърждава правилото на вярата“.⁷ Според прот. Г. Флоровски „не е просто случайно и не е погрешно мнението, че изказването било извадено от неговия непосредствен контекст и леко променено, за да се изрази принципа: „*ut legem credendi statuatur lex orandi*“ (богослужебното правило да определя правилото на вярата). Вярата се изразява най-напред в богослужението – чрез тайнства, обреди и формулировки, а вероизповеданията първо се появяват като неразделна част от тайнството кръщение. Това означава, че богослужението, в широкия и изчерпателен смисъл на думата, е първият и начален пласт в Преданието на Църквата, и аргументът въз основа на *lex orandi* неизменно се използвал в дискусиите още от края на II век. „Богослужението на Църквата е тържествено обявяване на нейната вяра. Кръщелното призоваване на Името (Господне) е вероятно най-ранната тринитарна формула, както св. евхаристия е най-главното

⁷ Съставен от Проспер Аквитански и погрешно приписван на папа Целестин. Срв. Флоровски, прот. Г. Библия, църква, предание. С., 2003, с. 108.

От *berākāh* към *eucharistia*.
От юдейската към
християнската литургична
практика. Университетско
издателство „Св. Климент
Охридски“, София, 2021;
„Венчават се Божиите раби...“
Литургическо изследване
на тайнството Брак. Изд.
АртГраф, София, 2009;
*La musica bizantina - immagine
della fede. Interpretazione
liturgica*. Synodal Publishing
House, Sofia - Messina, 2008;
Между ангелите и хората.
Литургическата музикално-
химнографска традиция
на исихазма. Синодално
издателство, София, 2006.

E-mail
studio.liturgico@gmail.com

[https://authors.uni-sofia.
bg/AuthorPublications.
aspx?id=ba04df03-3d83-43d6-
8503-2f7dfc7ea12a](https://authors.uni-sofia.bg/AuthorPublications.aspx?id=ba04df03-3d83-43d6-8503-2f7dfc7ea12a)

СВИДЕТЕЛСТВА ЗА „ИСТИНАТА“ И „ВЯРАТА“
В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ.
ЛИТУРГИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

свидетелство за тайната на Изкуплението, в цялата нейна пълнота. Самият Нов Завет се ражда като Писание в молещата се Църква. И Писанието е четено най-напред в контекста на богослужението и съзерцанието.⁸ Според Дж. Кели „кратките вероизповедни изложения – под формата на въпрос или деклариране – са продукт на богослужението и отразяват неговата устойчивост и гъвкавост“,⁹ което доказва първопричината да се създадат правилни и точни вероизповедно понятия, които да синхронизират и отразяват богослужебната практика и теория. Фундамент в духовното преживяване на християните е т. нар. „πρᾶξις“ – активната молитва.¹⁰ Важно в молитвата, както свидетелстват богословите-мистици – исихастите, е достигането на „ἡσυχία“ (исихия – мълчание), безмълвие, подпомагащи съзерцаването на Божията слава. Според Лоски „учението на Църквата не би могло да въздейства на човешката душа, ако не изразява по някакъв начин собствения опит в постигане на истината, даден на всеки вярващ в различна степен“. ¹¹ В противовес на гностическото разбиране за истината (където

познанието само по себе си е цел за гностика), познанието в християнството е само средство, съвкупност от знания, призвани да служат на цел, по-висша от всяко знание. Тази крайна цел е единението с Бога – обожението,¹² за което говорят източните отци. В. Лоски изказва мнението, че „християнската теория има най-вече практическо значение и колкото е по-мистична, колкото по-непосредствено е устремена към висшата си цел – единението с Бога, – толкова е „по-практична“. ¹³

ПОЗНАНИЕТО
НА ИСТИНАТА
Е ВСЪЩНОСТ ПОЗНАНИЕ
ЗА НАШАТА ВЯРА

Преоткриването на истината за светата евхаристия изисква както познаване на конфесионалните особености на другите, така и възприемането, учението и тълкуването на евхаристията на едно ново ниво, с нова методология, терминология и език. То изключва унищожаване и моделиране на евангелските истини, учението на Църквата, творенията на отците и свидетелствата на изворите, а предполага тяхното по-лесно и

достъпно представяне на обикновения вярващ християнин. Независимо от натрупаните конфесионални различия и нанесените щети върху богослужението на Църквата в периода на късното Средновековие, този процес изисква познаване и пропагандиране на истината за евхаристията, като „сърце на Църквата“, без което богочовешкият организъм не може да съществува. „Църквата Христова като мистично тяло на Господа има своя благодатно-мистичен живот. Църквата по своя характер е евхаристийна, но и евхаристията е еклезиологична, което означава, че истинска евхаристия може да има само в Църквата“. ¹⁴

Протопрезвитер Ал. Шмеман в своя трактат за евхаристията свидетелства: „Ако целият живот на Църквата и целият живот на всеки неин член са призвани да бъдат изповедание, то началото, източникът на това изповедание винаги е думата, словото, защото в него и чрез него се опознава, именува и се изпълнява Божият дар за нас и възприемането от нас на този дар, това общение, това единство, – които са същност и живот на вярата. Както евангелското слово за Христос ни явява и дарува Самия Христос, възплътеното Слово Божие, така и изповядването на вярата в слово, именуването на тази Божествена Истина, към която вярата

е обвърната, за която е знание, същевременно е дар на Истината и причастие към нея. Затова Църквата никога не ще престане, никога не ще се умори отново и отново, и всякога като за пръв път, „с едни уста и с едно сърце“ да произнесе тази най-удивителна, най-неизчерпаема от всички човешки думи: „Вярвам!“ И да именува, да назовава тази Божествена Истина, с чието знание и светлина Църквата живее. Затова самото изповядване на вярата вече осъществява „единството на вярата“, а същевременно носи в себе си и дарява радостта за това единство, – това е радостното свещенодействие на Църквата. И затова, накрая, именувайки единството свихе, словото ни въвежда в тайнството на това единство и се започва евхаристийното възхождане към Христовата трапеза в Неговото Царство“. ¹⁵

Така учат и нашите славянски просветители в техните слова и поучения. В Житието на Св. Методий Славянобългарски, св. Климент Охридски прави своето professio fidei по отношение на Светата Троица и подчертава ортодоксалната вяра в Светия Дух, изповядвайки „от същия Този Отец произхожда и Светият Дух, както е казал Сам Син с Божия Си глас: „Духът на истината, Който от Отца изхожда (Йоан 15: 26)“. ¹⁶ По

⁸ Флоровски, Прот. Г. Библия, църква, предание. С., 2003, с. 107, 108.

⁹ Kelly, J. N. D. Early Christian Creeds. London, 1950, p. 167.

¹⁰ Срв. Špidlík, T. La preghiera secondo la tradizione dell'Oriente cristiano. Roma, 2002, p. 432.

¹¹ Лоски, В. Н. Мистическо богословие на Източната църква. Догматическо богословие. Велико Търново, 1993, с. 12.

¹² Обожѐние (θεῶσις) – има значение приблизително на богоуподобяване, доближаване до Бога, единение с него, но не обожествяване или сливане с Бога. Срв. Лоски, В. Н. Мистическо богословие на Източната църква..., с. 12.

¹³ Пак там, с. 11.

¹⁴ Кожухаров, еп. Николай Макариополски. Светата Евхаристия в еклезиологическо-икуменически аспект от православно гледище (Светата Евхаристия като изява на църковно и междуцърковно общение). – В: ГДА, том. XXII, 1, 1972-1973, с. 4.

¹⁵ Шмеман, протопрезвитер Ал. Литургическо богословие. Санкт-Петербург, 2006, с. 138.

¹⁶ Житие Методиево 1. На месец априлий на шестия ден памет и житие на блажения наш отец и учител Методий, Архиепископ Моравски. Климент Охридски.

²² Cpв. Taft, R. "The Interpolation of the Sanctus into the Anaphora: When and Where? A Review of the Dossier" Part I, OCP 57, 1991, p. 281-308.

СВИДЕТЕЛСТВА ЗА „ИСТИНАТА“ И „ВЯРАТА“
В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ.
ЛИТУРГИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

което е необходимо като реално предпоставка за истински правилната вяра. Представеният текст се отнася едновременно до Отец, до Сина и до Светия Дух в едно прославян Бог, Който е навсякъде и всичко изпълва.

И така, в светлината на *lex orandi*, *lex credendi*, *lex vivendi* (закона на молитвата, закона на вярата, закона на живота) св. Василий Велики и св. Йоан Златоуст са катехизирали своите верни християни по време на извършването на евхаристията. В Евхаристийната молитва са включени всички основни догматически определения, отнасящи се до вярата на Църквата, живота и делото на Исус Христос, и цялата Божия икономия за спасението на човечеството (срв. *praefatio* – Пролог и *post-sanctus* – След-Ангелската песен във Византийските литургии). Светите литургисти не са имали нужда да използват принципите на схолията (съвременното преподаване), за да преподават вярата. Защото тогава, когато Символът на вярата още не е бил завършен и в Църквата се е водела борба с възникналите ереси, вярата се е утвърждавала и изповядвала чрез молитвата и по време на молитвата, а посредством тази вяра и изповед християните са намирали смисъл на живота си. Любовта Божия се изразява най-ярко в Голготската жертва на Господ Исус Христос и в акта на Неговото възкресение. Жертвата Исусова и любовта Христова се възпяват вечно в богослужението на светата Църква.

В последованието на Византийските

литургии – Анафората на св. Йоан Златоуст (CHR), Анафората на св. Василий Велики (BAS) и Литургията на Пржеосвещените дарове на св. Григорий Двоеслов Папа Римски (PSL) и много от общите молитви съдържат същите текстове, които се отнасят до истината – изповеданието на вярата, изповедта на греховете. Разликите са в някои от молитвите на Евхаристийния канон. Това се потвърждава и от проф. Р. Тафт в изследванията му върху източната литургийна практика.²³

Практиката на вероизповед е отразена съвършено в текста на православната Византийска анафора – като основа за формиране на текстовете на всички тайнства: възпоменава основните Евангелски събития и догматическите постановления на светите литургисти, отнасящи се до живота на Исус Христос и Църквата, и основните моменти, които предхождат и осъществяват призоваването на благодатта на Светия Дух.

В този смисъл може да се обърне внимание и върху взаимозависимостта между тайнството изповед и тайнството евхаристия. След постоянното изискване за познаване

на истината и истинска вероизповед богослужебните текстове свидетелстват за вярата, която е изискуем и основен елемент за реализиране на тайнството. В Изповедта и покаянието феноменът вяра е много важен и основен елемент, изискуем за реализирането на тайнството и качествено му литургическо и каноническо квалифициране като действително и действено. Не е случайно, че гръцката дума за покаяние е „μετάνοια“ („промяна на ума“):²⁴ „И недейте се съобразява с тоя век, а се преобразявайте чрез обновения ваш ум, та да познавате от опит, коя е благата, угодна и съвършена воля Божия“ (Рим. 12:2). Метаноя се получава при правилното разбиране на Литургията. Процесът на възприемане и разбиране на Литургията и тайнството е истински процес на разбиране и връзка между познавания – Бога и познаващия – човека. В този процес на разбиране на тайнството като пророява на истината и свързаните с това богословски и литургични аспекти ще ни помогне разбирането на връзката – *anamnesis*²⁵ (влизам в спомена, участвам в

спомена) и *epiclesis*²⁶ (викам, призовавам нещо, т.е. участвам в процес ана призоваване) в литургическата и молитвената практика на Църквата. Образно казано това е процес на взаимодействие между хронологичните свидетелства, натрупани с времето – *χρόνος*,²⁷ като физически феномен и мистичната връзка с Божията благодат, дадена на човечеството с цел излизане от формалното преживяване на вярата и съчетаване с Христос във времето на спасението – *καιρός*,²⁸ като основание за наследство в Царството Божие и бъдещия век.²⁹ Става въпрос за преплитане на анамнетичен и епиклетичен момент – един изключително сложен процес, който е основен и в култовия процес на реализиране на тайнството Изповед, когато вярващият прави анамнетично споменаване (вспомане) на своите грехове пред Църквата, а Тя в лицето на извършващия тайнството свещенослужител – епиклетично – благодатно по заповедта на Исус Христос – опрощава греховете на каещия се вярващ християнин.

Ясно свидетелство за закодираност на литургичния текст в процеса на

²³ Срв. Eastern Church Councils and the Liturgy: Fourth-Century Theological Developments in the Byzantine Anaphora of St. John Chrysostom, lecture at the Orientale Lumen Conference OL XIV North: Church Councils of the East, June 7-10, 2010, at Seton Hall University, South Orange, NJ, OL XIV East, June 21-24, 2010, at the Pope John Paul II Cultural Center, Washington, DC, and OL Euro East III, July 5-8, 2010, in Istanbul/Constantinople, Turkey, in press in the OL 2010 Acta.

²⁴ Μετάνοια (съжаление, разкаяние, промяна на ума) – термин, обозначаващ промяна във възприемането на живота, на фактите и явленията, в контекста на православното богословие това е разкаяние, свързано с духовна промяна, което се нарича покаяние и е изискуемо условие за тайнството Изповед.

²⁵ Ἀνάμνησις (възпоменание в теологията, теорията за припомнянето) – философско учение на Платон по епистемология.

²⁶ Ἐπίκλησις (от „ἐπικαλέω“) (призовавам, викам към някого).

²⁷ Χρόνος (физическо измерение на времето) – минало, настояще и бъдеще.

²⁸ Καιρός – в богословието това е термин, който се свързва с Божието време или времето на спасението.

²⁹ Ivanov, diacono I.S. L'Eucaristia – dialogo salvifico con Dio. Roma, 2005, p. 9-10.

СВИДЕТЕЛСТВА ЗА „ИСТИНАТА“ И „ВЯРАТА“
В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ.
ЛИТУРГИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

изясняване на феномена на вярата, в контекста на юдео-християнската традиция, са ранновизантийските литургически евхаристийни молитви и изповедната практика на Църквата. Възприемането на християнската вероизповед, нейното реално и същевременно мистично преживяване от страна на вярващия оставя отпечатък в църковното творчество, като по този начин съучаства в ангелското славословие, отправено към Твореца на небето и на земята. В този смисъл, ако си позволим да направим паралел и с Литургията във всичките анафори от почти всички източни и западни ритуални семейства,³⁰ то например св. Василий Велики в Пролога на неговата Анафора, когато говори за ангелското пеене, използва термина богословие (θεολογία) или богословие, за разлика от човешкото славословие (δοχολογία), за което се споменава в текста на неговата анафора.³¹ Това е един текстови пример, някои биха го квалифицирали само като поетично разнообразие, но този текст, който разкрива не просто разлика в изрази или традиционни термини от периода на формиране на византийското Верую („Πιστεύω“), но е и съществен факт, разкриващ цялото антиохийско-кападокийско богословие по отношение на молитвената практика на Църквата. По същия, но косвен начин и в музикалните трактати се изисква подобаващо

поведение от певците и ангелоподобна, или вместообразна³² интерпретация на литургичните, химнографските и музикалните текстове.³³

Трябва да припомним, че всяка Евхаристийна молитва съдържа тези принципи: възвръщане към прототипа – истината за Исус Христос, Неговия живот и дело, връзка между anamnesis и epiclesis, откриваща се в различните литургични типове.³⁴ Това е принципното взаимодействие между основни съставни части на молитвата: възпоменателна (анамнетична) и призивателна (епиклетична). Процесът на връщане към литургичния прототип е възможен само с призоваване на благодатта и познаването на истината, засвидетелствано в евхаристийните текстове и молитви. Това се осъществява само в призивателната литургична част, наречена epiclesis (ἐπίκλησις), по време на която се призовава Светия Дух, Който слиза, претворява и освещава предложените дарове или личност и Postepiclesis (След-призивиане), по време на която се изпросват благодатните дарове,

различни за съответното тайнство. Благодатта е еднаква, даровете са различни.

Следването на традицията, отразена в литургическите текстове и нейната строга идентификация, в контекста на обективните факти и правилната интерпретация на горепосочените се получава в синхрон при светоотеческите творения на Църквата и особено в литургическите съчинения, свързани с евхаристията. Поради това църковните автори на литургически съчинения, съобразно с изискванията на църковните събори, за принципно следване на архетипа, многократно наричан „традиция“, стриктно са следели за изпълнението и интерпретацията на основните християнски култови форми – за песнопенията, за иконописта, за тестовите. В ранния период на формиране на християнското богослужение се е налагало, по отношение на молитвите, като носители на закодираната тайна за изстинската вяра, да се създават текстове с характер на догматическо творение в противовес на еретическите по-близки до човешката сетивност песнопения.³⁵

В своето въведение в тайната на светата евхаристийна жертва св. ап. Павел, с думите си (Евхаристийния диалог): „Благодатта на нашия Господ Исус Христос, любовта на Бога и Отца и общението със Светия дух, да бъде с всички вас“, разкрива цялото спасително дело на Исус Христос, Който се въплъти, живя

между хората, пострада, умря и възкръсна. Тези думи се оказват предобраз – синтезиран изказ, на целия този евхаристийен акт, който се осъществява не само на базата на текста, но и с въздействието и силата на Божията благодатта. Думите на св. ап. Павел въвеждат мисълта на моления се към изповядването на вярата като най-съществена част и основание за участието в евхаристията.³⁶

Благодатта и животът се предават чрез Него „благодатта и истината произлезе чрез Исуса Христа“ (Йоан 1:17) и в Неговото име, както казва евангелският текст: „А това е написано, за да повярвате, че Исус е Христос, Син Божий, и като вярвате, да имате живот в Неговото име“ (Йоан 20:31). В тайноизвършителната молитва на тайнството Изповед ясно се казва: „Господ и Бог наш Исус Христос, по благодатта и добросърдечието на Своето човеколюбие да ти прости, чедо, всички съгрешения“. Опрощаването и освобождаването от греховете става чрез Господ Исус Христос и в Неговото име, което и основание за спасение, както се потвърждава и от Деян. 15:11: „Ала ние вярваме, че с благодатта на Господа Исуса Христа ще се спасим“. Думите на св. ап. Павел акцентират върху основните моменти от тайнството евхаристия в благодатта на тайнството, които взаимно се

³⁰ Св. Арранц, М. Евхаристия Востока и Запада. Рим, 1998, с. 177-214.

³¹ Иванов, дякон И. С. Между ангелите и хората, с. 61, 180-181.

³² Пак там, с. 190. Св. Анафора на св. В. Велики. Служебник. С., 1957. Св. Арранц, М. Евхаристия Востока и Запада. Рим, 1998, с. 177-214.

³³ Иванов, дякон И. С. Богословски поглед върху средновековните музикални трактати. – В: Българско музикознание, 3-4, 2007, с. 125-164.

³⁴ Св. Иванов (Кюмурджийски), дякон И. Евхаристията – *Mysterium fidei – Mysterium vitae*. Литургично изследване на тайнството Евхаристия. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, С., 2020.

³⁵ Иванов, дякон И. С. Теория и праксис – литургия и музика – традиция и съвременност. – В: Българско музикознание, София, 2009, кн. 2, с. 2-5.

³⁶ Иванов, дякон И. С. Епископ Николай Макариополски като литургист. Основни изследователски идеи, хипотези и теории в евхаристийното богословие на епископ Николай Макариополски, СУ „Св. Климент Охридски“, Богословски факултет, С., 16 декември 2008 г.

СВИДЕТЕЛСТВА ЗА „ИСТИНАТА“ И „ВЯРАТА“
В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ.
ЛИТУРГИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

преплитат и допълват във гореспоменатата възпоменателна (анамнетична) и призивателна (епиклетична) част. Тези думи на св. Апостол Павел се съчетават и се свързват с думите и заповедта Христова: „Даде Ми се всяка власт на небето и на земята“ (Мат. 28:18) и „Приемете Духа Светаго. На които простите греховете, там ще се простят; на които задържите, ще се задържат“ (Иоан 20:22,23), което доказва тяхната силната епиклетична и сотириологична вероизповедна характеристика.

СВИДЕТЕЛСТВА
ЗА ВЯРАТА
В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ
ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ:

Чрез евхаристията се живее в Христос и Той живее в тези, които Го приемат. В евхаристията се корени истината за Църквата, за това, което основава Господ Исус Христос. Това Тайнство на Тялото и Кръвта е учредено от Самия Него в последната прощална, свята и тайна вечеря с Неговите апостоли.³⁷ След постоянното изискване за познаване на истината и истинска вероизповед, богослужебните текстове свидетелстват за вярата, която е изискуем и основен елемент за реализиране на тайнството. Така в Изповедта феноменът вяра

е много важен и основен елемент, изискуем за реализирането на тайнството и качествено му литургическо и каноническо квалифициране като действително и действено. Не е случайно, че гръцката дума за покаяние е μετάνοια – означава промяна на ума: „И недейте се съобразява с тоя век, а се преобразявайте чрез обновления ваш ум, та да познавате от опит, коя е благата, угодна и свършена воля Божия“ (Рим. 12:2), което е основание за участие в евхаристийното претворяване. Свидетелството за истинската вяра, се открива на първо място в Священото Писание, и заповедите на Господ Исус Христос.

Христовата заповед, предадена на апостолите като пратиници да благовестят Божието слово по целия свят: „Идете, научете всички народи, като ги кръщавате в името на Отца и Сина и Светаго Духа, и като ги учите да пазят всичко, що съм ви заповядал, и ето, Аз съм с вас през всички дни до свършека на света. Амин“ (Мат. 28:19-20). Свидетелството на вярата е важно в контекста на изследванията на тайнствата въобще и по-специално по отношение на тайнствата на Просвещението и терапевтичните тайнства: кръщение, миропомазване и евхаристията, и изповедта. Молитвите на тайнството изповед са тясно свързани с вероизповедната практика на древната църква. В някои молитвослови като славянския Велик Требник, началото на тайнството свещенослужителят приканва към изповед на вярата и точно свидетелство за нея, съобразено с различните видове оглашени. В началото на тайнството свещенослужителят пита за вярата: „Рцы ми, ча́до: а́ще ве́рѹешн,

а́ко це́рковь кафоли́ческую апо́стольскую, на Крсто́це насажде́ная и возра́ще́ная, и от Крсто́ка по все́й вселе́нной разсе́яная, и на Крсто́це и до́селе не́двѣжимо и не́преме́нно прее́млю́щая, преда́де и на́м? И а́ще не́ смни́ши, в ко́ем преда́нии... Рцы ми, ча́до: не́ был ли е́си е́рети́к или́ отсту́пник?“. ³⁸

Молитвата към Бог Отец, изразена чрез думите на Господ Исус Христос от Евангелието по св. Йоан Богослов (17:9, 10, 11, 17-23): „... Освети ги чрез истината; Твоето слово е истина. Както Ти прати Мене в света, така и Аз пратих тях в света; и заради тях Аз освещавам Себе Си, за да бъдат и те осветени чрез истината...“, разкрива яската еклезиологична и универсална идея за единението на християните в Едното Тяло на Христос – Църквата в нейното земно и небесно измерение.

Космологията на светите отци и някои техни богословски положения, отнасящи се до истинското учение за Бога, изясняват поточно това, чрез своите литургически трактати, каквито са Евхаристийните канони и молитвите от тайнствата. „Както за св. Василий Велики в неговите „Беседи върху Шестоднева“, тъй и за св. Григорий Нисийски, допълнил този негов трактат, шестдневното сътворяване

представлява последователно „откъсване“ на стихии, създадени едновременно първия ден. Св. Василий Велики вижда в този първи ден „начало“, „първи миг“ на сътвореното, като че ли то е „извън другото седмично време“, както и „осмият ден“, който празнуваме в неделя и който ще бъде начало на вечността, ден на Възкресението.“³⁹ „През петте дни след създаването на сетивните и свръхсетивните елементи – небето и земята – видимият свят се благоустройва, но това постепенно подреждане за св. Григорий Нисийски засяга само осезаемото.“⁴⁰

Като доказателство за такава дълбока догматическа и богословска концепция на византийските литургисти – св. Йоан и св. Василий, може да послужи следният паралел:

Въведителна част на евхаристийното префацио, доказателство за вероизповед:⁴¹

³⁷ Иванов (Кюмурджийски), дякон И. С. Евхаристийната святост в Анафората. Разрешаване на конфликти и оформяне на модели. – В: Съвременната святост: история, образи, символи, практики. Сборник доклади от международна научна конференция, 1. Пловдив, 2018, с. 128-147.

³⁸ Срв. подробно в Требник. Петра Могили. Київ 1646. Трете видання. Українська православна церква – Київський патріархат. Фототипно издание, Киев, 1996. Също Требник. Свети Синод на Българската православна църква. С., 2002.

³⁹ PG, t. 29, col. 49-52. (Руски превод: Творения, ч. I, с. 35). Цит. по Лоски, Владимир Николаевич. Мистическо богословие на Източната църква. Догматическо богословие. Велико Търново, 1993.. Пак там, с. 61.

⁴⁰ Пак там.

⁴¹ Керн. Архимандрит К. Евхаристия. Из чтений в Православном богословском институте в Париж. Париж, 1947.

СВИДЕТЕЛСТВА ЗА „ИСТИНАТА“ И „ВЯРАТА“
В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ.
ЛИТУРГИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

LEX ORANDI – LEX CREDENDI

CHR

Тринитарна вероизповед

Славословие на Бога:

Досто́йно и праведно тѣ пѣти, тѣ
бл҃гословѣти, тѣ хвалѣти, тѣ бл҃годарѣти
(2 Сол. 1:3), тебѣ покланѣтисѧ на всѧкомъ
мѣстѣ вѣнчана твоего (Пс. 102:22): ты бо
еси всѣхъ неизреченныхъ, недовѣдомъ, невидимъ,
непостижимъ, присно сый, такожде сый, ты и
единородный твоѣи сѣи, и дѣхъ твоѣи сѣи. ты
ѿ небытіѧ въ бытіе (Прем. 1:14) насъ приведе
еси, и ѿпадыши возсташи еси пакы, и не
ѿстоиши еси всѧ творѣ, дождеже насъ на
нѣо возведе еси, и цр҃тво твоѣ дарова еси
всѣмъ.

Тринитарно благодарение:

...ѿ сѣхъ всѣхъ благодаримъ тѣ, и
единороднаго твоего сѣи, и дѣла твоего сѣиго,
ѿ всѣхъ, ѿже всѣмъ, и ѿже не всѣмъ,
небесныхъ и невидимыхъ бл҃годѣлїихъ
всѣмъ на насъ...

Благодарение:

...бл҃годаримъ тѣ и ѿ всѣхъ сѣи, ѿже ѿ
рѣкъ нашихъ прїѣти избави еси...

Ангелското славословие:

ѿше и предстоятъ тебѣ тѣмъ (Дан.
7:10) архѣг҃лѣ, и тѣмъ архѣг҃лѣ (Евр. 12:22),
херувїмъ, и серафїмъ шестокрїстїи (Ис. 6:2),
многочїстїи возвышїи пернѣти (Иез. 1:7;
18: 21; Откр. 4:8).

BAS

Тринитарна вероизповед

Сый вѣко, гд҃и (Иер. 1:6) вѣе ѿче вседержителю
покланѣмый, досто́йно... (2 Сол. 1:3)

Изповядване на истината:

...ѿко вѣстїи, и прѣно и лѣпо великолѣпію
сѣи твоѣ (Пс. 144:5), тебѣ хвалѣти, тебѣ
пѣти, тебѣ бл҃гословѣти, тебѣ кланѣтисѧ, тебѣ
бл҃годарѣти, тебѣ славити еди́наго вѣстїи
сѣиго вѣа...

Приношение на духовната жертва:

...и тебѣ приносѣти ср҃цемъ сокрушеннымъ и
дѣломъ смиренїа (Дан. 3:39) словеснѣи сѣи всѣмъ
(Рим. 12:1) насъ:

Изповядване на истината:

ѿко ты еси даровавый намъ познѣе твоѣ
истины (Евр. 10:26) и ктѣ доволенъ возглаголати
сѣи твоѣ, слышаны сотвори ти всѧ хвалы твоѣ
(Пс. 105:2), илї повѣдати всѧ чѣде твоѣ (Пс.
25:7) во всѧко вѣмѣ вѣко (Пс. 33:2).

Универсална онтологична вероизповед:

вѣко всѣхъ (Иов. 5:9), гд҃и нѣе и землїи
(Мат. 11:25), и всѧ тѣри (3 Мак. 2:2), вѣдїмъ
же и невидимъ: сѣдѣи на прѣстоѣ славы, и
призїраѣи всѣмъ (Дан. 3:54-59), безначальне,
невидиме, непостижїе, неопїсанне, неизмѣне
ѿче гд҃а нашегѣ и҃са хр҃та (2 Кор. 1:3), великаго
вѣа и сїи́телѣ (Тит. 2:13), оуповѣнїа нашегѣ (1
Тим. 1:1),

Иисус Христос образ на Бог Отец:

ѿже естѣ ѿбразъ твоѣ бл҃гости (Прем.

7:26): печать равнобразна, въ себѣ показѣ тѣ ѿца
(Иоан. 14:8), слово живѣе (Евр. 4:12), всѣ истинный (1
Иоан. 5:20), превѣчна премѣдрость (1 Кор. 2:7), живѣтъ
(Иоан. 14:6), ѿсїенїе (1 Кор. 1:30), сїла (1 Кор. 1:24), всѣтъ
истинный (Иоан. 1:9), ѿмже дѣхъ сѣи и҃са: дѣхъ истинны
(Иоан. 14:17), сїноположенїа (Рим. 8:15) дарованїе, ѿвѣченїе
всѣмъ насѣдїа (Ефес. 1:14), начѣтокъ (Рим. 8:23)
вѣчныхъ вѣгъ, животворѣща сїла, истѣчникъ ѿсїенїа,
ѿ негѣже...

Приношение на духовната жертва:

... всѧ тѣри словесна же и о҃жїа о҃крѣплѣма
тебѣ всѣмъ, и тебѣ приносѣти возвышїи славоу твоѣ,
ѿко всѣмъ равѣтна тебѣ... (Пс. 118:91).

Участие в ангелското славословие:

тебѣ во хвалѣтъ архѣг҃лѣ (1 Петр. 3:22), архѣг҃лѣ,
прѣстоѣ, гд҃ствїа, начѣла, вѣсти (Кол. 1:16), сїлы (1
Петр. 3:22) и многочїстїи херувїмъ (Иез. 10:20): тебѣ
предстоѣтъ ѿкрѣтити серафїмъ, шестѣ крїлѣ еди́номъ, и
шестѣ крїлѣ еди́номъ: и двѣмъ о҃вѣмъ покрывѣютъ лица
своѣ, двѣмъ же нѣги, и двѣмъ летѣюще, взывѣютъ еди́нъ
ко дрѣгѣмъ (Ис. 6:2), непрестѣнными о҃г҃стѣ, немѣльными
славоу твоѣмъ.

Тогава, когато Символът на вярата още
не е бил завършен и в Църквата се е водела
борба с възникналите ереси, вярата се е
утвърждавала и изповядвала чрез молитвата
и по време на молитвата – на Литургията.
Посредством тази вяра и изповед в Иисус
Христос, християните са намирали смисъл на
живота си и са Го изповядвали така, както до
днес в Символа на вярата ние изповядваме:
„Чрез Когото всичко е станало“. Но същият
НикеЙски символ учи, че небето, земята и

всичко видимо и невидимо е сътворил Отец,
а Светият Дух е назван „животворящ“. Според св.
Атанасий Велики „Отец твори чрез Словото в
Светия Дух, защото където е Словото, там е и
Духът. Сътвореното от Отца чрез Словото в
Духа има битие. Определено и от Псалом 32:6:
„Чрез словото на Господа са сътворени
небесата, и чрез духа на устата Му“.

Установена от Самия Господ Иисус
Христос в Тайната вечеря, ехаристията е
първото пълно, ясно и категорично

СВИДЕТЕЛСТВА ЗА „ИСТИНАТА“ И „ВЯРАТА“
В БОГОСЛУЖЕБНИТЕ ТЕКСТОВЕ И МОЛИТВИ.
ЛИТУРГИЧНА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

новозаветно и вечно изповедание на вярата, и верността към учението и делото на Исус Христос. Поради това много често някои източни богослови в своите изследвания се стараят да уеднаквят тайнствата и да ги приведат в едно единствено богослужебно последование, в рамките на Литургията и евхаристията, като по този начин се стараят да възстановят съществуващата в древност практика, която обаче, много векове вече не е същата и е видоизменена в контекста на самостоятелното на тайнствата и отделянето им от евхаристийния център. Други се стараят да опровергават това мнение, а трети дори търсят доказателства за увеличаване броя на тайнствата.

Апостолската функция на свещенослужителите и народа доказва единството им във вярата – в евхаристията и в цялата Литургия. Те, като членове на живото Тяло на Църквата, трябва да свидетелстват за живота и истината, които оживотворяват цялото Христово Тяло, т.е. Църквата.

До тук направените анализи могат да бъдат подкрепени със свидетелството на богослужебните текстове от светата Литургия и тайнствата, както и от други последования, които доказват литургичната изява на вярата и истината на Църквата – вярата в Истинския Бог и просвещението в истината за Него, отразени в богослужението на Църквата и особено в молитвите на:

Литургията: Символ на вярата; Златоустова литургия: Начална молитва,

Входни молитви на проскомисдията, Молитва за обличане на набеденика, Молитва за пробиване на просфората с копие, Молитва на трети антифон, Молитва за починалите, Прощение за оглашените, Молитва към Богородица в края на Евхаристийния канон, Ходатайствени молитви, Предпричастна свещеническа молитва, Заключителен химн следпричастен, Благодарствена молитва следпричастна; Василиева литургия: Молитва на оглашените, Приносителна молитва за поставяне на даровете върху Светия престол, Евхаристиен канон: Префацио, Пост-санктус, ходатайствена молитва; Преждеосвещена литургия: Молитва на първи антифон, молитва на втори антифон, Молитва за оглашените, молитва свещеническа входна. Тайнство Кръщение: Молитва на родилка в 40тия ден, Молитви за оглашените, Втора запретителна молитва (екзорцизъм); Тайнство Венчание: Обручение; Следпричастен тропар; Опело и панихида; Денонощно богослужение: Всекидневна полунощница: Час Първи – молитва, Час Девети – Псалом 85: Утринни молитви: Втора молитва, Молитва единадесета, Молитва дванадесета, Молитва след отпуста; Утринни частни молитви: Молитва 4 от св. Макарий, Молитва 5, от св. Василий Велики; Вечерни молитви: Молитва първа, Молитва втора, Молитва четвърта, Предпричастни молитви: Молитва 7 – на св. Симеон Нови Богослов, Молитва 2 към Пресвята Богородица. Акатист на Пресладкия Исус: Икос 5, Икос 10; Молитва против осквернение; Отпусти.

БИБЛИОГРАФИЯ
ИЗВОРИ

Житие Методиево. На месец априлий на шестия ден памет и житие на блажения наш отец и учител Методий, Архиепископ Моравски. Климент Охридски. Събрани съчинения. Том 3: Пространни жития на Кирил и Методий. Боню Ст. Ангелов – Христо Кодов. БАН, С., 1973 Св. Максим Изповедник. Творения. Света Гора, 2002.

Служебник. Свети Синод на Българската православна църква. Синодално издателство на БПЦ. С., 1957.

Требник. Петра Могили. Київ 1646. Трете видання. Українська православна церква – Київський патріархат. Фототипно издание, Киев, 1996.

Требник. Свети Синод на Българската православна църква. Синодално издателство на БПЦ, С., 2002.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА
НА КИРИЛИЦА

Арранц, Мигель. Евхаристия Востока и Запада. Рим, 1998.

Иванов (Кюмурджийски), дякон Иван Стоянов. Евхаристията – *Mysterium fidei* – *Mysterium vitae*. Литургично изследване на тайнството Евхаристия. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, С., 2020.

Иванов (Кюмурджийски), дякон Иван Стоянов. Евхаристийната святост в Анафората. Разрешаване на конфликти и оформяне на модели. – В: Съвременната святост: история, образи, символи, практики. Сборник доклади от международна научна конференция, 1. Пловдив, 2018.

Иванов, дякон И. С. Богословски поглед върху средновековните музикални трактати. – В: Българско музикознание, 3-4, 2007.

Иванов, Дякон И. С. Литургия – традиция, литургия – наука, литургия – живот в българското богословие. – В: Развитие на практическото и нравствено богословие в България: традиции, проблеми, перспективи. С., 2012.

Иванов, дякон Иван Стоянов. Епископ Николай Макариополски като литургист. Основни изследователски идеи, хипотези и теории в евхаристийното богословие на епископ Николай Макариополски, СУ „Св. Климент Охридски“, Богословски факултет, С., 16 декември 2008 г.

Иванов, дякон Иван Стоянов. Между ангелите и хората. Литургическата и музикално-химнографска традиция на исихазма. С., 2006.

Иванов, дякон Иван Стоянов. Теория и праксис – литургия и музика – традиция и съвременност. В: Българско музикознание, С., 2009, кн. 2.

Керн, архим. Киприан. Евхаристия. Из чтений в Православном богословском институте в Париж. Париж, 1947.

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Том 5 (11) нова серия, 2022

LEX CREDENDI –
ВАРИАНТИ
И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Пловдивско университетско
издателство

„Паисий Хилендарски“

ISSN 2815-2816

Кожухаров, Еп. Николай Макариополски. Светата Евхаристия в еклезиологическо-икуменически аспект от православно гледище (Светата Евхаристия като изява на църковно и междуцърковно общение). – В: ГДА, том. XXII, 1, 1972-1973.

Лоски, Владимир Николаевич. Мистическо богословие на Източната църква. Догматическо богословие. Велико Търново, 1993.

Панчовски, Иван. Светата Евхаристия в православен аспект. – В: Духовна култура, 1985, бр. 6.

Флоренский, свещ. Павел Александрович. Сочинения, т. I, „Столп и утверждение Истины“, М., 1990.

Флоровски, прот. Георги. Библия, Църква, Предание. С., 2003.

Шмеман, протоерей Александър. Литургическо богословие. Санкт-Петербург, 2006.

Шмеман, протопр. Александър. Литургия и живот. Лекции и есета върху християнското образование и израстване посредством литургичния опит. В. Търново, 2002.

НА ЛАТИНИЦА

Ivanov, diacono Ivan Stoyanov. L'Eucarestia – dialogo salvifico con Dio, Roma, Radio Vaticana, 2005.

Kelly, John N. D. Early Christian Creeds. London, 1950.

Špidlík, Tomáš Josef. La preghiera secondo la tradizione dell'Oriente cristiano. Roma, 2002.

Taft, Robert Francis. Eastern Church Councils and the Liturgy: Fourth-Century Theological Developments in the Byzantine Anaphora of St. John Chrysostom,” lecture at the Orientale Lumen Conference OL XIV North: Church Councils of the East, June 7-10, 2010, at Seton Hall University, South Orange, NJ, OL XIV East, June 21-24, 2010, at the Pope John Paul II Cultural Center, Washington, DC, and OL Euro East III, July 5-8, 2010, in Istanbul/Constantinople, Turkey, in press in the OL 2010 Acta.

Taft, Robert Francis. The Interpolation of the Sanctus into the Anaphora: When and Where? A Review of the Dossier” Part I, OCP 57, 1991.

АТАНАС БАТАШКИ

НАСТАВЛЕНИЯТА НА ЛОГОСА И РАЗУМНО-БЛАГОЧЕСТИВИЯТ ЖИВОТ НА ЧОВЕКА¹

Abstract: *The early christian apologist st. Justin is best known for his approving view of the possibility of compatibility between ancient philosophy and Christianity, as well as for his martyrdom. Much less known are his views on the spiritual and moral life of the christian and how he is connected with the commands of the Divine Logos - Lord Jesus Christ. This article aims to shed more light on this issue.*

Key words: *Logos, Reason, life according to the reason, spiritual and moral life, early Christian apologists, Christian apologetics, Christian ethics*

„Разумността... е умението
да се различава доброто от злото“.²
(Св. Нектарий Егински)

Раннохристиянският апологет от II в. св. Юстин Философ и Мъченик е известен най-вече с две неща: своя одобрителен възглед към възможността за съвместимост между античната философия и християнството, както и с мъченическата си смърт, отказвайки да се отрече от християнската вяра. Поради това той получава прозвищата „Философ“ и „Мъченик“. Прочути са неговите твърдения, че

¹ Текстът представлява преработен откъс, част от защитената ми докторска дисертация по Християнска апологетика.

² Свети Нектарий Егински, митрополит Пентаполски. Опознай себе си. Текстове по себепознание. С., 2018, с. 226.

Данни за автора

Атанас Баташки е доктор по теология (Християнска апологетика) и магистър по история (медиевистика) към Софийски университет „Свети Климент Охридски“.

Научна област на работа

Християнска апологетика

Научни интереси

Християнска апологетика, История на философията, Нравствено богословие, Църковна история, Средновековна история, Нова българска история.

Публикации

1. Човекът между вярата и неверието. Велико Търново, 2018; 2. Религия и наука – противопоставяне или единение. Велико Търново, 2019; 3. Отношението между вяра и разум в съчиненията на древните християнски апологети (дисертация); 4. Проф. д-р Иван Панчовски като християнски апологет. – В: Богословското творчество на професор Иван Панчовски и духовно-просветната традиция на Българската православна църква. С., 2018; 5. Вяра и разум (някои библейски основи). – В: Мисъл, слово, текст. Т. 6. Пловдив, 2019; 6.

АТАНАС БАТАШКИ

НАСТАВЛЕНИЯТА НА ЛОГОСА И РАЗУМНО-БЛАГОЧЕСТИВИЯТ ЖИВОТ НА ЧОВЕКА

античната философия е поне (в известен смисъл) подготовка на елините за приемането на Исус Христос, както и, че онези хора, които живеят преди въплъщението Му, но са Му причастни, могат да бъдат наречени „християни преди Христос“.

Много по-слабо коментирани от изследователите, и по-слабо познати на любознателната общественост, са неговите виждания за духовно-нравствения живот на християнина и начина, по който той е свързан с повелите на Божествения Логос – Господ Исус Христос. Именно на хвърлянето на повече светлина върху този въпрос е посветена настоящата статия.

Според християнския апологет разумът има отношение не само към мисленето, но и към действията на човека в духовно-нравствен аспект.³ Да се живее благочестиво означава да се следват наставленията на разума. И обратно: разумният живот се изразява в благочестие, живот в святост. Такъв разумен и благочестив живот води св. Юстин. Малко преди края на своя живот той отказва да принесе жертва на гръко-римските богове, защото „няма здрав разум, който да се обърне от благочестие в нечестие“.⁴ Пазещият

заповедите, дадени в Писанието – да обича Бога с цялото си сърце и с всичката си сила, както и тази да обича ближния си, както себе си (срв. Марк 12:30, 31), притежава посветен на Бога ум и спазвайки ги, той може да бъде наречен „справедлив и благочестив човек“.⁵ Греховете представляват отдалечаване от Бога, а по този начин и от разума. Конкретно, според християнския автор, грехът на прелюбодейството е поведение, което е противно на здравия разум.⁶

Хората, които са разумни избират да следват наставленията на Словото, Което е разпънатият при Понтий Пилат Исус Христос. На него християните отдават разумна почит и вдъхновени от Него, те самите живеят разумно, тоест водят нравствен начин на живот.⁷ Според св. Юстин със Своето идване Господ Исус Христос – Логосът, разкрива истинското добро и това, което не е такова, поради което Го нарича „здрав Разум“.⁸

Св. Юстин изпитва загриженост към хората, които не познават християнството. Адресатите на „Първа апология“ вероятно могат да имат някакво извинение за преследването на християните, докато все

(непубликувана дисертация).

³ Срв. напр. First apology, 5, 12, 13; Second apology, 2, 7, 8.

⁴ Мъченичество на светите мъченици Юстин, Харитон, Харито, Евлипист, Хиеракс, Пайон и Либериян (Версия Б). – В: Петков, Ангел. Аскезата на древния християнски мъченик в сблъсък с традиционния езически морал. С., 2020, с. 214.

⁵ Срв. Dialogue with Trypho, 93.

⁶ Срв. Second apology, 2.

⁷ Срв. First apology, 12-13.

⁸ Срв. Second apology, 9. Посоченото название християнския апологет отнася едновременно с това и към човешкия разум.

още не познават Божественото учение и се доверяват на лъжливи слухове за него. Но ако след като чуят истината за живота и учението на християните и въпреки това продължат гонението означава, че са постъпили противно на това, което разумът изисква.⁹ В този случай липсата на справедливо отношение е проява на поведение, несъвместимо с повелите на разума.

Античната религия, почитаща богове, които се сношават с жени и покваряват деца (т.е. вършат различни дела, недостойни за положението им), всъщност почита зли демони, приели някакъв измамен образ. Демоните са заблудили хората, заради ужаса, който са всявали у тях, и защото хората не са използвали разума си, за да преценят, че подобни действия не подхождат на богове и следователно не могат да бъдат извършени от такива. Според християнския апологет Сократ е наясно с тези неща, поради което се опитва да освободи хората от демоните. Резултатът от неговите действия е осъждането му на смърт тъкмо от порочните хора. Св. Юстин заявява, че в мисията си да разкрива истината Сократ е вдъхновяван от Разума (Логоса). Логосът се въплъщава сред варварите (в случая – евреите) в лицето на Исус Христос, разкривайки истината този път не чрез някой друг, а чрез Себе Си. И християните, според Мъченика, покорявайки се на Исус Христос, приемат, че елинските богове всъщност са зли демони.¹⁰

За разлика от споменатата характеристика на Античната религия, християните почитат Бог, Който е Бог на праведността, с „разум и истина“. А причината въобще да може да се говори за разумно познание при човека е Божиата воля. Сътворявайки ни, Той ни дарява с рационалните ни способности и с възможността свободно да изберем да следваме святата Му воля.¹¹ Именно

⁹ Срв. First apology, 3; Ulrich, Jörg. Justin Martyr. – In: In defence of christianity: early christian apologists (Early christianity in the context of antiquity). Frankfurt, 2014, pp. 60-61.

¹⁰ Срв. First apology, 5.

¹¹ Срв. First apology, 6, 10, 28, 43.

Хармонията между разумното и верово познание според проф. архим. д-р Евтимий Сапунджиев. – В: Професор д-р архимандрит Евтимий Сапунджиев: Живот, църковна и академична дейност (1884-1943 г.). – В: Сборник по случай 75 години от кончината му. С., 2020; 7. Дилемата „Атина-Йерусалим“ през погледа на раннохристиянския апологет Тертулиан. – В: Православие – традиция и съвременност. Пловдив, 2020; 8. Прозрения на природния разум в търсенето на истината (Атинагор Атински и отношението му към античната философия). – В: Богословска мисъл, 2/2018. С., 2021; 9. Ролята на разума за познаването на Бога чрез творението според Марк Минуций Феликс. – В: Литермедия. Шумен, 2020; 10. Свети Юстин Философ и Мъченик и неговият възглед за отношението между християнство и философия – В: Богословска мисъл, 2/2019. С., 2021. 11. Пътуването на Мария Каролина в България и нейните впечатления от местното православно културно наследство и духовен живот – опит за контекстуализация. – В: Мисъл, слово, текст. Т. 1 (7) нова серия. Пловдив, 2021.

E-mail
nakata.sf.bg@abv.bg

свободната воля прави възможна способността на човек да води добродетелен, или порочен живот. И следователно самият човек носи отговорност за постъпките си, а не съдбата, както смятат стоиците.¹² Същевременно преценката на разума е критерий за това дали нещо е добродетелно или порочно. Чрез дара на способността за разсъждение Бог иска хората „да познаят Него, Който ги е създал“.¹³ Наличието на способност у всеки човек да използва разума и ума си го лишава от възможност да се оправдае пред Твореца, че не живее праведно или не се е обърнал към Него,¹⁴ към Самия Разум. Водещите неправеден начин на живот, които подлагат на гонения християните, всъщност живеят противно на разума. Така живеят и последователите на Маркион,¹⁵ т.е. – еретиците.

Използвайки добре познатата в древногръцката мисъл идея за Логоса, св. Юстин благовести на гърците за Въплътеното Божие Слово – Господ Исус Христос. В неговото Божествено учение се разкрива на хората същността на истинската праведност. Тя е в съгласие с разума, защото е дадена от Бога, Който е Разум. За християнския апологет разумен човек е този, който живее съобразно Божиите заповеди, а неразумен – живеещият

според греха. Разумният живот е тясно свързан с изповядването на истинската вяра. Разумът на човека има отношение към нравствеността, справедливостта и почитта към Бога. Проява на здравомислие е да запазим вярата си в Бога до сетния си час, както това прави св. Юстин Философ и Мъченик.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Свети Нектарий Егински, митрополит Пентаполски. Опознай себе си. Текстове по себепознание. С., 2018.

Петков, Ангел. Аскезата на древния християнски мъченик в сблъсък с традиционния езически морал. С., 2020 (непубликувана дисертация).

St. Justin Martyr. The First and Second apologies. Mahwah, New Jersey, 1997 (transl. by: Leslie Barnard).

St. Justin Martyr. The First apology, The Second apology, Dialogue with Trypho, Exhortation to the greeks, Discourse to the greeks, The monarchy of the rule of God“. Washington, D. C, 2008 (transl. by: Thomas Falls).

Ulrich, Jörg. Justin Martyr. – In: In defence of christianity: early christian apologists (Early christianity in the context of antiquity). Frankfurt, 2014.

¹² Срв. Second apology, 7.

¹³ Dialogue with Trypho, 141.

¹⁴ Срв. First apology, 28. Очевидно тук не се визират изключения като психичноболните например.

¹⁵ Срв. Ibid., 57, 58.

Милослав Бонов

СВЯТОСТ И ЗАСТЪПНИЧЕСТВО В ПРАВОСЛАВНИЯ ДИСКУРС

Abstract: This article considers holiness as a necessary condition between God and all whom He mercifully and patiently expects to call upon Him. In God's plan for human salvation, the saints have a basic task of personal spiritual development and intercession. Important to us is the liturgical place assigned to the Church of the saints, as well as their boldness with which they stand before God for us, called love of neighbor. Of course, their petition would be insufficient if we did not constantly try to imitate them.

Key words: christology, soteriology, advocacy, intercession, redemption, martyr, witness, saint, holiness

УВОД

В настоящата статия се разглежда светостта, като необходимо условие за връзка между Бога и всички, които Той милостиво и търпеливо очаква да Го призват. Планът за Божието домостроителство,¹ в който човешкото спасение заема централно място е основна тема на Священото Писание. В него праведните имат отредено място и основна задача, изразяваща се в: лично духовно усъвършенстване (Лев. 19:2); застъпничество, ходатайство (intercession) за всички отдалечили се по една или друга причина от Бога (Иов. 42: 8-9) и за Неговата прослава (2 Сол. 1:10).²

¹ Срв. Трайчев, Емил. Библейско богословие. С., 2020, с. 131. „Като лайтмотив в Стария Завет прониква мисълта, че Божият промисъл по предимство обхваща човешкия род, и най-вече – отделни личности, носещи печата на особено предназначение.“

² Дюлгеров, Д. В., Цоневски, Ил. К. Учебник по мисионерство. Синодално

Данни за автора

Милослав Бонов е редовен докторант в катедра Практическо богословие, спец. Литургика в Богословски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

Изследва застъпничеството на светиите в молитвените последования на литургията от Византийския ритуал.

Други итереси

Християнска философия, история, иконопис, съвременно изобразително изкуство.

E-mail

mibo.art1@abv.bg

Още преди да бъде утвърден съществуващия днес Библейски канон (Църквата макар не повсеместно знае и работи с всички добре познати днес книги; канонът на Стария Завет в сегашния си вид е известен в Палестина към края на първи век след Христа,³ а до втори век включително са написани всички новозаветни книги⁴), чрез Свещеното Предание⁵ се разпространява съществуващия от осмия ден след Възкресението Господне култ на преследваното християнство към светостта и застъпничеството (първоначално към Иисус Христос и постепенно към всички познали Го; с други думи с разбойника разпнат от дясно на Христа сотириологичната идея за нашето спасение вече е дала първия си плод: „... истина ти казвам: днес ще бъдеш с Мене в рая“ (Лук. 23:43), което не противоречи на юдейската богослужебна традиция,⁶ а я надгражда („... първата йерусалимска (християнска) община не

издателство. С., 1937, с. 554.

³ Найденов, Ивайло. Из историята на старозаветния библейски канон. С., 2011, с. 34.

⁴ Гяуров, Христов. Мураториевият канон. Годишник на Софийския университет VI Богословски факултет, том IX, 1931–1932, с. 79.

⁵ Срв. Трайчев, Емил. Библейско богословие, с. 21. „В християнския свят всичко се основава и базира на Свещеното Предание, в което Божествената истина се разкрива като изобилна и непресъхваща божествен живот, даруван на вярващите в Църквата.“ (т. е. Свещеното Предание е записаното Свещено Писание).

⁶ Срв. Шмеман, Александър. Историческият път на православие, с. 19-36.

само не отделя от себе си юдейството, но и във вътрешния си живот изцяло съхранява юдейския религиозен порядък⁷) с тази особеност, че добавя към Христоцентричния смисъл и нравствената категория свидетел, мъченик (μάρτυς), което винаги е едно и също: „Смъртта на всеки мъченик не е нищо друго, освен вечно извършващата се победа на Христос над смъртта. ...Ето защо и Църквата с култа към мъчениците поставя началото на прославянето на своите светци, всеки от които е свидетел, а кръвта им е семе, което обещава нови кълнове“.⁸ На тази важна особеност в християнството ще бъде обърнато внимание по-долу.

БИБЛЕЙСКАТА ПРЕДСТАВА ЗА СВЯТОСТ

Според „Пълния библейски конкорданс“ думите „свят“, „святост“ се срещат в Стария и Новия Завет 844 пъти,⁹ а според „Нов библейски речник“ – над 850,¹⁰ сред многото преброявания ще посочим още едно: около 524¹¹ (разликата се обяснява с творческата

⁷ Шмеман, А. Историческият път на православие. С., 2009, с. 20.

⁸ Пак там, с. 70.

⁹ Пълен Библейски конкорданс. Нов човек. С., 2001, с. 902, 905.

¹⁰ Нов библейски речник. Нов човек. С., 2007, с. 1246.

¹¹ Банков, Стефан. Славянски библейски конкорданс и енциклопедия. USA, 1987, с. 1565, 1569.

интерпретация на превода). Техния еврейски корен „кдш“ („отделяне“, „яркост“) на гръцки се превежда с αγιος. Изследователите предпочитат един по-широк семантичен контекст¹² който да изяснява по-добре Боговъдъхновените послания. Светостта е осезаемата страна на Божието откровение, като първо по отношение на Бога тя е неразделна и неизменна (ατρεπτος) част от естеството Му; по отношение на творението (ποίημα) тя е реципрочна т. е., положението, което човек сам избира да бъде в отношението си с Бога,¹³ съответно го отдалечава, или приближава до Създателя. В Божия промисъл ясно е показана волята на Твореца изразяваща се в завета със Своя народ и неговото практическо изражение – десетте Божии заповеди (δεκαλογος) (Исх. 19:5-6; 20:1-17), защото „Всеки опит да се доближим до Бога при условия, различни от определените от Него, ни излага на опасност“. И така Бог изисква от творението да се обожи,¹⁴ да Го наподобим: „...Бъдете свети, защото Аз, Господ, вашият Бог съм свет“ (Лев. 19:2). В указанията за спазването „Закона на светостта“ (Лев. 17-20) прави впечатление, че получилият опрощение Божи народ трябва да спазва

¹² Пак там, с. 1246.

¹³ Пак там.

¹⁴ Влахов, митроп. Йеротей. Православна психотерапия. Велико Търново, 2009, с. 368, 369. „Боговидението, обожението и съединението с Бога са онези неща, които дават на човека екзистенциалното познаване на Бога. Тогава човекът придобива истинско богопознание“.

наредбите не само за свое добро, но и заради доброто на всички народи (Исх. 19:5-6).¹⁵

Контраста между Божията святост и нашата духовна нищета ясно е показан в Ис. 6 гл. Старозаветните пророци изразяват своето несъгласие с жертвоприношенията и поставят на първо място духовния живот и праведност на човека като отговор на Божията благодат, което води до добър пример за останалите народи, защото така те ще получат истинското знание за Истинския Бог (Ис. 42:1-6). Светостта обаче не търпи грях и неправда, и води до осъждане, чийто смисъл в крайна сметка е изкупление. Така стигаме до следната парадигма (παράδειγμα): „Ако светият живот на Божия народ като общност е първа грижа в традицията, свързана със свещениците и пророците, то основна грижа на нравоучителната традиция е светият живот на отделния човек“ (Пс. 23:3-4).¹⁶

Н. Шиваров изяснява разликите между свещеникът (който принася жертвите, благославя и учи и е посредник между Бога и израилтяните заедно с царя) и пророците. Последните са харизматични, облагодатени, лично призовани към служение за разлика от свещенослужителите, които са такива по принадлежност; те са от Левиевото коляно – Аароновия род.¹⁷ Н. Шиваров продължава

¹⁵ Пак там, с. 1246.

¹⁶ Пак там.

¹⁷ Шиваров, Николай. Библейска археология. Синадално издателство. С., 1992, с. 449.

със следния пример: „Не са изключения злоупотребите от страна на свещениците, тъй като с храмовите приходи не предприемат необходимите ремонти“ (срв. 4 Цар. 12:5).¹⁸

Не така са пророците, които са сравнени с „Божие око“, виждащи доброто те го и поддържат, а порока и неправдата изобличават и всичко това без компромиси и с риск за собствения си живот.¹⁹ Заедно с това те са и застъпници (срв. 3 Цар. 19:22; 4 Цар. 4:33; 4 Цар. 13:21).

Преди да дадем по-долу пример за застъпничество от Новия Завет с Богородица ще посочим пророчество за нея от св. пророк Иеремия: „...Защото Господ ще извърши на земята нещо ново: жена ще спаси мъжа“ (Иерем. 31:22). Този недвусмислен цитат ясно показва начина по който Бог ще спаси Своя „образ и подобие“ – човека.

В Новия Завет наблюдаваме същата приемственост на понятието „святост“, както при Стария Завет. За това свидетелстват паралелни примери като Господнята молитва (Лука 11:24) и Йезекиил; възгласът в Откр. 4:6-10 извиква в съзнанието Ис. 6:3; песента на Мойсей и на Агнеца (Откр. 15:4-7) е отражение на Пс. 98.²⁰ За светостта на Бог Отец в Новия Завет е писано малко, но тя е навсякъде по подразбиране, така е и с Иисус Христос, чието

име рядко се употребява в съчетание със свят, но тогава е с голяма тежест (Лука 1:35), или че е изпълнен с Дух Свети (Лука 3:22; 4:1) и като цяло служението Му е осъществявано със силата на Светия Дух (Лука 3:22; 4:14-18; Деян. 3:14; 4:27-30). Животът Му е свят по своята същност. При сблъсък със злото Той е разпознаваем като Светия (Марк. 1:24).²¹

Духът, Който е Божият и Христовият Дух също е наричан свят (Рим. 8:9). Неразривната връзка между Отец, Син и Свети Дух (Мат. 28:19) става по-късно основа на учението за Светата Троица. В Стария Завет Божията святост се проявява с вдъхващо страхопочитание и всемогъщество, докато в Новия Завет Божието всемогъщество намира израз първо чрез думите и делата на Иисус Месия (Мат. 4:23-9; 23; Йоан 5:19-29; 14:8-22), а след това и чрез Светия Дух (Йоан 7:39; 14:25-26).²²

По примера на Стария Завет и в Новия Завет светият Бог призовава светия народ (1 Петр. 1:15-16) да възвестява чудните Му дела. И тук от Божия народ постоянно се изисква святост. Така осветени по примера Му и приели великата Му благодат, тези хора се наричат свети, светии. Чрез освещаващото присъствие на пребъдващия Дух и въз основа на изкупителното Христово дело всички, които вярват стават свети, Божии синове (Рим. 8:14-17). Те живеят с „Божие присъствие, което

дава сила чрез Духа“²³ (Гал. 5:16; Рим. 8:12-13), Който ги прави подобни на Христос, това е Неговият „плод“ (Гал. 5:22). Тези светии, родени от Духа (Йоан 3:5-8), съставляват едно тяло с Духа (1 Кор. 12:12-13; Еф. 4:3-4), Който им дава сила, за да възвестяват благовестието (Деян. 1:8), и каквито и дарби да получават, те трябва да ги използват, за да изградят общността на верните (Кор. 12:27).²⁴ Така, като подражават на Христа, светите са извикани подобно Него „да послужат“ (Мат. 20:28), т.е. да бъдат пример за подражание, прослава, но и застъпници на отдалечилите се от Бога.

Вплътилия се Бог Иисус Христос е олицетворение на светостта в две природи: първо чрез зачатие от Светия Дух Той е Бог, а по раждането Си от жена – Син Човешки. Тази богочовешка пълнота е светлината²⁵ на света в която е призван да върви човека. ²⁶Иисус Христос същевременно е предречения от пророците Божи месия и помазаник – Цар на славата (Пс. 23:7).

В Новия Завет има два добре познати примери за застъпничество. Става дума за

евангелския разказ, описващ първото чудо на Иисус Христос в Кана Галилейска, където не друг, а Богородица се застъпва за сватбарите (Йоан 2:1-10).

Вторият случай е по-особен. Той е притча („η παραβολή“)²⁷ и може да се нарече нечутото застъпничество. В този сюжет богаташа два пъти моли Авраам; първия път за себе си (Лука 16:24), а втория се явява застъпник на братята си, които са още живи тук на земята. (Лука 16:27-28). Богаташа, който е непокаял се грешник не получава положителен отговор на своите просби, защото: „... Ти получи вече доброто си приживе...“ (Лука 16:25). С тази „религиозна и морална истина“²⁸ евангелистът подчертава разликата между мимолетното човешко щастие и истинската непреходна радост и изборът (често пъти за много от нас той се явява като болезнена и съдбоносна колизия) между тях, който всеки от нас сам прави; и още една много важна подробност (която в добрия ѝ вариант може да се нарече синергия): способността на Бог да обръща злото (кратковременната земната нищета на Лазар) във вечно блаженство, както и човешката суета (на богаташа) във вечно терзание на душата. Изводът, който се налага е, че непокаяният се приживе грешник не може да бъде застъпник нито на този, нито на онзи свят, както за себе си, така и за другите, защото Бог слуша само своите (Йоан 16:23-24), сиреч праведниците.

¹⁸ Пак там, с. 449.

¹⁹ Пак там, с. 516.

²⁰ Нов библийски речник, с. 1247.

²¹ Пак там.

²² Пак там.

²³ Пак там.

²⁴ Пак там.

²⁵ „Бог създава живот, който има своето абсолютно измерение в Личността на Иисус Христос, който е светлина (Йоан 1:4). Светлината прониква във всичко и прави всичко видимо.“ Попмаринов, Димитър. Библийски основания за светостта в светлината на православното богословие. – В: Богословска мисъл 3-4/ 9 год. IV, с. 78.

²⁶ Пак там, с. 83.

²⁷ Шиваров, Николай. Херменевтика на Стария Завет. С., 2005, с. 83.

²⁸ Пак там, с. 83.

КУЛТЪТ КЪМ СВЕТИИТЕ ПРЕДИ И СЛЕД IV ВЕК

В периода 381 г. (II Вселенски събор – Първи Константинополски) – 451 г. (IV Вселенски събор – Халкидонски) се ражда нов диоцез. Епископа на „Новия Рим“ получава първенство по чест след епископа на Рим (3-ти канон на събора от 381 г.). С канон 28-ми от 451 г. Константинопол се утвърждава в своя „патриархат“ чрез разширяване на юрисдикцията си над три провинции: Тракия, Азия и Понт. Така Тафт определя началото на византийската Църква между споменатите два вселенски събора, позовавайки се на произтеклите от тях документи.²⁹ Тази „локализация на произхода на византийската църква“ е важна, защото заедно с нея възниква и се развива константинополската литургия за което свидетелстват омилията на нейните епископи: св. Григорий Назиански (379-381) и св. Иоан Златоуст (397-404). Бдения, литании, процесии, проповядване, псалмодия и пеене (както респонсорно, така и антифонно) и разбира се евхаристията ни връщат на темата за светиите и тяхното място във новопоявили се византийския ритуал.³⁰

Историята на Църквата пази за поколенията първото свидетелство за култ към светия – 23. II. 156 г., смъртта на 86

годишния св. Поликарп епископ Смирненски. Запазено е писмото на смирненци до съседната Филомелийска църква, където четем: „Ние събрахме костите му, които са по-ценни от злато и по-драгоценни от скъпоценни камъни; ние ги положихме на място, което им подобаваше; там, доколкото е възможно, ние ще се събираме в радост и веселие, когато Господ ще ни сподоби да чествуваме деня на годишнината от неговото мъченичество както за възпоменание на ония, които се бориха преди нас, така за упражняване и подготовка на ония, които ще се борят“.³¹

Денят на почитането на определен светия по правило е денят на неговото мъченичество, неговия „рожден ден“. Църквата може да празнува някой светия и на други дати, като намирането на неговите свети мощи или засвидетелствано чудотворство. В „рождения ден“ на мъченика древните християни се събирали около гроба му и чествали неговата памет. Характера на тези възпоменания бил евхаристиен, което обяснява употребата на антиминос. Наред с възпоменанието на имената и похвалните слова се извършвали и вечери на любовта изразяващи се в общи трапези („αι αὔραι“). Лаодикийския събор осъди лагапите, защото постепенно довели до отклонение от нравствените и духовни ценности на християнството.³² Най-ранните светииски

празници са тези на апостолите и мъчениците, към тях християните добавили изповедниците, пострадали за Христа през гоненията без да пролеят кръвта си. Така започнала един вид „деградация“ на мъченическото възприятие, която по този начин отбелязала разширяване на култа, като във времето били добавени аскетите и йерарсите, пророците и ангелите. Постепенно се оформили чиновете на ангелите, пророците, Света Богородица, св. Иоан Предтеча, преподобните, светителите, безсребрениците и др.³³

Християнските светииски празници възникват първоначално като местен култ, ³⁴постепенно стават общи (за цялата Църквата), а днес са обособени в четири основни категории на светииски празници: такива които са почти равни на Господските и Богородичните; празници на по-малки светии, при които постът не се отменя; празници на светии, които имат служба в минеите; които нямат служба, но за които е писано в месецослова.³⁵

След 431 г. (III Вселенски събор) се утвърждава окончателно култът към Света Богородица, който съществувал от най-ранни времена заради нейната святост и участието

и в спасителното дело на Христа. Празниците посветени на нея се разделят на три групи: житиини; на нейния покров и застъпничество; в чест на нейните одежди.³⁶ А. Шмеман определя бързия разцвет на почитта към светиите в богослужението след IV в. като „втори пласт на устава“, като „днес не по-малко от половината литургични текстове в Православната църква се отнасят към агиологията“, тоест състоят се от прославянето на светците. Пак според него от „сакраментално-есхатологичен“ (първоначално), култа се насочва към „освещаващия и ходатайствен смисъл“³⁷ на почитта към светиите. Мощите на светеца, а по-късно и предметите, които е притежавал стават основа на освещаващото разбиране на култа към светците. В края на IV в. многобройни свидетелства говорят за усиляване на култа с нова почит към т. нар. „вторични светини“ – различни предмети, които при допир със светите мощи също придобиват освещаваща сила, но заедно с това се развива и ходатайствения характер на култа.³⁸ Той обаче води своето начало от катакомбите, за което говорят откритите надписи. А. Шмеман прави основателна разлика между ранната практика и тази след IV в. В първия случай молитвеното общение е отправено към всеки починал, а не към отделен мъченик. В новия църковен живот „общението със светците в Христа, техните

²⁹ Тафт, Робърт, Едуард, Фаруджа. Теология на литургията и теология на символа. С., 1992, с. 20.

³⁰ Пак там, с. 21.

³¹ Чифлянов, Благой. Православна Литургия. С., 2008, с. 100.

³² Пак там, с. 101.

³³ Пак там.

³⁴ Срв. Бонов, Милослав. Култът към Тивериуполските мъченици във византийските и средновековни български богослужебни книги – В: Библиотека. 6q 2021, с. 58-66.

³⁵ Чифлянов, Б. Литургия, с. 101.

³⁶ Пак там, с. 98.

³⁷ Шмеман, А. Литургическо богословие, с. 208.

³⁸ Пак там, с. 210, 211.

молитви един за друг, връзката на любовта не се нарушават от смъртта, защото в Христа Бога няма мъртви, а всички са живи“.³⁹

След IV в. настъпва промяна, която се изразява в насочване на молитвите към „определена категория починали“. За разлика от първоначалното битово-практично възприятие на светците, което до голяма степен е поместно, локално, новото теоретично-богословско отношение поставя светците в позиция на ходатаи, застъпници и посредници между човечите и Бога. Със своето определение на разликата между молитвата за починал и тази към светец блажени Августин пръв прави разлика, която в бъдеще ще е определяща за култа към светиите в Църквата: „Праведността на мъчениците е съвършена, те са достигнали съвършенство чрез своя подвиг. Затова Църквата не се моли за тях. Тя се моли за другите покойници, верните; тя не се моли за мъчениците. Те са си отишли от този свят толкова съвършени, че вместо ние да се застъпваме за тях – те са ходатаи за нас (ut non sint suscepti nostri sed advocati)“.⁴⁰

В това „ходатайствено възприятие“ се променя христологията на почитането на светците. Литургическият култ включва в себе си евхаристията, както и житийни сцени свързани с осъждането и смъртта на мъчениците. Смисълът на тези четива е да се покаже присъствието и действието на Христос

в мъченика, а не толкова да се прослави мъченика, защото славата в светеца е слава на Христос и Църквата.⁴¹ Представянето на подвига на светеца има дидактическа задача. Той става ходатай и помощник. В литургическия контекст акцента се поставя върху силата на светеца, неговите чудеса, отзывчивост, милосърдие към всички, които се обръщат към него. Пример за развитието на християнската агиография са панагериците (макар и заети от софистите).⁴²

А. Шмеман завършва този „втори пласт“ на устава с Месецослова (санкторала). Постепенно честването на светецът преминава от мястото на неговата смърт и погребение в литургично-мистериално възпоминание, което цели приобщаване на вярващите към светеца; към неговата свещена сила и благодат. Светецът невидимо присъства, като мощите и иконата са само част от култа, но най-важно на неговия празник е вярващите чрез възхвала и съприкосновение с него да получат освещение, което е главното съдържание на „литургическото благочестие“.⁴³ В тази кулминация за християните разликата между „празника от свещената история на спасението и празника на светеца е разлика в степента, но не в качеството на самия празник“.⁴⁴ Много подходящ е примера, който Шмеман дава с

празниците Обрезание Господне и деня на св. Василий Велики; те се празнуват заедно, като „едина и другия са обект на самостоятелно и самодостатъчно литургично тържество“.⁴⁵

Типикът постепенно ще изработи сложна система от принципи, която да осъществи такова съвместяване. Празникът като (свещен ден) контрапункт на делника със своя „освещаващо-мистериален култов акт“ ще измести времето и живота на този свят към новото време на новата твар.⁴⁶

Като се съгласяваме с А. Шмеман, ние намираме развитие на темата със застъпничеството на нашите ходатаи – светиите и в трите части на последованията на св. Литургия, а именно: в чина на предложението⁴⁷ (и в двете литургии е един и същ) и изброените там чинове на светии (освен на небесните архистратизи);⁴⁸ във втората и трета част от византийския ритуал (Василиевата и Златоустовата литургии) включващи различните видове ектении⁴⁹

намиращи се в литургия на оглашените и на верните, както и молитви казвани от свещеника на великия вход, молитва на трисветата песен, възгласа преди светото Евангелие, молитва на приношението, преди поставянето на божествените дарове на светия престол, при застъпничеството (intercession) в анафората, при освещаването на антидора, на отпуста, на малкия отпуст завършващи с възгласи за застъпничество; не на последно място застъпничеството на св. Иоан Златоуст или св. Василий Велики според литургията.⁵⁰

През вековете в богослужението до такава степен се развива култа към светиите, че днес той заедно с иконографията например е образно казано „визитна картичка на Православието“. Светии почитани в отделни диоцези и светии почитани от целокупното православно християнство са в основата на етоса както на религиозния култ, така и на отделния християнин и цялото общество от вярващи (земната църква). В молитвеното призоваване на светиите Църквата дава ясен знак, че правилно тълкува промисъла на Домостроителя (Οἰκονομος): връзката на обожения човек и Богочовека означава оделотворяване на Завета.

³⁹ Шмеман, А. Литургическо богословие, с. 211.

⁴⁰ Пак там, с. 211.

⁴¹ Пак там, с. 212.

⁴² Пак там, с. 213.

⁴³ Шмеман, А. Въведение в Литургиката, с. 213.

⁴⁴ Пак там, с. 214.

⁴⁵ Пак там.

⁴⁶ Пак там.

⁴⁷ Срв. Бонов, Милослав. Литургични свидетелства за прославилия Богочовека св. мчк. Лонгин Стотник – В: Мисъл, слово, текст. Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“ том 3 (9) нова серия, 2021, с. 75.

⁴⁸ Златоуст, св. Иоан. Божествена литургия, с. 28-36.

⁴⁹ Срв. Бонов, Милослав. Ектениите в литургиите от византийския ритуал – произход, видове, значение. Ектениите в литургиите от византийския ритуал –

произход, видове, значение В: Библиотека, 2, 2022.

⁵⁰ Натанаил, митроп. Служебник. Неврокоп, 2001, с. 123-192, с. 195-270.

КОНТИНУУМ НА СВЕТОСТТА

Съвременния американски православен философ Дейвид Харт в своята книга „Атеистичните делюзии“ следва едно оптимистично продължение на християнския опит; като приема склонността ни да забравяме, той разчита на историческата рефлексия, „чиято задача е да пробужда от самодоволната забрава и да ни връща обратно към познанието на нещата, които никога не трябва да бъдат изгубвани за паметта“. „В класическия и християнски смисъл на думата разумът е цялостен начин на живот, а не едно обикновено и тесногръдо владение на определени техники на манипулиране на материята... разумът не е просто знание, а познание, усъвършенствано в мъдростта, нещо, което е вътрешно прилежащо на достойнството на човека, който е бил създаден по Божи образ, а това предполага, че той е морал, от който се изисква милосърдие, най-малко това означава разумния човек да улови това, което не знае и да признае, че това което знае може да не е на всяка цена единственото налично истинско познание.“⁵¹ Харт се обръща към историческото минало, когато „онези древни мъже и жени, които са се били посветили на науката на милосърдието, в доброволно изгнание от света на социалния престиж и властта, е възможно отново да

се превърнат в модел, който християните сами ще се видят принудени ревностно да подражават.⁵² Тъй като, смята Харт, вярата не е само една културна логика, но и една космическа истина; може би (хората) ще трябва да продължат мисията на древната революция в онази пустиня, към която вярата често е намирала за необходимо в различните времена да се оттегли.⁵³

В днешната „хореография“ на света такава трезвост на духа потвърждава исконните човешки ценности заложили в нас по предвиждане (αἰονορπ).⁵⁴ Още повече, че Харт по примера на първите християни, но и на двехилядолетната традиция вижда в светиите неизменния коректив на нашата непрестанно задълбочаваща се отдалеченост от Създателя.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Християнската традиция винаги се е изразявала в съхранение и надграждане, в това се убеждаваме и от разгледаните примери за святост и застъпничество; станали неизменна част от характера на богослужението, те са част от отговора на въпроса за нашето спасение. И ако съхранението е основата, надграждането в християнския смисъл (литургичен и нравствен) означава непрекъснато усъвършенстване,

процес, който е безкраен и сам по себе си е свършен; при него не може да се говори за край (от човешка гледна точка), а историчността е тази, която задава посоката. Това е творчески процес, към който ни подтиква нашата същност създадена по „... образ и ... подобие“ (Бит. 1:26) и още: „А Иисус им думаше: Моят отец досега работи, и аз работя.“ (Иоан 5:17). Извън контекста на времето (в трансцендентен смисъл), теологично погледнато този феномен на непрекъснато развитие към добро е именно заради времето. Той вече е обслужил мига, който е отминал безвъзвратно, вече работи за сегашния, върви към следващия и така един безкрай от мигове и събития, подвластни единствено на Твореца, с Когото ни предстои среща в безкрая (Сир. 23:29).

В този процес участват и светиите; не само вече прославлените Бога, но и бъдещите (които Той е предугадал и ще призовава като наши застъпници до Своето Второ идване). Божиите приятели и свидетели – светиите винаги са били неотменна част от Божия промисъл, както се опитаме да покажем в настоящата статия. За православните християни е важно тяхното литургично място, което им отрежда Църквата и в частност в двете литургии от византийския ритуал. Видяхме, че то е трайно и непрекъснато разширяващо се през вековете, а от изброените примери в които ги призоваваме като ходатаи се вижда, че присъстват и в трите части на св. литургия. За светиите станалите достойни наследници на Царството Божие разбираме, че святостта е смирение и послушание пред Бога, даващо им право от съработници да станат

сътрапезници там Горее. За всички нас, като достоен пример за подражание е може би на първо място авраамовото дръзновение наречено любов към ближния с което те застават за нас пред Господа: „... да се не прогневи Господ, загдето ще кажа още веднъж: може би ще се намерят там десет?...“ (Бит. 18:32).

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Банков, Стефан. Славянски библейски конкорданс и енциклопедия. USA, 1987.

Библия. Синодално издателство. С., 1998.

Бонов, Милослав. Култът към светите Тивериуполски мъченици във византийските и средновековни български богослужебни книги. – В: Библиотека, 6, 2021

Бонов, Милослав. Литургични свидетелства за прославилия Богочовека св. мчк. Лонгин Стотник. – В: Мисъл, слово, текст. Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“ том 3 (9) нова серия, 2021

Бонов, Милослав. Ектениите в литургиите от византийския ритуал – произход, видове, значение. – В: Библиотека, 2, 2022

Влахос, митроп. Йеротей. Православна психотерапия. Енчев, Тодор превод, 2006. Праксис. Велико Търново, 2009.

Гяуров, Христо. Мураториевият канон. Годишник на Софийския университет VI Богословски факултет, том IX, 1931-1932.

⁵¹ Харт, Дейвид. Атеистичните делюзии. С., 2020, с. 428.

⁵² Пак там, с. 437.

⁵³ Пак там, с. 437, 438.

⁵⁴ Трайчев, Е. Библейско богословие, с. 131.

Дюлгерев, Д. В., Цоневски, Ил. К. Учебник по мисионерство. Синодално издателство. С., 1937.

Златоуст, св. Иоан. Божествена литургия. Синодално издателство. С., 2004.

Найденев, Ивайло. Из историята на старозаветния библейски канон. С., 2011.

Натанаил, митроп. Служебник. Неврокоп, 2001.

Нов Библейски речник. Нов човек. С., 2007.

Попмаринов, гл. асист. Димитър. Библейски основания за светостта в светлината на православното богословие. – В: Богословска мисъл 3-4/ 9 год. IV.

Пълен библейски конкорданс. Нов човек. С., 2001.

Трайчев, Емил. Библейско богословие. С., 2020.

Тафт, Робърт., Едуард, Фаруджа. Теология на литургията и теология на символа. преводач Сивов, Пламен. С., 1992.

Харт, Дейвид. Бентли. Атеистичните делюзии. Превод от английски Борис Маринов. Омофор. С., 2020.

Чифлянов, Благой. Православна Литургия. С., 2008. Второ издание.

Шиваров, Николай, Библейска археология. Синодално издателство. С., 1992.

Шиваров, Николай. Херменевтика на Стария Завет. С., 2005.

Шмеман, Александър. Историческият път на Православието. Превод от руски Борис Маринов. Омофор. С., 2009.

Шмеман, Александър. Литургическо богословие. Превод от английски Пламен Сивов. Омофор. С., 2013.

ЕВА КОВАЧЕВА

ФИЗИЧЕСКИ И ДУХОВНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА СЪЮЗА МЕЖДУ МЪЖА И ЖЕНАТА СПОРЕД КНИГИТЕ НА НОВИЯ ЗАВЕТ

Abstract: *The present study examines the monogamy of Christian marriage and the purity of marital relations in it in accordance with the gospel and the epistles of the holy apostles. The conclusion of the study is that the requirements which are given in this regard in the sacred Scriptures of the New Testament are the same for both man and woman without making exceptions for one or the other side, and without pointing out differences between their nature or sex. The Holy Scriptures of the New Testament emphasizes mainly the love between them, which should unite them, and which they should give to each other, and that the manifestation of love and the manifestation of virtues to one another is both a measure of their degree of connection with God*

Key words: *monogamy, christian marriage, moral requirements, man*

Въпреки че човечеството се намира отдавна в епохата на християнството, се установява, че в съвременното общество често се срещат мъже, които считат себе си за християни, но живеят с възглед, който е остатък от езическата епоха и характерен за ислямската религия, че на мъжете се позволява да встъпват успоредно на брачните отношения в краткосрочни или дълготрайни връзки с други жени. За това те си служат и с аргумента, че мъжката природа е по-различна от тази на жената, което го предполага, като наричат такива отношения „чисто физически“. Те не взимат в предвид, че съюзът между мъжа и жената според християнското учение не може да бъде никога

Данни за автора

Гл. ас. д-р. Ева Ковачева, ПУ „Паисий Хилендарски“

Научна работа

Нов Завет

Научни интереси

Нов Завет, ранно християнство

Публикации

„1) „Химнът на любовта“ на св. ап. Павел (1 Кор. 12:31-13:13) като отговор на проблемите в Коринтската църква. – В: Мисъл, слово, текст. Т. 1. Изд. „ИМН“, Пловдив, 2016, с. 49-66. ISBN 978 945-317-185-9; 2) „Апостоли от числото на 12-те, на 70-те и техни ученици – разпространявали Христовото учение на територията на днешна България“. – В: Християнство и култура. С., 2019, бр. 4/2019 (141), 65-73. ISSN 1311 – 9761, https://hkultura.com/images/br/2019/141/2019_141.pdf; 3) Раждането на Христос в човека. Библейски препратки и символи. – В: Мисъл, слово, текст.

ФИЗИЧЕСКИ И ДУХОВНИ ИЗМЕРЕНИЯ
НА СЪЮЗА МЕЖДУ МЪЖА И ЖЕНАТА
СПОРЕД КНИГИТЕ НА НОВИЯ ЗАВЕТ

само „физически“. Според Евангелието (Мат. 19:3-6; Еф. 5:30-32) физическият съюз между мъжа и жената има едновременно духовни измерения и последици. Срещат се и жени (съпруги или майки), които се примиряват с този факт, и оправдават мъжете със същия довод, което се отразява както върху отношенията между съпрузите в семейството, така и върху възпитаването на децата от различните полове при тяхното израстване. Темата е важна и актуална също поради това, че тя излиза и извън рамките на брака като засяга мисленето и поведението на мъжете изобщо в тази посока, тъй като се констатира, че това е срещано явление не само в днешно време, но и през вековете преди това след приемането на християнството. С това се повдига въпроса за съзнанието, възгледа и отношението към половете въобще, за тяхната стойност, ценност, равнопоставеност и взаимодействие, за начина на възприемане и осъзнаване на духовно-нравствените изисквания, които са еднакви както за мъжа, така и за жената според Свещ. Писание на Новия Завет, и най-вече за разбирането на любовта, чиито източник е Бога.

Целта на настоящето изследване е да се докаже, че такъв възглед за различие в духовно-нравствените изисквания към мъжа и жената по отношение на брака въз основа на техния пол не съществува в Свещ. Писание на Новия Завет, а че съюзът между тях е единствено и само моногамен без изключения за двете страни. За постигането на целта авторът привежда основни стихове от книгите на Новия Завет и тълкувания на свети отци

върху тях, чрез които аргументира своето твърдение, акцентира върху някои важни аспекти свързани с посочената тема, и набляга върху смисъла и значението на любовта между мъжа и жената, като централното, основното и най-важното, което ги свързва, и което се намира едновременно в пряка връзка с тяхното духовно усъвършенстване и постигане на единение с Бога.

За създаването на първата човешка двойка в Стария Завет се съобщават следните четири основни факта: „И сътвори Бог човека по Свой образ, по Божий образ го сътвори; мъж и жена ги сътвори“ (Бит. 1:27), „И рече Господ Бог: не е добро за човека да бъде сам; да му съворим помощник, нему подобен“ (Бит. 2:18), „Затова ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи към жена си; и ще бъдат (двамата) една плът“ (Бит. 2:24), „И даде Адам на жена си име Ева (живот), защото тя стана майка на всички живеещи“ (Бит. 3:22). Изводите от цитираните четири стиха могат да бъдат сведени до следните: 1) още в Райската градина Бог създава първата човешка двойка само като един мъж с една жена – Адам и Ева; 2) както мъжа, така и жената са създадени по Божий образ и подобие, от което следва, че и двамата носят в себе си Божественото, притежават дух, душа и тяло и могат да постигат богоподобие; 3) дава се пояснението, че не е добре човек да живее сам, за това му се дава „подобен“ на него, с когото да си помагат. В оригиналния еврейски език на Свещ. Писание се използва едно и също съществително име както за мъжа, така

и жената, което има едновременно форма за мъжки и женски род – „иш“ (мъж) и „иша“ (жена).¹ В съвременните езици трудно се забелязва тази разлика, защото в тях се използват различни думи за двете. Употребата на една и съща дума за двата пола само с различен род в оригиналния език на Свещ. Писание говори за тяхната еднаква природа; 4) от текста става ясно, че след съчетаването на мъжа и жената, всички други взаимоотношения, дори и тези към родителите, остават на заден план, а на първо и най-важно място, се поставя единението помежду им, защото те стават „една плът“, „едно цяло“.

В Новия Завет думите на Исус Христос за съюза между мъжа и жената са следните: „Слушали сте, че бе казано на древните: „не прелюбодействувай“. Аз пък ви казвам, че всеки, който поглежда на жена с пожелание, вече е прелюбодействувал с нея в сърцето си (Мат. 5:27-28). От това се вижда, че Спасителя осъжда не само делото, но дори и помисъла за него у човека; „Казано бе също: „ако някой напусне жена си, нека ѝ даде разводно писмо“. Аз пък ви казвам: който напусне жена си, не поради прелюбодееяние, той я прави да прелюбодействува; и който се ожени за напусната, той прелюбодействува“ (Мат. 5:30-31). От посочения стих става ясно, че при наличие на прелюбодееяние, сключеният съюз между мъжа и жената от духовно гледище вече е разтрогнат; „И дойдоха при Него фарисеите и, изкушавайки Го, думаха Му: позволено ли е човеку да напусне жена си по всяка причина? Той им отговори и рече: не сте ли чели, че Оня, Който отначало ги сътвори, мъж и жена ги сътвори и каза: „затова ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи до жена си, и ще бъдат двамата една плът“? Тъй че те вече не са двама, а една плът. Прочее, което Бог е съчетал, човек да не разлъчва“ (Мат. 19:3-6). В Евангелие според Марк се съдържат същите думи на Христос както в Евангелие според Матей с добавката, че и ако жена напусне мъжа си, и се омъжи

¹ Ченова, Мария. Термини за означаване на дихотомията мъж-жена в „Битие 1-3“, Рубрика Подиум, № 4 (2009), <http://notabene-bg.org/read.php?id=38> (18.02.2022).

Т. 9. Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2021, с. 160-168 ISSN 2815-2816, <https://bpos.bg/api/FilesStorage?key=66ee3fee-dc68-4e7f-844f-890650&fileName=Misul,%20slovo,%20tekst%20-%20tom%203.pdf&dbId=1>

E-mail
e_kovacheva@uni-plovdiv.bg

ЕВА КОВАЧЕВА

ФИЗИЧЕСКИ И ДУХОВНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА СЪЮЗА МЕЖДУ МЪЖА И ЖЕНАТА СПОРЕД КНИГИТЕ НА НОВИЯ ЗАВЕТ

за друг, прелюбодействува (Марк. 10:2-12). Под думите „ще бъдат двамата една плът“ се има предвид свързването им на много повече нива от само физическото. Блж. Йероним Стридонски го обяснява по следния начин: „целостта, съчетана с духа, произвежда един дух“,² а в Посланието си до Ефесяни св. ап. Павел нарича ставането им „една плът“ – „велика тайна“ (Еф. 5:32).

Св. ап. Павел се обръща към мъжете в Първо послание до Коринтяни: „А за което ми бяхте писали – добре е за човека да се не допира до жена. Но, за да се избягва блудството, нека всеки си има своя жена, и всяка жена да си има свой мъж. Мъжът да отдава на жена си дължимата любов; също и жената – на мъжа“ (1 Кор. 7:1-3). От този стих се извеждат изводите, според които: 1) апостолът препоръчва на мъжете на първо място целомъдрие (въздържание от физическо общение въобще); 2) ако не могат, тогава да имат една жена; 3) ако имат жена, да си дават и получават взаимна любов.

В посланието си до ефесяни св. ап. Павел се обръща отново към мъжете, при което набляга главно върху любовта в брака, която те трябва да отдават на жените си. В изказването си той привежда аргумент от Стария Завет: „Тъй са длъжни мъжете да обичат жените си, както обичат телата си:

който обича жена си, себе си обича. Защото никой никога не е намразил плътта си, а я храни и съгрява, както и Господ - църквата, понеже ние сме членове на тялото Му – от плътта Му и от костите Му. „Затова ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи към жена си, и ще бъдат двамата една плът“. Тази тайна е велика... Тъй и всеки един от вас така да обича жена си, както обича себе си...“ (Еф. 5:28-33; срв. Бит. 2:24).

В посланието си до Тит св. ап. Павел се обръща също към мъжете, този път по-конкретно с оглед на качествата, които трябва да притежават свещенослужителите (епископи, презвитери и дякони). На първо място от тях е моногамността в брачните отношения: „Да поставиш по всички градове презвитери, както бях ти поръчал: „който е непорочен, на една жена мъж и има деца верни, неукорявани в разпътство или непокорство. Защото епископът, като Божий разпоредник, трябва да е непорочен, не високомерен, не гневлив, не пияница, не побойник, не алчен за гнусна печалба, но страннлюбив, добролюбив, целомъдър, справедлив, благочестив, въздържан“ (Тит. 1:5-8). Св. ап. Павел повтаря същото и в първото си послание до Тимотей: „Епископът трябва да е непорочен, мъж на една жена, трезвен, целомъдър, скромен, почтен, страннлюбив, поучлив; не пияница, не побойник, не свадлив, не алчен за гнусна печалба, а кротък, миролюбив и не сребролюбив; да управлява добре къщата си и да има деца послушни със свършена почителност; защото, който не умее да управлява собствената си къща, как ще се грижи за църквата Божия?“

(Тим. 3:1-6); „Всеки от дяконите трябва да бъде мъж на една жена, добре да управлява децата си и къщата си“ (Тим. 3:12).

В посланието си до евреите св. ап. Павел пише: „Бракът е нещо честно у всички, и брачното легло – чисто; а блудниците и прелюбодейците ще съди Бог“ (Евр. 13:4). От цитирания стих се вижда, че казаното в него се отнася за двата пола и не се правят изключения за никого.

Св. ап. Петър пише в неговото Първо съборно послание, че когато отношението на мъжа към неговата жена не е богоугодно, тогава той има спънка в молитвите си си:³ „Също и вие, мъжете, живеете благоразумно с жените си, и отдавайте чест на женския пол като на по-слаб съсъд и като на сънаследници на благодатния живот, за да нямате спънка в молитвите си“ (1 Петр. 3:7). По отношение на израза „по-слаб съсъд“ за жената в този стих, Иларию Арелатски твърди, че трябва да се разбира, че жената е по-слаба по тяло спрямо мъжа, а не нещо друго: „Защото слабото тяло на жената не е в състояние да устои на силния съпруг“.⁴ Според Север Антиохийски от този стих се извежда заключението, че „домашните

раздори са пречка за Божието дело“ в него.⁵

Към разглежданата тема имат отношение още следните аспекти, които засягат едновременно връзката между човека и Бога, смисъла и значението на любовта:

1) главното, което свързва мъжа и жената е любовта, а изявата на любовта от един към друг човек се намира в пряка зависимост от степента на свързаност на всеки един от тях с Бога. Степента им на свързаност с Бога зависи от тяхната чистота, добродетели и живеенето им според Христовите заповеди. Това се заключава от стиховете: „И който пази заповедите Му, пребъдва в Него, и Той – в него“ (1 Иоан. 3:24; срв. Иоан. 14:23), „Бог е любов“ (1 Иоан. 4:8), „Ако любим един другия, Бог пребъдва в нас, и любовта Му е свършена у нас“ (1 Иоан. 4:12). От цитираните стихове се заключава, че колкото повече човек е свързан с Бога, въз основа на неговото духовно-нравствено състояние, толкова в по-голяма степен той се доближава и притежава Неговите качества, и толкова повече той е способен да ги прилага към – околните, респ. към съпруга или съпругата. Необходимо при това е уточнението, че любовта е неразривно свързана с добродетелите, защото тя се проявява чрез тях. Тя ги съдържа и обема в себе си. От това следва, че брачният партньор, който се явява най-големият близък на човека,

² Блж. Йероним Стридонски. Толкования священного Писания. Толкования на (Мат. 19:5), <http://bible.optina.ru/new:mf:19:05> (18.02.2022).

³ (Без. авт.). Кой са някои от нещата, които пречат на молитвата да бъде ефективна? <https://www.gotquestions.org/Bulgarian/Bulgarian-prayer-hindrances.html> (09.02.2022).

⁴ Иларию Арелатски. Толкования священного Писания. Толкования на (1 Петр. 03:07), <http://bible.optina.ru/new:1pet:03:07> (09.02.2022).

⁵ Север Антиохийски. Толкования священного Писания. Толкования на (1 Петр. 03:07), <http://bible.optina.ru/new:1pet:03:07> (09.02.2022).

ФИЗИЧЕСКИ И ДУХОВНИ ИЗМЕРЕНИЯ
НА СЪЮЗА МЕЖДУ МЪЖА И ЖЕНАТА
СПОРЕД КНИГИТЕ НА НОВИЯ ЗАВЕТ

става едновременно мерило за връзката на човека с Бога и огледало както за неговите качества и добродетели, така и за неговите пороци и греховно състояние. Те изпъкват и стават видими най-ясно в отношението и действията на „единия“ към „другия“, към човека, който е най-често и близо до него.

2) тъй като във всеки човек (мъж или жена) живее и обитава Бог (срв. Иоан. 17:21; 1 Иоан. 4:4; Рим. 8:9-10; 1 Кор. 6:17; 2 Кор. 13:3, 5; Гал. 4:19; Еф. 3:17-20; Кол. 1:27, 29), а според св. ап. Павел всеки християнин – мъж или жена, трябва да бъде „в Христос“ и „един дух с Него“ (1 Кор. 6:17) става ясно, че както се отнася човекът към другия човек, така той се отнася към Бога. Това повдига още един фундаментален въпрос: ако хората осъзнават, че Бог живее във всички тях и Христос е свързан с всеки един от тях (1 Кор. 12:12, 27; Еф. 1:10), те никога не биха определяли и поставяли друг човек за по-ниско стоящ от себе си: нито мъжът – жената, нито свободният – роба, нито една нация – друга нация (Гал. 3:28), защото това е богохулство – хулене на Бога в другия. 3) през старозаветната епоха прелюбодейците (мъже и жени) са наказвани със смърт (Второзак. 22:22-26). G. Wehr твърди, че прелюбодеянието в Стария Завет се смятало не само за нарушение на Божията заповед, също и за провинение спрямо сключения Завет между Бога и човека; като отклонение от Бога, и белег на езичеството.⁶ В потвърждение

на казаното служат за примери царете Давид и Соломон. Заради прелюбодеянието на Давид с жената на неговия полководец (2 Царств. 11:1-5) и поради войните, които води (1 Царств. 22:8), той губи благоволенieto на Бога да Му построи храм. Цар Соломон въпреки голямата си премъдрост в края на живота си пропада духовно и изоставя Бога заради държането на харем от жени. В Свещ. Писание на Стария Завет се съобщава, че Соломон става идолопоклонник (3 Царств. 11:4-8).⁷ В буквален смисъл идолопоклонничеството означава „почитане, преклонение и служение на образ, идея или обект, в противовес на почитането и служението на Бога“.⁸ В преносен смисъл прелюбодеянието спрямо човека е идентично с прелюбодеянието към Бога, тъй като Бог живее в другия. В още по-висш смисъл прелюбодеянието означава отвърщане на душата от духа (от Божественото в човека, от Бог в човека) и притеглянето ѝ към материята, външното, сетивното, физическото, плътта. В най-висш смисъл, според думите на св. ап. Павел, изложени в първото му послание до коринтяни, самият човек представлява храма: „защото Божият храм е свет; а тоя храм сте вие“ (1 Кор. 3:17; срв. Йоан. 2:19, 21). С това се обяснява защо идолопоклонството

fahrung menschlicher Reifung. Kösel-Verlag, München, 1986, S. 37.

⁷ Св. Йоан Кръстни. Изкачване на планината Кармил. София, 2011, с. 93.

⁸ (Без. авт). Идолопоклонничество, <https://bg.wikipedia.org/wiki/Идолопоклонничество> (22.02.2022).

на Соломон възпрепятства изграждането на Божия храм – защото чрез обръщането му към физическото чрез притежаването на много жени, се възпрепятства изграждането на неговия собствен духовен храм, в който да живее Бога, тъй като всяка телесна и духовна нечистота пречи на обитаването на Бога у човека.

Изводите от настоящето могат да бъдат сведени до следните: (1) според разказа за сътворението, изложен в книга Битие, Бог създава първата човешка двойка само като един мъж само с една жена; (2) мъжа и жената са създадени по Божий образ и подобие, за това както мъжът, така и жената имат дух, душа и тяло, и затова духовно нравствените изисквания навсякъде в Свещ. Писание на Новия Завет са еднакви за двата пола, включително по отношение на брака, без разлика; (3) според думите на Христос Бог съчетава мъжа и жената. С това не се има предвид според автора на изследването външния ритуал за брак, който се извършва впоследствие, а Висшата Причина, промисълът Божий, Който организира срещането и свързването на две души чрез любовта, тъй като любовта идва от Бога. В този смисъл са думите на Исус Христос, че никой не трябва да пречи или разтрогва това, което Бог е съчетал (Марк. 10:8); (4) от изложените думи на Спасителя в Евангелието се разбира, че когато е извършено прелюбодеяние от страна на мъжа или на жената, съюзът между тях вече е разтрогнат, което коренно се различава от човешките разбирания за външно формално разтрогване на брака. Последното стои във

връзка със стиха, изложен на друго място в Евангелието, че при физическо съчетаване на човека, с човек от другия пол (и в негативен смисъл) двамата стават също „едно тяло“: „Или не знаете, че, който се съединява с блудница, става едно тяло с нея? Защото казано е: „ще бъдат двамата една плът“ (1 Кор. 6:16); (5) установява се, че в посланията на св. ап. Павел се акцентира най-много върху даването и получаването на любов между съпрузите; (6) констатира се, че в това отношение стои и изказването на св. ап. Петър в първото му съборно послание и в обратен смисъл, че неблагоприятното отношение на мъжа към жената се явява пречка в молитвата му към Бога, от което тълкувателите заключават, че раздорите в семейството възпрепятстват Божиите дела в него; (7) от Първо съборно послание на св. Йоан Богослов се установява, че от степента на проява на любов към ближния се съди за степента на свързаност на човека с Бога, защото „Бог е любов“ и „който изявява любовта пребъдва в Бога“ (1 Иоан. 4:8,12). Авторът на изследването изразява становището, че когато това се отнесе към брака, тъй като брачния партньор се явява най-близкия на човека, то всеки един от партньорите се явява същевременно огледало за степента на вярата, придобитите морални, нравствени ценности, качества и добродетели на другия. Обратното също е вярно: той е огледало и на неговите пороци и греховно състояние, тъй като чрез отношението и делата към другия те се изпитват, изпъкват и стават видими ежедневно. Установява се, че

⁶ Wehr, Gerhard. Heilige Hochzeit. Symbol und Er-

каквото е отношението на единия към другия, това е реалното отношение на човека към Бога, защото Бог живее и обитава във всеки от тях (1 Йоан. 4:4). С това се свързва и твърдението на автора, че всяко принижаване и поставяне на другия човек по-ниско от себе си – въз основа на пол, националност или социално положение и др., е богохулство към Самият Бог, който живее в него.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От приведените примери и стихове в изследването се извежда заключението, според което в Свещ. Писание не се правят изключения в изискванията по отношение моногамността на брака и чистота на брачните отношения еднакво и към двата пола – както към мъжа, така и към жената. Изключение не правят знаменити личности или царе. Още повече това се потвърждава от обръщенията на св. ап. Павел в неговите послания, които са отнесени към мъжете и тяхното отношение към моногамността на брака. Изискванията към мъжа и към жената са еднакви, защото и двамата са сътворени по Божий образ и подобие и носят Божественото в себе си, а чрез духа си всеки от тях се свързва и е едно с Бога. За това се установява, че – всички действия и взаимоотношения помежду им са равностойни на действията и отношенията на човека към Бога.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

(Без. авт.). Идолопоклонничество, <https://bg.wikipedia.org/wiki/идолопоклонничество> (22.02.2022).

(Без. авт.). Кой са някои от нещата, които пречат на молитвата да бъде ефективна? <https://www.gotquestions.org/Bulgarian/Bulgarian-prayer-hindrances.html> (09.02.2022).

Блж. Йероним Стридонски. Толкования священного Писания. Толкования на (Мат. 19:5), <http://bible.optina.ru/new:mf:19:05> (18.02.2022).

Иларион Арелатски. Толкования священного Писания. Толкования на (1 Петр. 03:07), <http://bible.optina.ru/new:1pet:03:07> (09.02.2022).

Ченова, Мария. Термини за означаване на дихотомията мъж-жена в „Битие 1-3“, Рубрика Подиум, № 4 (2009), <http://notabene-bg.org/read.php?id=38> (18.02.2022).

Св. Йоан Кръстни. Изкачване на планината Кармил. Изд. „Кармилски манастир „Св. Дух“. С., 2011.

Север Антиохийски. Толкования священного Писания. Толкования на (1 Петр. 03:07), <http://bible.optina.ru/new:1pet:03:07> (09.02.2022).

Wehr, Gerhard. Heilige Hochzeit. Symbol und Erfahrung menschlicher Reifung. Kösel-Verlag, München, 1986.

Прот. Стелиян Кунев

ДА СИ ВЪРНЕМ ДЪГАТА! (КОНЦЕПТУАЛНА РЕКОНСТРУКЦИЯ НА СИМВОЛА „ДЪГА“ В БИБЛЕЙСКИ И ПАСТИРСКИ АСПЕКТ)

Abstract: *The subject of this scientific communication is a pastoral appeal to sane people for the purposeful return and perception of the symbol of the "Rainbow" in its authentic biblical context as opposed to the corrupt meaning of the LGBT movement. The aim is to testify to the Christian and biblical foundations of modern society by restoring the biblical meaning of the symbol of the "Rainbow".*

Key words: LGBT, rainbow, symbol, Bible, God, flood, corruption, Church

Дъгата е символът на завета между Бог и човечеството: „Сключвам моя завет с вас, че няма вече да бъде изтребена всяка плът от потопни води... ето знакът на завета, който сключвам между Мене и между вас и между всяка жива душа, която е с вас, до вечни родове. Аз поставям Моята дъга в облака, за да бъде знак за (вечния) завет между Мене и между земята“ (Бит. 9:11-13).

Идеите, които изпълват символа на дъгата представят в пълнота Божията любов и грижа за човечеството. В библейски контекст дъгата е обещание, което напомня на човечеството

Данни за автора

Протоиерей Стелиян
Щилян Кунев.
Длъжност: енорийски
свещеник.

Научна област на работа
литургика, апологетика,
ислям, пастирско
богословие.

Научни интереси

Проблеми на съвременното
общество и ролята на
Църквата.

Публикации

Кунев, Ст. Състав
и източници на
чинопоследование за
приемане на мюсюлмани
в Православната Църква.
Мултикултурният човек.//
Сборник в чест на проф.
д.и.н. Камен Гаренов т.2. ИК
"Гутенберг". София, 2016,
с.330- 350. В: Богословие,
църковна история и
християнско изкуство. ISBN
978-619-176-080-0.
Кунев, Ст. Богомилската_
представа_за_святост.
В: Сборник Доклади от
международна научна
конференция: Съвременната

МОРАЛ И СОЦИУМ – РЕЛАЦИИ И МОДУСИ

Прот. Стелиян Кунев

ДА СИ ВЪРНЕМ ДЪГАТА! (КОНЦЕПТУАЛНА РЕКОНСТРУКЦИЯ НА СИМВОЛА „ДЪГА“ В БИБЛЕЙСКИ И ПАСТИРСКИ АСПЕКТ)

високата му цел – богообщението.¹ Радостта от възстановената взаимност носи надежда и напомня да внимаваме – грехът носи смърт (Бит. 2:17). Урокът в Едем, не е бил достатъчен, за да предпази и излекува човечеството от деградация след изгонването на Адам и Ева от райската градина. Злото обхванало хората, „и видя Господ (Бог), че развратът между хората на земята е голям, и че всичките им сърдечни мисли и помисли бяха зло във всяко време“ (Бит. 6:5). Развратът на хората довежда до „падението на всички твари“, ²които и досега „очакват“³ да бъдат освободени от робството на суетата и тлението, които са обхванали творението (Рим. 8:19-22).

Противоположно на старозаветната концепция е съвременното съдържание, което се влага в символа на дъгата. Гей общностите и организации – Лезбийки, Гей, Трансджендър, Транссексуални⁴ издигат за свой флаг именно дъгата, като символ на гордостта на хомосексуалните и трансджендър общности. Подменя се семантичното съдържание на символа на дъгата и се превръща от символ, напомнящ за Бога, в знаме на порока и греха. Важен акцент е, че самите ЛГБТ общности

наричат знамето си „флаг на гордостта“, което определение манифестира принципа, поставен в основата на греха – гордостта.

Стига се до там, че редица държави и над национални съюзи като САЩ, Канада, Великобритания, Европейския съюз⁵ се опълчват директно на Бога, чрез законодателството си, като провеждат политика на псевдо „равнопоставеност на хората“, ⁶чрез приемане на международни документи, които под булото на сериозни социални проблеми, вмъкват тихомълком джендър идеологията.⁷ По този начин прокарват пътя на унищожаването на човешката природа и идентичност, като Божие творение. Целта на тази манипулация е унищожаването на автентичното богословско разбиране за смисъла на човешкия живот – богообщението. Човечеството изкушава Бога, подменяйки смисъла на Божественото Му откровение (Мат. 4:1-7). Символът подарен от Бог на хората, като знак на съюза помежду им, днес се издига като знаме на ЛГБТ организациите. Дъгата днес не напомня, да

се пазим от философска, морална и биологична деградация, а обратно – тласка, примамва към порока, като предизвикателство към Бог.

Възниква сериозен въпрос: целенасочено ли е избран този символ от ЛГБТ организациите? Наблюденията върху преднамереното преформулиране на множество понятия, подмяната на първоначалното им значение и изпълването им с ново семантично съдържание, както и налагането на нови социални отношения в обществото в посока на подмяната им с противохристиянски идеи, предполагат положителен отговор. Ако приемем, че съществува промяна и подмяна на семантичното съдържание на понятията и замяна на смисъла на библейските символи, както и на нравствените библейски устои и отношения, следва да се запитаме: кои са съвременните предизвикателства пред Църквата – християните и пастирите?

Отговор на този въпрос намираме в думите на преподобни авва Исаия в съчинението му „За естествения закон“.⁸ Трябва да подпомагаме излекуването на падналото естество, за да се възстанови естеството в човека, чрез следване на Божиите заповеди. Да припомним смисъла на нещата, според божественото им устройство.

Да си върнем дъгата, като символ на копнежа ни към Бог, а не към греха и порока, които ни отдалечават от Всеблагия.

Дъгата е символ на Божията грижа за човечеството, както по времето на Ной, така и днес. В Новия завет тази идея е най-ясно изразена чрез възплъщението, жертвата и възкресението на Божия Син – Иисус Христос. Спасителят идва, „за да ни измени, преобрази, обнови естеството и за да ни създаде наново, съединявайки ни с Божествения Дух“.⁹ Жертвената, преобразяваща, спасителна любов приканва

¹ Добротолюбие, т. 1. Св. Мчк. Георги Зограф, Света гора. 2000, с. 166.

² Пак там, с. 172.

³ Ожидат – очакват.

⁴ По известни с акторинама ЛГБТ. Художникът Гилбърт Бейкър през 1978 година в САЩ става автор на флага на общността.

⁵ Кунев, Ст. Джордж Оруел и ролята на Църквата – В: Мисъл, слово, текст, том 2 (8) нова серия, 2021. E-net sours: <https://www.academia.edu>.

⁶ Нормативни актове на Европейската комисия в защита на ЛГБТ организации и хора: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/lesbian-gay-bi-trans-and-intersex-equality_en.

⁷ Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие: <https://rm.coe.int/168046246f>.

⁸ Добротолюбие, т. 1. Св. Мчк. Георги Зограф, Света гора, 2000, с. 228.

⁹ Пак там, с. 180.

святост: История, образи, символи, практики. с. 108-119. „Студио-18“. 2018. ISBN 978-619-7249-42-2.

Кунев, свещ. Ст.

Богомилското учение

– антихристиянска и антибогомилска доктрина.

„Божич“. 2019. ISBN 978-619-7181.

Кунев Стелиян. Пророк ли е Мухаммед ибн Абд Аллах?

На един Бог ли служат

християни и мюсюлмани

според Константинополския събор от 1180 година? В:

Православен Богословски Факултет. Докорантски

сборник. Велико Търново, 2020, с. 78-98. ISBN 978-

619-208-208-6.

E-mail

anahoret@abv.bg

всеки, но не принуждава никого. Да възкликнем, възхвалявайки Бог с думите на Откровението: „Достоен си, Господи, да приемеш славата, честта и силата, защото Ти си сътворил всичко, и по Твоя воля всичко съществува и е сътворено“ в едно с дъгата, която украсява престола на слава Ти (Откр. 4:3) в бъдещия век.

Пастирски дълг на Църквата е да свидетелства пред света до свършека на света за Христовото Възкресение! Да поведем божия народ в мирен поход – да си върнем дъгата!

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Добротолюбие, т. 1. Св. Мчк. Георги Зограф, Света гора. 2000.

Кунев, Ст. Джордж Оруел и ролята на Църквата// сп. Мисъл, слово, текст// Том 2 (8) нова серия, 2021.

European Commission: E-net sours: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/lesbian-gay-bi-trans-and-intersex-equality_en.

https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/lesbian-gay-bi-trans-and-intersex-equality_en.

Council of Europe, Съвет на Европа, договори, № 210: Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие. Истанбул, 11.5.2011 г.// <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention>.

МАРИЯ РАДЕВА

ПАТЕРНАЛИЗЪМ¹ ЛИ Е ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ЗДРАВНО ОСИГУРЯВАНЕ?

Abstract: *At the heart of governmental and medical paternalism is the idea of the good, the well-being of the human. The beneficiary is the subject whose prosperity is protected, either through state or health policies containing a degree of compulsion.*

The participation of the persons in the health insurance system gives them peace of mind that in case of need, for the provided expensive medical care they will be paid by the insurance body and they will not face unbearable financial difficulties. The author seeks an answer to the question why, despite the security guaranteed to the individuals, which is in their interest, they are forced to participate in the health insurance system.

Key words: *paternalism, paternalism in health policy, compulsory health insurance*

ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ – ЕМАНАЦИЯ НА СОЛИДАРНОСТТА ИЛИ ПОЛИТИЧЕСКИ ПРАГМАТИЗЪМ?

Социалният интерес е едно от най-оригиналните и уникални понятия, предложени от Алфред Адлер в неговата теория за индивидуалната психология. То се отнася до вътрешния потенциал на човека да развива идентификация и чувства към другите хора и се

¹ Патернализъм (от лат. език „pater“ – „баща“) е политика, наподобяваща йерархичната структура в рода и семейството, произтичаща от бащата.

Данни за автора

Гл. ас. д-р Мария Радева е преподавател по Трудово право, Осигурително право, Социално и здравно законодателство в Русенски университет „Ангел Кънчев“.

Научни интереси

проблемите на функционирането на осигурителните системи, правното регулиране на здравеопазването, пазара на труда.

E-mail

mradeva@uni-ruse.bg

проявява в множество форми. Една от тях е готовността му да си сътрудничи и да помага, дори когато обстоятелствата са трудни и предизвикателни.² Единството на действията, намиращо израз във взаимната помощ и подкрепа, основаващо се на единство на убеждения, общност на интересите и целите дефинираме като „солидарност“.³ Солидарността е задружност, сътрудничество, сплотеност, единство.

Темата за осигурителните системи, неизбежно се свързва с идеята за солидарността, разглеждана в контекста на обществото като цяло.⁴ Българската осигурителна система не прави изключение. В този смисъл е и дефинирането на един от принципите за осъществяването на задължителното здравно осигуряване – солидарност на осигурените при ползването на набраните средства (чл. 5, т. 3 от Закона за здравното осигуряване). Солидарността на осигурените лица е един и от принципите за осъществяване на държавното обществено осигуряване (чл. 3, т. 2 от Кодекса за социално осигуряване).

² Енциклопедия Психология. Наука и изкуство. С., 1998, с. 1133.

³ Кратък речник по етика и право. Народна просвета. С., 1986, с. 67.

⁴ Принципът на обществената солидарност е характерен най-вече за публичната система на социално осигуряване, базирана на преразпределението. Повече виж Христосков, Йордан. Реформите в социалното осигуряване. Издателство на ВУЗФ. С., 2010, с. 20.

Иако взаимната помощ и сътрудничеството е иманентен вътрешен потенциал на човека (по Адлер), то тогава защо съвременният свят разбира социалното осигуряване като колективно организирани, чрез политическата система грижи, срещу рискови събития – старост, инвалидност, заболяване, загуба на работещ член от семейството, раждане на дете и други,⁵ които с по-голяма или по-малка вероятност настъпват в живота на човека.

Икономическата основа за съществуването на осигуряването и застраховането е наличието на значими рискове за хората, респ. бизнеса и необходимостта за тяхното споделяне.⁶ Как следва да се разбира споделянето: споделяме, защото е заложено в природата на човека да си сътрудничи или споделяме тежестта на негативните последици, защото така засегнатият от нещастията, го преодолява по-лесно? Погледнато от гледна точка на осигурителната и застрахователната индустрии споделянето се оценява чрез постигането на взаимната печеливша позиция („win – win“ позиция). Осигурените или застрахованите лица печелят като смекчават негативните финансови последици при настъпване на риска. Печелят и онези, които развиват съответния бизнес – осигурителни и застрахователни институции. Човешката история познава

⁵ Пак там, с. 14.

⁶ Пак там, с. 27.

различни колективно организирани форми за осъществяване на подкрепа. Погребалните каси в Древен Рим поемат разходите по погребението на починалите свои членове, а по-късно започват да отпускат и средства за подпомагане на техните семейства.

През Средновековието (X – XIII векове) гилдиите на търговци, занаятчии и т.н. създават професионални каси. Те били използвани за взаимна помощ на членовете им при болест, злополука, старост и смърт. От XIV – XIX векове, отначало сред миньорите, а след това и при моряци, фабрични работници и др., в Англия, Германия, Финландия се създават работнически каси за оказване на материална подкрепа на своите членове.⁷

Към тези форми на организирана взаимна помощ могат да бъдат отнесени психологическите изследвания, които сочат че сътрудничеството е най-вероятно да се появи тогава, когато взаимодействащите си страни имат обща цел и общи средства за постигането на тази цел.⁸ Общата цел, при посочените ранни форми на организирана взаимна помощ, е постигането на известна бъдеща финансова сигурност за членовете на обединението и семействата им. Събирането на общи средства става чрез заделяне на част от доходите на участващите в тази

⁷ Мръчков, Васил. Осигурително право. Сиби. С., 2010, с. 19. За friendly societies виж по-нататък в текста.

⁸ Енциклопедия Психология, с. 1202.

организирана взаимна помощ, придобити при сходни условия.

В края на XIX и началото на XX век започва намесата на държавата в организирането и осъществяването на материалното осигуряване на работниците, в състояние на неработоспособност.⁹ В своята реч пред Райхстага през 1881 г. Ото Фон Бисмарк казва: „Прогресивното развитие на модерната идея за държавата изисква тя не само да изпълнява една отбранителна мисия, която да запазва съществуващите права, но една мисия, която да повиши чрез съответните институции ... благосъстоянието на всички свои членове“.¹⁰

Пътят към въвеждането на първата задължителна здравна осигуровка за работниците в Германия е открит. Свикнали с общоприетата положителна оценка за това историческо решение, трудно може да бъде възприето твърдението, че не толкова социални, колкото прагматични причини мотивират въвеждането на първото здравноосигурително законодателство.

Индустриализацията в Германия води до увеличение на градското население, но и до обедняването му, както и до влошаване на хигиенните условия в жилищните райони. Нараства броят на хората, които не могат да

⁹ Мръчков, В. Цит. съч., с. 19.

¹⁰ Цит. по Христосков, Йордан. Реформите в социалното осигуряване, с. 15.

си позволят добро медицинско обслужване. Но те не могат да си позволят и да отсъстват от работа поради заболяване. В тези тежки условия и именно заради влошаващите се условия за живот на трудещите се, започва да расте влиянието на социалистическите и социалдемократическите партии и работническите сдружения. И тогава се намесва Ото фон Бисмарк, който през 1883 г. въвежда първата задължителна здравна осигуровка за работниците. Прагматичният мотив е свързан с това, че „заради лошото си здравословно състояние работниците не са били годни за военна служба. Това е и една от причините за въвеждането на застраховката срещу злополука, а по-късно и на здравна осигуровка“.¹¹

Когато през 1883 г. Бисмарк въвежда задължителното здравно осигуряване, това представлява огромна социална придобивка, каквато Европа не познава, макар зад нея да стоят и не толкова социални мотиви. Освен политическото стабилизиране, Бисмарк постига и още един успех. В предприятията започват да се трудят по-здрави работници. По-доброто здравно обслужване насърчава икономиката и прави Германия по-конкурентоспособна.

¹¹ Барске, Удо, говорител на АОК, (Udo Barske · Pressesprecher bei AOK-Bundesverband), в интервю за DW, Мъдрият ход на Бисмарк, 30.06.2012, <https://www.dw.com/bg>, посетено на 20.03.2022.

ЕВРОПЕЙСКИЯТ ОПИТ ПРИ ВЪВЕЖДАНЕ НА ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ЗДРАВНО ОСИГУРЯВАНЕ – ПОГЛЕД ОТ САЩ

Сто години преди САЩ да въведе задължителното здравно осигуряване. През м. декември 1912 г. Американската асоциация за трудово законодателство¹² създава Комитет по социално осигуряване. Неговата цел е да проучи функционирането на съществуващите системи за застраховане (в смисъл на осигуряване), да стимулира обществена дискусия и да предложи приемане на социално законодателство. През пролетта на 1913 г. е проведена първата американска конференция за социално осигуряване. През юли 1914 г., след множество дискусии и преразглеждане на предложенията, Комитетът по социално осигуряване формулира предварителна декларация за основните стандарти, които възнамерява да следва, при предлагане на осигурително законодателство. През трите години и половина, докато функционира, към Комитета са отправени критики от лекари, работници, работодатели. През ноември 1915 г. Комитетът по социално осигуряване публикува проект на закон за осигуряването срещу болест, който през следващата година, с някои изменения, е въведен в Масачузетс, Ню Джърси и Ню Йорк.

¹² American Association for Labor Legislation.

В бр. 2 от юни 1916 г. изданието „The American Labor Legislation Review“¹³ публикува статии, посветени на здравното осигуряване и представянето на европейския опит. Годишните между 1909 г. и избухването на Първата Световна война бележат бързо развитие на законодателството за задължително здравно осигуряване. В изданието е поместена карта, представяща здравното осигуряване в Европа. Великобритания, Германия, Люксембург, Норвегия, Холандия, Австро-Унгария, Сърбия, Румъния, Русия са държавите въвели задължително здравно осигуряване.

Прегледът¹⁴ на европейското законодателство показва, че като цяло то обхваща практически всички нископлатени наемни работници. В Холандия и Норвегия работниците, които получават по-малко от определен доход са включени, без оглед на професията. Законопроектът на Американската асоциация за трудово законодателство, подобно на законите на Австрия, Германия и Великобритания, предлага включване на всички работници, извършващи физически труд (manual workers) и някои нископлатени служители.

Действащите европейски закони осигуряват покритие, включващо всички

¹³ Brief of Health Insurance, vol. VI, N 2, June 1916, Princeton University Press, Digitized by the Internet Archive in 2011 with funding from University of Toronto.

¹⁴ Hobbs Margaret A. Tendencies in health insurance legislation. – In: Brief of Health Insurance, vol. VI, N 2, June 1916, Princeton University Press, N.J., pp. 138 – 141.

форми от болест. В Австрия, Германия и Норвегия, в случай на инвалидност, в резултат на производствени злополуки, първите няколко седмици също се компенсират от здравноосигурителните фондове.

Европейското законодателство урежда предоставянето на два вида обезщетения (осигурителни престации) – медицинска помощ и парични плащания. Предлаганият американски законопроект, следвайки преобладаващите европейски стандарти, предлага предоставяне на парично обезщетение за двадесет и шест седмици, считано от четвъртия ден на заболяването, а медицинската помощ се предоставя от началото на заболяването, докато се дължат паричните обезщетения.

Настоящата ситуация в САЩ показва, че повечето наемни работници и техните семейства нямат достъп до подходяща медицинска помощ. Много от тях не могат да плащат таксите за частни лекари. Съществуващите безплатните болнични отделения, диспансери (вид лечебно заведение) и сестрински услуги не могат да се справят с нуждаещите се от медицинска грижа. Медицинското оборудване е твърде оскъдно и твърде разпръснато за осигуряване на универсално лечение. Отчитайки условията в обществото, Американското движение за здравно осигуряване формулира следните основни постулати, в подкрепа въвеждането на здравноосигурително законодателство:

1. Отчитат се високи нива на

заболеваемост и смъртност сред американците наемни работници.

2. Необходимо е по-широко предоставяне на медицински грижи сред наемните работници.

3. Необходими са по-ефективни методи за покриване на изгубения доход (липсата на заплата) в случай на заболяване.

4. Необходими са допълнителни усилия за превенция и предотвратяване на заболяванията.

5. Съществуващата към него момент система и структури не могат да отговорят на поосчените нужди.

6. Задължително здравно осигуряване, с включен личен принос, осигуряващо медицинско обслужване и изплащане на парични обезщетения е подходящ метод за постигане на посочените цели.¹⁵

Правото на правителството да принуждава своите граждани да се осигуряват за онези непредвидени обстоятелства, срещу които животът показва, че хората не са в състояние да се защитят сами, се възприема не само от осем европейски държави, воюващи или съюзяващи се помежду си, в зависимост от различния исторически контекст, но и от самата демократична и индивидуалистична Англия. Представянето на законопроекта за задължително здравно

¹⁵ Compulsory contributory health insurance schemes – Social health insurance and Compulsory private insurance no A System of Health Accounts, World Health Organization, 2011, p. 166.

осигуряване в британския парламент през 1911 г. е още по-забележителното, тъй като към него момент вече 5 500 000 британски работници са доброволно застраховани срещу болести чрез асоциации за взаимопомощ (friendly society)¹⁶ и профсъюзи. Но тези доброволни форми на осигуряване не предоставят защита на тези, които най-много се нуждаят от нея – по-ниско платени работници, за които болестта е голямо бедствие. За останалите 8 000 000 работници единствената защита е тази, предлагана от благотворителните дружества и закона за бедните.¹⁷ Британското общество възприема съществуващата система за недостатъчна и законопроектът за задължително здравно осигуряване, който обхваща всички работници, е внесен в парламента през май 1911 г., приет е през декември и влиза в сила през юли 1912 г. Шест месеца по-късно започват да се изплащат и обезщетенията.

¹⁶ Friendly society – организация за взаимопомощ, създадена доброволно от лица, за да защити своите членове срещу дългове, възникнали поради болест, смърт или старост; възникват през XVII и XVIII векове и са най-многобройни през XIX век – източник <https://www.britannica.com/>.

¹⁷ Виж Hoffman, Frederick L. National Health insurance and the friendly societies. Prudential Press Newark. N.J., 1921.

¹⁸ The English Poor Laws – Английските закони за бедните са система за подпомагане на бедните в Англия и Уелс, която се развива от кодификацията на късносредновековните закони и законите от ерата на Тюдорите през 1587–1598 г. Системата продължава до появата на съвременната социална държава след Втората световна война.

Проучвайки европейския опит, изследователите от Комитета по социално осигуряване признават, че ако един план за здравно осигуряване с недостатъци (каквито те констатира в европейското законодателство) може да подобри здравето, да намали бедността и да създаде ефективно оръжие за борба с тежки заболявания като например туберкулозата, то предизвикателството пред американското общество е да въведе система, която да функционира още по-добре в борбата срещу бедността и болестта. При така поставен въпрос, положителният отговор изглежда е единственият логичен, обществено приемлив и ангажиран отговор.

В цитираното издание,¹⁹ представяйки дейността на Федерацията на здравните фондове в Лайпциг,²⁰ авторът²¹ поставя въпрос, който може да бъде разбран нееднозначно. Патернализъм ли е здравното осигуряване?

Федерацията на здравните фондове упражнява строга юрисдикция по въпросите на медицинското обслужване на около 200 000 наемни работници в Лайпциг и в някои съседни области. В случай на заболяване, осигуреният работник получава медицинска помощ от лекар, включен в нарочен списък. Осигуряват му се лекарства, както и лечение в болница.

¹⁹ Brief of Health Insurance.

²⁰ Federation of Leipzig Sick Funds.

²¹ Hard, William. Is health insurance “paternalism”? – In: Brief of Health Insurance, vol. VI, N 2, June 1916, Princeton University Press, N.J., p. 123.

Семейството получава помощ в случай на смърт.

Авторът поставя въпроса дали, през призмата на американския опит, дейността на Федерацията може да бъде определена като филантропска. В големите американски градове всяка година голям брой наемни работници получават безплатно медицински съвети и медицинско лечение от асоциациите на медицинските сестри и от частни и обществени диспансери, от частни и държавни болници, Това е филантропия. В някои случаи дори се определя като патернализъм.

Случаят с наемните работници от Лайпциг е коренно различен. Всички наемни работници, попадащи в юрисдикцията на Федерацията са задължени да плащат определена вноска. Правителството смята, че ако тези работници плащат своите вноски и получават медицинска помощ, без да правят нищо повече, то те биха били просто пасивни получатели на блага. Подходът на правителството е, че те да бъдат активни разпределители на благосъстоянието, т.е. на събраните средства.

Осигурените работници избират две трети от членовете на „Комитета“ – орган, който контролира дейността на Федерацията. Неговите членове избират две трети от членове на втори орган, наречен „Дирекция“, който е изпълнителният орган на организацията. Така надзорът и управлението на Федерацията се извършват основно от самите работници, които плащат своите задължителни вноски (осигуровки), т.е. имат принос в набирането на средствата. Към него

момент организацията в Лайпциг раходва 1 750 000 долара годишно. Американските изледователи са привлечени от идеята за съществуването на такава огромна социална институция, функционираща под контрол на самите осигурени работници.

Вярно е, че в така функциониращата система, съществува и елемент на задължителност, на принуда. Земеделските производители са насърчавани към взаимопомощ, но наемните работници, не само в Лайпциг, а и в цялата държава са задължени (принудени) да участват, плащайки съответни вноски, в системата на задължителното здравно осигуряване. Работодателите също са задължени. Те трябва да плащат една трета от текущите разходи на всички здравни фондове (каси). Но също така работодателите избират една трета от членовете на органите за управление. Нещо повече, избраните за участие в органите представители на работодателите, трябва да изпълняват тази си функция, независимо от личните им или бизнес ангажменти. При неоснователно неизпълнение на задълженията, съответният член подлежи на глоба.

Създадената организация на здравното осигуряване има и още една важна цел – превенцията. Въвеждането на санитарни правила и норми за безопасност на труда, изисква и създаването на администрация, която да следи за тяхното изпълнение. Тези функции се изпълняват много по-лесно и икономически по-ефективно от самите здравни

фондове. Работодателите са принудени да осигуряват безопасна работна среда, защото и те плащат разходите на здравните фондове. В системата на задължителното здравно осигуряване се включват 19 мил. работници. И техните работодателите ще плащат повече, когато заболяемостта е по-висока и съответно по-малко, когато работниците са здрави.

КРИТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ЗДРАВНООСИГУРИТЕЛЕН МОДЕЛ

Европейският социален опит има и своите критици в Америка. През следващата 1917 г. в изданието „The Scientific Monthly“, е публикувана статия със заглавие „Някои заблуди за задължителното здравно осигуряване“.²² Нейният автор е Frederick L. Hoffman²³ – статистик

²² Hoffman, Frederick L. Some Fallacies of Compulsory Health Insurance. The Scientific Monthly, vol. 4, no. 4, American Association for the Advancement of Science, 1917, 306 – 316, <http://www.jstor.org/stable/22468>.

²³ Frederick L. Hoffman (1865–1946) – седмият президент на American Statistical Association, е роден в Германия на 2 май 1865 г. На 19 години емигрира в Америка. След 1888 г. започва да изучава политическата икономия и статистическите отчети на правителството за труда, които разглежда като мощен инструмент за реформа в индустрията. В писмо от 18 януари 1890 г. той изразява убеждението си, че статистическите отчети са убедително средство за извеждане на

в американска застрахователна компания.

Авторът твърди, че публичната дискусия за въвеждане на задължително здравно осигуряване навлиза в опасна фаза. Предлагащата промяна е в противоречие с установени принципи. Принудата, вкл. и по социални въпроси, е антагонистична на американските концепции за личната свобода в едно демократично общество.

F. Hoffman влиза в директен сблъсък с Комитета по социални въпроси, като заявява, че членовете му не са изпълнили възложената им цел – извършване на задълбочено и строго научно изследване на задължителното здравно осигуряване в Европа. Функционирането на задължително здравно осигуряване неминуемо е свързано със създаването на съответна администрация, която представлява огромна бюрократична машина.

Авторът категорично не приема твърдението, че единствената алтернатива за подобряване здравнословно състояние на наемните работници в Америка е въвеждането на задължителна здравна осигуровка. Ако

социалната несправедливост на бял свят. След негова статия, през 1892 г. той е нает от Prudential Life Insurance Company като професионален статистик в актюерския отдел. Вече сигурен в професионалния си статус и статистически опит, започва кампания за социални реформи. Между 1895 и 1900 г. той изследва в подробности теми, свързани с безопасността и здравословните условия на работниците в индустрията, особено тези на миньорите.

здравословните условия в индустрията или в страната като цяло са незадоволителни, то това се дължи на слаб контрол относно условията на труд. Подобряване здравето на работниците следва да бъде постигано чрез въвеждане на норми за здравословни и безопасни работни места, вместо в установяването на система на задължително здравно осигуряване. F. Hoffman твърди, че акцентът трябва да се поставя върху превенцията, вкл. и на работното място, а не на лечението.

В друга своя публикация²⁴ от 1919 г. той определя системата на задължителното здравно осигуряване в Германия като провал с аргумента, че задължително социално осигуряване се основава на дълбоко погрешни схващания за живота и труда в демократичната държава. Държавната политика трябва да е насочена към осигуряване на по-висок жизнен стандарт на наемните работници, предпоставка за което ще е нарастването на работната заплата, по-краткото работно време, по-малък дял деца и омъжени жени на работа, жилищно осигуряване, по-добра и по-питателна храна на по-ниски цени и др. Предлагащата публична осигурителна система, дава нереални обещания за благоденствие, като същевременно представлява отстъпление от упражняването на истинската лична и политическа свобода, присъща за живота

²⁴ Hoffman, Frederick L. Failure of German compulsory health insurance : a war revelation. Prudential Press Newark. N.J., 1919.

във всяка съвременна държава. Свободата на действие, свободната конкуренция, предприемачеството, инициативността, самостоятелността и собствената помощ трябва да бъдат предпочетени пред социалноосигурителните институции, основани на принципа на принудата и социалния контрол.

Подобна идея не е чужда и на съвременни автори, които твърдят, че социалната държава в целия свет е в криза. Данъчната тежест, необходима за поддържане на огромните социални програми, осакатява западните икономики. Зависимостта от държавата разрушава ценностите на семейството, трудолюбието и спестовността.²⁵

F. Hoffman не пропуска да отбележи връзката между политическата среда в Германия и въвеждането на задължителното здравно осигуряване. Вместо да намалят разрастващите се социални вълнения, институциите за социално осигуряване просто увеличават търсенето на допълнителни обезщетения непропорционално на присъщата стойност на финансовите вноски, направени от работодатели и служители. Германското правителство е обвинено в патернализъм, а социалното осигуряване (разбирано в смисъла на задължителното здравно осигуряване) определено като патерналистко.

ПАТЕРНАЛИЗЪМЪТ И ЗДРАВНАТА СИСТЕМА

В основата на идеята за патернализма е връзката между „баща и син“, между по-възрастното и по-младото поколение, между държавата и хората. От гледна точка на политиката на патернализма народът е дете, а държавната власт е баща / родител, който трябва да контролира действията на своя народ, да показва какво е добро и кое е лошо и да му помага в решаването на собствените му проблеми. Властимащата фигура взема решенията, а „маловажният“ човек няма участие в тях, въпреки че те се отнасят до живота му. McKinsty, цитирайки Dworkin (1972 г.) отбелязва, че патернализъмът е намеса в свободата на действие на дадено лице, оправдана по причини, които изключително засягат благополучието, доброто, щастието, потребностите, интереса или ценностите на лицето, което е подложено на принудата.²⁶

В основата както на правителствения патернализъм, така и на медицинския такъв, стои идеята за благо, добруването на човека. Бенефициентът е субектът, чието собствено благо се търси, било чрез държавни или конкретни здравни политики.

В медицинската практика патерналистичния подход се противопоставя на идеята за

автономия на пациента и зачитане на неговата воля. Възникването на идеята и последвалата правна уредба на информираното съгласие изразяват стремежа за гарантиране неприкосновеността на пациента и зачитане на волята му. Проблемите на информираното съгласие са част от по-обширната тема за взаимоотношенията между лекаря и пациента, и в частност – засягат въпроса за лекаря и истината спрямо болния и неговите близки. В някои деонтологични изследвания се застъпва тезата „никога да не се лъже болния върху значението на неговата болест, даже с цел да се подобри здравето му“. Други автори изразяват противоположно мнение: „не всякога е полезно да се разкрива истината на болния“. Разбира се разкриването трябва да става предпазливо, за да не се обезкуражава болния. „Понякога обаче, ще трябва да се лъже! – за да се спестят повече страдания на умирающия“.²⁷

Тази деликатна тема намира уредба и в действащия Закон за здравето (ЗЗ), но категорично изоставяйки идеята за патерналистичния (дори и мек) подход. Съгласно чл. 92 лекуващият лекар е длъжен да информира пациента вкл. и за здравословното му състояние и необходимостта от лечение, заболяването, по повод на което е потърсил здравна помощ, и неговата прогноза, планираните профилактични, диагностични,

лечебни и рехабилитационни дейности, както и рисковете, свързани с тях. Законът признава правото на пациента да откаже да бъде информиран за посочените обстоятелства, но изразявайки изричната си воля за това, като решението му се отразява писмено в медицинската документация. Също така пациентът има право да упълномощи писмено лице, което да бъде информирано вместо него (чл. 92, ал. 4).

Обнародваният през 1973 г. Закон за народното здраве (ЗНЗ), създава правната рамканаздравнатасистема,съгласноосновните принципи, залегнали в Конституцията от 1971 г. Разпоредбите, относими към правата на пациентите (в смисъла, в който ги разбираме днес) и реципрочните задължения за лицата, оказващи медицинска помощ са схематични и са отражение на историческия и политически етап от развитие на обществото, но в същото време създават законодателна рамка за зачитане волята на пациента. Съгласно чл. 25, ал. 3 от ЗНЗ (отм.) прегледите, изследванията, имунизациите и лечението се извършват със съгласието на болния освен когато законът предвижда задължителни прегледи, изследвания, имунизации и лечение. С текста на чл. 31, ал. 1 от ЗНЗ е вменено задължение на медицинските работници да разясняват по подходящ начин на болния или на неговите близки характера на заболяването и смисъла на провежданото лечение. Предоставяне информация на близките (тук следва да се изключат случаите на непълнолетни и недееспособни пациенти), без да е уредено

²⁵ Боаз, Дейвид. Либертарианството, въведение. Издателска къща Мак. С., 2004, с. 25.

²⁶ Момо, А. Джо. Благодеянието като морален императив в медицинската практика, автореферат на дисертационен труд.

²⁷ Москов, Иван. Деонтология – задължения и права на лекаря и кратко лекарско право. Печатница Рила. С., 1946, с. 68.

зачитане волята на пациента е само един от примерите за прилагания патерналистичен подход в българската здравна система през втората половина на XX век. Този подход се характеризира с тезата, че болният трябва да се отнася с доверие към лекуващия го лекар, да бъде дисциплиниран, да изпълнява назначенията, строго да следва указанията на медицинския персонал.²⁸

Действащият Закон за здравето, изоставя патерналистичния подход в медицината, като урежда, че медицинските дейности се осъществяват след изразено информирано съгласие от пациента (чл. 87, ал. 1). Законът дефинира, че информираното съгласие е съгласие, предоставено доброволно от пациента след запознаване с определена информация (§ 1, т. 15 ДР). Автономността на волята на пациента намира израз и в изрично уредената правна възможност (чл. 90, ал.1) пациентът откаже, по всяко време, предложената медицинска помощ или продължаването на започнатата медицинска дейност.

Теорията, както и практиката разграничават различен вид патернализъм в зависимост от вида и силата на намесата в чуждата правна сфера. Дефинирането на „намесата“ е важно за определяне дали и

защо патернализмът е етично проблематичен и кога, ако изобщо, може да бъде етично оправдан. Например, усилията да се убеди пациента да действа по определени начини в името на собственото си благосъстояние, рядко са проблематични от етична гледна точка, докато принудата винаги се нуждае от етично оправдание. Намесите са най-проблематични когато нарушават принципа на зачитане на автономията и/или свободата, неприкосновеността на личния живот или поверителността на медицинската информация.

Могат да бъдат дадени примери от медицинската професия, при които също (в известна степен) не се зачита волята на пациента, но въпреки това, не може да се говори дори и за пасивен патернализъм.²⁹ Такъв е случаят на медицинския специалист, който отказва да извърши манипулация, поискана от пациент, с мотива, че това няма да е от полза и дори би било вредно за този пациент. Например, лекар отказва да извърши поискана постоянна стерилизация от 20 годишно лице, защото смята, че това не би било действие в най-добрия му интерес, в дългосрочен план. Лекар отказва да участва в асистирано самоубийство в юрисдикция, където това е разрешено, защото лекарят не вярва, че това би било в най-добрия интерес на пациента. Подобен е и примерът,

при който лекар отказва предоставянето на безполезно (според неговата преценка), но поискано от пациента лечение. При пасивния патернализъм, медицинският специалист отказва да бъде просто средството за постигане на желанието на заявителя, като същевременно оставя открита възможността заявителят да намери някой друг, който да изпълни искането му.

При равни други условия, е по-лесно да се оправдае пасивен патернализъм, отколкото активния такъв. Не всички патерналистични действия или политики са еднакви, налагат различни ограничения и следователно получават и различни оценки. Слабите патерналистични действия и политики са по-лесно оправдани от силните такива. Въпреки че всеки тип патерналистичен акт или политика може да бъде оправдан при определени обстоятелства, най-трудно може да бъдат намерени морални оправдания за чистия, силен, активен и твърд патернализъм. Но други форми, като мекия патернализъм, също се нуждаят от внимателно етично изследване от гледна точка възможността за пренебрегване, незачитане на личната воля.

За патерналистичен подход може да се говори не само от клинична гледна точка, но и от тази на общественото здраве. Извън чисто теоретичните спорове, в много здравни политики могат да бъдат открити патерналистични ефекти.³⁰ Но прилагането на мек патернализъм

в общественото здравеопазване, може да оправдае интервенциите, вкл. и законодателни такива, които ограничават влечението на подрастващите към алкохол, наркотици, сексуална активност.

Либертарианският патернализъм³¹ защитава намесите в общественото здравеопазване, които улесняват хората да имат поведение, което е в техен най-добър интерес, включително и по отношение на тяхното здраве. Но това може да бъде допуснато, при условие че са налице две предпоставки. Първо, хората могат да изберат предлаганите им интервенции по собствена преценка. По този начин в либертарианския патернализъм се елиминира възможността да се наруши волята на човека. Второ, съответните политики не трябва да натоварват прекомерно хората, които искат да упражняват собствената си свободна воля при отказ от следване на предлаганата интервенция.

Либертарианският патернализъм е обоснован от когнитивната психология и науките за решения, които подкрепят

²⁸ Мясищев, В. М. Взаимоотношенията между лекар и болен. – ВЪВ: Философски и социално хигиенни аспекти на учението за здравето и болестта. Медицина и физкултура. С., 1976, с. 264.

²⁹ Childress, James F. Public Bioethics: Principles and Problems, Chapter: Paternalism, Healthcare and Health Policy, Published online: May 2020.

³⁰ Inken Emrich, Leyla Fröhlich-Güzelsoy, Andreas

Frewer, Ethik in der Medizin aus Patientensicht, Perspektivwechsel im Gesundheitswesen, проведът на български е достъпен на <https://bg.edustanford.com/5797541-public-health-ethics>.

³¹ Либертарианският патернализъм е сравнително слаб, деликатен и ненаатрапчив вид вмешателство, тъй като изборите не се блокират, отклоняват или обременяват. Повече виж Талер Х. Ричард, Кас Р. Сънстейн. Попутване. Издателство „Изток – запад“. С., 2014, с. 14.

твърденията за нашите познавателни ограничения, детерминираната рационалност и слабостта на волята. Въпреки че повдига предизвикателни епистемологични и политически въпроси за това как вземащите решения да знаят как отделните хора оценяват собствения си интерес, либертарианският патернализъм може да бъде подходящ за контексти на общественото здраве. Тук попадат сферите с широк обществен консенсус в полза на политиката, насърчаваща здравето (например насърчаване употребата на повече пресни плодове и зеленчуци, вместо пакетирани храни). В същото време либертарианският патернализъм е критикуван за това, че не отчита манипулативните ефекти върху избора на някои пазарни сили. Той също така се разглежда като твърде ограничителен в своите условия (и следователно твърде слаб), за да бъде приложен или адекватен за много обществени здравни контексти.

Клиницисти и здравни експерти ще продължават дебата за това доколко решенията за собственото ни здраве могат да бъдат налагани отвън. Безспорно медицинските специалисти имат широки познания по въпросите на човешкото здраве, каквито безспорно хората без съответното медицинско образование нямат. Доколко професионалната преценка може да се противопостави на личния избор за собственото здраве е въпрос, който не предполага еднозначен и лесен отговор.

ПАТЕРНАЛИЗЪМ ЛИ Е ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО ЗДРАВНО ОСИГУРЯВАНЕ? ПОГЛЕД КЪМ БЪЛГАРИЯ

През 1999 г. в България започна голяма реформа в системата на здравеопазването и медицинско обслужване на българските граждани – постепенното въвеждане на системата на здравното осигуряване. Новата система трябва да замени действащата към този момент система на публично, безплатно здравеопазване в държавните здравни заведения.³² Съществуващата система представлява система за публична здравна защита, защото дължимите здравни услуги се предоставят за сметка на държавния бюджет, средствата по които се натрупват от данъци и други държавни вземания.

Законът за здравното осигуряване (ЗЗО) въвежда две форми на здравно осигуряване – задължително и доброволно. Като форма за здравно осигуряване задължителното осигуряване е система за социална здравна закрила на населението.³³

³² Средкова, Красимира. Лекции по Осигурително право. Сиби. С., 1999, с. 9 – 14.

³³ Първоначалната редакция на чл. 3, ал. 1 от ЗЗО гласи, че задължителното здравно осигуряване е система за социална здравна защита на населението, гарантираща пакет от здравни услуги, и се осъществява от Националната здравноосигурителна каса (НЗОК)

Осигуряването е задължително, защото осигурените лица са длъжни да участват в набирането на средствата по осигурителния фонд, от който се осъществява осигуряването. Задължението за участие в набирането на средствата е установено в закона – чл. 5, т. 1 и чл. 34 от ЗЗО и възниква *ex lege*.³⁴ При отклонение от така предвиденото задължение, дължимите осигурителни вноски подлежат на принудително събиране.

Цитираните текстове от ЗЗО често се противопоставят на разпоредбата на чл. 52, ал. 1 от КРБ, съгласно която гражданите имат право на здравно осигуряване, гарантиращо им достъпна медицинска помощ, и на безплатно ползване на медицинско обслужване при условия и по ред, определени със закон. Конституционният съд е последователен при тълкуването на конституционния текст. Правото на здравно осигуряване е публично

и от нейните териториални поделения – районни здравноосигурителни каси (РЗОК). По-късно ЗЗО отстъпва от тази идея и текстът е изменен през 2002 г., за да се стигне до настоящото определение на чл. 2, ал. 1, съгласно който задължителното здравно осигуряване е дейност по управление и разходване на средствата от задължителни здравноосигурителни вноски за закупуване на здравни дейности, което се осъществява от Националната здравноосигурителна каса (НЗОК) и от нейните териториални поделения – районни здравноосигурителни каси (РЗОК). Задължителното здравно осигуряване предоставя пакет от здравни дейности, гарантиран от бюджета на НЗОК.

³⁴ Средкова, Кр. Цит. съч.

субективно право и на него съответства задължение на публичната власт, то обвързва държавата да създаде здравноосигурителни правоотношения и да ги уреди по начин, че те да станат дял от осигурителното право като правен отрасъл. Задължителното здравно осигуряване обхваща като осигурени лица всички български граждани и други категории лица. Набирането и разпределението на средства става по солидарен принцип. За всяко осигурено лице възниква субективно право на медицинска помощ в обхвата на Националния рамков договор тогава, когато възникне нужда от нея. Конституцията на Република България урежда различни социални права и правото на здравно осигуряване е едно от тях. Тези права също се ползват със защита, макар и по-специфична в сравнение с индивидуалните права.³⁵

Безспорно функционирането на осигурителните системи, вкл. и на здравноосигурителната е същностен елемент от социалната държава. И както подчертава Конституционният съд, социалната държава отрежда в своята политика водещо място на въпросите, свързани с материалното положение и жизненото равнище на народа, на условията на труд и живот, на задоволяване на жизнените нужди на хората. Важен елемент на социалната държава е когато полага засилени грижи за уязвимите слоеве в нея. Това са онези граждани, които поради независещи от тях причини, каквито са

³⁵ Решение на Конституционния съд по Конституционно дело № 4 от 2010 г.

здравословните, възрастовите и семейните, са поставени в неравностойно положение спрямо останалите граждани в обществото. Такива хора в обществото са и децата, старите хора, лицата с психически и физически вродени или придобити увреждания, а към тях трябва да бъдат отнесени и бедните слоеве.³⁶

Не може да бъде отречен ангажимента на съвременната държава към уязвимите членове на обществото. Но този ангажимент може да бъде адекватно изпълняван само при осигуряване на достатъчен финансов ресурс. Финансовото обезпечаване на системата на задължителното здравно осигуряване е свързано с набирането на средствата от задължителните осигурителни вноски в солидарния фонд, управляван от НЗОК. Следователно системата на задължителното здравно осигуряване не може да функционира без обществена солидарност. В този смисъл е и един от принципите на задължителното здравно осигуряване, дефиниран в чл. 5, т. 3 от ЗЗО - солидарност на осигурените при ползването на набраните средства. В основата на осигурителната система стои идеята, че за преодоляването на неблагоприятните последици от влошеното здравословно състояние на отделния човек е необходимо проявата на обществена солидарност.³⁷

³⁶ Решение на Конституционния съд по Конституционно дело № 16 от 2011 г.

³⁷ В този смисъл виж и Койчева, Райна. Осигурително право. Ч. I Държавно обществено осигуряване. ИК – УНСС. С., 2020, с. 17.

Без да отричаме значимостта на солидарността в обществото, в контекста на разглежданата тема, може да се постави въпросът защо солидарността минава през принудата, изразяваща се в задължително участие при набирането на вноските (чл. 5, т. 1 от ЗЗО)? Отговорът, който дава настоящата доктрина е, че това е необходимо, за да може да съществува осигурителната система и да се гарантира упражняването на прогласеното е КЕБ право на осигуряване,³⁸ вкл. и право на здравно осигуряване.

Всяка правна уредба (ако не е самоцел) трябва да има определена обществена функция. И като всяка осигурителноправна уредба, уредбата на здравното осигуряване има преди всичко закрилна функция.³⁹ Закрилата се изразява в осигуряването на достъпна медицинска помощ. Осигуряването на такава помощ се постига чрез поемане на разходите за медицинска помощ от нарочно обособени средства – бюджета на НЗОК.

И тук, в духа на цитирания по-горе F. Hoffman, следва въпроса – защо грижата за собственото здраве е поверена на един, трети, а в случая и публичен субект?⁴⁰ Не е

³⁸ Пак там, с. 45.

³⁹ Средкова, Красимира. Осигурително право. Сиб. С., 2008, с. 506 – 507.

⁴⁰ Осигурителният орган по задължителното здравно осигуряване е публичен орган, който провежда това осигуряване за всички задължително осигурени лица. Повече виж Милева, Атлиана. Осигурителни

ли това принудителна намеса в личния избор за грижата за здравето? Къде остава личната отговорност и инициативност на човека и то в грижата за собственото здраве? Отговорът, който дава ЗЗО на подобни въпроси, е в изграждането на системата за доброволното здравно осигуряване, съществуваща редом с тази на задължителното здравно осигуряване.

В ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Оценките, които се дават на задължителното здравно осигуряване, неминуемо са пречупени през собствената професионална, а понякога и лична, гледна точка. Функционирането на осигурителната система гарантира (в известна степен) социална сигурност и това осигурява спокойствие на политическата власт.

Наличният в осигурителния фонд финансов ресурс гарантира на лечебните заведения и медицинските специалисти, че те ще получат заплащане за оказаната медицинска помощ. Безспорно медицинската професия е израз на хуманизъм, но и професионална дейност, упражнявана с цел придобиването на доходи.

Интересът на посочените субекти – правителство и лечебни заведения, от функционирането на здравноосигурителната система е обективен и сравнително лесен за дефиниране.

правоотношения по задължителното здравно осигуряване. Сиела. С., 2020, с. 108.

Призванието на осигурителната система е не да осигурява политически комфорт и сигурни доходи за медицинските специалисти, а да предоставя адекватна закрила на осигурените лица, най-малкото защото те лично заплащат част или изцяло здравноосигурителни високи. Участието на лицата в здравноосигурителната система им дава (отново в известна степен) спокойствие, че в случай на нужда, за предоставеното им скъпо медицинско обслужване ще бъде платено от осигурителния орган и те няма да са изправени пред непосилни финансови трудности.

В пресечната точка на личната отговорност, обществената солидарност, споделяне тежестта на негативните житейски събития и силата на общия финансов ресурс трябва да се търси отговора на въпроса за патернализма в задължителното здравно осигуряване.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Енциклопедия Психология. Наука и изкуство. С., 1998

Кратък речник по етика и право. Народна просвета. С., 1986

Боаз, Дейвид. Либертарианството, въведение. Издателска къща Мак. С., 2004

Койчева, Райна. Осигурително право. Ч. I Държавно обществено осигуряване. ИК – УНСС. С., 2020

МИСЪЛ, СЛОВО, ТЕКСТ

Том 5 (11) нова серия, 2022

LEX CREDENDI –
ВАРИАНТИ
И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Пловдивско университетско
издателство
„Паисий Хилендарски“

ISSN 2815-2816

Милева, Атлиана. Осигурителни правоотношения по задължителното здравно осигуряване. Сиела. С., 2020

Москов, Иван. Деонтология – задължения и права на лекаря и кратко лекарско право. Печатница Рила. С., 1946

Мръчков, Васил. Осигурително право. Сиби. С., 2010

Христосков, Йордан. Реформите в социалното осигуряване. Издателство на ВУЗФ. С., 2010

Средкова, Красимира. Лекции по Осигурително право. Сиби. С., 1999

Средкова, Красимира. Осигурително право. Сиби. С., 2008

Момо, А. Джо. Благоедействието като морален императив в медицинската практика. Автореферат на дисертационен труд

Мясищев, В.М. Взаимоотношенията между лекар и болен. – Във: Философски и социално хигиенни аспекти на учението за здравето и болестта. Медицина и физкултура. С., 1976

Hoffman, Frederick L. Failure of German compulsory health insurance : a war revelation. Prudential Press Newark. N.J., 1919

Hoffman, Frederick L. National Health insurance and the friendly societies. Prudential Press Newark. N.J., 1921

Hoffman, Frederick L. Some Fallacies of Compulsory Health Insurance. The Scientific Monthly, vol. 4, no. 4, American Association for the Advancement of Science, 1917, <http://www.jstor.org/stable/22468>

Hard, William. Is health insurance “paternalism”? – In: Brief of Health Insurance, vol. VI, N 2, June 1916, Princeton University Press, N.J.

Hobbs Margaret A. Tendencies in health insurance legislation. – In: Brief of Health Insurance, vol. VI, N 2, June 1916, Princeton University Press, N.J.

Childress James F. Public Bioethics: Principles and Problems, Chapter: Paternalism, Healthcare and Health Policy, Published online: May 2020

Inken Emrich, Leyla Fröhlich-Güzelsoy, Andreas Frewer, Ethik in der Medizin aus Patientensicht, Perspektivwechsel im Gesundheitswesen, проводът на български е достъпен на <https://bg.edustanford.com/5797541-public-health-ethics>

ЛИАНА ГЪЛБОВА

ИКОНОПИСНОТО ТВОРЧЕСТВО НА XX ВЕК: СВЕТИ СОФРОНИЙ ЕСЕКСКИ – ПОКРОВИТЕЛ НА ЦЪРКОВНИТЕ ХУДОЖНИЦИ

Abstract: *Iconographic heritage of Reverend Saint Sophrony of Essex was the least explored aspect of his ascetic theological presence in postmodern European culture and Eastern Orthodox Christianity in the West. Elder's teaching and live example on church creativity, from basic iconographic attitudes to particular painting techniques, might have remained enclosed in his monastic community. If his disciples had not been as responsible of the need of other church artists to hear the voice of their recent protector saint, they would not have published his artworks, notes and shared thoughts. Recently revealed in detail by editions of Sister Gabriela and Saint John the Baptist monastery, theological feat of Archimandrite Sophrony is compared to actual visual expression of Orthodox culture and embodiment of Christian faith. This paper discusses further the outcomes of such exemplary communication of advices, documents, and projects with the world, that had expected them for a long time, and from other monastic iconographers as well, as the dynamics of 20th century supposed.*

Key words: Church Iconography, Eastern Orthodox Christianity, 20th Century Visual Art, Contemporary Saints

ВЪВЕДЕНИЕ

Историята на църковната иконопис през втората половина на XX век днес все още не осветява напълно духовните процеси, които обуславят естетическите преходи и трансформации на православната икона. Колкото повече православна информация влиза в публично обръщение

Данни за автора

Лиана Гълбова има проучвания, публикации и участие в изследователски проекти към БАН, ЦЕУ и СУ и културни институции.

Научни интереси

в сферата на богословието, историята, педагогиката и културното наследство със специално внимание към религиозното присъствие на изобразителното изкуство като художествено-творческа и църковно-аскетична практика.

Публикации

Между третото и четвъртото измерение: скулптурните форми в православното църковно изкуство. – Философски алтернативи, 2020, № 4, 91–110.

Особености на междудисциплинното движение и богословските дискурси при концептуалното проучване на съотношението на слово и образ в православната иконология и иконография. В: Ивелина Николова и кол., съст., Мисъл, слово, текст, Том VI, П., УИ, 2019, с. 173–188.

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

ЛИАНА ГЪЛЪБОВА

ИКОНОПИСНОТО ТВОРЧЕСТВО НА XX ВЕК: СВЕТИ СОФРОНИЙ ЕСЕКСКИ – ПОКРОВИТЕЛ НА ЦЪРКОВНИТЕ ХУДОЖНИЦИ

и предразполага вярващите към размисъл, толкова по-голям риск съществува от това те да подхождат към традицията неутрално или рутинно и да не успяват да я интелектуализират ценностно. Архимандрит Софроний Сахаров е един от онези благодатни духовни старци, които надмогат гравитацията на националните териториални пространства и преминават границите на диоцези и културни ареали. Рисувайки своята идентичност в интерес на общността на другите, хора като него не само общуват с Бога и ближните на различен език, но се опитват да разберат и тяхното мислене, за да ги доведат в Христовата Църква по най-добрия начин. Интерес представляват подходите на преподобния да приобщава хората към православието чрез църковното изкуство, посредством едновременно оригинална и вписана в традицията практика.

ПОДВИГЪТ В ПРЕПОЧИТАНЕ НА ДОБРОТО ПРЕД КРАСИВОТО

Съчетанието на аскетика и иконопис е може би една от най-трудните богословски и художествени задачи на нашето съвремие и нейното решение е смиренното по отношение на очакваните резултати. И това не означава само решителен отказ от принципите на съвременното изкуство или търпеливо постепенно овладяване на старинен занаят. Нито се определя предимно от уединение, пост, духовно настроение и произнасяне на молитви по време на работа.

Канонична литература от древност предписва реализъм, който да замени символизма на алегиите от раннохристиянския период и във визуалното изкуство като равностойно на словесното художествено изразяване и свидетелство за боговъплъщението. В изобразителното изкуство еквивалент на църковната химнография и агиографията са отделните иконни свещени образи и композиции, които разказват събития; декоративното и монументалното изкуство са подобни на витиеватата и тържествената словесност. А преминаването на словесната образност в монотонна, тиха и умна молитва, както при чинопоследианията на броеница, практикувани от св. Софроний по светогорски модел и за да преодолее богослужебните езикови бариери в обителта,¹ могат да се сравнят с абстрактното изкуство, което се отказва от изобразителността за сметка на духовността.

Заслуга на стареца Софроний е съпричастието му като духовник към усилията на неговата артистична колегия, приобщена към вярата чрез творчество, да освободи

православната иконопис от условностите на художествения канон (шаблон, норма, матрица, конюнтура) за сметка на спазването на църковния, и да ги балансира. По негово време и аскетичното и изобразителното изкуство все още отчасти се предават по традиционния начин, в общност и по йерархия, а опитите за демократизиране на отношенията между поколенията и степените на развитие в професионалната и църковна сфери, са непродуктивни. Когато желаещите да преуспяват сами търсят своите наставници, както и общностите, където да се спасят от дискриминация, много по-лесно ги превръщат в авторитети и съсредоточават обществен интерес към тях. Така водещите личности и групи успяват да надмогнат обстоятелството, че водещият индивидуален опит (изпреварил времето и преодолял пространството) трудно се приема от общността.

Престижът и уважението на околните е и най-опасната мислена мрежа, която се простира пред опитните отшелници, които понякога биват почитани като светии приживе и това рискува в един момент да срина целия им свят и да ги лиши от благодат. По тази причина търсещите спасение, особено когато са монаси, отшелници и наставници, но по стечение на обстоятелствата се подвизават в света, си изработват стратегия на вписване в стереотипа за обикновени хора.² Без да имат възможност да са юродиви и с мисия да са максимално земни и адекватни, докато успяват да виждат случващото се и реалността от духовна перспектива, те нерядко демонстрират поведение необичайно за

² Например, през втората половина на XX век, за разлика от портретите и иконите от миналото, за православното духовенство са характерни повече или по-малко оформени бради и коси, както отчасти се наблюдава и на фотографиите на Стареца Софроний, въпреки че е бил отшелник и аскет. Но в иконописиста този елемент трудно се обновява и изменя, тъй като е основен за формирането на обобщени образи и задава цялостния стил и характер на иконата. Както увеличените очи, смалените уста и изтънен нос, този стилев стереотип може изобщо да не отговаря на познатия лик на съвременен духовен старец, а едно от изконните иконописни правила е реализма или истинното изобразяване и пресъздаване.

Актуални практически-богословски измерения на съвременната българска православна иконография. В: Ивелина Николова и кол., съст., Мисъл, слово, текст, Том V, П., УИ, 2018, с. 154–166. Съвременен богословски прочит на руското иконописно наследство у нас през XX век. В: Ивелина Николова и кол., съст., Мисъл, слово, текст, IV: Богословски, рефлексии сегменти и дискусии. П., УИ, 2017, с. 199–213. Николай Шелехов (1912–1981) – светило на православната иконопис на Балканите. – В: Балканистичен Форум, 2017, № 2, с. 236–252; Към въпроса за руското научно и духовно присъствие в българската академична и църковна общност от началото на 20-те години на XX век. В: Авторски колектив. Клио. С., Арете–Фол, 2008, с. 547–572;

E-mail: lianagalabova@abv.bg

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

ЛИАНА ГЪЛБОВА

ИКОНОПИСНОТО ТВОРЧЕСТВО НА XX ВЕК: СВЕТИ СОФРОНИЙ ЕСЕКСКИ – ПОКРОВИТЕЛ НА ЦЪРКОВНИТЕ ХУДОЖНИЦИ

идеалистичните представи за благочестие на идващите в църквата отвън.

Така отчасти могат да се обяснят и множеството снимки, смеха и чувството за хумор на стареца Софроний, необичайните изказвания и църковни практики, умението и усилието да се поставя на мястото на другите с пълно разбиране за да ги извежда „на безопасно“ равнище. Вероятно за всяка от странностите, за която повърхностно е разкритикуван, впоследствие са били изяснени причините в запазеното, проучено и публикувано устно, документално и художествено наследство. Но за колко други личности от такъв ранг това не е направено поради скромността им, неразбирането на техните последователи и желанието на предстоятелите им да ги защитят от тщеславие и гордост приживе...

Неконструктивно е когато липсата на достатъчно информация за иконописци и аскети се запълва със словесни изображения „по въображение“ насочени в неправилна посока и отразяващи душевността на онези, които ги измислят. А при канонизацията на съвременни светии и своеобразната им житиеписна и иконописна стилизация или йератизация, несвещенната или дори съвсем профанна информация е важна за православните днес. Дори незначителни битови подробности³ могат

да запълнят липсата на модели за православен начин на живот и църковното им израстване. Затова е по-добре истината да не се потушва и пренебрегва, а хората да не я достигат в неблагоприятен формат на груба реалност, извън църковната култура на неосъждане.

При коментирането на разнообразните художествените проекти и реализации на есекската иконописна школа и на самия архим. Софроний, погледнато от аскетична гледна точка, днес се откриват нови пластове на комуникация и наставление, вероятно изначално заложили от него. Например, той дръзва да рисува светии със сини очи, огромни зашриховани зеници, с ликови в профил, с наклонени вместо извити вежди, с начупени линии на клепачите и силно подчертаване на междувеждието. Но неговата школа е изградена в свобода на художествените решения; при обучението се копират някои от безбройните му подготвителни рисунки и се реализират неговите виждания, но това не означава имитация на стил или маниер,

облекло, прическа, аксесоари (очи, шапки, обувки, чадъри, часовници, смартфони), обзавеждане на дома, превозни средства и други. Интересни за медиите и църковния бит, в иконописата тези елементи са трудно приемливи и често са отбягвани като временни. Но след новомъчениците – в носии и военните – в доспехи, духовните старци, подобно на юродивите, се появяват на иконите, не само с реални черти на лицата, но и в неофициално облекло – елечета с копчета и безопасни, с износени обувки, с плетени шапки, с особени бради и коси, стариците – с престилки, плитки и т. н.

нито задължителност на анатомичните подсилвания. И ако той не е обосновал пред учениците си добре, напр., защо покрива златните повърхности с малки точки, сивкав или кафеникав лак⁴ за да отслаби блясъка на повърхността, непоносим като стойност за всеки живописец, след него със сигурност тези изключения няма да се практикуват.

Тези подходи в духовния живот, вероятно могат да се отъждествят със стремеж да се опознае добре собствената греховност в различни ситуации, да се наставляват и моделират духовните чедра, не по-зле от извайването на собствената душа чрез подвиг и молитва. Отказът от изящество, блясък и яркост и наситеност на цветовете и повърхностите, освен художествен метод за избягване на „преработването“ или „изсушаването“ на една творба,⁵ може да е израз на смирение и отсъствие на стремеж към чудеса, видения, съзерцание и т. н. Колкото условно за художниците да е философското сравнение на линиите с мисли и на цветовете с чувства, в поетиката на иконописата контрастът може да е израз на живо чувство за различаване на добро и зло, а и от изобразителна гледна точка множеството разнопосочни линии са

средство за моделаж,⁶ повече отколкото израз на мъдруване, многословие или хаос. Отсъствието на светли или златни щрихи маркиращи светлина също така понякога е композиционно и богословско решение,⁷ а не незавършеност или отсъствие на исихазъм. Прекалено задължаващи за каквато и да е артистична или молитвена дейност идваща от чисто сърце, са както схоластичното богословие на иконата, което предполага усвояване на особен код за разбиране на иконографията, така и научният йеротопичен конструктивизъм, който предполага сложни изчисления и планиране, вместо усет и вкус. Затова и старецът Софроний постига образите с много корекции,⁸ по импресионистичен навик предпочита да избягва очертаванията. Но в късния си иконописен период той обяснява геометризацията в иконописата (Фиг. 1.) в конструктивистки термини и чрез

⁶ Пак там.

⁷ Anderson, Christabel Helena. Painting as Prayer, The Art of A. Sophrony Sakharov. – Orthodox Arts Journal, 8 April 2021. Available at: <https://orthodoxartsjournal.org/painting-as-prayer-the-art-of-a-sophrony-sakharov/>.

⁸ За разлика от гръцкия конструктивистки методолог на иконописата Йоанис Вранос, който препоръчва да се мисли с молитва сто пъти преди да се рисува веднъж (да се изтегли линията или да се нанесе цвета), старецът коригира непрекъснато и отбелязва, че разликата между гения и любителя е в милиметри, което вероятно се отнася и до посредствените и талантливите и молитвени произведения на един и същ автор. Вж.: Брилиот. Пос. съч.

³ Трудно се коментират благочестиво и йеротопично въпросите на външния вид и средата на живот на църковни лица и светии: ежедневно и работно

методите на цветната графика, плаката и орнаменталността. На места добавя черно и бяло в боите и прилага пастелни велатури, избягва моделажа на ликовите с цвят, а предпочита линия,⁹ но всичко това чрез художествено-богословско мислене и усет, дори когато смесва техники като акварел и сух пастел и надрисува олифените икони с маслено-лакови бои.¹⁰

ВЪЗСЪЗДАВАНЕТО НА КРАСОТАТА ОТВЪД КАТО АСКЕТИЧНО СЛУЖЕНИЕ

Ако някой от запознатите с творчеството на преподобния Софроний и някак са придобили поне част от духовната му тежест и категоричност, те сами могат да аргументират и по-смели отклонения от общоприетото с ясна богословско-естетическа цел. При обмислянето на иконографията на преподобния

Софроний, сестра Гавриила трудно приема наличните решения за проникновени.¹¹ Ако ги сравним с нейните икони, наистина те (и когато старецът е представен като ктитор, но с ежедневно облекло) обикновено отразяват само повърхностната представа или фотографското впечатление за личността на стареца, както той е присъствал непосредствено на живо, но не пресъздават сериозността на подвига му.

За да избяга от лековатостта, която тя възприема като почти карикатурна иконична

стилизация,¹² монахинята-иконописка съотнася своя духовен наставник със светия старец Силуан и в първата икона представя преподобния Софроний като негов житиеписец и иконописец. След това го изобразява в няколко богослужбени момента с различни одежди,¹³ вероятно за да покаже висотата на призиването му, поставя го в стенопис при други преподобни, изписва го на надгробна икона, и в пана от двете страни на Разпятието, заедно със св. Силуан като св. Софроний заема почетната страна отдясно на Кръста. Сестра Гавриила работи по памет и по фотографии, но не по същия начин,¹⁴ както някога старецът отбягва снимките на св. Силуан като моментни рефлексии неадекватни на същността на личността му. Но съчетава идеята, че и чернобелите снимки на светиите носят святост като спомен за светеца с наблюдението на Сахаров, че каквото и да е изображение дава визуална опора като отдалечен модел, чрез които художниците по-малко отразяват себе

си¹⁵ в ликовите на своите творби.

След Леонид Успенски през 50-те, през 70-те и Сахаров също рисува икони на св. Силуан, според описаните още в житието свои преки наблюдения на динамичната проява на външния и вътрешен човек на духоносния старец. В Есекс се продължава първоначалното изграждане на образа, усъвършенства се художественото решение и се разнообразява иконографията. Както за лика на Христос, св. Софроний се ръководи от Торинската плащаница,¹⁶ за да не вплита твърде много своите черти в изобразявания лик и като се стреми да улови неуловимото чрез отпечатък, който се е приемал за автентичен, така и за преподобния Силуан, целта е благовиден образ, разпознаваем и без надпис, който да е внимателно разработен като приложна графика, но при възприемане да е едва четим.¹⁷

С много молитви и художествено обмисляне и усет, с изпросване на застъпничеството на двамата преподобни, монахинята-художничка върви по същия път, по който някога архим. Софроний мемориализира и глорифицира своя духовен учител. Помладият старец рисува много хубаво, скиците му от Атон са забележителни и може да се предположи, че е опитвал да изобрази стареца

Фиг. 1. Подобен пример у нас е стилът на каноничното църковно монументално творчество на художника и преподавател по иконография Асен Гицов от 90-те в мемориалния храм „Всички български мъченици“ и в църквите „Свети Седмочисленици“ и „Вмчк Георги Победоносец“.

⁹ Пак там.

¹⁰ Пак там.

¹¹ Briliot, Gabriela, Sister. The Icon of a New Saint: Sophrony the Athonite. – Orthodox Arts Journal, 9 June 2020. Available at: <https://orthodoxartsjournal.org/the-icon-of-a-new-saint-sophrony-the-athonite/>.

¹² Например, талантливите подходи на стилизация от сатиричните портрети на Александър Добринов (произхождащ от тревненски зографски род) и илюстрациите на Румен Скорчев биха могли успешно да се приложат като художествено метод и в църковното изкуство, където ще изразяват други съдържания и ще се сакрализират, както успешно работи в един стил и няколко жанра гръцкия иконописец Георгиос Кордис и като стилистиката на гръцки автори живописващи и илюстриращи в народен иконописен стил, а и като Георги Трифонов у нас.

¹³ Briliot. Op. cit.

¹⁴ Вж.: Брилиот. Пос. съч.

¹⁵ Briliot. Op. cit.

¹⁶ Вж.: Брилиот. Пос. съч.

¹⁷ Anderson. Op. cit.

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

ИКОНОПИСНОТО ТВОРЧЕСТВО НА XX ВЕК: СВЕТИ СОФРОНИЙ ЕСЕКСКИ – ПОКРОВИТЕЛ НА ЦЪРКОВНИТЕ ХУДОЖНИЦИ

Силуан още след успението му, когато се оттегля в уединение. Но вероятно светецът все още не си е бил изградил категоричен иконописен стил, както по-късно, защото ако беше заради иконописната техника, той е могъл да предложи и художествено решение, вместо само да го описва. Отначало той възлага на Успенски и Круг тази отговорна художествена задача, участва в концептуализацията и стилизацията на лика, а след време пренася и доизгражда иконостаса в Есекс.¹⁸ Много порезервиран към снимките на своя старец е отколкото сестра Гавриила три десетилетия по-късно, която цени светийските образи с чертите на автора им и ясно сините очи на иконописно изображение (Фиг. 2). Обективно погледнато, в резултат от този подход на духовна автентичност иконите нямат много общо с фотографиите, не само в анатомичните детайли на лицето и стилизацията на косата и брадата. Светецът очевидно не си прилича особено „по плът“ (физически, материално),

но е правдиво представен и се разпознава добре, определено въздейства и се запомня, каквато е и целта. Конкретиката на одеждите е много по-допустима, не само защото те са били внимателно проектирани и характерни за архимандрита.

Фиг. 2. Цветът на очите като акцент в иконографията в съвременна авторска икона на софийските мъченици в ротондата „Вмчк Георги Победоносец“ в София. Подобен подход се среща и в стенописи и икони на Николай Ростовцев, както и в много по-ранни и се приема за обичаен.

При сестра Гавриила вече не се питаме защо рисува така, както с учудване търсим обяснението при съприкосновението с всяка репродукция на творба на стареца Софроний. Показателният случай с бродираните ангели, които се оказват по-художествени от опаката страна на текстилните изделия и в този си вид красят страничните двери на иконостаса

в храма,¹⁹ е преди всичко пример на уважение и послушание. След това изразяват традиционализъм и обич, общностност и църковност, а формалната красота не е и в стриктно изпълненото изделие с неговите контури и предварително зададените от проекта статично ограничени форми, но в уникалния факт на иконописца създадена в свобода на изразяване на споделената вяра.

За един художник е прецедент да постави в своя дом или храм творба от друг автор, дори той да е негов събрат, колега и приятел, но за стареца Софроний и обителта в Есекс това е приемството в багри. Творчеството на Круг, чиито иконостас поставят в първия храм, също е скромно, създадено в бедност и ограничен достъп до материали и образци. Сградите на храмовете и манастирите на емигрантите са временни, приспособени, случва се да се изоставят при миграция или да бъдат предоставени на други общности и така интериорите им да бъдат унищожени. Но те изпълняват функциите си и се помнят, а храмовете едва ли са напуснати поради художествените качества на иконописца, дори при крайните културни тенденции на XX век, както на Изток, така и на Запад, иконата да се възприема като артефакт, църквите да се поддържат и посещават като експозиции, а иконите в „красния“ ъгъл или другаде в дома да са повече за украса или защита, отколкото за молитва.

БЛАГОРОДЯВАНЕ НА СЕТИВАТА НА СЪЗЕРЦАВАЩИТЕ ЧРЕЗ ТВОРЧЕСКИ ПОДХОДИ В АСКЕТИКАТА, ДУШЕГРИЖИЕТО И ПАСТИРСТВОТО

Когато в аскетичната литература внимателно се разграничава естествена, протиестествена и свръхестествена светлина, това съвсем не означава че цялото словесно и изобразително богатство вложено в богословието през вековете може да се редуцира до простата художествена употреба на бял, златен или ярък (непримесен с бяло или черно) студен или топъл цветен фон или акцент в иконописца, под форма на геометрични фигури, линии или повърхности или тяхната фактура. Нито земните телесни цветове, представящи сътворението на човека от земна пръст, по библейската занаятчийска образност на извайването от глина, когато преминат в общия колорит биха имали смисъл на отказ от белотата, златния блясък или цветната стойност на фона като мислено одухотворена изобразителна среда, или значение на загуба на яркостта на одеждите и контрастите между тях и спрямо контурите и рефлексите им.

Когато св. Софроний постепенно преосмисля от духовна гледна точка тези иконографски категории за да ги реализира, обяснява и преподава, по нов начини пастирски, светът около него се променя значително.

¹⁸ Художественият подвиг на стареца Софроний е част и от изявите съпътстващи постимпресионизма и авангарда в модерни и постмодерни културни явления в Абрамцево, Талашкино, Барвиха, Пархомовка, Таруса и др., които включват авторско храмоустройство и дори сценични паралели на литургични реалности. Във Франция духовникът като експерт – богослов и художник – сътрудничи в подобни проекти с иновативни и вдъхновени от традициите колеги като Наталия Гончарова, които не са църковни иконописци, но излагат свои иконописни творби в експозиции. Вж. Власов, Виктор. Стили в изкустве. Словарь. Том 1. Санкт-Петербург, Лита, 1998; Бриллиот. Пос. съч.

¹⁹ Anderson. Op. cit.

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

ЛИАНА ГЪЛБОВА

ИКОНОПИСНОТО ТВОРЧЕСТВО НА XX ВЕК: СВЕТИ СОФРОНИЙ ЕСЕКСКИ – ПОКРОВИТЕЛ НА ЦЪРКОВНИТЕ ХУДОЖНИЦИ

Иконописта става част от социалистическите дисидентски движения, възсоединяването, обособяването или натурализирането на руските енории по света, социокултурните преходи след вдигането на Желязната завеса и се превръща в градско елитно изкуство, но и част от популярната култура и съвременен начин на изразяване на православните хора. Паралелните и дори конкуриращи се енории и диоцези извън, а в следствие и на територията на изконно православни по религиозно наследство и мнозинство страни и региони се развиват на постмодерните принципи на творческите личности и общности за да бъдат представителни за православието и да приобщават различни хора и общества. Понякога тези парадоксални (частни) църковни общности са разбирани или поне описвани по структура и организация като: икуменически, протестантски и като нови религиозни движения (секти), функционират като политически или дисидентски разколи, тъй като са иновативни, повече отколкото традиционни. Така и енориите в диаспора или към (незаконни и нерегистрирани) чужди православни синоди създават свой сакрален художествен език, чрез който изразяват разновидност на вероизповеданието и начин на живот на определена конфесионална субкултура.

Т. нар. „интерправославност“ и „интерхристиянство“ още повече означава да се споделят художествени решения и подходи и изкуството да не се идеологизира църковно-православно – да изразява повече обособеност, отколкото християнска общностност. Опитът на стареца Софроний в това направление е ценен и с

основаването на православна общност и манастир без подценяване и на опита на съмишлениците си и огромното множество посетители в инославие, иноверие и инородна култура, включително и като негова приемна общност. По древна църковна традиция старецът възпитава съзнание, разбиране и приобщаване и така се стреми да освещава чуждия опит, наред с изконно руския и емигрантския, и защото разбира разликите в творческите нагласи и търсения от гледна точка на любовта, постигана усърдно в безмълвна умна молитва и прошения за благо и мира на целия свят.

За един възрастен и болен човек и аскет е едновременно тежко, плодотворно и благодатно да се премести в пасторалната чуждоезична английска среда и да устройва манастир. Иконописта като послушание (т. е. монашеска професия, която винаги може да се промени според духовния растеж) не е почивка за духовника от богослужение, но е разновидност на молитвен живот. Това нагледно може да бъде разбрано от неговите фотографии, които се срещат в глобалната и социалните мрежи и на някои от тях той може да се види как рисува на стената над леглото, на което го държи болест и немоощ.

Аналогията на духовен и художествен опит, словесно и визуално изображение, богословско и иконописно изразяване при него е като дишане и ритъм на живот, след като приема само иконописта за истинско изкуство, познавайки добре и опитно по-голяма част от феноменологията в тази културна сфера. Въпреки това той признава трудността на художествените избори при изграждането на

образи и изписването на икони на съвременници, където характерното се пресъздава чрез непропорционалност, а външността се съобразява с вътрешния живот²⁰ като неръкотворен иконописен проект в стремежа към съвършенство.

В манастира в Есекс Сахаров се стреми да изпълни стенописи в ненадрапчив стил и оформя иконостасите максимално скромно като вгражда и познатите елементи от френския църковен интериор, изпълнени от други автори. С това той безмълвно отдава уважение на традицията и демонстрира ясно съзнание за значението на визуалното наследство и връзката му с духовното израстване на неговите пасоми в миналото, която е съвсем естествена и човешка. Общността е приютена в изоставен местен храм на друго вероизповедание и това се приема за преимущество, както и семплата естетика на стари и по-нови западни храмове в близост, където емигрантските общности традиционно служат по необходимост. В случая, духовната симбиоза²¹ е много по-продуктивна

стратегия на обгрижване, а ефектът и за вътрешната и за външната църковни мисии е многостранен. Художествената хибридность (Фиг. 3) остава на втори план, а стремежът към т. нар. „синтез на изкуствата“ в храмовите пространства, византийската естетика или йеротопията, както се дефинира духа на свещеното през различни периоди, отвъд Желязната завеса остават задълго защитени от профанацията на масовия вкус чрез ширпотребата и монопола на производството на църковни стоки за обзавеждането на върнатите на Църквата или новоизградени храмове.

Фиг. 3. Едноцветно графично решение на икони гравирани на камък във външния притвор на ротондата „Вмчк Георги Победоносец“ в София, в унисон с цялостното оформление на археологически паметник

²⁰ Брилиот. Пос. съч.

²¹ Подобно съвременно явление се наблюдава в общността на смесения манастир Бозе в Биела, Италия на традиционните летни икуменически научни конференции, където се събират елити от различни християнски вероизповедания. Художествените ателиета на манастира развиват съвременна християнска естетика, проучвайки традиционните паметници

на различни общности. Монашестваниците носят одежди и поставят икони в олтар единствено по време на богослужение и понякога в интериорите, както и чинопоследованията са иновативни, тъй като приобщават в римокатолическата традиция вярващи, идващи от различни национални и конфесионални среди, които са ценени и уважавани.

ЦЪРКОВНАТА МИСИЯ – ПРОСВЕТНА, БОГОСЛУЖЕБНА И ДУШЕПОПЕЧИТЕЛНА, КАТО ТВОРЧЕСКО ИЗГРАЖДАНЕ НА ОБРАЗ

Днес е особено актуален въпросът за руските духовни мисии и документите, които ги организират: концепциите за духовна безопасност, социална дейност, катехизация, медийна политика и човешки права. Не една църковна общност, включително и българската, щедро заимстват от основните принципи на системите създадени чрез подобни директиви и пренасят на местна почва ефекта от несъответствие с реален опит и известна схоластичност. Съвременният руски опит наследява съветския и от останалите сектори на общественния живот и успява да съхрани полезното, да обобщи отделните местни постижения. Но много инициативи като регламентирането на иконописния църковно-естетически канон твърде дълго остават в проект и не се прилагат достатъчно ефективно на руска почва, която трудно може да се нарече местна, а по-скоро полуглобална, тъй като включва рускоговорящите по света и носителите на социалистическо наследство и съвременен начин на живот.

Между официалната държавна грижа за културното наследство и църковната ширпотреба на се прокрадва комерсиализацията и еkleктиката, без

достатъчно разграничение в масовия вкус на влиянието на образците на контрареформационното „Свещеноизкуство“ на XIX век – пиетистко, миловидно и живоподобно,²² старообрядските паметници и произведенията на запазените руски занаятчийски школи. Иконописата все още се възприема близко до жанровете на илюстрацията, приложната графика и фотографията, например в издателската дейност и при канонизацията на новомъчениците. Реинтерпретацията на картинен наративен тип изображения в молитвени и преосмислянето на средновековното изкуство за същите цели е висша творческа, информационна и технологична дейност.

Богослови, художници и специалисти по опазване на културното наследство

²² Chakovskaya, Lidia. Contemporary Russian Church Art between Tradition and Modernity. In: Orthodox Paradoxes. Heterogeneities and Complexities in Contemporary Russian Orthodoxy. – Brill Series in Church History. Katya Tolstaya (Ed.), Volume 66, Brill, Leiden, Boston, 2014, pp. 318–339. Available at: <https://moscowstate.academia.edu/lidiachakovskaya>, p. 329–330. Картинният тип религиозна живопис заслужава иконоборство в някои случаи, но често богословската връзка с иконопочитанието се осъществява молитвено по онзи тайнствен начин, по който в Църквата се християнизират и фолклорните мотиви и масовата продукция. Печатни, сувенирни и дигитални икони и евтини храмови принадлежности са необходими в практиката, не защото „убиват“ православните художници и естети, а като снабдяване, обзавеждане и битово потребление за посрещане на религиозни потребности.

преоткриват богослужебното изкуство чрез съвременни художествени проучвания, експерименти и реализации, с актуален изказ, стил и вкус извън или в разрез с рутината на общия поток на плавното църковно и артистично социално развитие.²³ Постигнатата по собствен път, често и чрез научната литература, православна иконографска култура на XX век е част и от вероизповеданието и трудно се преподава или имитира сполучливо в производствен дизайн в контекста на цялото разнообразие на постмодерната църковна ситуация²⁴ в динамично развиващите се общества. Концептуалните изяви и текстуални произведения на иконописци, които са възможно най-адекватни извори, всъщност едва отразяват всички нива или целия спектър на сложната артистична църковна комуникация. Изборът на стареца Софроний, при необходимост да дефинира какви икони да се правят, не е просто препоръка да се изследва традицията, да се следят дискусиите като се участва в тях с аргументация и образци и внимателно да се обмислят ситуацията и казусите като се търси духовен и художествен обмен и съвет. Неговият собствен пример не е само експеримент и отдалечаване от реалния пазар и феноменология на сакрално изкуство, но е възможно по-пълното срастване на разнопосочните явления и одухотворяването им.

Трудно е да се каже доколко днес

църковните явления на иновативни микро-иконоборства са обосновани богословски от съвременни теоретични постулати. Спорно е дали такъв естествен културен баланс произтича от дух на православна църковна умереност или това е обикновена конкурентност между поколенията във всеки жанр и сектор. Не без значение е и същият онзи централен регулативен фактор в миналото, който е дискусията между повече или по-малко светски или духовни представители на: държавна власт, културен елит, будители, образовано монашество, аскети и мирски клир и вярващ народ. Като йерархично организирана евхаристийна общност, земно зависима от социалната структура на местните общества, Църквата създава съкровищница от иконографски решения между културните центрове, където е регулирана и престижна, и периферии, където е по-иновативна и динамична.

Зад стереотипа на възраждане сега по-скоро стои особена артистична рефлексия върху миналото²⁵ на иконописата, където не всичко може просто да се дефинира и управлява. И в изкуството, още повече в сакралните видове, жанрове и контексти, не всичко може да се обясни и концептуализира, тъй като случващото се би следвало да се усеща с духовно извисено и притихнало сърце (средоточие), вместо да се рационализира и дефинира популярно. Излизането отвъд

²³ Chakovskaya. Op. cit. S/pp. 332–336.

²⁴ Ibid., p. 329.

²⁵ Ibidem.

какъвто и да е символичен език, който възпира въображението, водещо към сферите на непредставимото, при художниците е още повече съзерцанието подкрепено от визуалното богословие с бои и четка, отварящо пряк път²⁶ към небесното и Бога у човека и в Небесното Царство.

От това, че художниците са призвани да придобиват смирение за иконопис, съвсем не следва те да са светии или иконите им да са перфектни, но да допускат благодатта в творческия процес.²⁷ Част от смирението и обуздаването на творческото въображение до един вид художествена аскеза е търсенето на особени жанрови правила, които да заобиколят риска от духовна прелест при добри иконописни постижения. Не случайно редуващите се кодифицирания и периоди на възраждане на автентичността са съпроводени с иконописна художествена критика и отричане на школи, автори, методи и стилове, предимно откъм евентуалните им уклони към сантименталност и мечтателство.

Необходимостта от изработването на иконописни директиви като набор от конкретни изводи от съществуващата православна дискусия, от която да се изведат ясни преписания за практиката, все още не е посрещната дори от Руската Православна Църква-Московска Патриаршия и за нейните задгранични енории – присъединени от 40-

те, първото десетилетие на XXI век, все още алтернативни или натурализирани като местни. Но тази потребност е споделена и от останалия постсоциалистически и православен свят, славянския културен ареал и от цялата Църква.

Обстоятелството, че и „отвън“ на православните центрове, които задават институционалното творчество, днес не се появява нещо подобно като явление, е отправна точка към убеждението, че в църковното изкуство важат художествено-естетически канони, повече отколкото юридическите църковни правила, които имат духовно-нравствени цели. Църковните канони за свещените изображения и иконописни традиции от древност са едва няколко и съблюдаването им до голяма степен задава хода на практиката и по-точно на иконопочитанието, а именно: какви духовни ефекти в развитието на вярващите се цели да се постигнат чрез изкуствата. А по-късните опити за обогатяването (по конкретни пастирски и общностни църковни съображения) на лаконичните канонични насоки за изграждане и възприемане на църковни образи често са поместни решения (Стоглав, Московски и Тр(ид)ентски събори). Скоро след постигането им те стават валидни за църковното художествено творчество по света и това е практиката и в западната културна общност.

Докато художниците са били част от духовенството, църковния причет и народ,

спазването на сакрални естетически норми е било общоприето и не се е оспорвало. Но и тогава не винаги конкретните художествени резултати са съответствали напълно на богословските развития и ситуации, нито на богослужебните и молитвени настроения, а за сакрален естетически усет е било трудно да се говори. Днес отсъствието на разписани общовалидни правила по православна иконография, най-вероятно означава, че изкуството е (неформална) част от всички области на църковния живот и просветната, богослужебната и душепопечителна, вътрешна и външна мисия на Църквата, за които има ясни нормативни документи. Самата идея за регламент в изкуството е нестабилна, когато артистичната световна общност отдавна се е отказала от (или по-точно преодолела, преборила с) идеите за стилова система, естетична традиция, нормативно творчество, казионна идеологизирана практика и т. н.

Ако съвременното изкуство е трайно анти-естетично, безобразно, отвъд художествен стил, мода, течения, общности и крайно индивидуално и авторско, това донякъде означава че традиционните изкуства са анти-изкуства, тъй като излизат извън общия поток, ценностни са и възпитават.

В ТЪРСЕНЕ НА ИКОНОПИСНИ РЕШЕНИЯ В ЦЪРКОВНОТО МОЛИТВЕНО ЕЖЕДНЕВИЕ

Преподобният Софроний става църковен пример с това, че изоставя творчеството като страст, професия, общност и всеотдаен начин на живот, когато преоткрива православието,²⁸ в което е роден и възпитан, учи богословие и приема монашество. Но на Света гора той (вече преоткрил себе си в Бога и Църквата) изучава с трепет иконописното предание, в редки случаи общува с художници дори като отшелник,²⁹ както и като архимандрит и духовен старец в западна енория и манастир сред света. Мнозина руски емигранти по това време изминават подобен път по различен начин,³⁰ но иконописта и църковното

²⁸ По негово време иконописта е избор и път към вярата.

²⁹ На Света Гора йеромонах Софроний получава иконописни материали от сестра Теодосия (Вера Орлова – известна руска графичка, вероятно емигрирала още преди 1917 година, вж.: Брилиот. Пос. съч. На Каруля го посещава художникът княз Михаил Палтов, вж.: Навпактски (Влахос). Пос. съч., Ч.12. И на младини, и когато има ново мерило за истинно творчество, духовникът подкрепя тенденцията за връщане на фолклора в салонното изкуство и на иконописта чрез експозиции и школи.

³⁰ Сред голямото множество подготвени по иконопис вярващи и приобщаващи се към Църквата, около двеста са по-известните практикуващи руски задгранични иконописци през 20-те и 30-те години XX век. Те са от различни поколения и етноси,

²⁶ Anderson. Op. cit.

²⁷ Ibidem.

служение за тях не е само препитание, гражданска ресоциализация на военните, спокойно занимание за старини и т. н.

През XX век и до днес, иконописната художествено-богословска критика, често достига до естествено и обосновано ново иконоборство. Отвъд конкретното историческо понятие, преследването на иконопочитанието остава като християнска и църковна култура, която отхвърля маниерността, сантиментализма, кича, а по възможност и ширпотребата, археологизма. Храмовата благоукраса донякъде търпи еkleктиката (разностилието) и историзма (неостиловете) и други временни увлечения, но и ограниченията на примитивното (непорофесионално), фолклорното (народно, етническо, самобитно), сценичното (бутафорното), дигиталното (тиражираното) и други подходи и реалности в изкуството, доколкото те са идейно и практически съвместими с богослужебната практика от походните до музейните храмове.

Житието на стареца Софроний е

мнозина са художници, богослови или реставратори, включително по произход, петдесетина са жени, двадесетина са духовни лица (повечето монаси и пет са монахини). Голяма част са дейни енорияши и църковни служители, имат военен опит и подготовка, някои са благородници и повечето са добре проучени в контекста на местното художествено и религиозно наследство на своята общност. Вж. Лейкинд, Олег, Махров, Кирилл, Северюхин, Дмитрий. Искусство и архитектура Русского зарубежья (1918–1939). Фонд имени Д. С. Лихачева, СПб., 2022. Достъпно на: https://arttr.ru/menu/1804809263/alpha_all.html.

свидетелство за това как е възможно в църковни среди да се намери и изгради експерт, който познава и практикува изкуството на XX век непосредствено. Предизвикателство е капацитетът на клирик да „превключва“ между духовните регистри за да разбира пълноценно огромно разнообразие от творчески естетически концепции, решения и позиции, както и съвместимостта им с православната култура. Изследователски и църковен парадокс е днес да се открива аналогията между пастирските послания, духовните съвети и иконописните методически и естетически препоръки на благодатния руски старец просиял на светогорска, френска и английска земя.

Критиките към подобен неизмерим подвиг на святост в наши дни често са резултат от по-добро документиране и популяризиране, по-близко или далеч от контекста на своето време, включително идеологически и геополитически.³¹ Отричането на светии,

³¹ Споровете около канонизациите на преподобните Силуан и Софроний са свързани и с етническия им произход, но и с възраженията на духовенство от техните среди за съизмеримост към други също свети техни съвременници и съобщници, на които не се отделя такова нежелано от аскетите внимание. Докато постепенно се оформя особения култ (почитание) към старческото духовно служение, в богословски план се търси полезността на това особено църковно явление, вероятно необходимо на нашето време като пример за въздигнато смирение и откровение на пустинята, което е било ценено и в древност.

приети в един от конкурентните месецослови, поради емблематичността им за избора на богослужебен устав, църковно-юрисдикционни формации, военни и икономически съюзи или степен на търпимост към агентурните изисквания на националната и глобална сигурност, днес също е културен факт и избор. И подценяването на художници-иконописци по същите причини не е историческа или нравствена новост и не е по-малко странно от пристрастното възприемане на иконописца спрямо свещения сан или църковно служение на художниците или произхода на стиловите образци. Казионната иконописна критика може да е дори комерсиална, поради това че дадено иконописно ателие поема благоукраса и поръчки на определени църковни кръгове – етнически, исторически, идеологически и други.

Не задължително иконописните произведения се повлияват от тези временни условия, затова и оценката им не бива да е едностранчива и крайно пристрастна. Естествено и добре е общността да харесва творбите на излъчените от своите среди художници и тази тенденция може да е водеща и в регионален мащаб.³² При крайни

³² Важно е да се отбележи, че понякога поканата на външен автор, при наличие на местен, както и унищожаването на реализирани творби или подценяването и отхвърлянето на проекти, колкото и благочестиво да е аргументирано, в нравствен план остава явление близко до омраза и убийство, тъй като и при одобрени, изпълнени и изплатени поръчки или проекти, се угнетяват и семействата, родовете и обителите, национални,

оценки на творчеството на колеги, които не се разпознават като събратя, изказани от благочестиви иконописци, които са и изтъкнати педагози на сакралното изобразително изкуство, негативите са вероятно още и явление на дефицит на творчески талант, повече отколкото на нравствен или на невъзможност за справяне с културния контекст и преходи на своето време.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Иконописните наставления на св. Софроний Есекски днес, промислително и в отговор на ясни потребности, достигат широката публика и могат да бъдат аналитично и по дух съпоставени с аскетичните. Тъй като това съвременно църковно наследство (в риск) е едновременно руско, общославянско, светогорско и западноевропейско, а тези църковни общности са трудно съизмерими, особено по отношение на разминаванията между Московския и Константинополския патриархати, то все още не е универсално и еднозначно припознато като традиционно православно. Критиките и отричането битуват от страната на официален църковен

етнически, държавни общности дори на починалите художници. Понякога Христовите притчи за митаря и фарисея или за блудния син добре онагледяват по същество създадите се ситуации при храмово строителство и благоукраса, при отказ да се подсигури вентилация или да се изнесат или обезопасят свещниците. На зографите се отказва дори упоменаване в дарствените надписи.

традиционализъм, тъй като актуалността и автентичността на аскетичните и художествени послания и примери са ярко предизвикателство извън схоластични шаблони и табута и така са придобили общностна подкрепа в много местни православни среди, не само в модернистичните.

Своите, домораслите, родни, обичани и излъчени от общностите богослови и художници са логичен първи избор за всяка епархия, обител, духовна околия, епархия и поместна църква, когато се въздигат миряни за църковно служение и се избират архитекти за храмостроителство и зографи за благоукрасата. Днес, в светоусещането на съвременните християни, личната свобода и неприкосновеност понякога изискват пренебрегване на този естествен ход на църковна организация и черкуване, а съществува и монашеска и клирическа емиграция. За пастирите е изпитание своето, местното паство да предпочита наставленията на чуждестранни старци от миналото, вместо неговото живо и смирено слово, колкото и скромно да е подобно поведение.

Тъкмо чрез традиционните връзки със своите старци и чеда е възникнала така популяризираната старческа литература и някои дори предпочитат предсветоотеческата. Иконописната традиция на преподобния Софроний принадлежи на неговата общност, както и на общоправославната култура. Детайлното ѝ документиране и публикуване е превъзходен пример на щедрост и

общностност, уважение към мястото, времето и обкръжението, в което сме поставени от Бога за да преуспяваме най-добре и уважение на свободния източноправославен християнски църковен избор.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Брилиот, Гавриила, монахиня. В поисках совершенства в мире искусства. Перевод: Алевтина Волгина. М., Даръ, 2016. Достъпно на: <https://books.e-libra.net/read/467882-v-poiskah-sovershenstva-v-mire-iskusstva-tvorcheskiy-put-otca-sofroniya.html>

Власов, Виктор. Стили в искусстве. Словарь. Том 1. Санкт-Петербург, Лита, 1998.

Навпактски (Влахос), Йеротей, митрополит. „Зная един човек в Христа...“. Живот и служение на стареца Софроний – исихаста и богослова. Част 1–20. – Живо предание, 2015–2017. Достъпно на: [https://dveri.bg/component/](https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100528/catid,324/id,21434/view,article/)

[com_content/Itemid,100528/catid,324/id,21434/view,article/](https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100528/catid,324/id,21434/view,article/)

Лейкинд, Олег, Махров, Кирилл, Северюхин, Дмитрий. Искусство и архитектура Русского зарубежья (1918–1939). Фонд имени Д. С. Лихачева, СПб., 2022. Достъпно на: https://artz.ru/menu/1804809263/alpha_all.html

Anderson, Christabel Helena. Painting as Prayer, The Art of A. Sophrony Sakharov. –

Orthodox Arts Journal, 8 April 2021. Available at: <https://orthodoxartsjournal.org/painting-as-prayer-the-art-of-a-sophrony-sakharov/>

Briliot, Gabriela, Sister. The Icon of a New Saint: Sophrony the Athonite. – Orthodox Arts Journal, 9 June 2020. Available at: <https://orthodoxartsjournal.org/the-icon-of-a-new-saint-sophrony-the-athonite/>

Chakovskaya, Lidia. Contemporary Russian Church Art between Tradition and Modernity. In: Orthodox Paradoxes. Heterogeneities and Complexities in Contemporary Russian Orthodoxy. – Brill Series in Church History. Katya_Tolstaya (Ed.), Volume 66, Brill, Leiden, Boston, 2014, pp. 318–339. Available at: <https://moscowstate-academia.edu/lidiachakovskaya>

СИЛВА МАРИНОВА

ПРИТЧА ЗА ЗЛИТЕ ЛОЗАРИ

(МАТ. 21:33–41; МАРК. 12:1–9; ЛУКА 20:9–16)

(ОПИТ ЗА ХЕРМЕНЕВТИЧЕН И ИКОНОГРАФСКИ АНАЛИЗ НА ПРИТЧАТА)

Abstract: *The Parable of the Evil Vineyards (Experience hermeneutic and iconographic analysis of the parable). In this article, an attempt is made to trace the iconography of the parable chronologically and to analyze its types. Examples from the miniatures are given, because they are her first images preserved to this day and it reaches the time of the Renaissance in Bulgaria, when parables became a relatively popular iconographic plot.*

Key words: *parables, Christians art, iconography, hermeneutical analysis*

Притчата за злите лозари е изречена от Спасителя като отговор на отправения му от юдейските първосвещеници въпрос, с каква власт върши чудеса.¹ Тази притча е втората от така наречената трилогия притчи, състояща се от притчите за двамата синове, за злите лозари и за сватбата на

царския син. Мястото на преподаването им е в Соломоновия храм, а времето е драматичната последна седмица от земния живот на Исус Христос, която кулминира в залавянето и кръстното разпятие на Сина Божи. Тези три алегоричните разкази са обединени от главното си послание – изобличението на юдеите, отхвърлили Евангелската вест и предупреждението, че в Царството Божие ще бъдат заменени от езичници. Напрежението в сюжетите ескалира последователно във всяка следваща притча. Притчата за злите лозари разкрива залавянето на Божия Син и изпращането Му на смърт от юдейските първосвещеници и фарисеи, които са кроели такива планове: „И като слушаха притчите Му, първосвещениците и фарисеите разбраха, че за тях говори, и дебнеха да Го уловят...“.

¹ Притчата се среща и със следните наименования: притча за лозето и лозарите злодеи; притча за човека насаждащ лозе; притча за лозето; притча за злодеите лозари. В настоящата статия заглавието на притчата е според Евангелския синопсис на Х. Гяуров. Гяуров, Х. Евангелски синопсис на С., 1945, с. 161. Използвани са миниатюри от Mantas, Απόστολος. Die Ikonographie der Gleichnisse Jesu in der ostkirchlichen Kunst, Leiden, 2010.

Притчата за злите лозари е записана в трите синоптични Евангелия: „Чуйте друга притча: имаше един човек стопанин, който насади лозе, ограда го с плет, изкопа в него лин, съгради кула и, като го предаде на лозари, отиде си. И когато наближи гроздобер, той изпрати слугите си при лозарите, да му приберат плодовете. А лозарите, като уловиха слугите му, едного набиха, друго убиха, а трети с камъни пребиха. Пак изпрати други слуги, по-много от първите; и с тях сториха същото. Най-сетне изпрати при тях сина си, като каза: ще се засрамят от сина ми. Но лозарите, като видяха сина, казаха помежду си: този е наследникът; хайде да го убием и да присвоим наследството му. И, като го уловиха, изведоха вън от лозето и убиха. И тъй, като си дойде господарят на лозето, какво ще направи на тия лозари? Отговорят Му: злодейците ще погуби зле, а лозето ще даде на други лозари, които ще му дават о време плодовете. Исус им казва: нима не сте никога чели в Писанията: „камъкът, който отхвърлиха зидарите, той стана глава на ъгъла: това е от Господа, и е дивно в очите ни“? Затова казвам ви, че царството Божие ще се вземе от вас и ще се даде на народ, който принася плодовете му, и който падне върху тоя камък, ще се разбие; а върху когото падне, ще го смаже. И като слушаха притчите Му, първосвещениците и фарисеите разбраха, че за тях говори, и дебнеха да Го уловят, ала се побояха от народа, понеже Го имаше за пророк“ (Мат. 21: 45-46; 33-46).

Според тълкуванията на евангелския текст от св. отци и учители на Църквата, стопанинът, който насажда лозе символизира Господ,² а лозето обетованата земя,³ както и юдейския народ,

² Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας. Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίου. PG 123, 360C; Същият, Εις το κατά Λουκάν. PG 123, 1039C.

³ Καραβιδόπουλος, Ι. Αι παραβολαί του Ιησού. ΑΠΘ Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής. Θεσσαλονίκη, 1970, σ. 102, 103; Λαγοπάτη, Σ. Αι Παραβολαί του Ιησού, Ερμηνευτική μελέτη. Αθήναι, 1951, σ. 226-227; Παπακώστα, Σ. Αι παραβολαί του Κυρίου, όπου αναπτύσσει τις παραβολές και παρουσιάζει τις ανεκτίμητες αλήθειες τους. Αθήνα, 2002, σ. 402 - 403. Ωριγένους. Τῶν εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Ἑξηγητικῶν. PG 13, 1493AB. Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας. Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον.

Данни за автора

Силва Маринова, НА-БАН.

Научна област на работа

Християнско изкуство, история на Българското възрождане.

Област на научни интереси

Философия, етика, естетика, литература, гръцка филология, музика.

По-важни публикации

“Οι προκλήσεις της εποχής και η διατήρηση του ιστορικού κτηρίου της Θεολογικής Σχολής της Σόφιας (σύμφωνα με στοιχεία από αρχειακό υλικό)”

https://www.pemptousia.gr/2021/12/i-proklisis-tis-epochis-ke-i-diatirisi-tou-istorikou-ktiriu-tis-theologikis-scholis-tis-sofias/?fbclid=IwAR3bjgl4pKIRxufvZPKWRay7RY7s9oxN_ialdCwpt_ZGJyk3oj5eyEGtrg;

„Разбиране и оценка на личността и делото на митрополит Климент Търновски“ –В: Светодавец, 12/2020, с. 46- 55. [ISSN 2683-0655 печатно издание, онлайн издание ISSN2683-0531]

„Символите в иконата на Рождество Христово“ –В:

Светодавец, 12/2020, с. 28-32. [ISSN 2683-0655 печатно издание, онлайн издание ISSN2683-0531]

E mail

silvam@abv.bg

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

Силва Маринова

ПРИТЧА ЗА ЗЛИТЕ ЛОЗАРИ (МАТ. 21:33-41; МАРК. 12:1-9; ЛУКА 20:9-16) (ОПИТ ЗА ХЕРМЕНЕВТИЧЕН И ИКОНОГРАФСКИ АНАЛИЗ НА ПРИТЧАТА)

получил обетованата земя.⁴ В много текстове на Стария Завет лозето е използвано като символ на юдейския народ.⁵ Лозарите, на които е поверено лозето за обработване са юдейското свещеничество, книжниците, стареите и мъдреците.⁶ Оградата, която огражда лозето е символ на Божия закон, даден на Моисей, чрез който не се позволява евреите да се смесват с езичниците, като сключват брак с тях.⁷ Линът в лозето символизира жертвеника, а кулата Йерусалимския храм.⁸ Слугите работещи на лозето са Божиите пророци, които юдеите винаги са подлагали на гонение: св. прор. Йеремиа убиват с камъни; св. прор. Исая е жестоко убит, св. прор. Захария е заклан в самия храм, а св. Йоан Предтеча, който е последният пророк в еврейската история, е обезглавен. Тълкуванията на притчата акцентират на Божието търпение. Бог не наказва юдеите веднага, заради престъпленията им, но изпраща Своя Син на „лозето“.⁹ Синът е възплътеното Слово Божие. Убийството на Сина, извън лозето, символизира

разпъването на Христос извън градските стени на Йерусалим.¹⁰ Унищожението на нечестивите лозари се тълкува като предсказание на унищожаването на евреите от римляните през 77 г.¹¹ Новите стопани на лозето са апостолите и християните. Гроздето символизира плодовете на добродетелта.¹² Камъкът, отхвърлен от строителите е символ на Христос, Когото евреите отказват да признаят за Месия. Според тълкуванията „крайтъгълния камък“ означава съединението на Израел с другите народи чрез основаването на Църквата.¹³ Тази новозаветна притча е в пряка връзка със старозаветния текст от книга Исая 5:1-7.¹⁴ Преплитането на текстове

¹⁰ Ιωάννη Χρυσοστόμου. Op. cit., PG 58, 640.

¹¹ Вж. Jeremias, J. Die Gleichnisse Jesu. Gottingen, 2011., S. 34-35 (и литературата по този въпрос у него).

¹² Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας. Op. cit., PG 123, 381 A; Ιωάννου Χρυσοστόμου. Op. cit., PG 58, 639, 640.

¹³ Ευθυμίου Ζηγαβινού. Op. cit., P.G. 129, 565 A, 568 B; Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας. Op. cit., PG 123, 381B-C.

¹⁴ „Ще запя на моя Възлюбен Неговата песен за лозето Му. Моят Възлюбен имаше лозе навръх торна рътлина; Той го огради и го очисти от камъни, насади в него отбор лозови пръчки и съгради кула по средата му, изкопа в него лин и очакваше да роди доб-ро грозде, а то роди диво грозде. И сега, жители иерусалимски и мъже Иудини, отсъ-дете между Мене и Моето лозе. Какво още трябваше да сторя за Моето лозе и го не сторих? Защо, докле очаквах да принесе добро грозде, то даде диво грозде? И тъй, ще ви кажа, какво ще направя с лозето Си: ще му махна оградата, и то ще бъде опусто-шавано; ще му разруша стените, и ще бъде тъпкано; и ще го оставя да запустее: ня-ма ни да го режат, ни да го копаят, - и ще обрасне то с тръне и

от Стария и Новия Завет предава различното значение на старозаветния текст в контекста на новозаветния текст, тъй като смисълът на старозаветния текст е адресиран към нова реалност. Чрез интертекстуалността се разкрива изпълнението на старозаветните пророчествата в Новия Завет в лицето на Исус Христос.¹⁵

В монументалното църковно изкуство притчите са рядък иконографски сюжет. Причините за това са комплексни, като някои от тях се свързват с необходимостта от големи стенни площи в църковните храмове за изписването им. В иконографската програма за украсата на храмовете притчите са наредени след чудесата на Господ Исус Христос т.е. могат да бъдат включени в украсата на някой храм, ако евентуално остане място в него.¹⁶ Една друга причина да не срещаме често притчи, в украсата на църковните пространства е, че те обикновено имат сложен „за разчитане“ иконографски сюжет. Тези алегорични истории, разказани ни от Спасителя, могат да останат неразбрани без познаването на тяхното тълкуване.

Притчата за злите лозари е сравнително

бодили, и ще заповя-дам на облаците да не изливат дъжд върху него. „Лозе на Господа Саваота е домът Израилев, а мъжете на Иуда - обичен Негов сад. И чака Той правосъдие, но ето - кръвопролитие; чака правда - и ето - писък“ (Ис. 5:1-7).

¹⁵ Вж. Трайчев, Е. Тълкуванието на Старозаветните текстове в Новия Завет. – В: Suppleneum на сп. „Богословска мисъл“. С., 2012, с. 71-72.

¹⁶ Срв. Рашков, И. Православният храм – архитектура, символика и иконографска програма. – В: Архитектура. Кн. 2, 1995, с. 41-49.

по-често възпроизвеждана в източното църковно изкуство, поне през периода V-XV век.¹⁷ Явлението може да се обясни с това, че до X век, по време на сутрешната литургия, съответният текст от Евангелието на Матей (който съдържа притчата) е бил четен в понеделник на Страстната седмица. След X век, според Константинополския типик, притчата вече се чете на 13-та Неделя след Петдесетница.¹⁸ Още една причина за сравнително по-честото изобразяване на притчата е предаването ѝ в трите синоптични Евангелия, което предполага, че художниците, декорирали текста на ръкописите са я изобразявали по веднъж за всяко от тях.¹⁹ В ръкописите на Източната църква, иконографското възпроизвеждане на притчата е под формата на сцени, които предават алегоричната история в наративна последователност или пък са в далечна връзка с евангелския текст, поради преразказа на притчата от самия художник чрез илюстрацията. В тази статия се прави опит да се проследи иконографията на притчата хронологично и да се анализират нейните типове. Примерите започват от миниатюрите, тъй като те се явяват първите ѝ изображения запазени до днес.

¹⁷ Вж. Mantas, A. Die Ikonographie der Gleichnisse Jesu in der ostkirchlichen Kunst, Leiden, 2010, S. 104.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Mantas. Op. cit., S. 105.

Εὐαγγέλιον. PG 123, 380A. Същият. Ἑρμηνεία εἰς τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον. PG 123, 621A.

⁴ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας. Op. cit., PG 123, 377D-380A.

⁵ Вж. Пс. 80:8-13; Йер. 2:21.

⁶ Ιωάννου Χρυσοστόμου. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Μαθαῖον. PG 58, 639 ; Λεώνης Πατρίκιος. Εἰς τὸ κατὰ Μαθαῖον. PG 106, 1145A; Ευθυμίου Ζηγαβινού. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Μαθαῖον. PG 129, 561 C.

⁷ Ευσεβίου Καισαρίας. Εἰ τὸ κατὰ Λουκάν. PG 24, 569 C.

⁸ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας. Op. cit., PG 123, 380 B.

⁹ Ευθυμίου Ζηγαβινού. Op. cit., PG 129, 561 D -564 A.

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

СИЛВА МАРИНОВА

ПРИТЧА ЗА ЗЛИТЕ ЛОЗАРИ (МАТ. 21:33–41; МАРК. 12:1–9; ЛУКА 20:9–16) (ОПИТ ЗА ХЕРМЕНЕВТИЧЕН И ИКОНОГРАФСКИ АНАЛИЗ НА ПРИТЧАТА)

1. Притча за злите лозари. Миниатюра в Евангелие според св. ев. Лука (Cod. gr. 74), fol. 152r. Национална библиотека. Париж, с редата на 11. век.

Най-ранното запазено до нас изображение на притчата за злите лозари е от Гръцкия кодекс (Cod. gr. 74, обр. 1), което е ограничено до показването само на Спасителя, разказващ алегоричната история пред слушатели.²⁰ Художникът на миниатюрата е пренебрегнал текста, според който Христос разказва притчата в храма на Соломон и е преместил сюжета сред природата. В центъра на сцената е Спасителят, седнал на престол с възглавнички, обграден от по двама апостоли и две групи юдеи. Краката му опират в субпеданеум, украсен със скъпоценни камъни. Христос държи в лявата си ръка затворен кодекс – символ на учението Му и Закона, а дясната ръка е вдигната за благославящ жест. Сцената е затворена вдясно от дървета,

които растат в лозе, което е единствената визуална препратка към притчата. В миниатюрата се вижда как всички слушатели се обръщат към Иисус. Апостолите вдигат ръце на нивото на гърдите си, с изключение на втория отляво на Христос, който сочи към юдеите, стоящи до него. Фигурата, която е начело на групата юдеи е вдигнала ръка в ораторски жест, което предава въпросът към

Спасителя: „С каква власт вършиш това и кой Ти е дал тази власт?“ (Мат. 21:23).²¹

Друг иконографски вариант е притчата в Четвероевангелието, съхранявано в Парижката библиотека (обр. 2) и това на цар Иван Александър (обр. 5). В тези ръкописи не е показан самият акт на убийството на сина. Сходната иконография между миниатюрите се обяснява в научния свят с вероятността, зографът на втория ръкопис да е ползвал за модел сцените на Парижкото Евангелие.²²

В „преразказан“ иконографски вариант притчата е изобразена в миниатюрата, която придружава текста на св. ев. Лука във Флорентинския кодекс (обр. 4). Монотонността, която се забелязва при повтарящите се сцени, противоречи на нарастването на напрежението в евангелския текст. Това се обяснява с факта, че художникът не се е

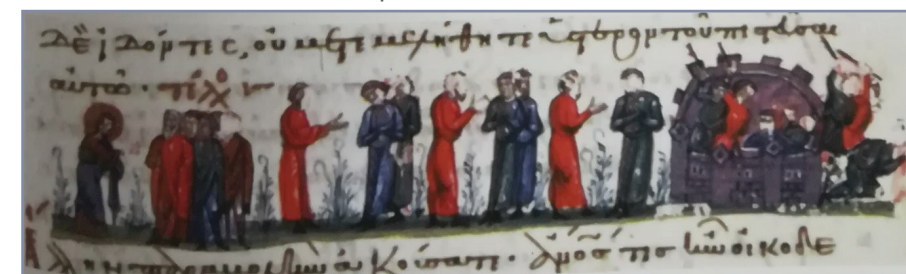
интересувал от предаването на символичното съдържание на текста.²³

2. Притча за злите лозари. Миниатюра в Евангелие според св. ев. Марко (Cod. gr. 74), fol. 89v. Национална библиотека. Париж, средата на 11. век.

В миниатюрите, както се спомена, сюжетът на притчите обикновено се представя в последователни сцени. Такъв пример има във Флорентинското Евангелие, където притчата е предадена в три сцени. В първата сцена е показан Иисус Христос как разказва притчата пред слушатели. Действието тече отляво надясно (вж. сцената вляво, обр. 3).

3. Притчата за злите лозари. Миниатюра. Евангелие според Матей (Cod. Plut. VI. 28), fol. 44 r. Библиотека Лауренциана, Флоренция, ок. 1100 г.

В ръкописните Евангелия такава сцена е често включвана в художественото възпроизвеждане на притчите, като се ползва за въводителна към останалите сцени. При такова решение авторът на миниатюрата не се придържа точно към евангелския текст.

4. Притча за злите лозари. Миниатюра в Евангелие според св. ев. Лука (Cod. Plut. VI. 23), fol. 44r. Библиотека Лауренциана, Флоренция, ок. 1100 г.

Втората сцена в притчата представя изпращането в лозето на слугите. Съгласно евангелския текст, това изпращане е изобразено в три обединени сцени така то е представено в миниатюрата на Евангелието според Матей, пазено във Флоренция Cod. Plut. VI. 28 (вж. обр. 3). Темата за гонението и убийствата на слугите на господаря е една от най-важните в разказа. Тя не създава проблеми по отношение на композицията и се среща често в изображенията на притчата. Нея можем да видим например, да се появява в илюстрациите в Евангелието на Марко, в Парижкото Четвероевангелие (Cod. gr. 74) и др.

²⁰ Илюстрацията на притчата от същия иконографски тип има в Евангелието според св. ев. Лука, в Лондонското Четвероевангелие на цар Иван Александър, която вярно възпроизвежда изображенията на Парижкия ръкопис.

²¹ Срв. Mantas. Op. cit., S. 104.

²² Вж. Ibid., S. 117.

²³ Ibid., S. 119.

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

СИЛВА МАРИНОВА

ПРИТЧА ЗА ЗЛИТЕ ЛОЗАРИ (МАТ. 21:33-41; МАРК. 12:1-9; ЛУКА 20:9-16) (ОПИТ ЗА ХЕРМЕНЕВТИЧЕН И ИКОНОГРАФСКИ АНАЛИЗ НА ПРИТЧАТА)

Разказът завършва със заключителната сцена, която показва малтретирането и убийството на слугите и сина на стопанина на лозето (последната сцена вдясно на обр. 3). Темата за изпращането на сина на стопанина на лозето и убийството му е представена в миниатюрите от Флорентинския кодекс.²⁴

5. Притча за злите лозари. Миниатюра в Евангелието според Марко. Четвероевангелието на цар Иван Александър (Cod. Add.39.627), fol. 119v. Британска библиотека. Лондон. 1356 г.

6. Притча за злите лозари. Миниатюра в Евангелие според св. ев. Лука. Четвероевангелието на цар Иван Александър (Cod. Add.39.627), fol. 196v. Британска библиотека. Лондон, средата на 1356 г.

²⁴ Вж. Mantas. Op. cit., S. 107-109.

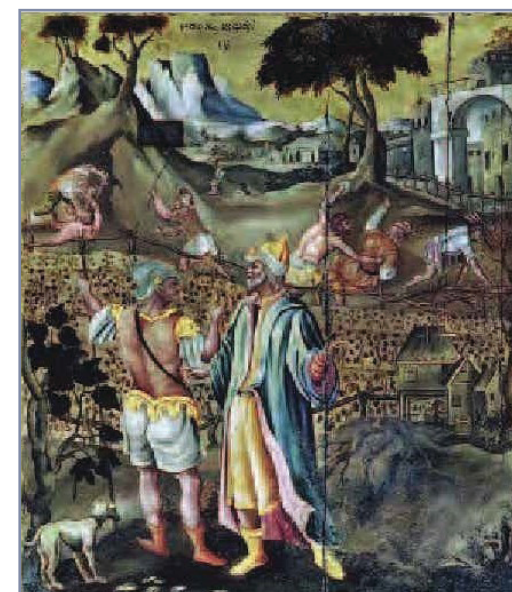
От разгледаните дотук изображения на притчата в миниатюрите на ръкописните евангелия, които са нейни иконографски първообрази, може да се заключи, че художниците не възпроизвеждат символичната интерпретация на текста. Липсва символичното тълкуване на изображенията, каквото откриваме в монументалната живопис. Иконографските типове и техните варианти могат да бъдат сведени до два основни, като се вземе предвид връзката между текст и изображение. Първият (повествователният) използва за илюстриране на притчата елементи, взети директно от текста на евангелието. Вторият (преразказаният) е този, в който много малко иконографски елементи се позовават на евангелския текст.²⁵ Трябва да се отбележи, че сред илюстрациите

на притчата в миниатюрите няма нито една, отнасяща се до нейното символично тълкуване. Като пример ще приведем, липсата на каквото и да е изображение за разпъването на Христос. Тази сцена вече присъства в монументалната живопис. На въпроса дали във византийската епоха съществуват чисто символичните изображения на притчата или те са се появили като поствизантийско творение, все още не може да бъде даден

²⁵ Терминологията принадлежи на Мантас, който в своя труд прави подробен анализ на изображенията на миниатюрите, както и тяхното групиране по типове и варианти. Mantas. Op. cit., S. 118-120.

отговор, тъй като от византийския период в монументалните паметници не са известни оцелели изображения на този сюжет.

Обр. 7. Притча за злите лозари.
Преносима икона с девет притчи.
Георгиос Хрисолорас, 18. век.

От 18 век ще споменем една преносима икона (160 см x 86 см.) с изобразени на нея девет притчи. Тя нагледно илюстрира използването на литографии със западен произход за възпроизвеждането на сцени с притчи. Иконата е дело на гръцкия художник Г. Хрисолорас (1733-1762) от о-в Керкира. В своето изследване Ригопулос прави опити да докаже западното влияние и главно на фламандското изкуство върху този художник, и не само върху него, а изобщо върху зографите от о-в Крит, както и на тези от

Цикладските и Йонийските острови през

17.-18. век.²⁶ През 2003 г. излиза публикация, която осветлява въпроса за съдържанието на сцените, както и моделите, ползвани от художника. Една от неразпознатите притчи, или по-точно грешно идентифицирана като притчата за богатата и бедния Лазар, е притчата за злите лозари.²⁷ Според Ригопулос, за представянето на тази сцена зографът е ползвал като модел гравюрата на холандския художник Theodoor Galle „Даниил разпитва двамата първосвещеници“ (1586 г.). Иконографията на притчата (обр. 7) ни показва лозе с ограда, както и убийствата на пратениците на господаря от наемните работници. Двете фигури, нарисувани най-отпред се тълкуват като тази на господаря и един от слугите му (Марк. 12:2). Различното предаване на притчата, от това, което имаме като типове и варианти във византийското и поствизантийското изкуство, се обяснява с различния, западен модел, който е ползвал художникът. Надписът върху изображението „И почна да им говори с притчи“ (Марк. 12:1), дава основание да се смята, че става въпрос за притчата за злите лозари.²⁸

От поствизантийския период изображения на притчата са съхранени в манастирите

²⁶ Вж. Ρηγόπουλος, Γ. Φλαμανδικές επιδράσεις στη μεταβυζαντινή ζωγραφική. Προβλήματα πολιτιστικού συγκρητισμού. т. А., Αθήνα, 1998, σ. 198-199.

²⁷ Ρηγόπουλος, Γ. «Γεώργιος Χρυσολαράς Εννέα παραβολές.» – В: Μεταβυζαντινής και Νεοελληνικής τέχνης. Αθήνα 2013, σ. 173 – 221.

²⁸ За повече по темата вж. Ρηγόπουλος, Γ. «Εννέα παραβολές.», σ. 184 – 187.

на територията на днешна Гърция. В известния манастир на Филантропините, в гр. Янина, стенописът е разположен на западна стена в нартеката. Стенописът е част от цикъла с притчи в притвора на главната църква в манастира. Зографите са Георги и Франко Контари (1502 г.).²⁹ Те са предали всички сцени от текста на Евангелието, като някои от персонажите са реалистично, а не алегорично представени. От периода на 16-17 век, притчата се среща разположена и в нишата на дяконикона в манастирите „Св. Богородица Меленици“, област Малесина³⁰ и в манастира Лукус,³¹ област Аркадия, Гърция. От този период е описано едно изображение в притвора на манастира в кв. Пентели, Атина, но то вероятно датира от 19. век. В научната литература има посочено изображение в манастира Кесариани, за което е малко спорно, дали изобщо става въпрос за изображение на разглежданата тук притча.³²

²⁹ Вж. Αχειράστου - Ποταμιάνου, Μ. Οι τοιχογραφίες της μονής των Φιλανθρωπινών στο νησί των Ιωαννίνων. Αθήνα, 2004, σ. 185. Вж. Βάρδια, Σ. Ο κύκλος των παραβολών στο δυτικό νάρθηκα της Μονής των Φιλανθρωπινών. Ερμηνευτική προσέγγιση –Β: Μοναστήρια Νήσου Ιωαννίνων, 700 χρόνια. Πρακτικά Συμποσίου. Ιωάννινα, 1999, σ. 40.

³⁰ Стенописът е зографисан от Димитър Какавас (1599 г.). Вж. Προεστάκη, Ξ. Ο Δημήτριος Κακαβάς και η ζωγραφική στο καθολικό της Μονής της Παναγίας στη Μαλεσίνα. (Αδημοσίευτη διατριβή), Ιωάννινα, 2004, σ. 223-229.

³¹ Вж. Λούσκου, Κ. Ιερά Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Λουκούς Κυνourίας. Αθήνα, 2009, σ. 170.

³² Вж. Ρηγόπουλος, Γ «Εννέα παραβολές.», σ. 175.

От периода на Възраждането в монументалната живопис, изображения на Притчата за злите лозари има в манастирите на Атон–Зограф, Филотей, Ксиропотам и скитовите Св. Анна и Св. Димитър.³³ От този период, на територията на България, изображение на притчата е регистрирано в Рилския манастир. Стенописът е от 1844 г., дело на зографите Димитър Христов и синът му Зафир. Разположен е в така нар. „условен“ притвор на католикона и е сравнително по-трудно различим в детайлите, заради пораженията на времето. Приглушената светлина на притвора допълнително затруднява разглеждането му от зрителя (вж. обр. 8).

8. Общ изглед на югозападния ъгъл на западната стена на притвора на главния храм в Рилския манастир. Трети регистър притча за злите лозари. Четвърти регистър притча за безплодната смоковница.

Срв. с Χατζηδάκη, Ν. Το μοναστήρι της Καισαριανής, Αθήνα 1977. Според проучването, което бе направено, в приложението към книгата, където са представени стенописите липсва такъв на Притчата за злите лозари. Отделно в книгата не се споменава за такъв стенопис.

³³ Вж. Τσιγάρας, Γ. Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος από την Κορυτσά. Το έργο τους στο Άγιον Όρος (1752-1783), ΑΠΘ, 1997, σ. 126 - 127.

9. Притча за злодеите лозари. Стенопис в Католикона на Рилския манастир. Димитър Христов и Зафир, 1844 г.

Зографите на притчата в Рилския манастир са решили композицията, като са поставили лозето да доминира в нея. Железната ограда е ясно различима. Вътре в лозето има кула и лин. От балкона на кулата проповядва еврейски първосвещеник. Пред него е линът, изобразен като екзонартекс, което е в съгласие с тълкуването на евангелския текст, според който линът е жертвеникът, стоял във вътрешния двор на Соломоновия храм. Изобразен е юдеин как сипва грозде в лина, а отдясно първосвещеник вдига ръка в ораторски жест, т.е. дава наставления. На преден план вдясно е предадена група от трима юдеи, които пребиват с камъни повален на земята пратеник, а първосвещеник наблюдава одобрително сцената. В левия долен ъгъл на композицията са изобразени три фигури с тояги в ръце, които пребиват друг пратеник на господаря на лозето. Относно облеклото, работниците на лозето са облечени в къси червени, сини и зелени туники. Първосвещениците

са предадени в червен хитон със зелен химатион и отличителната за тях червена шапка с бяла ивица.³⁴ Повалените на земята фигури, които са Божии пророци, убити от юдеите, са облечени също с червени хитони и зелени химатиони, но без отличителните първосвещенически шапки. В оградата на лозето се вижда здраво зидана полуотворена врата, символ на градските порти. Тя води към разпятието. Изобразен е моментът на приковаването на Иисус Христос към кръста. Двама римски войници са с инструменти в ръце, като единият е коленичил и забива гвоздеи в краката на Спасителя. Сцената е въздействаща като съдържание, макар и изпълнена в типичния за българското възрождане наивистичен рисунок. В близост стои юдейски първосвещеник, който наблюдава приковаването и е вдигнал ръка в жест на одобрение. За фон на композицията е избран планински пейзаж в зелено, което оформя условното пространство на сцената и е в ярка багрена звучност с червените облекла на персонажите. Надписът „Притча човек некий, насади виноград“ (Лук. 20:9) указва на съдържанието.

Заглавието на тази притча в зографския наръчник на Дионисий от Фурна е „Притча за работниците – престъпници“. Прилагателното „μιαφόνων“, което е употребено на гръцки означава „възнамеряващ да извърши

³⁴ За червения цвят и значението му за юдеите вж. Алмалех, М. Библийски интерпретации и модели според езиковата картина на света в иврит. – В: Littera et Lingua. Е-списание на ФСФ – СУ „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 7-9.

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

Силва Маринова

ПРИТЧА ЗА ЗЛИТЕ ЛОЗАРИ (МАТ. 21:33–41; МАРК. 12:1–9; ЛУКА 20:9–16) (ОПИТ ЗА ХЕРМЕНЕВТИЧЕН И ИКОНОГРАФСКИ АНАЛИЗ НА ПРИТЧАТА)

убийство“ или „оцапан с кръв“.³⁵ В наръчника, пратениците на лозето са посочени като конкретните старозаветни пророци – Михей, Захария и синът на свещеник Йодая, Захария.³⁶ Иконографията на притчата има чисто символично съдържание. Зографите Димитър Христов и Зафир я предават в Рилския манастир съгласно Дионисиевата ерминия.³⁷ Обаче относно изобразяването на двукратното изпращане на слугите на лозето и третия път на сина, те пренебрегват ерминията и следват дословно евангелския текст. Също така зографите не персонализират пратениците на лозето като Божиите пророци.

В изобразението на притчата в м. Зограф (обр. 10) композицията се развива сцена по сцена.³⁸ Доминират сцените, които предават в едър план убийството на пророците. В тази иконографска интерпретация зографите надхвърлят общия брой на пратениците на лозето, указан в ерминията. На преден план, вляво е изобразено отсичането главата на св. прор. Йоан Предтеча, а вдясно, срещу него е представена група мъченици: един войник удря с дълъг нож в гърлото св. прор. Захария (бащата на св. Йоан Предтеча); срещу него други две фигури лежат една до друга – на младеж и белообраз мъж (св. прор. Михей³⁹ и св. прор. Захария, син на Иоада). На втори план зад тях, сред лозето, двама мъже в къси туники убиват с камъни св. прор. Иеремиа.⁴⁰

³⁵ Παραβολή τῶν μεταφόνων ἐργατῶν. Διονυσίου τοῦ ἐκ Φοῦρνα. Ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τεχνῆς. Πετρούπολη, 1900., σ. 221.

³⁶ „И Дух Божий обгърна Захария, син на свещеник Иодая, и той застана на възвишението пред народа и им каза: тъй говори Господ: защо престъпате Господните заповеди? Успех няма да имате: както вие оставихте Господа, тъй и Той ще ви остави. Тогава се сговориха против него и го убиха с камъни, по заповед на царя (Иоаса), в двора на Господния дом. Цар Иоас си не спомни доброто, що му беше сторил Иодай, бащата на Захария, а уби сина му. И той, умирайки, думаше: нека Господ види и изиска!“ (2 Парал. 24:20–22).

³⁷ „Крепост, оградена със стени. И храм, и жертвеник; книжници, държащи свитъци и народ пред тях; вътре в жертвеника прор. Захария, заклан от един войник; вън от храма един цар пробожда прор. Михей и прор. Захария към него прави знак; синът на Иоада, убит с камъни; извън крепостните стени, отгоре на планината разпятието на Христо.“ (авторски превод). Διονυσίου... Ibid.

³⁸ Μπόνωβας, Ν. Οψίμη μεταβυζαντινὴ ζωγραφικὴ στο Ἁγίον Ὄρος το ἐργαστήριον τῶν καρπενήσιωτῶν ζωγράφων (1773–1890). (Διατριβή) ΑΠΘ, 2009, σ. 177.

³⁹ Св. прор. Михей (9 в. пр. Хр.), съвременник на свети пророк Илия, изобличава израелския цар Ахав за греховете му, както го изобличавал и свети прор. Илия – за вършените от него неправди, за отпадането от Бога и идолопоклонство. Цар Ахав го мразел и ко-гато пророкът му предсказва поражение и смърт в предстоящата война със Сирия (кое-то по-късно се сбъдва), заповядал да го хвърлят в тъмница. Там св. прор. Михей завършва дните си с мъченическа смърт. Паметта му се чества на 5 Януари. Вж. Партений, епископ Левкийски и архимандрит д-р Атанасий (Бончев). Жития на светиите. С., 1991, с. 375.

⁴⁰ Прор. Йеремиа (600 г. пр. Хр.) предсказва падането на Йерусалим под властта на цар Навуходоносор и Вавилонския плен. Автор на книгата „Плач Йеремиев“. Негово е пророчеството за Девица,

Срещу него е представена смъртта на св. прор. Исая,⁴¹ който лежи повален сред лозовите насаждения, а над него трима юдеи са вдигнали тояги. На заден план на симетричната композиция, зад заграденото с дървена ограда лозе е разпънат на кръст Христос, а войник и юдеин стоят наблизко и Го подиграват. Фонът е тъмно син и допълва интензитета на сцената. Интересно е да се отбележи, че така представената композиция е много близка до богословското тълкувание в Неделника на св. Софроний Врачански.⁴²

която ще роди Син“. Прор. Йеремиа е убит с камъни от сънародниците си. Паметта му се празнува на 1-ви май. Вж. Жития..., с. 219.

⁴¹ Един от четиримата големи пророци. Роден около 765 г. пр. Хр. Той изобличавал юдеите за нечестивия им начин на живот. Според преданието е претърпял мъченическа смърт и бил разрязан с дървен трион. В книгата на прор. Исая, специалното пророчество за Месия (Емануил: глави 8 и 9), толкова точно и ясно изобразява събитията от земния живот на Иисус Христос, че пророкът получил името „петият евангелист“. Па-метта му се празнува на 9 Май. Вж. Жития...с. 240, а също Лопухин, А. Исая, в Библии – В: ЭСБЕ / електронен ресурс към 12.10.2019/ https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%AD%D0%A1%D0%91%D0%95/%D0%98%D1%81%D0%B0%D0%B8%D1%8F,%D0%B2_%D0%91%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B8

⁴² Св. Софроний Врачански тълкува: „Линът е жертвеникът или мястото, където колели жертвите и вземали кръв, за да поръсат; а лозарите са

10. Притча за злите лозари. Стенопис в католікона на манастира Зограф, Атон, 18. век.

еврейските книжници и закон-ници, които учели евреите на Закон Божий. Слугите, които били пратени на лозето за грозде, са пророците, които Бог изпратил веднъж и втори път в различни времена при еврейските законоучители да търсят плод, тоест изпълнение на Божия закон и добри дела. А лозарите (законоучителите) уловиха слугите (пророците) и несправедливо ги предадоха на смърт: биха пророк Михей, убиха Иеремиа, прерязаха Исая с дървена пила, заклаха Захария в храма и убиха още мнозина други. Най-накрая Бог изпрати Сина Си Христос, та дано се засрамят от Него, като видят чистия Му живот и големите чудеса. Но лукавите завистливи еврейски законоучители не се засрамили и от Него, а като видяха, че върши толкова чудеса и толкова много хора повярваха в Него, си казаха помежду си: „Хайде да Го убием и да си присвоим властта, която има над хората“. И като Го уловиха, изведоха Го извън град Йерусалим на Голгота и там Го убиха на кръста“. Вж. Слово за 13 Неделя след Петдесетница. Софроний Врачански. Кириакодромион, сиреч Неделник. Римник, 1906, с. 143.

На Атон, в живописната украса на храмовете, иконографията на притчата е с вариации на представените в тях теми. Например, композицията в параклиса на „Св. Анна“ притчата е предадена самосубийствата, извършени от лозарите-работници. Такъв иконографски вариант е съществувал още от Средновековието.⁴³ Сцените Разпятието на Христос и убийството на прор. Захария, които се изобразяват като част от сюжета на тази притча, са добре известни теми от наръчника на Дионисий.⁴⁴

В заключение може да се каже, че оцелелите илюстрации на притчата до XV век са само в миниатюрите. Сред тях няма нито една отнасяща се до символичното тълкуване на евангелския разказ. Въпросът, дали във византийската епоха съществуват чисто символичните представяния на притчата или става дума за поствизантийско творение, за сега трябва да остане отворен за науката.⁴⁵ От Възрожденския период, изображенията на притчата добиват символично съдържание, като сцените варират в иконографските си подробности, според предпочитанията на зографите. Последните стихове на притчата, в които Христос известява на евреите, че Божието царство се взима от тях и се дава на другите народи, а отхвърленият камък се е превърнал в Глава на Църквата (Мат. 21:42-44, Марк. 12:10-11, Лук. 20:17-18) могат да бъдат изобразени само по символичен

начин. Ограничаването на илюстрациите до първата част на евангелския текст може да се обясни с трудностите, които биха се появили при визуализацията на това чисто символно съдържание на текста. Изображение на тези последни стихове на притчата се среща в поствизантийския период, но вече те не са част от тази притча. От тях в иконографията се е формирала нова тема, която е със символно съдържание. В наръчника на Дионисий от Фурна тя е наименувана Притчата за крайъгълния камък.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА ИЗВОРИ

Библия. Издателство на Св. Синод на БПЦ, 2012

Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca (J.P. Migne)

Ευθυμίου Ζηγαβινού. Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον. PG 129, 561 C-564 A.

Ευσεβίου Καισαρίας. Ει το κατά Λουκάν. PG 24, 569 C.

Ιωάννου Χρυσοστόμου. Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον. PG 58, 639.

Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας. Ερμηνεία εις το κατά Ματθαίον. PG 123, 360C -380B; Εις το κατά Λουκάν. PG 123, 1039C.

Λεώνης Πατρίκιος. Εις το κατά Ματθαίον. PG 106, 1145A ;

Ωριγένους. Τῶν εις τὸ κατά Ματθαῖον

Ἑξηγητικῶν. PG 13, 1493AB.

Алмалех, Мони. „Библейски интерпретации и модели според езиковата картина на света в иврит.“ – В: Littera et Lingua, Есен 2012. Е-списание на ФСФ - СУ „Св. Климент Охридски“ ISSN 1312-6172, с. 1-40.

Партений, епископ Левкийски и архимандрит д-р Атанасий (Бончев). Жития на светиите. С., 1991.

Рашков, Иван. Православният храм – архитектура, символика и иконографска програма. – В: Архитектура. Кн. 2, 1995, с. 41-49.

Софроний Врачански. Кириакодромион, сиреч Неделник. Римник, 1906.

Христо Гяуров. Евангелски синопсис. С., 1945.

Αχειμάστου - Ποταμιάνου, Μυρτάλη. Οι τοιχογραφίες της μονής των Φιλανθρωπηνών στο νησί των Ιωαννίνων. Αθήνα, 2004.

Βάρδια, Σαπφώ. Ο κύκλος των παραβολών στο δυτικό νάρθηκα της Μονής των Φιλανθρωπηνών. Ερμηνευτική προσέγγιση, Μοναστήρια Νήσου Ιωαννίνων, 700 χρόνια, Πρακτικά Συμποσίου, (επιμέλεια Μ. Γαρίδης-Αθ. Παλιουράς), Ιωάννινα, 1999, 37-48.

Διονυσίου του εκ Φουρνα. Ερμηνεία της ζωγραφικής τεχνής. Πετρούπολη, 1900.

Καραβιδόπουλος, Ι. Αι παραβολαί του Ιησού. ΑΠΘ Επιστιμονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής. Θεσσαλονίκη, 1970, σ. 102, 103.

Λαγοπάτης, Σπυρίδων. Αἱ Παραβολαί τοῦ Ἰησοῦ, Ερμηνευτική μελέτη. Αθήναι.

Λούσκου, Καλή Ιερά Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Λουκούς Κυνουρίας. Αθήνα, 2009.

Προεστάκη, Ξανθή. Ο Δημήτριος Κακαβάς και η ζωγραφική στο καθολικό της Μονής της Παναγίας στη Μαλεσίνα. (Αδημοσίευτη διατριβή), Ιωάννινα, 2004.

Mantas, Απόστολος. Die Ikonographie der Gleichnisse Jesu in der ostkirchlichen Kunst, Leiden, 2010.

Μπόνοβας, Νικόλαος. Οψιμη μεταβυζαντινή ζωγραφική στο Άγιον Όρος το εργαστήριο των καρπενησιωτών ζωγράφων (1773-1890). (Διατριβή) ΑΠΘ, 2009.

Ρηγόπουλος, Γεώργιος. Φλαμανδικές επιδράσεις στη μεταβυζαντινή ζωγραφική. Προβλήματα πολιτιστικού συγκρητισμού. τ. Α., Αθήνα, 1998, σ. 198- 199.

Ρηγόπουλος, Γεώργιος. «Γεώργιος Χρυσολαράς Εννέα παραβολές.» – В: Μεταβυζαντινής και Νεοελληνικής τέχνης.

Αθήνα 2013.

Σεραφείμ, αρχим. (Παπακώστα). Αἱ παραβολαί τοῦ Κυρίου, ὅπου ἀναπτύσσει τίς παραβολές καί παρουσιάζει τίς ἀνεκτίμητες ἀλήθειες τους. Ἐκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ἡ Ζωή», Αθήνα, 2002.

Τσιγάρας, Γεώργιος. Οι ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Αθανάσιος από την Κορυτσά. Το έργο τους στο Άγιον Όρος (1752-1783). (Διατριβή). ΑΠΘ, 1997.

⁴³ Вж. Тσιγάρас. Г. Οι ζωγράφοι..., σ. 126-127.

⁴⁴ Διονυσίου..., σс. 68 , 111.

⁴⁵ Ibid.

ДЕЯН ЯНЕВ

ВЛИЯНИЕТО НА ИНТЕРНЕТ И ВИРТУАЛНОСТТА ВЪРХУ ЖИВОПИСТА (ИЛЮЗИЯТА В ПОСТ ВИРТУАЛНАТА ЖИВОПИС)

Abstract: Deyan Yanév is an artist from the new generation of authors in contemporary Bulgarian art. His work encourages observation and reflection, while at the same time, provoking with different views and various connections as well as, associations. The metaphors created by the author evoke feelings and perceptions that give a completely new perspective, in which eroticism is intertwined with a great deal of sarcasm as well as light teasing. With the methods of classical painting and precise drawing, Deyan Yanév creates unreal spaces and landscapes, surreal compositions - a kind of fiction of the world and the environment, "which has its own system, order and rules."

Deyan Yanév presents the world metaphysically. For him the analysis of human nature and the connection with emotions are leading. His paintings are associated with specific sensations, subjective moods and above all metaphorical visions, illusory worlds as well as associative connections.

Key words: 21st Century, Painting, Psychology of art, Illusion, Deception, Internet, Virtual reality

ПОНЯТИЕТО

„ПОСТ ВИРТУАЛНА ЖИВОПИС“

Новите насоки на развитие на живописа през последните двадесет години на XXI в. дават основание да се предложи дефинирането на нов жанр в съвременната история на изкуството – пост виртуална или пост интернет живопис.¹ Като официално въведен жанр

фигурира, наименованието пост интернет изкуство,² което е изключително обширно. С настоящата статия предлагам въвеждането на новото наименование „пост интернет

докато дефинирането на „пост интернет“ или „пост виртуална живопис“, разглежда влиянието от използването на интернет, като сърфиране в сайтове, играене на игри с и без виртуална реалност VT (шлем, който се слага на главата) – бел. авт.

² Amarca, Nico (March 1, 2016). "From Bucket Hats to Pokémon: Breaking Down Yung Lean's Style". In: <https://en.wikipedia.org/wiki/Post-Internet>

живопис“ или „пост виртуална живопис“ и го обосновавам като необходим за съвременното.³ Става дума не за течение в дигиталната живопис, създадена изцяло от и на машина, а за живопис, която има изразните средства на класическа живопис, творена от ръката на твореца, но която работи и създава илюзията за дигитална среда, като вдъхновение на съвременния живописец, както и за естествено наблюдаваната хибридность между ръчно и машинно (компютърно) изобразяване.

Този жанр притежава специфични естетически модели⁴ и концептуални решения,⁵ които можем да разпознаем и усетим в голяма част от живописа днес. Нуждата от обединяване и утвърждаването на този стил в живописа е неизбежен. Взимайки под внимание растящите с бързи темпове технологичен триумф и интернет глобализация, през последните години. Последниците от това съжителство са така неизбежни и необратими, че се отразяват и върху живописа, както на световната сцена, така и у нас.

³ До сегашния момент не можах да открия официално въведен такъв жанр или течение в научната литература и в онлайн пространството.

⁴ Пост-интернет се отнася до актуална тенденция в изкуството и критиката, свързана с въздействието на интернет върху изкуството и културата. Вземайки знаци от разбирането за постмодернизма като реакция или отхвърляне на модернизма, пост-интернет не означава времето „след“ интернет, а по-скоро времето „около“ интернет. Докато Net Art в края на 90-те години използваше интернет предимно като носител, практиките след интернет използват както онлайн, така и офлайн формати, за да се ангажират с дигиталната култура, корпоративната култура и ефектите от повсеместната работа в мрежа. Възникнал след дискусии с Мария Олсън през 2008 г. и допълнително разработен от критика Джейн Мак Ху през 2009 г., терминът след интернет продължава да се развива. Справ. в: <https://www.artsy.net/gene/post-internet-art>.

⁵ Например AIDS-3D, Petra Cortright, Lucky PDF, Jon Рафман, Райън Трекартин, Амалия Улман, Харм ван ден Дорпел, Арти Виеркант и Ади Вагенкнехт. Неотдавнашните изложби, като „Art Post-Internet през 2014 г.“ в Центъра за съвременно изкуство „Ullens“ в Пекин и „Триеналната съраунд аудитория“ на Новия музей през 2015 г. Справ. в: <https://www.artsy.net/gene/post-internet-art>.

Данни за автора

Деян Янев, докторант от НХА

Научна област на работа
Живопис

Област на научни интереси
Психология на изкуството

По-важни изяви

Късометражен филм за

Деян Янев от поредицата

„6“ на „Контраст филм“

със съдействието на

Столична община, 2022 г.

<https://www.youtube.com/watch?v=IGH4JhJCtE&t=37s>

– Самостоятелна изложба

– живопис на Деян Янев

„Супер звезди“ в „Регионален

исторически музей София“,

2019 г.

– Самостоятелна изложба

– живопис на Деян Янев

„Общество“ в галерия „Клоуни и

коне“, Есен, Германия, 2018 г.

– Самостоятелна изложба

– живопис на Деян Янев

в международен културен

център „Сите Дез Арт“, Париж,

Франция, 2012 г.

E-mail

deian_yanév@abv.bg <http://deyanyanév.eu/>

<https://core.ac.uk/download/pdf/56362901.pdf>

¹ Дефиниране на „пост интернет изкуство“ обединява различни жанрове в изкуството,

Днес съвременното модерно изкуство насочва интереса си от достоверното живописно изписване и точно документиране на заобикалящия ни свят към неговото концептуално възприятие. Историята на изкуството показва как в периода между 1930 и 1960 г. се развива абстрактното изкуство, след което в живописа навлиза поп културата. Това кара някои специалисти да заявят през 1960 г., че живописа като класическо понятие за това изкуство, вече е мъртва.⁶ В противовес на изказаното мнение много от съвременните художници се занимават с класическа живопис като професия в тяхната основа или допълнителна дейност. Жизнеността и гъвкавостта на живописа през XXI в. опровергава преждевременните декларации за нейния крах. В днешната епоха на културен плурализъм не съществува консенсус за представителен стил на епохата. Важни произведения на изкуството продължават да бъдат създавани в широк спектър от стилове и с разнообразни естетически характеристики.⁷

Макар и да е била обявявана за мъртва, ненужна и съмнителна⁸ живописа, която е претърпяла множество метаморфози и трудно може да се посочи като чиста живопис, се оказва доста жилава и гъвкава.

⁶ Post-Internet Art. In: <https://www.artsy.net/gene/post-internet-art>.

⁷ Напр. авторите: Тило Баумгартел, Анди Дензлер, Адриан Генне, Ангеларий Димитров и др.

⁸ Post-Internet Art. In: <https://www.artsy.net/gene/post-internet-art>.

Днес ние отново наблюдаваме нейните безброй превъплъщения и животи. Трябва да направим предварително уточнение за този жанр, че ставайки дума за пост виртуалната живопис да не си предвестяваме единствено живопис, чийто произход е компютърно създаден образ и цвят, и който се принтира на машина или се възприема само от монитори, а обратното. Става дума за живопис, която рисува и репрезентира виртуален свят като създава заблуда за виртуално преживяване. Пред очите ни се създава една нова фикция – нов свят, в който се раждат плодове на нашите виртуални и реални представи за настоящето. Тази нова илюзия за реалност, която ни обгръща – пост виртуална живопис, не дублира реалността от случващото се около нас, а създава илюзия за дигиталните ни преживявания, които се натрупват от нашето съжителство със социални мрежи, видео игри, и сърфиране в безкрайното поле от интернет сайтове. Преди да разгледаме многобройните живописни творения, ще се опитаме да намерим логични хипотези, обясняващи зараждането на илюзиите в нашето съзнание. Една от хипотезите е, че такава илюзорна чувствителност и фантастична реалност за дигиталност идва от нашето неосъзнато въображение и памет. Често пъти ни се случва да визуализираме образи от натрапчиви спомени, които се появяват и повтарят без да имаме контрол върху тях. Тези нарушения се определят като халюцинации на паметта,⁹ илюзии на

⁹ Според Карл Ясперс (1883–1969). Срв. Речник на халюцинациите. In: <http://rechnik.info/> халюцинация.

паметта,¹⁰ фалшиви спомени.¹¹ Неволните визуализации, които изплуват в нашия мозък може да са причина за т.нар. „гмуркане във виртуална среда“ – било то видео виртуални игри, филми, клипове и всякакви стимулации, които мозъкът ни неволно пресъздава като спомен. В книгата „Речник на халюцинации“ е дефинирана такава халюцинация като „остатъчно изображение“ („Афтер имидж“).¹² Става дума за визуални халюцинации под формата на образи, които нахлуват в съзнанието ни. Те могат да са част от пейзаж, фигура, лице, които многократно са се превъртали пред нашия поглед. Те могат да са и звукови халюцинации, например когато слушаме многократно любимо парче или дразнещ звук, който го запаметяваме неволно

¹⁰ Термин, използван за означаване на фалшива памет, а не перцептивно явление, характеризиращо се с въображаеми мисли. Терминът илюзията на памет се използва и като синоним на памет на халюцинацията. Срв. Пак там.

¹¹ Фалшивите спомени възникват от изводи, от поредица свързана информация, от намеса на събития свързани с нашите интереси, от въобразени възможни събития, които не възникват от процеси на извличане на информация, провокирана от социални фактори. Предизвикани са от индивидуалните различия и податливост илюзиите на паметта. Срв. Млодинов, Л. Подсъзнателното., С., изд. „Изток – Запад“, 2013, с. 98.

¹² Известни още като „aftersensation, afterimagery“, и „пост-изображение“. И трите термина означават група визуални възприятия, които възникват в отговор на първичен светлинен стимул към окото. Срв.: Речник на халюцинациите. <http://rechnik.info/> халюцинация.

в съзнанието ни. Подобни халюцинации понякога могат да се причинят в следствие на умора или възбуда. Дефинирането на жанр пост виртуална живопис е необходимо, защото съжителството ни с дигиталния и виртуален свят трайно се е установил като явление, с което трябва да се съобразяваме. Илюзията за виртуалност, която пресъздават художниците като отражение на „вкореняването“ на техниката в нас и на илюзорното виртуално преживяване на действителността е навлязло в съвременните произведения на изкуството.

През XXI в. хората живеят в общество, заобиколено от големи количества данни и информация, която в забързаното съвремие трябва да разберат за кратко време. Установено е че, за хората много по-лесно разпознават изображение, отколкото цифри, символи или букви. Учените смятат, че „визуалният мозък“ се е развил повече от „езиковия мозък“ по време на еволюционния процес. За повечето хора визуалното представяне е по-лесно за разбиране. Основната функция на визуализацията е да трансформира данните или информацията във „визуален модел, способен да разкрие своята същност“, който хората могат лесно да разберат.¹³

Капацитетът ни да усвояваме и тълкуваме изображения и в следствие да концептуализираме изводи се е увеличил от предходни фази в нашето развитие. От тук се отваря дебатът за ролята на машината и тази

¹³ Burke, M., P. Wildbur, Thames & Hudson. Information Graphics. 1998.

на твореца. С нова сила изникват въпросите, които вече отдавна са засегнати: дали или творецът е създателят, или машината е просто инструмент, който творецът използва? Можем ли да припишем, като свои творения, невероятните възможности на машината, която може да възпроизведе? А тези, в които човешката роля е сведена до минимум и дори отсъства? Като пример можем да дадем самогенериращите се произведения на машината, която чрез собствени алгоритми и изчисления създава визуализации. Всичките тези явления, с които съвременния живописец трябва да се бори или да съжителства става в рамките на новия жанр пост виртуална живопис, който не може да се пренебрегне. Подобни тенденции можем да открием в днешната живопис, чиито постижения в областта на илюзия ни въвеждат в друга реалност. Например манипулируемостта „афтер имидж“ състояние на халюцинации е хипотезата, която предлагам като плод на въображението на съвременните живописци. Интересен художник, чиито работи пресъздават пост виртуална илюзии, е германецът Тило Баумгартел (Tilo Baumgartel).¹⁴ Роден през 1972 г. в Лайпциг, той е представител на лайпцигската школа за живопис. Неговите работи са били интерес на много търгове, световно известни галерии, като Сачи Арт галерия, Сотби - Лондон. Публикувани са статии за него в Арт Дайли и много други.¹⁵

¹⁴ Биография на Тило. <https://www.artsy.net/artwork/tilo-baumgartel-ghost-1>.

¹⁵ Пак там.

В живописния пейзаж „Призрак“ от 2015 г. Т. Баумгартел ни показва съжителството между реалното и дигиталното, разгледано с един пронизвателен хумористичен подход. Наблюдаваме двойка, която се опитва да запознае истински козленца от реалния свят със своите еквивалентни пикселизирани братя и сестри от дигиталния. Целият този парадоксален сюжет е заобиколен от полудигитална атмосфера: пикселиран въздух, а залязващото слънце от пиксели придава живописен нюанс и оттенък на хоризонта. Стажи живописна главоблъсканица Т. Баумгартел ни показва един свят, който преминава през нашите очи и създава усещане за двойно измерение. От една страна това е светът през погледа на компютърния творец, който заснема видимия свят, кодира го във визуален език, и така създава образ и форма отвъд човешките разбирания, който рефлектира в нашия реалистичен свят. С тази своя творба, Тело насърчава нашето въображение и ни прави съучастници в сцена на невиданото и непреживяното.¹⁶

ИЛЮЗИЯ ЗА ДВОЙНО ВЪЗПРИЯТИЕ НА ПОСТ ДИГИТАЛНА ЖИВОПИС

Създателят на психологическия тест Ричард Уизман прави експеримент с изображението на патица или заек, което е

¹⁶ Пак там.

създадено миналия век и показва как ние възприемаме образ с двойно възприятие, като свободно превключваме между двете. Подобно объркващо изображение стимулира нашето зрение и преценка. Ние виждаме това което желаем да видим.

Фиг. 1 Тило Баумгартел „Призрак“ 2015 г.,
маслени бои върху платно

Фиг. 2 Психологически тест на Ричард
Уизман – „Патица или Заек“, 1899

В съвременната живопис можем да открием подобен вид визуализация и заблуда. Илюзията за две различни реалности не се ограничава до вземането на решение между две изображения от действителността. Пост виртуалната живопис внушава илюзия за два различни свята в различни измерения. Използва се термина „сдвояване“ на тези реалности възможно, когато художникът използва изображения от дигитални визуализации в среда, създаваща илюзия за истинност и обратното. Създава се внушение, че ние преживяваме виртуална реалност в действителността като в двойно измерение, както при птицата и заека, можем да изберем между двете възприятия. Примери за такива изображения, приканващи зрителя към илюзия за дигитална среда са образи с неясна форма като пиксели, силно разфокусирани или прекалено растерни. Други използват като внушение грешките на компютърните изображения, известни като „бъг“¹⁷ (компютърна грешка) или дефинирани в телевизията и фотографията като „брак“ – вълните от трептящите екрани и монитори, размазването и раздвояването на образите, растери линии и други, също и

¹⁷ За първи път думата бъг е записана през 60 -те години на миналия век, като част от астронавтически жаргон, който описва техническа неизправност. Въпреки, че думата в първоначално значение е „внезапен скок на електрически ток“, „неизправност“ или „пречка“, по-късно е „внезапни неизправности“. Fiske, 1994. „Glitch“, Оксфордски речници, Oxford University Press, г. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/glitch?q=glitch> (достъпен на 12 март 2021 г.).

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

ДЕЯН ЯНЕВ

ВЛИЯНИЕТО НА ИНТЕРНЕТ И ВИРТУАЛНОСТТА ВЪРХУ ЖИВОПИСТА (ИЛЮЗИЯТА В ПОСТ ВИРТУАЛНАТА ЖИВОПИС)

цветови грешки, които още засилват такава илюзия: например нереалистично ярки и контрастни цветове, които сякаш изгарят образа. Наименованието на тази естетическа практика в изкуството се нарича – Глич Арт.¹⁸ Този жанр в последните години набира все повече популярност и показва съвкупност от промяна в съвременното ни възприятие, до аналогии с грешките в комуникация по между ни. Разглеждането на глич арта, като нов вид възприятие, ново усещане се крие в произхода му – чужд и непонятен. Тези сигнали (грешки), които машините сякаш ни изпращат, са вид комуникация от нов вид естество, в което човешко и нечовешко (аналогово и дигитално) се събират. Там, където откриваме разпознаваемото като образ и там, където машината е присвоила и репрезентирала своя, се опитваме като в пъзел да наредим един разказ между два свята. Можем да подкрепим с идеите и думите на Жан Франсоа Леоатр¹⁹ за постмодернизма.

¹⁸ Glitch art е практиката да се използват цифрови или аналогови грешки за естетически цели чрез повреждане на цифрови данни или физическо манипулиране на електронни устройства. Неизправности се появяват във визуалното изкуство като филма „A Color Box“ (1935) от Len Lye, „Телевизионният магнит за видео скулптура“ (1965) от Nam June Paik и по-съвременни произведения като „Panasonic TH-42PWD8UK Plasma Screen Burn“ (2007) от Cory Arcangel. Св. Сотираки, Вирджиния. Проучване на връзката между шума и смисъла на Глич арт наративи. https://en.wikipedia.org/wiki/Glitch_art.

¹⁹ Нешев. К. Филосовският постмодерн. С., Изд. „Филфест“, 1997, с. 66.

Той отрича критериите и границите на глобалната „истина и идеал“ и легитимира в постмодернизма илюзиите на „другия, другото, невиданото и непредвидимото“. Подобна позиция се разглежда като разрушаващ символ, премахващ различието между действителност и илюзия, между дебат и консенсус, между правилно и неправилно действие, между справедливо и несправедливо общество и чертае линията между това, което може или не може да бъде толерирано. Резултатът е нов вид опит, следователно ново възприятие. Спйката между чуждия произход на компютърно генериран образ без човешка намеса и нашия човешки, биоген отговор се превръща в повратна точка в изкуството в наши дни.²⁰

Фиг. 3 Анди Дензлер – „Портрет на жена“
„маслени бои върху платно, 2017 г.“

²⁰ Бенямин, Валтер. За аурата на изкуството, с. 72. <https://adapto.net/art/218-benjamin-izkustvo-aura-avtentichnost>.

Продуктите на човешкия труд, като се започне от изкуството, губят своята „аура“ или своята способност да служат на Бога и да засилват властта на човека. Едно произведение на изкуството е самоцелно и автархично само тогава, когато „има“ своята уникалност и единственост, следователно аура. Тези редове на Бенямин логично следват историята на изкуството, която запечатва и издига в култ, легитимира уникалността през всички му преходи и преобразувания, било то стилове, естетика или философия. Също така те превеждат езика на нашето тяло и възприятия, защото всичко ново за нашите сетива ни привлича, както психологически, така и физиологично.²¹

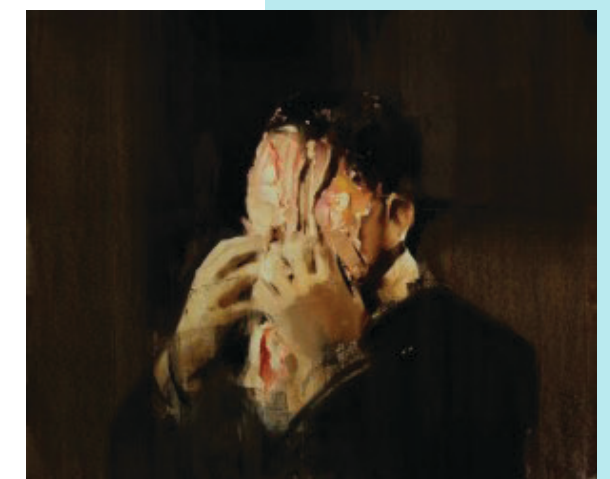
Например във фантастичните пейзажи на Тило Баумгартел виждаме илюзията, че се намираме в компютърна игра, която сякаш се слива с нашата действителна реалност в работата. Както има и автори, които са създатели на същества, предмети и пространства в своята живопис, които не можем да разпознаем и нямат еквивалент и подобие в нашите запаметени визуални шаблони. За съвременния живописец не е необходимо непременно да търси вдъхновение и места за задаването на своите пейзажи от действителната природа, която ни заобикаля, като може да ги намери наготово в безкрайния виртуален „казан“ от изображения и да ги репрезентира.

Друг пример бихме могли да дадем със съвременния автор Адриан Гение,

²¹ Пак там.

който сякаш материализира в живописа си случайните грешки на камерите и апаратурите за видеообработка (бъгванията). С това той ни напомня за дигиталния образ, с който живеем и който заменя човешкия поглед с този на машинното око. Гение създава нова реалност, в която дигиталното (илюзорното) и реалното (сетивно) се смесват и си взаимодействат. В портрета (Фиг. 4), в който е силно деформиран и размазан, Гение ни показва как се опитваме с ръцете да измием и изчистим лицето си от този визуален багаж на дигиталното. Като че ли някой току що ни плеснал и е размазал торта пред погледа ни. Тази илюзия за дигитализация са именно инструментът, който дава нов живот на иначе мъртвата дигитална и без душевна среда на интернет визуализацията.

Фиг. 4 Адриан Гение - „Портрет“,
маслени бои върху платно, 2010 г.

През последните десетилетия се направиха изследвания за нашето поведение, когато сме в виртуална среда. Те показват друг психологически аспект, който би могъл да

се отрази върху въображението на художника като средство за илюзии и заблуди и това е интернет средата. Излизат на преден план редица вътрешноличностни, междуличностни и трансперсонални взаимоотношения. Интернет лесно може да събира данни за нас като личности, проследявайки нашите желания. Ние лесно можем да станем обект за анализ не от специалисти било психолози и други, а от машина, която няма морални отношения и човешки разбирания. За нас се изготвя психологически портрет и личностна характеристика без дори да подозираме²² в различни аспекти: социални възгледи, сексуални желания, емоционално поведение. Данните сочат,²³ че повечето хората във виртуална среда са повече склонни да се разкрият, отколкото ако се намираме сред себеподобните. Социалният контакт в интернет не може да се сравни с прекия. Ние се чувстваме по-комфортно и по-защитени във виртуална среда, защото не сме обект на наблюдение. Всяка реакция и впечатления за нас не може да се сравни с тази от жив контакт между нас. Чувството за сигурност изменя нашето поведение във виртуална среда. Но какво има общо това със съвременната живопис? Хипотезата, която представям, е че интернет средата променя нашето въображение, което може да го обогати, но и да го намали.

²² Пак там.

²³ Пак там, с. 224.

НЕГАТИВНАТА СТРАНА НА ВЛИЯНИЕТО НА ИНТЕРНЕТ

Интерактивността на интернет технологиите се увеличава всяка година. Според „теориите на Джейкъб“ натрапчивостта и проблемите с управлението на импулси онлайн водят до патологично използване на интернет.²⁴ Потенциалът за пристрастяване към интернет възниква от конструкциите на интернет технологията, толкова лесно достъпна и бърза. Използването на интернет води нашия потенциал до пренасищане. Оставаме онлайн по-дълго и все по-дълго. Дейностите в онлайн среда ни карат да се чувстваме добре. Попадаме в „линия“ – психическо състояние, подобно на осъзнато сънуване. Онлайн комуникациите пораждат възбуда, дезинхибиция, интимност и автономия, които могат или да инхибират или да улеснят положителното поведение извън него.²⁵

От тези твърдения за пристрастяването към интернет мога да защита една от негативните ми хипотези за притъпяване на въображението и криза на някои сфери на

²⁴ Психодрамата на Джейкъб Леви Морено: от какво се състои? <https://bg.nsp-ie.org/psicodrama-jacob-levy-moreno-2699> Widyanto and Griffiths's review, Internet Addiction [електронен ресурс към март 2022].

²⁵ Психология и интернет: вътрешноличностни, междуличностни и трансперсонални последици <https://psychoplex.wordpress.com/lectures/transpersonal-psychology/>.

изкуството. Подкрепяйки тези изследвания смятам, че прекомерното възприемане в интернет на всевъзможни картини, видеа, игри и т. н. задоволява „креативното ни око“, тоест намалява желанието за творене и оттам се стига до хаус в някои живописни произведения, изведен във формата на естетическа стойност, ако този хаус не е търсен акцент за творбата на живописеца.

В психологията на интернет се показват негативните последици от лесния достъп до обезпокоителни или социално неприемливи изображения като снимки и видеа с порнографско съдържание и такива с насилие омраза или пропаганда. Това се отразява в определени съвременни произведения на живописца, които скрити зад иронията на действителността ни го показват. Илюзията за бруталност и шок е факт в съвременното изкуство, водеща след себе си привикване и липса на нормалната човешка реакция срещу злото и нелицеприятните неща от живота, като трагедии инциденти и климатични бедствия.

Неосъзнато влияние на виртуалността се разпростира в широки граници. Всичките изображения, които трупаме във визуалната ни памет неосъзнато влияят върху нашето въображение, като художници. Може би там трябва да се търси отговора, защо съвременното визуално око на художника е объркано, хаотично и тревожно. Интернет визуализацията, на която попадаме докато сърфираме често е без логика и програма. Натъкваме се на изображения, текстове и ситуации, в които попадаме случайно.

Виртуалната материя се внедрява неосъзнато и запълва бутафорна визуална памет, можеща да заблуди нашите възприятия. Отражение на това свръх натрупване на изображения може да се усети в автори като Лиу Уей (Liu Wei),²⁶ Елиът Хъндли (Elliott Hundley)²⁷ или Казуки Умегава (Kazuki Umezawa). В тези произведения се усеща сякаш пропукването на този безкраен обем от информация и изображения, в който се излива погледът ни и ни кара да усещаме хаос и дискомфорт. Феноменът „интернет по изкуствен начин“ се опитва да задоволи емоциите ни, нашите копнежи и желания и да ги подмени с подтиканата сила на неосъзнатото, да се изяви директно в осъзнатото. Заменя се нуждата да си представяме и визуализираме в произведения на изкуството, което е основателен мотив, да твърдим, че изкуствената визуализация може да намали творческия потенциал. Съжителството с дигиталните технологии и виртуалния живот трайно влияят върху съзнанието и себе опознаването, отразено в съвременната живопис. Ражда се поколение вярващо, че онлайн света обогатява нашето познание и опит. Именно този „опит“ е една съвременна заблуда на човечеството. Разгледаната виртуална алтернативна реалност е въображаема, но се изживява като реална и може да повлияе и промени нашите мисли и чувства.

²⁶ Liu Wei, Chinese, born 1972. <http://www.artnet.com/artists/liu-wei-3/>.

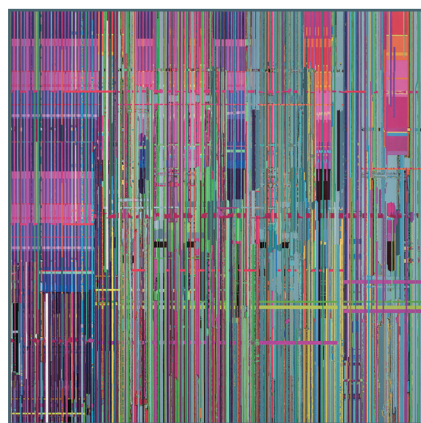
²⁷ Elliott Hundley <https://art21.org/artist/elliott-hundley/>.

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

ДЕЯН ЯНЕВ

ВЛИЯНИЕТО НА ИНТЕРНЕТ И ВИРТУАЛНОСТТА ВЪРХУ ЖИВОПИСТА (ИЛЮЗИЯТА В ПОСТ ВИРТУАЛНАТА ЖИВОПИС)

Фиг. 5 Лиу Уей – „Лилав въздух“, маслени бои върху платно, 2014 г.

Фиг. 6 Елиът Хъндли – „Чумата“, хартия, масло, щифтове, пластмаса, пяна и лен върху панел, 2016 г.

Относно нашето преживяване във виртуална реалност, най-мощното изобретение, което е направено до този момент и се усъвършенства със всеки изминал ден е VR.²⁸ Изследвания за въздействието на продукта²⁹ показва, че това състояние на преживяване е близко до медитативното

Фиг. 7 Казуки Умегава – „Шакуган но Шага“, изображение от интернет, акрил, химикал и лепило върху фото матова хартия, нарязана върху панел

състояние. Проведени са прочувания от психолози и невролози, които доказват, че такова преживяване най-силно е по време на 3D видеоигри и изкуствени пространства с използването на VR каска. Последните игри са толкова зрелищни и реалистични като визуалност, че създават изкуствени емоции

и възможни сценарии на мисълта, свързани с реалистичния свят, който познаваме. Сравнява се с осъзнат сън, буден сън по време на играене на такива игри.

Ще разгледаме няколко съвременни художници, чиято визуална естетика напомня или внушава за подобно трансперсонално изживяване – чувство, което сякаш се отделяме от тялото ни и започваме да съществуваме в нов алтернативен живот, в който правила и закономерностите на живота не важат. В творчеството на много художници се показва ролята на „кибер живота“, например в изкуството на „реди-мейда“ чието начало през 1912 г. поставя френският художник Марсел Дюшам³⁰ и днес е продължено в творчеството на българския артист Йонко Василев.³¹ Различието е, че тези готови намерени предмети и продукти на човека като материя за създаване на художествени произведения, днес се намират в киберпространството и интернет средата. Интернет е една илюзия на съзнанието и на битието, вид заблуда, които по своя характер са субективни и ги приемаме като обективни събирателни образи. Метафизичното същество Интернет няма пол, идентичност, предразсъдъци. Поражда продсъзнателни импулси за самосъхранение на еволюиралото наше въображение. Привлича вниманието и

любопитството и обърква нашите запаметени шаблони на възприятие, задейства преобразуването на нов концептуален модел, съвкупност от опитен разсъдък и емоционални знаци.

В някои творби на съвременната живопис се действа с готови намерени късчета, възпроизведени изображения от интернет, които изграждат архитектурата и граматиката на новия образ. Днешният живописен материал е смесица от интернет, която фалшифицира боите, изстискани във изкуствена палитра и създава илюзията, че наподобява реалност. Но защо сме очаровани от изкуствените образи, чиито създател е нечовешкия оператор, като улични камери сателити, скрити камери, сензори, скенери и други. Явяват се подсъзнателни импулси за страх, че ни следят, че ще изложат нашето тяло и ще покажат всички грозни неща, които не харесваме. Страх от себе си. Тази машини не притежават морални предразсъдъци и естетически съображения и могат да доведат до параноични заблуди.

В работите например на Джулия Шер, макар и да не са чиста живопис,³² в нейната изложба „Пейзажи за сигурност“, тя засяга голямата тема за страха, характерен за съвременното – страхът от наблюдение, който поражда страх от посегателство на нашата свобода. В нейната инсталационна живопис е съчетана картина с ироничен розов цвят, символизиращ свободата и копнежите с

²⁸ Виртуална реалност. Спрв. https://en.wikipedia.org/wiki/Virtual_reality.

²⁹ Виртуалната реалност (VR) е симулирано преживяване, което може да бъде подобно или напълно различно от реалния свят. Приложенията на виртуалната реалност включват забавление (особено видео игри), образование (като медицинско или военно обучение) и бизнес (като виртуални срещи). Ефектът обикновено се създава от VR слушалки, състоящи се от монтиран на главата дисплей с малък екран пред очите, но може да бъде създаден и чрез специално проектирани стаи с множество големи екрани. Виртуалната реалност обикновено включва слухова и видео обратна връзка. https://en.wikipedia.org/wiki/Virtual_reality.

³⁰ Радева, Милена. „Стаята на Йонко“ – 100 години след реди-мейда. Публикувано на 20.12.2016. <http://artnewscafe.com/bulletin/index.php/2016/12/20/staq-ta-na-jonko/>.

³¹ Пак там.

³² Мисля, че е невъзможно понятие чиста живопис в контекста на съвременното, в което живеем – бел. авт.

закачен монитор от охранителна камера в горния ъгъл, който записва и наблюдава всяко наше движение. Под нея е забит нож, също с розова дръжка – оръдието срещу тази наша свобода. Според нея охранителните камери, които трябва да носят спокойствие, всъщност придават тревожност и страх, защото ги свързваме с престъпление или инцидент. Сякаш очакваме нещо лошо да се случи. Нашите заблуди се усилват от неясния образ на малките монитори и понякога лошото качество на излъчващата картина, видяно като илюзия на мисълта.

Уместна притезисъсждения теорията на Уилям Джеймс,³³ тъй като съм на мнение, че една картина може да променя нашите възприятия, както се променят и нашите настроения, както не можем да избягаме от нашите физиологично функциониране: нагони и страхове. Възниква въпросът: може ли съвременната пост интернет живопис да има машината за свой създател? Дали в близкото бъдеще в един футуристичен сюжет, когато художествените куратори ще бъдат заменени от изкуствен интелект, които да курират изкуствени интелектни художници – роботи, които показват своето художество на изкуствено създадени меценати и колекционери... Но може ли да съществува общност без човешка намеса? Единствено времето ще даде отговор на подобен въпрос, който вълнува мнозина.

Докато разрастващата се сила на

масмедиите в края на XX в. се състои да предава конкретна информация към общността, то в XXI в. се наблюдава обратното. Живеем в ера в която всеки, който има достъп до интернет и създава собствена лична медия, която пряко се предава в общата масова култура. Разликата между производител и наблюдател не съществува. Всеки ползвател на интернет е вече автор и критик и влиянието на институционалните културни персони, като куратори, галеристи и професионални критици на изкуството се претопява в общото културно поле. Господства нова естетика. Съвременна художествена изява е невъзможна без интернет в състоянието, в което се намираме днес. Виртуалното ни тяло витае в мрежата дори и когато не сме на линия.

Фиг. 8 Джулия Шер – „Пейзажи на сигурност“, инсталационна живопис, 2002 г.

³³ Цит по Млодинов, Л. Подсъзнателното. С, 2013 изд. „Изток – Запад“, с. 229.

СХОДСТВО НА ПИКСЕЛОВАТА ЖИВОПИС С ИМПРЕСИОНИСТИЧНАТА

При съпоставка между дигиталните изображения и импресионистичната живопис се забелязва връзката. И двете са анти емблематични; компютър дава на всеки пиксел еднаква стойност, което се равнява на импресионистичния подход за изобразяване на сцена, при която йерархията на формите не се прилага. Програмите за компресиране на изображения, като Jpeg, служат за намаляване на размера на файла с изображения, ускорявайки времето за изтегляне, еквивалентно на ограничената палитра на импресиониста.³⁴ Днес става размяна на носителя на информацията. Платното се замества от екран, който може да се нарече постплатно. Светлина и цвят сменят боите и платното.

Алгоритмичният код се превръща в поредица от непрекъснато променящи се модели и форми, които се възпроизвеждат в ограниченото пространство на LCD панела. Полученото Jpeg изображение с ниска разделителна способност, качено на уебсайт, създава впечатление, внушаващо усещане за маслена боя, нанесена върху подложка за платно.³⁵

³⁴ Пак там, с. 45.

³⁵ Саймън-младши. Каталог на изложбата „Спешна живопис“, 2002, с. 165.

Живописата винаги е оставала устойчива на всякаква пряка форма на асимилация в рамките на това, което става в другите сфери на културата. Картина отказва да бъде погребана. Тя трябва да се включи в своеобразна хибридизация и „преобразуване“, тъй като човека се сблъсква с технологиите. Появяват се хибридни форми на изкуството, които заемат културното пространство: билборд, видео или чувствителни към светлина биоорганизми, които прехвърлят изображения на равнина. Пространството на „рисуването“ е място на разнообразни културни форми.³⁶

ЖИВОПИС, ПЕЙЗАЖИ И КОМПЮТЪРНИ ИГРИ

Въпреки, че визуалното оформление на компютърните игри от мнозина³⁷ не се счита и признава като изкуство, тъй като обособява различни функции, в днешно време сме свидетели на невидан до този момент качествен продукт. Визуален реализъм, който почти неусетно се доближава до реалния свят пред нашия поглед или фантастичен сюрреалистични места, сюжети и същества, които са част от многообразните жанрове на компютърните игри. От психологическа гледна точка те са силно привлекателни за

³⁶ Пак там, с. 51.

³⁷ Video game addiction https://en.wikipedia.org/wiki/Video_game_addiction#:~:text=Video%20game%20addiction%2C%20also%20known,a%20prolonged%20period%20of%20time.

очите ни, силно въздействащи, а понякога могат да предизвикат, пристрастяване, което от своя страна да се диагностицира, като патологично поведение.³⁸ Тази концепция е била обект на значителни изследвания, дебати и дискусии между експерти в няколко дисциплини и са предизвикали противоречия в медицинската, научната и игралната общност. Такива нарушения могат да бъдат диагностицирани, когато индивид се занимава с игрални дейности с отрицателни последици за изпълнение на ежедневните.³⁹

Но какво е общото между видеоигрите и живописата? И двете са визуални средства, които репрезентират природата, както и

създават фикции. Не става дума, че някои художници са играчи, които по цял ден играят игри... Но има живописци, чиито сюжети в своите произведения възпроизвеждат именно пейзажи от виртуалната реалност на видеоигрите. Това може да се разгледа, като съвсем нов жанр в пейзажа като живописна естетика.

От българските артисти интересен пример е Ангеларий Димитров. В серията с негови картини „Unreal vs Real“ са съчетани двете реалности на нашия визуален източник – дигиталния и реалния в един хибриден свят на своята живопис. Вглеждайки се в тях се създава усещането, че ние преживяваме виртуална реалност, като визуална заблуда. Ние безпроблемно разпознаваме такъв тип визуализация, дълбоко вкоренена в нашия зрителен и емоционален опит. Чрез живописата ние можем да репрезентираме това преживяване и да го превърнем в произведение на изкуството. Наратива в първата картина (Сн. 12) е видеогейминга. Авторът изразява чрез платното мнението си, че прекомерното използване на виртуалната реалност често заблуждава човека и променя сетивността му към средата, в която функционира, но като човек, който е израстнал с развитието на дигиталното се вдъхновява по-скоро от лични наблюдения през годините и все по-силната дигитализация.

Вдъхновението идва от сблъсъка между реалния свят и все по-усъвършенстваната дигитална реалност. Игрите се превръщат във филм, заблудата ставаща много по-реална от истината и все повече хора им е достатъчно

да общуват и да се изразяват в дигиталното пространство. Факт е, че човекът в XXI в. става все по-самотен, все по-трудно изразява себе си и трудно контролира живота си, нещо което виртуалния свят може да му осигури. Въпреки това все още имаме достатъчно влияние върху живота и творчеството си и надежди, че изкуството ще остане достатъчно свободно като начин на изразяване.⁴⁰

Както бяхме споменали по-горе за илюзия на паметта, най-образно стои фактът, че паметта ни може да си припише неизживени, чужди преживявания, като реални в действителното ни будно състояние, а не само в сънищата. Това показва колко са податливи нашите възприятия на реално и нереално и тяхното смесване. В днешно време ние в огромни количества⁴¹ изпитваме чужди истории, (огледални неврони, чрез които изпитваме съпричастност) бъдейки във виртуалното пространство, които се превръщат в наши спомени, това е от съществено значение за ролята на тези несъзнавани процеси, за един артист. Всичко, което трупаме, като визуален и емоционален ресурс се записва в невидимите „архивни шкафчета“ на нашето несъзнавано, които изплуват в съзнаването през различни кодирани знаци, символи, образи, както и в напълно абстрактни измерения и концепции. В съвремението, ние като творци отдавна съжителстваме с този „чужд“ творец и

трупаме взаимно опит. Психологът Карл Густав Юнг в своята психоанализа⁴² въвежда колективното несъзнавано в знаци символи и архетипи. Хибридноста между реално и нереално е днешното нормално, като един вид колективно несъзнавано.

В картината на Ангеларий Димитров „Реално срещу нереално“ виждаме човекът потънал в онлайн срадата на играта в един полуреален свят (Фиг. 9). В друго платно (Фиг. 10) се забелязва силна алегория със сянката, която винаги ни преследва. Тук обаче тя е дигитализирана – ясен знак за изтриващото ни се изменящо съзнание. Момичето, което забелязва тези сенки седи спокойно, сякаш не може да направи нищо, за да изтръгне дигитално съзнание. Човешката фигура в случая е символ на реалността. Картината изразява самотата, изпитвана от съвременния човек и липсата на желание за социализация, типично за младото поколение.⁴³

В третата картина „пътешественика“ скита в безкрайния виртуален хоризонт. В това пространство можеш да се изгубиш, но можеш да пътуваш в своя собствен свят и да градиш и развиваш, да правиш и избори. Не случайно е използвана от автора популярната игра Minecraft, в която имаш безброй начини да контролираш и създаваш живот по твой избор и модел.

³⁸ Gaming disorder – Пристрастяването към видеоигрите, известно като разстройство на интернет игри, се определя като проблематичното, натрапчиво използване на видеоигри, което води до значително увреждане на способността на индивида да функционира в различни области на живота за продължителен период от време.

³⁹ Както е определено от МКБ-11, основният критерий за това разстройство е липсата на самоконтрол върху игрите. Световната здравна организация включи игралното разстройство в 11-тата ревизия на своята Международна класификация на болестите (МКБ). Американската психиатрична асоциация (APA), макар да посочва, че няма достатъчно доказателства за включването на разстройство в интернет игри в Диагностичния и статистически наръчник за психични разстройства през 2013 г., го подлагат на по-нататъшно проучване. Противоречията около диагнозата включват дали разстройството е отделна клинична единица или проява на подлежащи психиатрични разстройства. Изследванията водят до трудности при разработването на препоръки.

⁴⁰ Интервю, взето от Ангеларий Димитров на 06. 11. 2021 г.

⁴¹ Бел. авт.

⁴² Юнг, К. Културата и колективното несъзнавано. Човешкото развитие – индивидуация и трансценденция – К.Г. Юнг https://liternet.bg/publish13/m_vylkova/chuvstvoto/3.htm.

⁴³ Интервю с Ангеларий Димитров, взето през ноември 2021 г.

ИЗКУСТВОТО В ДИСКУСИЯ

ДЕЯН ЯНЕВ

ВЛИЯНИЕТО НА ИНТЕРНЕТ И ВИРТУАЛНОСТТА ВЪРХУ ЖИВОПИСТА (ИЛЮЗИЯТА В ПОСТ ВИРТУАЛНАТА ЖИВОПИС)

В заключение, в творчеството на съвременните живописци човекът продължава да контролира света на фантазията. Далеч сме от изгубването в дигиталното, но все по-бързо се стремим да го развием и понякога да го предпочитаме като средство на вдъхновение. Промените в живописа през последните двадесет години на XXI в. насочват към дефинирането на новия жанр в съвременната история на изкуството – пост виртуална или пост интернет живопис като необходим за съвремието. Посочените примери показват живопис рисуван собственооръчно, която се вдъхновява от дигиталното и представлява специфична хибридность между двата вида изобразяване.

Фиг. 9 Ангеларий Димитров – „Реално срещу нереално“, акрил върху платно, 2020 г.

Фиг. 10 Ангеларий Димитров – „Реално срещу нереално“, акрил върху платно, 2020 г.

Фиг. 11 Ангеларий Димитров – „Реално срещу нереално“, акрил върху платно, 2020 г.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Млодинов, Л. Подсъзнателното (2013), С., изд. „Изток – Запад“.

Нешев, К. Филосовският постмодерн. Издателство „ФИЛФЕСТ“, С., 1997.

Саймън-младши. Каталог на изложбата „Спешна живопис“ (2002).

Burke, M., P. Willbur, Thames & Hudson. Information Graphics. 1998.

Биография на Тео. <https://www.artsy.net/artwork/tilo-baumgartel-ghost-1>.

Бенямин, В. За аурата на изкуството. <https://adopto.net/art/218-benjamin-izkustvo-aura-avtentichnost>.

Психодрамата на Джейкъб Леви Морено: от какво се състои? <https://bg.nsp-ie.org/psicodrama-jacob-levy-moreno-2699> Widyanto and Griffi th's review, Internet Addiction.

Психология и интернет: вътрешноличностни, междуличностни и трансперсонални последици <https://psychoplex.wordpress.com/lectures/трансперсонална-психология/>.

Сотираки, В. Проучване на връзката между шума и смисъла на Глич арт наративи. https://en.wikipedia.org/wiki/Glitch_art.

Радева, Милена. „Стаята на Йонко“ – 100 години след реди-мейда. Публикувано на 20.12.2016. <http://artnewscafe.com/bulletin/index.php/2016/12/20/staqta-na-jonko/>.

Речник на халюцинациите. <http://rechnik.info/халюцинация>.

Post-Internet Art. In: <https://www.artsy.net/gene/post-internet-art>.

<https://core.ac.uk/download/pdf/56362901.pdf>

Пейо Пеев

УПРАВЛЕНИЕ НА КОНФЛИКТИТЕ В УЧИЛИЩНАТА ОБЩНОСТ ЧРЕЗ МЕДИАЦИЯ

Abstract: This article examines the evolving role of mediation as a conflict resolution process in the school community. The accepted definition is given and the goals of mediation are clarified, outlining the range of actions for prevention and management of conflicts in the school community. The typical process of mediation itself is described.

The article aims to point out the aspect of mediation in the context of conflict resolution in the triad Student, Teacher, Parent. The incorporation of mediation as a new paradigm for conflict management in the prevention of aggression and violence, as well as the social rehabilitation of participants in conflicts based on the principles of restorative justice.

Key words: School, conflict, mediation, school mediation, mediator, school community

Промените в съвременния свят доведоха до социално-икономическо неравенство, духовна нищета и упадък на нравствените ценности в по-голямата част на обществото. Тези промени оказаха своето негативно влияние върху личностното развитие, поведението и манталитета не само на възрастната част от населението, но и на децата. Семейството като най-важната обществена институция, участваща във формирането на личността и благополучието на децата, претърпя огромни промени. Култът към насилието, агресията, конфликтите, липсата на чувствителност, липса на състрадание, дълбоките деформации които социалните мрежи „нанасят върху

представите на нашето поколение“,¹ и много други процъфтяват и имат голямо негативно влияние, особено върху децата. Липсата на общуване в семейството, въздействието на медиите, нарастването на агресията и насилието, изключителната динамика на образователната ни система и неблагоприятната среда на улицата направиха децата, респективно учениците, свидетели на явления, които противоречат на добрите нрави, изградени във времето.²

¹ Михова, Мила. Ménage à trois. Социалните мрежи като „третия“ във връзката. https://www.capital.bg/light/tema/2016/02/13/2703158_mnage_trois/ (05.02.2022 г.).

² Пеев, Пейо. Медиацията в училище – подход за миротворство и начин за решаване на конфликтите

Сред тях се забелязва с особено притеснение прогресивното отчуждение, засилената тревожност, духовната празнота, а също така жестокост и агресивност. Това се отрази изцяло върху процесите на образователно-възпитателния процес в българското училище.

Училището, е част от обществото, социокултурен център в който учениците трябва да прекарват голяма част от своето време. Там е мястото, където се събират личности от различни социални слоеве, различни етноси с различни стилове на възпитание и т.н. Това води до създаване на потенциално конфликтна среда, която се характеризира с различни конфликти: между ученици, между учители и ученици, между учители и родители, между родители и ученици. Тези конфликти понякога са много тежки и изпълнени с травматични последици за всички страни.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ПОНЯТИЕТО „КОНФЛИКТ“

Според това, което се е наложило като концепция за конфликт в конфликтологичната литература е определението на руския учен Наталия Гришина. Според нея, съдържанието на латинския термин „conflictus“, се разбира като:

- „състояние на открита, често продължителна борба; битка или война;
- състояние на дисхармония в отношенията между хора, идеи или интереси; сблъсък на противоположности“.³

Посоченото съдържание разкрива конфликта в по-голяма степен от социологическа гледна точка, защото цели да го

в училищната общност. В: Педагогически форум, Иновативни практики в съвременната образователна реалност. <https://drive.google.com/file/d/1f8DQEIU6QyqtEWXA1nAKg1m8kyK7IyhE/view> Стара Загора, 2019 (02.02.2022).

³ Гришина, Наталия. Психология конфликта. Санкт-Петербург, 2008, с. 15.

Данни за автора

Пейо Пеев е магистър по Теология от Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, гр. Шумен.

Понастоящем е учител в Основно училище „Петко Рачев Славейков“, село Кортен, обл. Сливен.

Научни интереси

еклезиялогия, църковното право, медиация, в частност – училищна медиация.

Публикации

Генеалогия и семантика на Църквата“, „За природата и същността на Църквата“, „Миряните в Църквата“, „Йерархията и нейното място в Църквата“, „Медиацията в училище – метод за ненасилствена комуникация и решаване на конфликти“ и др. Член е на Съюза на учените клон Сливен, секция „История, философия и богословски науки“.

E-mail

perelik76@gmail.com

разгледа като сблъсък между ценности и интереси на различни социални групи. Той е форма на отношения между потенциални или действителни субекти на социално действие, мотивацията на които се дължи на противоположни ценности и норми, интереси и потребности.

Конфликтът, като социокултурен феномен е сложно социално явление. Той е неизменна част от общуването между хората.⁴ От една страна той е сблъсък на идеи, интереси, ценности, убеждения, а от друга – шанс за промяна и развитие.

Предметът на конфликта в училищната общност е структура с постоянно движеща се величина на разногласия и противоречия между две или повече страни в нея, представени под формата на очевиден или фиктивен проблем.

Обектът на конфликта в училищната общност може да бъде с материална, социална или духовна стойност, посредством която стойност страните се стремят да притежават или използват. За да стане обект на конфликт, тази стойност трябва да бъде в пресечната точка на интересите на различните социални участници в образователно-възпитателния процес, които търсят и искат да имат контрол над нея.

Появата на конфликта в училищната

общност „нарушава познатата среда, дори води до нарушаване на самия педагогически процес, но в същото време помага за изграждане на взаимоотношения, дава на участниците (т. е. учениците) в конфликта определен опит, довежда ги до по-високо ниво на човешки взаимоотношения“.⁵

Концепцията „училищна общност“ включва в себе си образователната институция, която по смисъла на Закона за предучилищното и училищно образование е „училище“.⁶ Самото училище е центъра на живота в общността, средство за образователен процес, основаващ се на принципите на демокрацията, колегиалността, ефективността, взаимния интерес на учениците и учителите един към друг и се прилага, както за резултатите, така и за процеса на обучение, възпитание и социализация. Участници в училищната общност според Закона за предучилищно и училищно образование „са децата, учениците, учителите, директорите и другите педагогически специалисти, както и родителите“.⁷ Това предполага, че в нея си партнират училищната администрация, учителите и служителите, които работят в

⁵ Букреева, Е. А., Белокопытова С. А., Малышева О. В., Труфанова Т. В. Предупреждение и способы разрешения конфликтов у дошкольников В: Молодой ученый., 2018, №19, <https://moluch.ru/archive/205/50162> (12.01.2022).

⁶ Закон за предучилищното и училищно образование Обн. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015 г., чл. 2 (3).

⁷ Пак там, чл. 2, (2).

училището, учениците, техните родители и семейства. Тя е едновременно място и набор от партньорства между всички участници за качествена образователна среда, благоприятна за обучението, възпитанието и социализацията на учениците.

КОНФЛИКТИТЕ В УЧИЛИЩНАТА СРЕДА – НАЧИНИ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕТО ИМ

В училищния триъгълник „учител – ученик – родител“, конфликтът е доказателство за неприятности. Като цяло самият конфликт не е проблем а как можем да се справим с него?

Управлението на конфликтите в училищната среда е сложен процес по промяна на светогледа на страните до степен, която да направи противостоящите страни не толкова противоположни една за друга, а да подпомогне разрешаването на самия конфликт по мирен и безпроблемен начин.

В момента конфликтолозите са разработили и продължават да разработват методи за предотвратяване на конфликти и методи за тяхното „безболезнено“ разрешаване. В идеалния случай се смята, че конфликтолога не трябва да елиминира самия конфликт, а да го управлява и използва ефективно.

Предотвратяването на възникналите конфликти в училищната сфера е дейност, заложена във всеки основен правилник в

училищата и образователните институции. Училището като субект на управление цели да насочи своята дейност към отслабване и ограничаване на конфликта и осигуряване на неговото развитие към разрешаването му.

Голямо значение за предотвратяване на конфликта има идентифициране и диагностика на интересите на страните, както и създаване на координиращи и интегриращи механизми за решения, които удовлетворяват интересите и потребностите на страните в конфликта.

Регулирането на конфликта е сложен процес и включва редица етапи, които са важни за разглеждането му. То има за цел да ослаби и ограничи противоборството между страните и да нормализира отношенията им. Последния етап по разрешение на конфликта има за цел да постигне взаимноизгодно решение за страните и да възстанови нормализацията във взаимоотношенията им.

В момента е натрупан значителен опит в решаването на проблемни ситуации и конфликтни междуличностни взаимоотношения с помощта на разнообразни, доста ефективни доказани техники и технологии. В същото време т. нар „тактика за управление на конфликта“ включва отделни техники и методи за работа с определени явления, които възникват в хода на самия конфликт. Такива техники, могат да бъдат: създаване предпоставки за поддържане на връзки между страните в конфликта; установяване на диалог и преговори между страните; повдигане на трудните въпроси, без агресия и враждебност

⁴ Вж. Пеев, Пейо. Медиацията в училище – метод за ненасилствена комуникация и решаване на конфликти. В: STUDENT ALMANAC, FACULTY of EDUCATION, TRAKIA UNIVERSITY - STARA ZAGORA, Bulgaria, Volume 6. 2019, с. 15.

в конфликтна ситуация или т. нар. „сложете рибата на масата“;⁸ разбиране същината на самия конфликт; използване на техниката на реципрочността и не на последно място изграждане на положителна връзка. Самите техники предполагат определена последователност в рамките на една или повече теории, които позволяват да се приближи до разбиране на самия акт на конфликта от различни ъгли и да се гарантира целостта на разглеждането му в интерес на реалната управленска практика. Глобалният подход за предотвратяване на конфликти се основава главно на предвиждане и блокиране на източници, генериращи конфликти.

МЯСТОТО НА МЕДИАЦИЯТА В ПРЕОДОЛЯВАНЕТО НА КОНФЛИКТИ

Наред с традиционния и модернизирания подход за предотвратяване и разрешаване на конфликти, съвременен иновативен метод за предотвратяване му и създаване на безопасна атмосфера в училищната общност е медиацията или т. нар. „посредничество“.

Терминът „медиация“ произлиза от латинската дума „medius“ – „среден“. От там идва и термина: „mediate“ – „посредник“,

от което се заключава, че медиацията е посредничество.

За това какво е медиация се приема определението залегнало в член 3, т. а, на Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 г. относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси. В посочения документ се споменава, че „медиация“ означава структурирана процедура, независимо от нейното наименование или начина на позоваване, при която две или повече спорещи страни се опитват сами, на доброволни начала, да постигнат споразумение за разрешаване на спора между тях с помощта на медиатор. Тази процедура може да бъде започната от страните, предложена или разпоредена от съд, или предвидена от законодателството на държава-членка“.⁹

Що се отнася това какво е определението за медиатор същата директива отбелязва: „медиатор“ означава трето лице, което е помолено да осъществи медиация по ефективен, безпристрастен и компетентен начин, независимо от наименованието или професията на това трето лице в съответната държава-членка и от начина, по който третото лице е посочено или от него е поискано да осъществи медиация.¹⁰

⁹ Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 г. относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси В: Официален вестник на Европейския съюз. Год. 51, 24.05.2008, чл. 3.

¹⁰ Пак там, чл. 3, б.

Законът за медиация в България е приет от XXXIX Народно събрание на 2 декември 2004 г. Това дава възможност за уреждане на „отношенията, свързани с медиацията като алтернативен способ за разрешаване на правни и неправни спорове“¹¹ в правния мир.

За да работи тази технология в училищната общност, законотворецът в чл. 186, ал. 1, т. 2 на Закона за предучилищното и училищно образование е постановил да се използват услугите „на посредник при разрешаване на конфликт в училище“. За да бъде ефективна тази услуга за посредничество трябва и е наложително организационно да се впише в структурата на всяка една образователна институция и органите на ученическото самоуправление посредством различни форми: клуб, социален проект но най-вече като самостоятелна структура.

Конституирането на медиацията в училище, като самостоятелна структура е важна част от образователно-възпитателния процес в процеса на личностното развитие на учениците в училище. Това ще допринесе за хармонизиране на междуличностните отношения между участници в образователно-възпитателния процес в училището, формиране на комуникативните умения, внушаване на участниците в образователната общност на цивилизовани мирни форми за разрешаване на конфликтни ситуации, както в училището така и извън него.

Медиацията прилагана в училище се

различава по своята същност от медиацията прилагана в останалите сфери на обществения живот. Тя е свързана със специфичните особености на своите участници а именно, че основни нейни ползватели са ученици. Поради това тя ползва интердисциплинарния метод, който съчетава няколко клона на знанието, като право, психология, социология, разрешаване на конфликти, лингвистика, антропология, семиотика и др. Училищната медиация позволява да се разгърне социалния потенциал на медиацията на макро и микро ниво, като това включва и обхваща всички фактори, имащи отношение във формирането на младия човек, в неговото образование и възпитание, както в семейството така и в образователната институция.

Училищната медиация е метод, който се основава на развитието на уважение към личността на ученика, доброволното участие и изразяване на волята и свободата на страните при вземане на решение за изхода от конфликта, и способността да се защитават и удовлетворяват интересите на страните, при условие, че имат равни права. Участието в процеса по медиация променя подрастващите, защото те трябва наистина да проявяват толерантност, да виждат различни гледни точки, да успеят да преодолеят своите стереотипи.

Самата медиация прилагана в училището произтича от факта, че сама по себе си съдържа методи и похвати, посредством които може да трансформира насилието в мир и сътрудничество. Това същевременно спомага за подобряване

⁸ Термина „сложете рибата на масата“ идва от сицилианските рибари. След улов на риба, те я поставяли на голяма маса за да я изчистят всичката заедно. Накрая денят им завършвал с една голяма обща рибна вечеря.

¹¹ Закон за медиацията. Обн. ДВ. бр.110 от 17 декември 2004 г., чл. 1.

и промяна на конфликтната ситуация, за правилното разбиране на проблема и за взаимното му разрешаване от страните в спора. Подобно креативно отношение към конфликта обикновено помага за разработване на конструктивно решение. Дейностите по метода на медиацията позволяват на страните в конфликта да го разрешат самостоятелно, с помощта на медиатор организиращ преговорния процес, въз основа на собствените си идеи и за интересите на страните. Медиацията подпомага страните за разлика от директивното решение на конфликта, когато някой в ролята на арбитър (в случая училищната администрация – б.а. П.П.) взема решение.

Медиацията и нейното действие предоставят уникална възможност за решаване на проблемите в училищната общност. При нея посредниците могат да помогнат конфликтните страни да постигнат по-бързи, безплатни и по-добри резултати с помощта на медиатор. Медиаторите могат да помогнат на страните в конфликта сами да постигнат резултати, които могат да бъдат непостижими в съдебна зала или арбитражен съд. За целта всеки един училищен медиатор е необходимо да разполага с различен набор от знания и умения за да си служи с тях по време на медиативните сесии.

ПРИНЦИПИ НА МЕДИАЦИЯТА

Принципите на самата медиация в макро и действието и в училище в микро аспект се

залежали в правната рамка на Закона за медиация и Европейски кодекс за поведение на медиаторите и задължават всеки един медиатор да ги изпълнява. Посочените принципи се изразяват в следните дейности:

ДОБРОВОЛНОСТ И РАВНОПОСТАВЕНОСТ

Участието на всички страни в процеса на медиация е доброволно. Това е основният принцип на медиацията залегнал в Закона за медиация: „Страните имат равни възможности за участие в процедурата по медиация. Те участват в процедурата по своя воля и могат по всяко време да се оттеглят“.¹² Този принцип изисква процесът на медиация да се опира на способността на страните да постигнат доброволно и непринудено споразумение. Никой не може да принуди която и да е страна да участва в процеса на медиация, ако самата тя не желае това по някаква причина. Всички решения се вземат само по взаимно съгласие на страните, като всяка страна по всяко време може да откаже медиацията и да спре преговорите. Що се отнася за медиатора, никой (включително и той сам себе си) не може да налага неговото действие за дадения медиативен процес.

Страните участници в процеса на медиацията получават свободата да изразяват мнението си, да определят

дневния ред на преговорите, да оценяват приемливостта на предложенията и условията на споразумението. За целта училищния медиатор провежда медиацията честно, усърдно и по начин, съобразен с принципа на равнопоставеност на страните.

НЕУТРАЛНОСТ И БЕЗПРИСТРАСТНОСТ

Концепцията за безпристрастност на медиатора е централна за процеса на медиация. Медиаторът е отговорен да разкрие всички действителни и потенциални конфликти, които са му известни и биха могли да се разглеждат като повдигане на въпрос за безпристрастност.¹³ Ако всички страни се съгласят той да посредничи, след като са били информирани за евентуално потенциални конфликти, медиаторът може да продължи с медиацията. Ако обаче конфликтът на интереси поставя под сериозно съмнение целостта на медиативния процес, медиаторът трябва да откаже да продължи, като такъв в настоящия случай. Той трябва да поддържа независими, безпристрастни отношения с всяка от страните и да гарантира, че те имат равното право да участват в преговорите.¹⁴ Медиаторът може да посредничи само по въпросите, по които може да остане безпристрастен и неутрален, спрямо спорещите страни. Ако в дейностите по

процеса на медиация, медиаторът сметне, че му е трудно да остане неутрален, че не може да успее да се освободи от емоционалните оценки, произтичащи от него, той трябва да се откаже от водене на медиативния процес.

За да се получи качествен и ефективен процес се изисква ангажираността на медиатора за усърдие и процедурна справедливост към всяка една страна. За целта трябва да има достатъчна възможност за всяка страна в медиацията да участва в дискусиите. Медиаторът е длъжен да предостави на страните цялата необходима информация за същността на медиацията, нейния процес и възможните последици.

ПОВЕРИТЕЛНОСТ

Очакванията на страните за поверителност зависят от обстоятелствата на медиацията и всякакви споразумения, които могат да сключат. Затова и стандарта за поверителност е от изключително важно значение за самия процес. Министърът на правосъдието определя чрез специална наредба етичните правила за поведение на професионалните медиатори: „Медиаторът пази тайна за обстоятелствата, фактите и документите, които са му станали известни в хода на процедурата по медиация. При прекратяване на функциите си медиаторът не е освободен от задължението си да пази тайна, свързана с дейността му като медиатор“.¹⁵

¹³ Пак там, чл. 6 (1).

¹⁴ Пак там, чл. 6 (2).

¹⁵ Наредба № 2 от 15.03.2007 г. на МП за условията

За да се опази този стандарт за поверителност законотворецът недвусмислено е постановил, както в Гражданско процесуалния кодекс¹⁶ чл. 166 (1), т. 1, така и в Закона за медиация че „медиаторът не може да бъде разпитван като свидетел за обстоятелства, които са му доверени от участниците и имат значение за решаването на спора“.¹⁷

Училищния медиатор, а и страните, не бива да разкриват никаква информация станала известна по време на медиативната процедура,¹⁸ дори и пред училищните власти. Цялата информация се очаква да бъде поверителна, освен ако това е разрешено от всички страни или освен ако не се изисква от закона или друг публичен ред.

Конфиденциалността по време на медиативния процес не трябва да се тълкува изцяло за ограничаване или забрана, затова и законотворецът е регламентирал в Закона за медиация някои изключения от нейния поверителен характер. Според регламентираното отпадане на

поверителността, това може да стане само в случаите, „това е необходимо по съображения за нуждите на наказателния процес или свързани със защитата на обществен ред; трябва да се осигури закрилата на интересите на деца или да се предотврати посегателство над физическата или психическата неприкосновеност на определено лице, или разкриването на съдържанието на споразумението, постигнато в резултат на медиация, е необходимо за прилагането и изпълнението на същото споразумение“.¹⁹ Ако информация, която касае случаите регламентирани в закона за медиация, бъде разкрита и стане достояние на медиатора по време на медиативния процес, медиаторът е длъжен да информира страните, че тази информация ще бъде разкрита и да разкрие информацията пред компетентните органи.²⁰

Процесът по формиране на медиацията в училище е сравнително неформален. Това определя статута и правното положение на самите професионални медиатори в училищата. Медиаторът действа едновременно като мост и баланс за улесняване на мирното съвместно съжителстване в училищната общност. Доверието в училищния медиатор се гради върху неговите лични качества, като квалификация, професионализъм и умения за работа с деца при всякакви условия и при всякакви обстоятелства.

Гарантирането на качеството на медиативната услуга е гарант за благоприятен изход на самия процес. За да се гарантира това Етичния кодекс на медиаторите приема, че „медиаторите трябва да са компетентни и с достатъчни знания в процедурата по медиация. Те трябва да са преминали подходящия курс на обучение и постоянно да обновяват теоретичните и практичните си умения в медиацията, съгласно действащите норми или схеми на акредитация“.²¹

За да стане норма и правило Европейския парламент и Съвета с Директива 2008/52/ЕО от 21 май 2008, задължава „държавите-членки (да) насърчават първоначалното и допълнителното обучение на медиатори с цел да се гарантира, че медиацията се осъществява по ефективен, безпристрастен и компетентен начин по отношение на страните“.²² Затова в националното ни законодателство е заложено медиаторът да не е лишен „от право да упражнява професия или дейност“²³ и да е вписан „в Единния регистър на медиаторите към министъра на правосъдието“.²⁴

Въз основа на това можем да заключим, че медиаторите ако не притежават професионалните компетенции залегнали в законодателството, не могат да провеждат медиация в същинското и значение. Това

не означава, че дадено лице, член на училищната общност няма право да подпомага конфликтни страни в уреждането на техния спор. Обаче този вид неформална помощ за разрешаване на дадения конфликт на т. нар. „непрофесионално ниво“ не предполага правна регулация и не е медиация по смисъла на Закона за медиация.

Воден от принципите на медиацията залегнали в същия закон, задачата на училищния медиатор в хода на медиативния процес е внимателно да изслуша мнението на всеки участник в конфликта, да приеме неговите преживявания, да помогне всеки да разбере какво се е случило, за да осъзнае собственото си състояние и отношение към събитието.

Посредникът трябва да е човек с търпение, постоянство и здрав разум. Той трябва да си служи и да има богат арсенал от техники за преговори, умения за преценка емоционалните състояния на страните в конфликта, умения за ефективно слушане, артикулация и преразказване.

Медиаторът трябва да е фасилитатор, който няма право да разрешава конфликта, а човек, който насърчава комуникацията между страните, за да им помогне да постигнат взаимно изгодно решение. Това предполага страните сами да моделират крайното решение, докато медиаторът само подпомага този процес.

Училищната медиация е услуга, която подпомага образователно-възпитателния процес. Тя обхваща целия социален живот на участниците в училищната общност учители,

и реда за одобряване на организации-те, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етични правила за поведение на медиатора. Обн., ДВ, бр. 26 от 27.03.2007 г., чл. 32-33.

¹⁶ Граждански процесуален кодекс. Обн. ДВ. бр. 59 от 20 Юли 2007 г., чл. 166 (1), т. 1.

¹⁷ Закон за медиация, чл. 7 (2).

¹⁸ Пак там, чл. 7 (1).

¹⁹ Пак там, чл. 7 (3).

²⁰ Европейски кодекс за поведение за медиатори: https://e-justice.europa.eu/content_key_principles_and_stages_of_mediation-383-en.do, чл. 4, (27.10.2019).

²¹ Пак там, чл. 1, (1.1).

²² Директива..., чл. 4.

²³ Закон за медиация..., чл. 8 (1), 3.

²⁴ Пак там, чл. 8 (1) ,5.

ученици, родители. Участието в медиацията подпомага и дава условия всяка от страните да бъде толерантна, да вижда различни гледни точки, да води конструктивни преговори.

Училищната медиация е прогресивен образователен инструмент, който дава възможност да се преодолеят негативните последици от самия конфликт и да се акцентира върху възможностите за развитие в безопасна и приятна среда.

ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ ДУМИ

От направения по горе анализ можем да кажем, че училищното посредничество е нова парадигма в новата реалност на образователно-възпитателния процес. Тя е добър начин, за социализация на младия човек, макар и не напълно познат. Посредством медиацията, младия човек „се оформя като личност, като неповторимо социално същество, което съумява да се интегрира, да се вписва, да се адаптира към променящия се обществен живот, като запазва своята индивидуалност“.²⁵ Това е начин, който учи всеки да уважава себе си и другите, да поема отговорност за своите действия и техните последици. Това е път по който всички участници в учебно-възпитателния процес са длъжни да вървят без съмнение и колебание.

²⁵ Дончева, Юлия. Успешна социализация и социална интеграция за всяко дете чрез формиране на ключови компетентности и (меки) умения. В: Педагогика, год. 90, кн 7. С. , 2018, с. 982.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Граждански процесуален кодекс. Обн. ДВ. бр. 59 от 20 Юли 2007г.

Гришина, Наталия . Психология конфликта. Санкт-Петербург, 2008.

Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 година относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси. Официален вестник на Европейския съюз. Год. 51, 24.05.2008.

Дончева, Юлия . Успешна социализация и социална интеграция за всяко дете чрез формиране на ключови компетентности и (меки) умения. В: Педагогика, год. 90, кн. 7,

Закон за медиацията. Обн. ДВ. бр.110 от 17 Декември 2004 г.

Закон за предучилищното и училищно образование Обн. ДВ. бр.79 от 13 Октомври 2015 г.

Наредба № 2 от 15.03.2007 г. на МП за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етични правила за поведение на медиатора. Обн., ДВ, бр. 26 от 27.03.2007 г.

Пеев, Пейо . Медиацията в училище – метод за ненасилствена комуникация и решаване на конфликти. В: STUDENT ALMANAC, FACULTY of EDUCATION, TRAKIA UNIVERSITY - STARA ZAGORA, Bulgaria, Volume 6, 2019, , с. 14-18.

URL (UNIFORM RESOURCE LOCATOR)

Букреева Е. А., Белокопытова С. А., Малышева О. В., Труфанова Т. В. (2018). Предупреждение и способы разрешения конфликтов у дошкольников. В: Молодой ученый. 2018, №19, с.185-187. — URL <https://moluch.ru/archive/205/50162/> (последно посещение на: 12.01.2022).

Европейски кодекс за поведение за медиатори : URL адрес https://e-justice.europa.eu/content_key_principles_and_stages_of_mediation-383-en.do(последно посещение на: 27.10.2019).

Михова, Мила. Ménage à trois. Социалните мрежи като “третия” във връзката https://www.capital.bg/light/tema/2016/02/13/2703158_mnage_trois/ (последно посещение на: 05.02.2022г.).

Пеев, Пейо. Медиацията в училище – подход за миротворство и начин за решаване на конфликтите в училищната общност. В: Педагогически форум, Иновативни практики в съвременната образователна реалност. URL адрес <https://drive.google.com/file/d/1f8DQE1U6QyqtEWXA1nAKg1m8kyK7IyhE/view> Стара Загора. (последно посещение на 02.02.2022).

ОСНОВНИ И ДОПЪЛНИТЕЛНИ ФОРМИ НА ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

ВАЛЕНТИНА СТОЯНОВА

Abstract: This essay draws the reader's attention to the main forms of pedagogical interaction in kindergarten. An attempt is made to summarize and synthesize the most important of them. They are supplemented with a brief analysis and finally a conclusion is drawn.

Key words: forms of pedagogical interaction, kindergarten, education

Непрекъснатото динамично се ежедневие в настоящия 21. век налага промяна и на конкретната ситуация в страната, а също и на образователните параметри и съдържание още от предучилищния етап на образованието. В тази ситуация не е без значение демократичният дух, чрез който се обръща внимание на индивидуалните различия на всички. Предвид тази и други особености се налага да се постави специален акцент върху редица важни идеи и техники и в педагогическото взаимодействие в детската градина, които трябва да се приемат като предимства и като потенциал, който е необходимо ефективно да бъде използван. Трябва да се обърне внимание и на изискванията на съвременното приобщаващо образование, което цели да осигури поле за изява на всяко дете. То трябва да бъде възприето и утвърдено като субект на

педагогическото взаимодействие, отчитайки и успешно използвайки неговите особености, способности, интереси и т.н.

Учителят е длъжен да се съобразява с различните особености на всяко дете: психически, физически и поведенчески особености, преживявания, потребности, интереси, качества, знания, умения, отношения, постижения, способности, таланти, затруднения и т.н. Във всяка своя дейност и подход към него той трябва да се старае да развива и подсилва неговото емоционално благополучие, да стимулира осмислената и естествено желана детска активност. Като ключово за ефективната работа на учителя, се оказва ученето чрез преживяване и преосмислянето му през личностно значимия детски опит, където се съблюдава благополучието и активното включване на детето в педагогическото взаимодействие.

ФОРМИ

НА ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

Според Наредба № 5/03.06.2016 г. за предучилищно образование основните и допълнителните форми на педагогическото взаимодействие могат да бъдат назовани точно. Основната форма на педагогическо взаимодействие е педагогическата ситуация, която протича предимно

под формата на игра. Педагогическата ситуация се организира само през учебно време и осигуряват постигане на компетенции, определени от Държавен образователен стандарт за предучилищно образование. Педагогическите ситуации са по следните Образователни направления:

- Български език и литература - Съдържанието на образователното

направление е структурирано в шест образователни ядра: Свързана реч, Речник, Граматически правилна реч, Звукова култура, Възприемане на литературно произведение и Пресъздаване на литературно произведение.

- Математика – Обемът на съдържанието по образователното направление е систематизирани в пет образователни ядра: Количествени отношения, Измерване, Пространствени отношения, Времеви отношения, Равнинни фигури.

- Околен свят – Съдържанието на образователното направление е структурирано в четири образователни ядра: Самоутвърждаване и общуване с околните, Социална и здравословна среда, Светът на природата и неговото опазване и Културни и национални ценности.

- Изобразително изкуство – Чрез организираната и системна работа по образователното направление децата развиват своите познавателни и изобразителни умения в три основни ядра: Художествено възприемане, Изобразителни материали и техники и Изобразително творчество.

Данни за автора

Валентина Райчова
Стоянова, старши учител
в ДГ „Еделвайс“, гр.
Кюстендил
Писмена разработка за
придобиване на 1 ПКС, към
Софийския университет/
ДИУУ/

Научна област на работа

Нормативни документи
за системата на
предучилищното
образование, както мерки и
стратегии за подобрения и
за повишаване качеството
на предучилищното
образование.

По-важни публикации:

„С торта и настолни
игри отбелязаха Деня на
християнското семейство
в ДГ „Еделвайс“. В.въ:
вестник „Вяра“, бр. 213,
2019 г.; „Открит урок в
кюстендилската детска
градина „Еделвайс“. Във:
вестник „Вяра“, бр. 18,
2020 г.; „Децата и родители
изработиха черешово
дърво в Кюстендил“. Във:
вестник „Вяра“, бр. 70, 2020
г.; „С още един празник

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПАРАДИГМИ

ВАЛЕНТИНА СТОЯНОВА

ОСНОВНИ И ДОПЪЛНИТЕЛНИ ФОРМИ НА ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

• Музика – Обемът на съдържанието по образователното направление е систематизирани в четири основни ядра: Възприемане, Възпроизвеждане, Музика и игра и Елементи на музикалната изразност.

• Конструирание и технологии – Обемът на съдържанието по образователното направление е систематизирани в четири основни ядра: Конструирание и моделиране, Обработване на материали, съединяване и свързване, Грижи и инициативност, Техника.

• Физическа култура – Съдържанието на образователното направление е структурирано в четири образователни ядра: Естествено приложна двигателна дейност, Спортно-подготвителна двигателна дейност,

Физическа дееспособност, Игрова двигателна дейност.

Няма спор в това, че ситуацията като основна комплексна единица на процеса на възпитание и подготовка на децата в детската градина притежава статуса на водеща педагогическа форма. Продължителността на ситуациите не трябва да надвишава 15-20 минути за първа и втора група и от 20 до 30 минути – за трета и четвърта група.

ДОПЪЛНИТЕЛНИ ФОРМИ НА ПЕДАГОГИЧЕСКО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

В зависимост от множество фактори

и особености, биха могли да се посочат и някои допълнителни форми на педагогическо взаимодействие в детската градина: Игри – театрални, конструктивни, сюжетно-ролеви, подвижни, музикални и др. Тук спадат също: утринна гимнастика, творчески занимания по интереси, празници и концерти, развлечения, куклени театри, културно-развлекателни екскурзии - посещения на театрални постановки, изложби, музеи и др.; разходки и екскурзии сред природата; групов работа с психолог с различни цели, работата с логопед и др.

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ФОРМИТЕ НА ПЕДАГОГИЧЕСКОТО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

Предучилищното образование протича в практическо и смислово организиране на времето за работа според предварително формирана учебна година. Учебната година в предучилищното образование започва на 15 септември и завършва на 31 май на следващата календарна година.

Учебното време се организира в учебни седмици (36) и в учебни дни.

Учебната седмица е с продължителност пет учебни дни и съвпада с работната седмица. В случай на разместване на почивните дни през годината на основание чл. 154, ал. 2 от Кодекса на труда обявените почивни дни са

неучебни, съответно обявените работни дни са учебни за децата. Учебният ден включва основните и допълнителните форми на педагогическо взаимодействие, както и време за почивка и самостоятелни дейности по избор на детето. В по-голямата част от детските градини организацията е целодневна и цели да осигури възпитание, социализация, обучение и отглеждане на децата в рамките на посочените часове от предвидените дни на седмицата. Началният час на сутрешния прием и крайният час на изпращането на децата за деня се определят с Правилника за дейността на детската градина.

Условията на динамичната социално-икономическа среда налага и промяна на образователната и семейната среда. Търсят се възможности за откриване на механизми за ефективно взаимодействие и с родители, с външни професионалисти и др. в името на добрата подготовка на децата и израстването им като отговорни и пълноценни личности. Основната тежест и задача обаче остава за учителя – да може да превърне сухата форма на педагогическо взаимодействие в начин на живот, интересна и привлекателна материя за детето. Желаната среда – детска градина е такава, защото в основата на всичко стои живият опит, знания и неуморни усилия на учителя. Децата, които израстват под грижите ни днес, утре ще формират новия облик на света, в който живеем и ние.

изпращат месец април в ДГ „Еделвайс“. Във: вестник „Вяра“, 30.04.2021 г. Понастоящем публикува статии за сайта на ДГ „Еделвайс“, за гр. „Зайче“.

E-mail
valja.68.st@abv.bg

ИВЕЛИНА НИКОЛОВА

НАРОДНО ЧИТАЛИЩЕ „ХРИСТО БОТЕВ“, СЕЛО ВЛАДИЧЕНЦИ – ДЕЙНОСТ, ПРОЦЕСИ И ТРАНСФОРМАЦИЯ¹

Abstract: *Given the purpose of writing the article, we allow ourselves to make a brief analysis of part of the activities of the community center “Hristo Botev” in the village of Vladichentsi. The article is published on a research project and necessarily aims to examine this segment of village life. Archival materials were used, or at least those of them that are preserved in the State Archives of Vidin. The publication of further research related to the activities of the Chitalishte is forthcoming.*

Key words: *community center, Vladichentsi village, cultural activity*

Народно¹ читалище „Христо Ботев“, село Владиченци, е основано през 1932 г. и е функционирало до 1942 г.² На 30 април 1945 г. в село Владиченци се свиква събрание с цел да се възобнови дейността на читалището по покана на главния учител Георги Киров. По-късно, в протокол от 17 септември 1949 г., се споменава, че същият учител е и

секретар на читалището.⁴ До този момент не е известно миналото на читалището, нито мотивите, поради което учителят Георги Киров решава да свика това заседание с цел да се възобнови читалищната дейност.⁵

1. ОРГАНИЗАЦИОННА ДЕЙНОСТ

От годишния отчет от 1949 г. научаваме повече за началната история на читалище „Христо Ботев“, която, макар и накратко, ни

дава достатъчно основание да потвърдим сериозността на действията на бъдещото ръководство и мотивите му: „Читалището е основано на 14 декември, 1932 год.⁶ с надлежно утвърден устав от Министерството на вътрешните работи и народното здраве с предписание № 4193 от 4 април 1933 год. Уставът му е променяван от общото събрание на 30 април 1945 год, а върнат утвърден от Върховния читалищен съюз на 17 април 1946 год. Читалището е ревизирано от проверителната комисия на 31.XII.1949 год.“⁷ За съжаление, разполагаме само с тази информация във връзка с първоначалната история на читалището. Вероятно бъдещото ръководство на читалището не е смятало за ценно и нужно да архивира по някакъв начин тази история; възможно е и тя да е изгубена.

Като имаме предвид и факта, че животът в това северозападно село се е отличавал със свой ритъм и темп, напълно различни и чужди на ритъма и темпа в централните части на България, можем отчасти да разберем мотивите на ръководството. Селото не е разполагало със заинтересовани, а също и с достатъчно грамотни жители, които да приемат дейността на новосформираното читалище като своя лична кауза. В този период обаче то започва да функционира самодейно и успехите, които бележи, са показател за дръзновението, хъса, амбицията на местните жители, които се включват в тази инициатива, и не на последно място – за добрата организация от страна на ръководството на читалището.

Подробната информация, която предстои да разгледаме, се основава на наличните архивни документи, разпределени в отделни листове и наброяващи приблизително 90. Не бихме могли да предположим дали това е всичко, което е било на раз-

¹ Статията се издава по проект КП 06 ОПР 05/6 към ФНИ, МОН.

² Протокол от 30 април, 1945 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 1). Основните документи се съхраняват във Фонд 378 „Протоколи и доклади от годишните, отчетни събрания, бюджети, планове и др. на Народно читалище „Хр. Ботев“ – с. Владиченци“ на ДА – гр. Видин.

³ Пак там.

⁴ Пак там, л. 15.

⁵ От протокола към заседанието научаваме, че читалището е било преустановило временно своите действия от 1941 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 1).

⁶ Същата информация срещаме в годишния отчет от 1953 г.: „Читалището е основано на 14.XII.1932 год.“. Годишен отчет 1953 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 55).

⁷ Годишен отчет на Народното читалище „Христо Ботев“ в с. Владиченци, Видинска околия, за детайлността и операциите му през 1949 год. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 6).

Данни за автора

Ивелина Николова
е преподавател по
Систематическо богословие
(Християнска апологетика и
Нравствено богословие) в
Катедрата по теология към
ПУ „Паисий Хилендарски“.

Област на научни интереси
Систематическо богословие,
в частност – християнска
етика, апологетика,
философия и християнска
педагогика.

Публикации
Многоликост на
християнската надежда.
УИ „Паисий Хилендарски“,
Пловдив, 2016

Методически ръководства
Методическо ръководство
за учителя по Религия
за 1. клас. УИ „Паисий
Хилендарски“, Пловдив,
2019, ISBN 978-619-202-484-0
Методическо ръководство
за учителя по Религия
за 2. клас. УИ „Паисий
Хилендарски“, Пловдив,
2019, SBN 978-619-202-485-7
Методическо ръководство
за учителя по Религия за 3.

положение в читалището, или имаме изгубени документи. По всяка вероятност много от тях не може да бъдат възстановени, а информацията им завинаги е премълчана. Поради тази причина в много от случаите ще прибегнем до догадки, предположения и логически изводи от приблизително наличните сведения, които биха ни упътили и биха дали отговор на търсените въпроси. Благодарни сме, че изобщо имаме възможност да се докоснем до тези документи, защото благодарение на хората, които са се погрижили те да бъдат съхранени, ние можем в някаква степен да реконструираме миналото на читалище „Христо Ботев“ в село Владиченци.

В нито един от наличните протоколи, свързани с дейността на читалището, нямаме сведение за сграда, в която да са провеждани ежегодните събрания и чествания, отбелязани в протоколите от заседанията. По-късно ще забележим, че основната причина в селото да липсва читалищна сграда, е финансовата. Множеството молби от страна на читалищното ръководство за финансиране и построяване на сграда са били пренебрегвани. До днес хората си спомнят за това желание и нашето село да бъде изрядно и функциониращо нормално, както останалите, по-големи села. Днес, почти 60 години по-късно, тези надежди са напълно неосъществими.

Всъщност проблемът за липсата на сграда е интересен не толкова сам по себе си, колкото от гледна точка на позицията и поведението на читалищното ръководство. Отчитайки тази

и много други пречки и недостатъци в правилното функциониране на читалището, не можем да не споменем явното постоянство, енергия и нестихващ ентузиазъм в работата на неговите членове. Те са желали в селото да се разгръща културно-просветна дейност по начина, по който тя се развива в останалите населени места в района. Тук можем да приведем като потвърждение на казаното думите на гостувалия през 1956 г. секретар на партията Гено Павлов, който по повод дейността на читалището отправя следните думи към ръководството: „Читалището е успело да събуди интерес в членовете и спомогнало за тяхното пробуждане. Проявената дейност не е малка, но тя би могла да бъде още по-добра, ако читалището разполагаше със салон, или поне читалня“.⁸ До голяма степен доброто функциониране на отделните дейности в читалището е зависело от подходящи помещения, налична техника (за времето си) и разбира се, добро финансиране. Въпреки тези недостатъци оценката на госта е показател за доброто ниво, което ръководството на читалището е поддържало: период на борба, на къртовски усилия и нестихващо желание за разгръщане на културно-просветна дейност. Нека през този поглед да се опитаме да оценим напрежението, а недостатъците да погледнем през очите на местните жители. Поставяйки се на тяхно място, ние едва ли бихме могли да направим нещо много по-различно. Липсата

⁸ Протокол на общото годишно отчетно събрание от 1956 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 83).

на сграда, липсата на качествен екип и наличието на масова неграмотност и немотивираност са сериозни пречки, които не може да бъдат пренебрегнати с лека ръка.

Читалище „Христо Ботев“ продължава дейността си около 20 години – достатъчно време, през което да се изпитат волята, желанието и силният хъс за работа на жителите на село Владиченци. През това време читалището е прекъснало дейността си веднъж и отново я е подновило след четиригодишен покой.

Целият период на неговото функциониране е време, в което както комуникацията, така и културата на хората не са били на висота и са липсвали много от днешните компоненти, които улесняват работата на всяка една организация. Не изтъкваме тези факти, за да оправдаем слабостите в работата им, но за да потвърдим казаното до този момент – че въпреки трудностите хората от село Владиченци са се борили и за културен и просветен живот в селото.

През 1945 г. се свиква събрание, което цели да възвърне дейността на читалището. Основните точки от предстоящото заседание са свързани с възобновяване на дейността на читалището, гласуване на годишния бюджет и избор на настоятелство и проверителна кампания.⁹ След предаване на „сметките от бившия учител Никола Живков Живков за състоянието на читалището“ се конструира управителният съвет на читалището в състав: „Председател: Петко Томов, председател: Станко Ст. Мончев, касиер: Кирил Иванов Георгиев, секретар-библиотекар: Г. Т. Киров, а на членове останалите трима: Иван Василев Петков, Дено Ганев Денев и Георги Каменов. В Проверителната комисия влизат: председател: Иван Каменов, секретар: Андрей Костов и член: Кирил Младенов“.¹⁰

⁹ „За такива се избраха Кирил Иванов Георгиев за председател на бюрото, а Георги Николов Киров за секретар.“

¹⁰ Протокол от 30 април, 1945 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 1).

клас. ISBN 978-619-202-486-4

Методическо ръководство за учителя по Религия за 4. клас. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2019, ISBN 978-619-202-487-1

Учебни помагала по Религия

Учебно помагало по Религия за 1. клас. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2019, ISBN 978-619-202-488-8

Учебно помагало по Религия за 2. клас. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2019, ISBN 978-619-202-489-5

Учебно помагало по Религия за 3. клас. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2019, ISBN 978-619-202-490-1

Учебно помагало по Религия за 4. клас. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2019, ISBN 978-619-202-491-8

E-mail
ivelinanikolova1979@abv.bg

Година по-късно, на 5 ноември 1946 г., основните дейности на читалището са съсредоточени главно в:

- „1. Абониране читалището за книги, списания и вестници.
2. Вземане решение за напрана на един библиотечен шкаф.
3. Изпращане делегати на читалищния конгрес.
4. Изработване план за работа през зимния сезон“.

Печатните органи, които членовете на читалището желаят то да притежава, са: в. „Отечествен фронт“, списанията „Лазарски преглед“, „Селско стопанска култура“. Прави впечатление, че по отношение на избора на друга литература, т. нар. „прочитна художествена литература“, „се предоставя на библиотеката да избере, като в избраните книги обезателно да влязат и такива, каквито се разглеждат в гимназията по литература“.¹¹

Прави впечатление и фактът, че в самото начало и дори преди стратегическото сформироване на дейността на читалището то се ангажира с участие в читалищен конгрес. По това време се провежда (вероятно ежегодно) такъв конгрес и за тази цел новосформираното читалище „Христо Ботев“ също изпраща свой

делегат – учителя Г. Киров.¹² Трудно бихме могли да се досетим за мотивите, поради които членовете на читалището дръзват да направят тази решителна крачка и да пристъпят към пълноценно представяне на своята дейност и функциониране още в самото начало. От една страна, членовете на читалището нямат никакъв предварителен опит, далечна или близка подготовка, на базата на която биха могли успешно да се впишат в подобна сериозна организация. От друга страна, това решение е прието недвусмислено в полза на самото читалище и вероятно е било добре организирано, за да може нашето читалище да се представи добре на конгреса.

Споменатият читалищен конгрес изобщо не е случайно явление. От Протокола от 5 ноември 1946 г. научаваме, че на събранието председателят прочита на членовете на читалището окръжно послание (Окръжно послание № 2268 от 5.X. т.г. на Върховния читалищен съюз), „с което се съобщава датата на конгреса, и отчета на Върховния читалищен съюз“. В това окръжно писмо се съобщава, че „всеко читалище има право да изпрати по един делегат на конгреса“. Тук се съобщава решението на председателя, който недвусмислено предлага „да не остане нащо читалище чуждо на конгреса, а да избере и изпрати такъв делегат“. Като единствен мотив за изпращането на делегат на читалищния конгрес се посочва

„общия интерес на читалището“.¹³ Под този мотив вероятно би трябвало да разбираме желанието на членовете на новосформираното читалище да бъдат достойни конкуренти на вече съществуващите читалища в областта, и в същото време стремеж за изграждането на дейността и на нашето читалище. При всички случаи обаче е ясно, че читалище „Христо Ботев“ в село Владиченци започва своята дейност мотивирано, с голямо желание и въпреки видимите пречки на първо време, те са посрещнати по-скоро като предизвикателства, отколкото като спънки.

Интерес представляват и броят на членовете на читалището през този начален период и амплитудата, в която то преживява както своите върхови моменти, така и отчасти упадък.

1.1. ЧЛЕНОВЕ

На 30 април 1945 г. по покана на учителя Георги Н. Киров се събират 43 жители на селото: „Днес, 30 април 1945 година, с. Владиченци, Видинска околия, г. г. жителите на същото село, а именно: Камен П. Каменов, Иван Д. Марков, Станко Станков Мончев, Христо Цветков, Александър Илиев Лилов, Цветко Деков, Иван Л. Иванов, Георги П. Георгиев, Петър Митов, Иван Василев Цветков, Трифон Стефанов, Ангел Стефанов, Петко Томов,

Герго Велков, Йордан Ивенов Петров, Иван Петров Иванов, Андрей Костов Мончев, Кръстьо Цветков Николов, Дено Ганев Денов, Кирил Иванов Георгиев, Йордан Ненков Иванов, Любен Томов Георгиев, Тошо Томов Георгиев, Иван Каменов Павлов, Елена Петрова Нинова, Георги Каменов Георгиев, Евлоги Георгиев Лазаров, Илия Георгиев Петков, Ангел Каменов, Любен Каменов Лазаров, Илия Кирил Стоянов Иванов, Екатерина Лазарова Павлова, Еленка Георгиева Петрова, Борис Н. Иванов, Найденов Цветков Иванов, Елисавета Петко Петрова, Панфилия Ценова, Асен Костов Мончев, Илия Данаилов Мончев, Железко Цвятков Василев, Кирил Христов Цветков, Стоянка Стоянова и Христена Данаилова Мончева“.¹⁴

Изброените присъстващи бъдещи членове следва да решат един от най-важните въпроси в историята на читалището: възобновяването на неговата дейност. Съдейки по броя на заинтересованите и предвид липсата на образовани хора в селото, хора с опит и желание да се захванат с тази дейност, отчитаме като задоволителен както броя на присъстващите, така и инициативата на учителя Георги Киров. В същия протокол е записано подробно и конструирането на вътрешната организация на читалището с оглед на отделните комисии и посочените имена към тях: „Събранието единодушно набра членове в настоятелство следните лица: Георги Н. Киров, Петко Т. Геор-

¹¹ Протокол от 1946 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 2).

¹² „За делегирането на същия се предвиждат 1000 хиляда лв. пътни и дневни“.

¹³ Протокол от 1946 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 2).

¹⁴ Протокол от 30 април 1945 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 1).

гиев, Станко Ст. Мончев, Кирил Ив. Георгиев, Иван Василев Цветков, Дено Ганев Денов и Георги Каменов“.¹⁵ Този състав се явява и постоянен в цялостната дейност на читалището през следващите години.

Броят на членовете на читалище „Христо Ботев“ най-напред е отбелязан през 1948 г. с оглед на преброяването им през изминалата 1947 г. В Протокола от 1948 г. е записано, че през 1947 г. читалището е имало 55 членове. През 1949 г. се записват 11 нови членове и се отбелязва, че няма напуснали читалището членове. Изрично се споменава, че „изразено процентно на броя на домакинствата са организирани 73%, а на броя на населението са организирани 14%“. Присъствието, а вероятно и наличието на 11 нови членове не е завиден резултат и едва ли е задоволявал изискванията и желанието на ръководството в този начален етап. В процентно отношение се отчита същата незадоволителна оценка. В по-нататъшната организация от страна на ръководството ще се направят усилия и те ще бъдат възнаградени. За тази цел обаче са се изисквали време и много труд.

Бихме могли да предположим, че в процентно отношение споменатите числа дават приблизително задоволителна информация на съотношението между членуващи и нечленуващи хора в читалището. Имаме информация и за т. нар. „спомогателни членове“: „На

31.XII.1948 год. е имало 6 спомогателни члена, а сега има 5 м. и 3 ж.“.

Интересно е също отчитането на смъртни случаи на членове на читалището, отбелязани в годишния отчет от 1949 г.: „Смъртни случаи на читалищни членове през годината нямаме“.¹⁶ Тази статистика подсказва за наличието на такива през изминалите години, а също за следенето и отчитането на тези показатели изобщо за жителите на селото.

За многочислеността или намаляването на броя на членовете на читалището вероятно от значение е било също плащането на членски внос, който, бихме могли да предположим, за по-голямата част от хората е бил смятан като непредвиден разход. В Протокола от 1950 г. се споменава, че „членският внос през 1950 г. е 5. лв.“.¹⁷ В протокол от по-късна година (1952 г.) се разбира, че продължава невнасянето на членския внос от определени членове на читалището. Ръководството желае да приеме някакви мерки: „Касиерът докладва, че отчитането на членовете за 1952 г. сериозно изостава. Той намира, че по-резултатно ще бъде ако всеки член от управата поеме ангажимент да събере членския внос от членове, които са му близки, или на които може да се

влие по някакъв начин. Управата намира това предложение за уместно. Прие го и още същия момент определи на всеки член от управата от кои членове ще събира членски внос“.¹⁸

През 1949 г. липсата на достатъчен брой членове е отбелязана като сериозен „недостатък в дейността на читалището“ и негова предстояща дейност.¹⁹ Това подсказва за решението на членовете на читалището сериозно да се заемат с идеята за увеличаване на броя на хората, членуващи в новосформираното читалище „Христо Ботев“.

Мотивите за липсата на много и нови членове на читалището биха могли да бъдат различни и те са свързани също и с наличието на грамотни хора от селото, както и такива, които са вътрешно мотивирани и пристъпват към организирането на културна и просветна дейност. За съжаление, такива хора са рядкост в годините, за които говорим. В редица от следващите протоколи в разни случаи изрично се споменава организирането на курс за неграмотни, който не е посещаван редовно, а членовете му са били малочислени.

От друга страна, в земеделски район като този на село Владиченци, характерен предимно със селскостопанската работа, едва ли би могло лесно да се намери или изгради солиден ресурс

от хора, които да започнат да работят в една сфера, ако не напълно чужда, то поне различна или далечна от техните ежедневни интереси.

Въпреки тези обстоятелства броят на членовете от началото на създаването на читалището до последния протокол, свързан с неговата дейност, е проследяван внимателно.

В протокол от 1950 г. са записани поименно присъстващите членове на читалището, които наброяват 45 души.²⁰ В същия протокол е отбе-

²⁰ „19 февруарий, 1950 год. с. Владиченци, Видинска околия: Общото събрание на членовете на народното читалище „Христо Ботев“, в което присъстваха от 73 члена 45 души, а именно: 1. Георги Николов Киров, 2. Никола Борисов, 3. Пеко Томов Георгиев, 4. Борис Гергов Тачов, 5. Иван Каменов Павлов, 6. Кирил Младенов Иванов, 7. Томо Пеков Томов, 8. Димитър Симанов, 9. Петър Лазаров Нанов, 10. Рангел Иванов Николов, 11. Константин Иванов Младенов, 12. Данаил Иванов Петров, 13. Иван Петров Каменов, 14. Иван Василев, 15. Стилиян Николов, 16. Младена Йорданова Стоянова, 17. Борис Гергов Петков, 18. Петър Данаилов Иванов, 19. Иван Николов Иванов, 20. Андрей Костов Мончов, 21. Добринка Тодорова Илиева, 22. Димитър Ив. Цветков, 23. Алекс Илиев Лилов, 24. Станко Ст. Мончов, 25. Тодор Ив. Цеков, 26. Кирил Ив. Георгиев, 27. Герго Велков Петков, 28. Тодор Ил. Маринов, 29. Иван Младенов Иванов, 30. Пано Василев, 31. Камен Младенов Иванов, 32. Цветан Ив. Василев, 33. Цветко Гергов Стоянов, 34. Ангел Гергов Петков, 35. Иван Ангелов Стефанов, 36. Гено Павлов Петков, 37. Петър Митов Костов, 38. Славчо Ангелов Иванов, 39. Крум Ив. Петров, 40. Ангел Каменов Стефанов, 41. Георги Цв. Стоянов, 42. Йордан Ненков Иванов, 43. Иван Каменов

¹⁶ Годишен отчет на Народното читалище „Христо Ботев“ в с. Владиченци, Видинска околия, за детайлността и операциите му през 1949 год. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 4).

¹⁷ Протокол от 19 февруари, 1950 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 12).

¹⁵ Протокол от 1945 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 1).

лязано, че отсъстват 28 души. Това означава, че числеността е нараснала бързо в сравнение с предходната година. За съжаление, не бихме могли да предположим нито мотивите, нито причините, довели до този растеж. Радостното е, чеброят на членовете подсказва недвусмислено за желанието и амбицията на хората в нашето село да има културна и просветна дейност и то с нищо да не отстъпва на останалите населени места във Видинска област. В протокол от 1950 г. обаче научаваме и за броя на членовете на ръководството през този период: „Взима се решение „читалищното ръководство да се състои от 7 члена“. ²¹ Не бихме могли да коментираме този брой с оглед на липсата на всякаква друга информация във връзка с предходни и бъдещи документи, регистриращи покачване или спад в него. Без значение на това за добрата организация и развитие на вътрешния живот на читалището, ние съдим по изпълнените и постигнати задачи повече, отколкото на базата на броя членове на неговото ръководство.

Прави впечатление, че е отбелязан и растеж на членовете на читалището. В протокол от 1951 г. се отбелязва, че читалището си поставя за основна задача да увеличи „броя

на членовете си от 86 на 100“. ²² От първата година на създаването си до 1951 г. читалището е увеличило своите членове с малко над 30, което свидетелства за напредък в положителна посока. Този напредък обаче се отбелязва като незадоволителен, поради което усилията на неговите членове са съсредоточени към увеличаване на този брой. В протокола от 18 февруари 1951 г. е записано, че „от 86 отчетни членове на събранието присъстваха общо 71 члена“. ²³

Този растеж обаче се оказва не толкова лесно постижим. В протокол от 10 февруари 1953 г. е записано, че „броят на членовете е отпаднал“ в сравнение с броя им през изминалата 1952 г. В същия протокол е отбелязано, че на събранието са присъствали 51 членове, а са отсъствали 20. ²⁴

В протокол от 1952 г. е четем следното: „Относно другата членска маса сме добре. Процентно изразено на броя на домакинствата и отпаднали 7 члена в сравнение с миналата година ние сме могли да задържим членове 80%. Това показва, че читалището ни се е мотивирало. Голям дял в това се пада на Георги Николов Киров, секретар на читалището ни“. ²⁵

²² Протокол № 18 от 5 февруари, 1951 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 17).

²³ Протокол от 18 февруари, 1951 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 19).

²⁴ Протокол от 10 февруари, 1953 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 36).

²⁵ Протокол № 4 от 12 февруари, 1952 г. (Ф 378, оп.

Тук отново се споменава името на основния двигател на училищната и читалищната дейност – учителя и секретар на читалището Георги Киров. Вероятно той е бил не само образован човек, но и човек с широк профил на познания и практически умения. В следващите рубрики ще забележим присъствието му не само в културната и просветната дейност, но и като организатор и инициатор на някои от важните дейности в историята на читалището.

В по-късен протокол, във връзка с Плана за културната дейност през 1953 г., се отбелязва, че една от целите на читалището е „да увеличи броят на членовете на 100“. ²⁶ Дали това се случва и как евентуално читалището е успяло да развие тази своя дейност, не е ясно. Едно е сигурно: тази задача се оказва трудна и не напълно осъществима. За причините бихме могли само да предполагаме, но резултатите, които не са в полза на стремежа на членовете на читалището през този период, са налице.

През м. април 1953 г., при отчитане на организационната дейност на читалището, се споменава, че за такава са се отчетли само 9 членове. ²⁷ Споменатият израз „отчели се само 9 члена“ търпи няколко интерпретации. Бихме могли да предположим, че това са членовете,

1, а. е. 7, л. 32).

²⁶ План за културната дейност през 1953 година на читалище „Христо Ботев“ в с. Владиченци, Видинско. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 40).

²⁷ Протокол № 4 от 11 април, 1953 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 44).

които пряко се ангажират с организационната дейност на читалището, или тези, които са платили членския си внос и се водят редовни членове на читалището.

В годишния отчет от 1953 г. се споменава, че „на 31 декември 1952 год. читалището е имало 71 действителни чл. През настоящата 1953 год. се записаха нови действ. членове 23. Стават 94. През течение на отчетната година напуснаха 10 действителни члена. Или 31 декември тази год. приключваме с 84 действителни члена, от които мъже 78, жени 6. Или всичко 84“. ²⁸ Погледнато от различни гледни точки и предвид трудните обстоятелства, при които читалището функционира, броя на неграмотните хора, както и липсата на всеобщ интерес поради вече изградения земеделски начин на живот на хората, 84 действителни членове на читалището сформират едно солидно ядро, което на фона на тези и други неблагоприятни фактори функционира задоволително. Ръководството на читалището обаче не се задоволява с това число и в протоколите от заседанията през следващите години посочва увеличаването на броя на членовете като своя важна задача. Дори се отбелязва недостатъчният брой жени, членуващи в него. Присъствието на жените в тези години е незначително, не само в сравнение с броя на

²⁸ Годишен отчет на народното читалище „Христо Ботев“ в с. Владиченци, Видинска околия за проявената му дейност през 1953 година (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 55).

мъжете, които членуват в читалището. Ролята и мястото на жената в селския живот са се определяли от редица други показатели, които приоритетно са ангажирали нейното внимание, и читалищната дейност е оставала встрани от нейните интереси. Въпреки това ние ще забележим по-нататък, че ръководството със завидно постоянство приканва жените да се включат в дейностите на читалището и търси начини да ги привлече в подходящите за тях новосформирани кръжоци.

В протокол от 1953 г. имаме отбелязано сведение за намаляване на броя на членовете: „Секретарят отчете, че броят на членовете е отпаднал, защото не се включиха всички членове от ръководството за намиране на нови членове и отчитане на старите, въпреки че затова има решение“.²⁹ За намирането на нови членове към читалището е имало решение и по всяка вероятност всички членове са били включени в тази дейност. Въпреки техните усилия едва ли са постигали желаните резултат и предвид обективните обстоятелства, за които говорихме по-горе. В същото време тази информация се разбира така, сякаш нарастването на членовете на читалището е зависело от агитацията на ръководството, което означава, че без нея едва ли са щели да постигнат очакваното.

Тук веднага се явява въпросът, свързан с

професионалния статус, грамотност и ниво на членовете на читалището, които са били натоварени с инициативата да потърсят нови членове. По отношение на грамотността и имиджа на членовете на читалището можем да приведем следния пример: в сведението за членовете на настоятелството и проверителната комисия са записани всички членове поименно, както и техният занаят. От десет души общо са отбелязани един касиер и един учител, а останалите осем са записани като земеделци.³⁰ Напълно разбираемо е обстоятелството, че дейността на читалището от самото начало, но и до своя край е била поддържана и развивана от хора, които нямат необходимото образование, а още повече – сериозен образователен ценз. При тези обстоятелства са напълно обясними много от събитията и развоят на дейностите, описани в наличните документи.

Следва скицирано да дадем данни за броя на членовете на читалище „Христо Ботев“ през следващите години: на 21 януари 1954 г. в протокола на общото отчетно годишно съ-

³⁰ Привеждаме и техните имена: Настоятелство: Пеко Томов Георгиев (касиер), Георги Николов Киров (учител), Кирил Ив. Георгиев, Ангел Каменов Стефанов, Петър Димитров Диманов, Данаил Ив. Петров, Димитър Иванов Цветков; Проверителна комисия, Иван Каменов Павлов, Кирил Младенов Иванов, Андрей Костов Мончов (Сведение за членовете на настоятелството и проверителната комисия на читалище „Христо Ботев“, с. Владиченци, Видинска околия. Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 38).

брание е записано, че „от 84 отчетни членове на събранието се явиха и присъствуваха общо 57 члена“.³¹

В „Доклад на годишното отчетно събрание, за проявената дейност на читалище „Хр. Ботев“, с. Владиченци, Видинска околия, през 1954 год.“ е записано следното: „Миналата година, на 31 XII 1953 г. ние сме приключили с 84 м. от тях 78 м. и 6 ж. През 1954 година са се записали нов членове м 8, ж 7, всичко 15 чл. Напуснали през 1954 година м. 7, ж. -, 7 чл. Или на 31 XII 1954 год. приключваме м. 86, ж. 13 = 99 чл.“. Ръководството на читалището дори прави равностметка, според която „от цифрите, които са посочени се вижда, че тая година ние приключваме с 8 м. и 7 ж., всичко 15 чл. повече. Ние приключихме общо с 99 члена, но ние допуснахме да отпаднат 7 стари члена“.³² Обстоятелствата или причините, поради които има отпаднали членове на читалището, не се посочват.

Отбелязва се обаче за пореден път, че ръководството на читалището желае да привлече повече жени за свои членове. През същата 1954 г. те си поставят следната цел: „да увеличим броя на членовете, като насочим нашето внимание към жените“.³³ Все по-трудно

³¹ Протокол на общото отчетно годишно събрание от 1954 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 60).

³² Доклад на годишното отчетно събрание, за проявената дейност на читалище „Хр. Ботев“, с. Владиченци, Видинска околия, през 1954 год. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 67).

³³ Пак там, л. 72.

обаче се оказва привличането на жената към подобни инициативи, не само защото липсва пълна грамотност, особено сред жените, но и защото жените по това време са ангажирани наравно с мъжете в земеделската работа, както и в отглеждането на децата. Целта жената да бъде привлечена към дейността на читалището, не е нова за тази година. В протокол от 1952 г. е записано следното: „Тук в съвета на членовете си направиха самокритика че и тая година не са направили почти нищо за приобщаване жената за член в читалището“.³⁴ Веднага бихме могли да зададем въпроса „Какво биха направили ръководството и членовете на читалището, за да привлечат повече жени?“. Съмненията за постъпването на жени в читалищната дейност са били повече от реалните надежди. По всяка вероятност ръководството е съзнавало този факт и опитите му не са били много успешни.

Като се осъзнават тези обстоятелства, обаче в наличните документи не липсва и самокритика. В годишния отчет на читалището от 1953 г. срещаме записано следното: „И тая година приключихме с незначителен брой на жени читалищни читателки. По тоя пункт ръководството е бездействувало, а с това то е извършило престъпление и носи отговорност пред ония в село Владиченци, които рамо до рамо с мъжете участват в нашето строител-

³⁴ Протокол № 4 от 12 февруари, 1952 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 32).

ство“.³⁵ Главната вина за липсата на жени, членки на читалището, ръководството отправя към себе си. Вероятно то не е полагало необходимите усилия, за да привлече жените към дейността на читалището, но трябва да признаем, че за онова време това е било почти непосилно. Ако за големите селища и градове то е било възможно, за малките населени места, каквото е нашето село, тази задача е била трудно изпълнима. Тази трудност се е подсилвала и от още един обективен факт. Положението и ролята на жените през този период не са завидни, грамотността сред тях не е на нужното ниво и всичко това създава определени затруднения при изпълняването на целта жената да бъде присъединена към членовете на читалището. По-късно ние ще видим, че се прилага нова и различна стратегия за постигането на тази цел, когато специално за жените се организират седенки, беседи и други интересни и полезни мероприятия. В тях вероятно са участвали повече жени.

Броят на членовете на читалището обаче невината е бил равнозначен на качествено извършена работа. В доклада от годишното отчетно събрание от 1954 г. е записана следната констатация: „Ръководството е провеждало редовно заседание. На тия заседания са разгледани въпроси по набиране членове, съставяне програми за разните чествувания, приемане на тримесечните отчети и др. Чи-

³⁵ Годишен отчет на народното читалище „Христо Ботев“... (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 57).

талищното ръководство се е сработвало с другите организации в селото. Всички членове са били включени в работа, но не всички са отразили добра работа. Активна дейност са проявили председателя, секретаря и заведущия художеств. самодейност Ангел Каменов Стефанов. Другите членове: Кирил Ив. Георгиев, заведущия народната просвета, Петър Дим. Дианов отговорник за библиотеката, Димитър Иванов, Данаил Ив. Петров и контролният съвет Ив. Каменов Павлов, Андрей Костов и Кирил Младенов са се отзовавали при повикване и оказвали помощ при търсене, обаче по своя инициатива не са се проявявали“.³⁶ От този текст се забелязва липсата на лична инициатива у членовете на читалището, което вероятно е показател за слабата работа и резултати от дейностите, проявени понякога.

Следвайки наличните архивни единици, в които се отбелязва броят на действителните членове на читалище „Христо Ботев“ през петдесетте години на миналия век, можем да споменем, че техният брой се движи, както следва: на събрание през 1955 г. е отбелязано, че присъстват 87 членове, отсъствуват 12.³⁷ През тази година читалището наброява 99 действителни членове. Този ръст е пока-

³⁶ Доклад на годишното отчетно събрание, за проявената дейност на читалище „Хр. Ботев“, с. Владиченци, Видинска околия, през 1954 год. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 69).

³⁷ Протокол на общото отчетно годишно събрание, 1955 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 76).

зател, че в някаква степен ръководството е постигнало своите цели. През следващата 1956 г. имаме отново леко завишаване на броя на членовете. В „Протокол на общото отчетно годишно събрание, 1956 г.“ е записано следното: „На събранието присъствуваха 46 члена. Неприсъствуваха 61 члена“.³⁸ Или общо през 1956 г. членовете на читалището са били 107.

Отбелязано е също движението в съотношението мъже – жени. В „Доклад за годишния отчет на читалище „Христо Ботев“, с. Владиченци, Видинска околия, 1956 г.“ е записано следното: „През 1955 година са се записали нови членове 2 м и 15 ж. вс. 17. Напуснали през годината 9 м. – ж. или всичко 9. От цифрите, които прочетох и съпоставих с тия от м. год. се вижда, че тая година ние приключваме с 8 члена повече“.³⁹ Тези осем членове повече, разбира се, са показател за нарастването на броя на читалищните членове, но в съотношението мъже – жени все още съществува драстична разлика. До края на своята дейност читалището не успява да заличи или поне да намали максимално тази разлика. Дали за добро, или като очевиден показател за мястото на жената в селото в не толкова далечните години на миналия век, тази разлика е налична и не може да бъде пренебрегната.

³⁸ Протокол на общото отчетно годишно събрание, 1956 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 82).

³⁹ Доклад за годишния отчет на читалище „Христо Ботев“, с. Владиченци, Видинска околия, 1956 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 86).

В доклада се посочват и други два интересни факта. Първо, новите членове са постъпили в читалището, привлечени от новата набавена литература. Второ, в същия доклад обаче се отбелязва, че някои членове на ръководството не са проявили инициатива във връзка с „набирането“ на членове. Към тях се отправя остра критика: „Това е резултат изключително на набавената нова прочитна литература и личната агитация на секретаря на читалището. Докато през м. год. цялото ръководство, и особено председателя Пеко Томов взеха живо участие по набиране на членове, то тази година същите по този въпрос не проявиха почти никакъв интерес“.⁴⁰

Процесът на трансформация. Трансформациите в читалищната дейност във връзка с броя на членовете, отразени през този почти десетгодишен период, свидетелстват за развитие на броя на членовете, за хъс и амбиция, проявени преди всичко от ръководството на читалището. Този хъс и тази амбиция, от една страна, са типични вероятно за повечето от жителите на нашите български села в този период. Защото както мъжете, така и жените са били закърмени в една не съвсем оформена културно-просветна среда и техните качества са били по-скоро в сферата на труда, земеделието и семейството, а усилията им са били съсредоточени главно в изкарването на прехраната и отглеждането на децата. Тези дейности са пораждали както амбиция, така

⁴⁰ Пак там.

и главните мотиви при възникването на всяка дейност те да реагират по начина, по който изобщо е протичал животът им. Тук по-скоро забелязваме една психологическа характеристика в образа на човека от село в този недалечен период, която е въздействала върху всяка сфера от неговата работа. Трансформацията, протичаща в тези направления, не може да не бъде повлияна от вътрешния психологически образ на този тип човек. В случая отчитаме този факт като показател за усърдието и мотивацията при набирането на солиден брой членове на читалището на фона на общата неграмотност, немотивираност и различна сфера на живот, в която са живеели по-голямата част от жителите на село Владиченци.

1.2. БРОЙ ЗАСЕДАНИЯ

Интерес би провокирал у нас ритъмът, с който читалището се е развивало през всичките тези години, отразен главно в редовността провежданите заседания, въз основа на запазените сведения за тях. От една страна, те са показател за дисциплината, добрата организация и стремежа мотивирано да се случват нещата, предвидени в годишните планове, отчети и протоколи. От друга страна, те подсказват и за сериозността на самото ръководство да реализира практически замисъла си.

В годишния отчет от 1949 г. е записано, че „през тази календарна година читалището е провело осем заседания“. Разгледаните въ-

проси са свързани с: „изпращане делегат на окол. конференция и делегат на читалищния конгрес, включване в акциите по събиране на народните храни, в пролетната и есенната сеитбена кампания, изготвяне конкретен план за културно-просветната читалищна работа“.⁴¹ Не е ясно дали изброените четири дейности са свързани с обобщения брой на проведените заседания, или са били поставяни на всичките осем заседания. Без значение на отговора, това ни дава достатъчно ясно сведение за наличната дисциплина и вътрешен ред при планирането на конкретните заседания.

От 1949 до 1951 г. липсва информация за броя на заседанията, проведени от ръководството на читалището. За 1952 г. имаме сведения, че „Ръководството е провеждало редовно заседания. Нашите заседания са разглеждани организационни въпроси, чествувания, изработване на тематичен годишен план, приемане на тримесечните отчети и др. във връзка с държавните мероприятия. За всяко тримесечие читалището е имало план и редовно е отчитало работата си пред О.Ч.С.“.⁴² Този тримесечен отчет, който ръководството на читалището е давало, е показател за сериозността, с която

⁴¹ Годишен отчет на Народното читалище „Христо Ботев“ в с. Владиченци, Видинска околия, за детайлността и операциите му през 1949 год. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 6).

⁴² Годишен отчет на народното читалище „Христо Ботев“ в с. Владиченци, Видинска околия за проявената му дейност през 1953 година. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 56).

то е подходило към извършването на този вид дейност. Планирането и изпълнението обаче на седем или осем заседания, както имаме данни за това, подсказват, че тези заседания са били провеждани в по-къс срок от три месеца. Този отчет вероятно е бил задължителен и с него са се съобразявали както нашето малко читалище, така и читалищата в по-големите населени места.

На годишното отчетно събрание от 1953 г. срещаме информация, че „През годината ръководството е имало 7 заседания. Разгледани са организационни, отчетни и просветни въпроси“.⁴³ Традицията за броя на заседанията е приблизително спазена, което означава, че бихме могли да предположим, че и през годините, за които нямаме информация, ръководството на читалището е организирано приблизително седем заседания на година.

Дори в годишния отчет на читалището от 1952 г. е записано и за наличието на месечни отчети, които ръководството е давало: „Да се изпращат редовно месечните и тримесечните отчети“. Тази информация ни подсказва, че ръководството е провеждало чести заседания и се е стремело да поддържа добро ниво на дисциплина, на ръководене и решаване на текущите дела. Със сигурност можем да твърдим

⁴³ Доклад на годишното отчетно събрание на читалище „Христо Ботев“, с. Владиченци, Видинско, състояло се на 10 II 1953 год. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 48).

това и на базата на една информация, която се намира в годишния отчет от 1952 г.: „Ръководството да провежда най-малко по 1 заседание в месеца“.⁴⁴ От „Протокол № 4“ от 1952 г. разбираме, че ръководството не е провеждало редовно заседанията си през годината: „През годината управата е имала само 4 заседания. Разгледани са организационни и просветни въпроси. В това отношение управата си прави сериозна критика и се надява за в бъдеще да бъде по-активна“.⁴⁵

Похвална може да бъде инициативата на читалището за провеждането на такъв брой заседания, който в максимална степен да отговаря на целите, амбицията и усилията за постигане на задоволително ниво на работа на създадената организация. За нас в случая са важни хъсът и амбицията, но също и желанието и постоянството на ръководството през някъсия период от шест години да поддържа темпа и ритъма, зададени в началото. Това то е изпълнило успешно.

Не на последно място, е добре да кажем няколко думи и за вътрешния ред, при който са протичали заседанията. Сведенията за тази проблематика за оскъдни и разпръснати, но в общи линии бихме могли да посочим някои от тях.

⁴⁴ Годишен отчет на народното читалище „Христо Ботев“ в с. Владиченци, Видинска околия за проявената му дейност през 1953 година. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 58).

⁴⁵ Протокол № 4 от 1952 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 31).

„Събранието се проведе без инциденти.“⁴⁶
„Събранието се проведе без инциденти.“⁴⁷

„След поднесените поздравления, председателя даде думата на Георги Николов Киров, секретар на читалищната управа да докладва отчета на читалищната управа. Последният даде отчет. Отчетът беше изслушан с голямо внимание. Станаха разисквания по него. Критиката и самокритиката беше доста уместна и незаядлива.“⁴⁸ „Отчетът беше изслушан с голямо внимание. Станаха разисквания по него. критиката и самокритиката беше доста уместна и незаядлива.“⁴⁹ „Отчетът бе изслушан с голям интерес. Станаха разисквания по него. Критиката беше доста уместна и незаядлива.“⁵⁰ „Критиката беше уместна и незаядлива.“⁵¹ „Критиката беше уместна и незаядлива.“⁵² „Критиката беше уместна и незаядлива.“⁵³

Ако трябва да си представим картината,

която тези думи описват пред нас, то на първо място, виждаме спокоен и организиран откъм дисциплина и ред колектив, който спокойно е вършил своята работа.

Процесът на трансформацията. По тази точка не бихме могли да кажем много освен това, че се надяваме читалищното ръководство и колективът изобщо да са движили работата си в атмосфера на спокоен, културен и традиционно нормален тон. Ако трябва да се отчита определена трансформация от личните документи, то тя би била свързана с постоянството и желанието да се запази постигнатото ниво на дисциплина и да се съхраният темпът и ритъмът на работата.

1.3. ПРЕДСТОЯЩИ ЦЕЛИ НА ЧИТАЛИЩЕТО

Защо е важно за нас да обърнем внимание върху характера на предстоящите цели на читалищното ръководство? Този сегмент на пръв поглед принадлежи към множество други и сякаш е пръснат между тях. Защото в работата на читалищното ръководство всяка задача и план, всеки детайл, който в исторически или съдържателен план е стоял пред тях, се е откривал като предстояща цел. Тези цели обаче откриват по недвусмислен начин характера на организацията и съдържателната дейност на самото читалище и по тях можем да съдим за вътрешния му живот. Те са показател за вътрешната организация, мотиви и цели на неговото ръководство.

Вероятно нормалните заседания на читалището са протичали с разглеждането на теми, които имат общ характер. Даваме пример само с една информация от протокол от 1952 г., в който се определят предстоящите теми за разглеждане на заседанията: „През зимата на 1952 г. на заседанието, проведено на 24 февруари се отчитат следните дейности на читалището: „Цифрови данни за движение на членовете, за проведената културно просветна работа, художествената самодейност, финансовото състояние на читалището и плановия колективен метод на работа от страна на управата. В последният пункт управата беше си направила самокритика, а така също с критика на О.Ч.С., който с нищо не е оказал помощ на читалището.“⁵⁴ От приведения цитат стават ясни насоките, върху които читалищното ръководство е следвало да работи и спрямо които да планира работата си през годината. И тук са назовани следните: брой членове, културно-просветна дейност, художествена самодейност, финансово състояние, колективен метод на работа. Тези на пръв поглед незначителни детайли откриват пъстрата гама от цели и интереси, които читалищното ръководство е преследвало и спрямо които се е опитвало да движи своята вътрешна дейност.

Първата информация за поставени предстоящи цели срещаме записана в заседанието на читалището, проведено на 19 февруари

1950 г., където то набелязва следните цели: „1. Читалищата да се обърнат на истински образцови просветни огнища. 2. Читалищата по места да съгласуват културно-просветната си дейност с тази на останалите обществени организации. 3. Популяризиране делото на читалищата, тяхната роля и значение. 4. Създаване актив при читалищата, който да не е само формален, а да работи с всички сили, за културното издигане на населението. 5. Включва жените в читалищата.“⁵⁵ Набелязаните цели разкриват стремежа на ръководството да достигне доколкото е възможно нивото на останалите читалища във Видинска област и да се присъедини по качество и съдържание към тях. В по-горните страници подробно разглеждаме дали тези цели са постигнати, какви са били причините за тяхното непълноценно развитие и организиране.

Набелязана е и една доста амбициозна цел, която читалището си поставя и която е записана в протокол от 1950 г.: „Читалището има да цел да се присъедини към „съюза на народните читалища“. На проведения конгрес същата година се споменава интересно решение – към читалищата да се присъединят „Съюзът на въздържателите и съюзът на вегетарианците“.⁵⁶

Не липсват и напълно политически цели, които са разбираеми с оглед на времето и

⁴⁶ Протокол на общото отчетно годишно събрание, 1952 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 27).

⁴⁷ Протокол от 1953 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 37).

⁴⁸ Протокол от 1951 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 19).

⁴⁹ Протокол на общото отчетно годишно събрание, 1952 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 27).

⁵⁰ Протокол от 1953 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 36).

⁵¹ Протокол на общото отчетно годишно събрание от 1954 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 60).

⁵² Протокол на общото отчетно годишно събрание, 1955 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 76).

⁵³ Протокол на общото отчетно годишно събрание, 1956 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 82).

⁵⁴ Протокол на общото отчетно годишно събрание, 1952 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 27).

⁵⁵ Протокол от 1950 г. (Ф 378, оп. 1, а. е. 7, л. 9).

⁵⁶ Пак там.

политическата обстановка в страната: „Друга важна цел на читалището е то да се включи „по-активно в борбата за защита на мира и да я превърне в своя основна задача“.⁵⁷

Странно на пръв поглед е решението, което ръководството взема и си поставя като предстояща цел: „Взима се решение „читалищното ръководство да се състои от 7 члена“.⁵⁸ Тук буди недоумение фактът, че силно се стеснява броят на ръководството предвид членовете на читалището. Ние нямаме конкретна информация за периодичното и последователно движение в броя на членовете на ръководството. Във всички от случаите тази цел предвижда някакви стратегически маркери и се е движила от конкретни мотиви.

За нас остава важно обстоятелството, че през целия период на дейността си ръководството е целяло читалището да бъде издигнато на висота и да говори само за своята дейност чрез постигнатите високи и добри резултати.

Процесът на трансформацията. Ако трябва да открием някакъв процес на трансформация в разгледаната точка, то той би останал скрит за нас, доколкото е бил плод на вътрешна организация и начин на протичане на заседанията, на които ние не бихме могли да бъдем нито преки, нито косвени свидетели. Евентуалната

трансформация в случая можем да отчетем в броя на заседанията, в стремежа нашето читалище да се развива по образеца на всички останали и във връзка с броя и провеждането на предвидените месечни и годишни заседания. По това то също не желае да отстъпва на другите читалища.

Ако трябва да обобщим казаното, читалището ни е бедно, надяващо се и по ред причини излъгано за предстоящо финансиране и субсидиране. Тази обстановка обаче не е била пречка то да се развива в свой ритъм, със свой темп и по начин, по който са позволявали усилията и възможностите на неговото ръководство. Похвални са всички инициативи и постигнати резултати без оглед на нивото в сравнение с останалите читалища в областта. За нас нашето читалище ще остане пример за непреклонно желание за развиване на просвета и култура въпреки обстоятелствата.

Процесът на трансформацията. Изглежда, в края на краищата животът на читалището в село е зависел изцяло от желанието, стремежа и мотивацията на неговите членове. Тази картина е колкото жалка, толкова и насърчаваща, защото подсказва, че основният движещ вътрешния живот фактор се оказва преди всичко човекът – стремящ се, жадуващ, опитващ се да преодолява преградите и движен от силна вътрешна мотивация.

Процесът на трансформацията по отношение на финансовото състояние на читалището не е обнадеждаващ. Няма процес на трансформация във възходяща посока. Ако все пак трябва да отчетем такава, то тя би кристализирала в една друга насока. От гледна точка на заниженото финансово състояние на читалището трансформацията се е случвала в духовен план във възходяща посока, или благодарение на това, че то не е разполагало с необходимите средства, членовете му са

полагали свръхусилия то да просъществува и да разгръща своята дейност на задоволително ниво. Истинската трансформация в низходяща степен, от гледна точка на финансите, се оказва стартовата позиция за амбицията, волята и напрегнатите усилия в постигането, макар в минимална степен, на желаните резултати.

⁵⁷ Пак там, л. 12.

⁵⁸ Пак там.

РЕЦЕНЗИЯ

НА АЛБУМИТЕ „ВИДИНСКИЯТ РАЙОН ВЪВ
ВОЕННАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ (1878–1945 Г.)“
И „БОЙНИЯТ ПЪТ НА 3-ТИ ПЕХОТЕН БДИНСКИ
ПОЛК И 15-И ПЕХОТЕН ЛОМСКИ ПОЛК В ПЪРВАТА
СВЕТОВНА ВОЙНА 1915–1918 Г.“

Стоян Николов

Историческите изследвания, които са посветени на определен регион имат ценен характер, ако са осъществени в резултат на планомерна и задълбочена проучвателна дейност, след което са подложени на критичен анализ и поднесени в научен, но и достъпен вид на своите читатели. В резултат при такова детайлно проучване, което отнема години, а понякога и десетилетия от творческия път на автора, неговото изследване със съответните приложения-албуми става основополагащ камък при последващи изследвания на тази тематика.

Не мога да скрия личното си пристрастие към изследванията на водещия изследовател на военната история на Видинско през

последните десетилетия, когато имам честта да познавам от вече много години – Христина Кирилова, която с възрожденски дух и много себераздаване разкрива множество неизвестни или малко известни факти от военната история на Третата българска държава.

Христина Кирилова умело е използвала достиженията на военната историческа наука и множеството спомени преди 1945 г., откъслечните изследвания в следващите десетилетия, приносните статии и книги от последните години, множество обнародвани и необнародвани архивни материали, ценни музейни документи и вещи. В резултат на нейната целенасочена дейност, тя успява да постигне нещо, което е изключително трудно – да грабне вниманието на своите читатели с преплитане на велича-

вата история на военните части от Видинския регион и личната история на участниците в тях – мъже и жени, частица от българското общество, възплътили с делата си на бойното поле осъществяването на националния идеал за единението на всички българи под една стряха. Този труден синтез на лична история и история на полковете от Видинския край е успешно изпълнен от Христина Кирилова в албумите „Видинският район във военната история на България (1878–1945 г.)“ и „Бойният път на 3-ти пехотен Бдински полк и 15-ти пехотен Ломски полк в Първата световна война 1915–1918 г., приложение към монографичното изследване „Видинският регион във военната история на България (1878–1945)“.

Именно на заличаването на това станало в последните близо 80 години „бяло петно“ в националната ни историография и на отдаването на заслужена почит на героите от Видинския край е посветил изследователските си усилия авторът. Той е ограничил обхвата на монографичното си изследване и единият албум в хронологично отношение, като е заложил

възстановяването на българската държавност като долна хронологическа граница, а Втората световна война за негова горна граница. При това другият албум е посветен изцяло на най-мощната за българската военна история война – участието на Българската войска в Първата световна война, в което 6-а пехотна Бдинска дивизия записва поредица от славни страници в своя боен път, но по силата на Солунското примирие да остава в заложничество, като нейните воители пият до дъно от горчивата чаша на пленническият живот, но изпълняват своя дълг пред Отечеството и опазват своите светини – бойните знамена.

Албумите към монографията на Христина Кирилова са несъмнено постижение на българската военноисторическа мисъл относно Видинския регион. Те не трябва да останат незабелязани сред читателската аудитория – както специализираната, така и онази, която основателно се гордее с военноисторическото си наследство или за пръв път ще се докосне до него.

БЛАГОВЕСТ ВЪРБАКОВ

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Abstract: This publication is an introductory speech “Let’s unite the right!”, delivered at the first General Assembly of the Bulgarian Democracy Movement (Sofia, March 19, 2022). The speech deals with issues related to the socio-economic and political situation in Bulgaria in the second half of 2020 and throughout 2021. During this period, the country is going through a serious political crisis, which has undermined public trust in state institutions. As a result, the existence of democracy has been jeopardized. For this reason, the BDM was established, which aims to initiate the unification of right-wing parties in Bulgaria. The unification of the right-wing parties into a single new Democratic Bloc can be considered a pain-ful utopia, but this is of particular need to protect Bulgarian democracy from the influence of populism. It is against populism in Bulgarian politics that the BDM is fighting, revealing the principles of democracy. In this regard, this publication sets out the goals, tasks and priorities of this civil movement.

Key words: Bulgarian Democracy Movement, European Values, European Union, Bulgarian Politics, Bulgarian Parliament, Political Crisis, Democracy, Populism.

Д-р Благовест Върбаков
Движение Българска демокрация

УВАЖАЕМИ ДАМИ И ГОСПОДА,

Моята встъпителна реч на първото Общо събрание на Движение Българска демокрация, което не е Учредително, ще бъде дълга, може би отегчителна, особено за присъстващите в залата.¹ Предиш-

¹ Настоящата публикация значително се припокрива с встъпителната ми

ните изказвания на официалните гости бяха кратки, в рамките на до 5 мин. Моето си позволявам да бъде обширно, тъй като съм наясно, че впоследствие ще бъде внимателно изслушвано на запис, анализирано и сетне контекстуално тълкувано дума по дума. Речта ми ще бъде премерена, а всяка изложена мисъл в нея, съответно преценена спрямо тази проверка. Обширното ѝ изложение разкрива и един субективен момент – бих желал да бъде максимално изчерпателен пред всички вас. Не искам да бъде лапидарен, за да не създам така погрешното впечатление за неискреност. Подходът ми е транспарантен и на места обстоятелствен, и всичко това поради стремежа си да презентирам целите, задачите и намеренията на това ново гражданско движение обективно и недвусмислено. Отсега анонсирам, че ще бъде валидна преценката на читателя, че някои от (раз)съжденията ми навлизат в полето на типичния наукообразен изказ.²

реч, произнесена пред членовете и симпатизантите на първото Общо събрание на гражданското сдружение „Движение Българска демокрация“ под надслов „Да обединим десницата!“, състояло се на 19 февруари 2022 г. в София. Пълен запис на събитието е наличен в сайта на Tribune.bg. Линк към него: <https://tribune.bg/bg/politika/dvizhenie-balgarska-demokratiya-provezhda-obshto-sabranie-pod-naslov-zaedno-da-obedinim-desnitsata-video/> [online: 25.03.2022].

² При подготовката ѝ за публикуване се наложи някои от посочените конкретни данни, отнасящите се до личности, събития и/или исторически факти от българската политика, да бъдат снабдени с доказателствен материал. Те са базирани на проверени информационни източници, достъпни в Интернет пространството. Прибягвал съм също така и до цитиране на специализирана литература, както и на мнения, интервюта и анализи на наши и чуждестранни политици.

Данни за автора

Благовест Върбаков е доктор по богословие на Богословския факултет при СУ „Св. Климент Охридски“ (2012). Завършва богословие в Богословския факултет при СУ (2008) и Академията на Министерство на вътрешните работи със специализация „Противодействие на религиозния тероризъм“ (2019). Лауреат на конкурса „Млад учен на Съюза на учените в България“ за 2011 г., удостоен с Почетната грамота на Ректора на СУ за високи научни постижения и повдигане престижа и авторитета на Университета (2011). Член на Съюза на учените в България (2010). Учредител и председател на гражданско сдружение „Движение Българска демокрация“ (2022).

Научна област на работа богословие, сравнително религиознание, междурелигиозен диалог, противодействие на религиозния тероризъм.

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест Върбаков

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

ПРЕДИСТОРИЯ ВМЕСТО ВЪВЕЖДАЩИ ДУМИ

Преди повече от година и половина – през лятото на 2020-ва, група ентусиасти, български граждани от всички краища на Родината някак спонтанно, съвсем естествено обединиха политическите си виждания в обществено и медийно нашумялата Фейсбук група „Не подкрепям протеста!“, която впоследствие в началото на 2021 г. се преименува на „Да спасим демокрацията!“. Членуващите в тази група с тревога споделяха опасенията си за европейското бъдеще на България, както и за жизнения си стандарт, който за тогава по данни на Националния статистически институт и Евростат беше обнадеждаващ, макар че всички осъзнавахме необходимостта му от повишаване, за да се изравни със средноевропейския. И все пак, този стандарт гарантираше на нашето общество спокойствие, а за бизнеса благоприятен климат за развитие и привличане на чужди инвестиции. Да, обществото желаше още повече тези важни за държавата социално-икономически показатели да бъдат ясно открити и още по-категорично изведени напред, което донякъде, изключвайки партийните манипулации на политическия опонент, аргументира началните фази на гражданските протести от средата на 2020 г.

Настъпилите политически сътресения от две години насам породиха съмнения за отклоняване на България от нейната пълна

евроинтеграция с присъединяването ѝ към еврозоната, предвидено от януари 2024 г. Осуетяването на това членство означава за българското общество само едно – оставане в маргиналията на Съюза, трайни зависимости от богатите икономики, както и неконкурентоспособност на нашия пазар в рамките на Общността, но и извън нея. С други думи, това ще е тотална катастрофа за националната икономика. Не бих искал да мисля, че това може да бъде пъклен сценарий България да не стане част от семейството на богатите европейски държави. Тоест, да не се осъществи онзи копнеж от началото на българския преход общество ни да получи по-добър, по-надежден и по-перспективен живот в неговата Родина.³

³ Показателни са разнопосочните мнения на учените и финансистите, както и на политиците популисти относно приемането на единната европейска валута в България. Ще посоча само няколко примера: Бързаков, Йордан. България в еврозоната: между заблудите и фактите (публикация от 28.07.2021 г.). Ел. ресурс: <https://factcheck.bg/balgariya-v-evrozonata-mezhdu-zabludite-i-faktite/> [online: 25.03.2022]; Ганчев, Ганчо и др. Присъединяването на България към еврозоната: икономически и социални измерения. София: Институт за международни отношения и икономика, Фондация „Фридрих Еберт“ (бюро България), 2010. Ел. ресурс: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/07778.pdf> [online: 25.03.2022]; Николова, Десислава и др. Присъединяване на България към еврозоната – икономическият поглед. София: Институт за пазарна икономика, 2018. Ел. ресурс: https://ime.bg/var/images/Eurozone_IME_May2018.pdf [online: 25.03.2022].

Бих искал да насоча вниманието ви към повода на днешното Общо събрание на Движение България демокрация. Без да навлизам в обстоятелственост, ще изложа целите, задачите и приоритетите на движението, въз основа на които то ще зададе посоката на бъдещите си инициативи и съответно идейната платформа, върху която ще изгражда своите приоритети в дългосрочен план.

МРЕЖАТА КАТО ГЕНЕРАТОР НА ГРАЖДАНСКИ ПОЗИЦИИ

Движение България демокрация е гражданско сдружение. Появата му е вследствие на общото убеждение на група български граждани, които са дълбоко убедени в идеите на демокрацията. Тези граждани през пролетта на 2020 г. предприеха няколко инициативи срещу радикализацията на протестите от същата година. Инициативите се изразяваха в инициирането на не една подписка и жалби, адресирани до полицията, прокуратурата и националния омбудсман, срещу блокирането на възлови столични булеварди и пътни артерии в страната, с което се и блокираше националната икономика. Тази тенденция започна да се възприема и прилага в други големи градове, което будеше обяснима тревога.⁴ Това ли е начинът да изразиш гражданската си позиция

⁴ Сравнително пълна и обективно поднесена откъм фактологична обосновка хронология на протестите от тази година е налична в тематичната публикация в Уикипедия „Протести в България (2020)“. В раздела „Пета седмица“ от протестите само в две изречение е отбелязано, че на 6 август бива подадена жалба с приложена подписка към нея на над 3 хиляди граждани в прокуратурата и полицията срещу блокирането на централни столични булеварди. В упоменатата бел. 108 към това оскъдно сведение е посочен линк към интервю на лицето, което е подало жалбата, във вестник „24 часа“ от 7 август със

Област на научни интереси
богословие, сравнително
религиозна философия и история на
религиите.

По-важни публикации

[1] Ктиторите на Пчелинската църква. София: Верен, 2009; [2] Духовните аспекти на християнското изкуство. София: Верен, 2010; [3] Днешната младеж и необходимостта от религиозно-нравствено възпитание. – В: Църковен вестник (ЦВ), № 24, 2004, с. 6; [4] Фаюмските портрети и иконографията. – В: ЦВ, № 5, 2005, с. 8; [5] Коя е „Църквата на Исус Христос на Светите от последните дни“ (мормони) в България. Първи стъпки, организационен аспект и мисионерска дейност. – В: Вероизповедания и нови религиозни движения в България – проблеми и перспективи на прага на ЕС. Год. на ЦПНРД, т. 1. София: Синодално изд. на БПЦ-БП, 2007, с. 272-

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест Върбаков

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

чрез непременно ѝ радикализиране? И още, в това ли се изразяват принципите на демокрацията, която всички ние, цялото общество, сме заявили преди 32 г., че желаем? Не, определено това не е демокрация! Не, не е, защото гражданските позиции се отстояват не за сметка ограничаване правата и свободите на другия, а по пътя на диалога – това в действителност предвижда демокрацията, в това се състоят нейните принципи.

Умишленото радикализиране на протестите от 2020 г. не можеше да не срещне отпор. Заявеното на тях т.нар. „гражданско

неподчинение“ на една – позволявам си така да я опиша – „освирепяла за мъст тълпа“ породила неистов стремеж за всецялостно елиминиране на статуквото, считано за единствен виновник за наличието на корупционни практики по всички етажи на държавното управление. Това, опозиционно твърдение, естествено, е силно преувеличено и тенденциозно преекспонирано всеки път, когато се цели подриване авторитета на политическия опонент. Не твърдя, че корупцията не присъства въобще в българската обществена действителност – би било безразсъдно да се отрича, но тя е умело ползван инструмент за манипулиране на обществените настроения и сетне за привличане на електорална маса в полза затвърждаването на опозицията.

На именно тази „освирепяла за мъст тълпа“ отпор предприеха членовете на групата „Не подкрепям протеста!“. Като един от тях, мога да заявя, че нашите искания не следваха острия и непримирим тон на протестиращите. Заявихме готовност за диалогизиране на възникналите проблеми с тях. Но вместо това, получихме масирана омраза (хейт), както и непристойни опити за компрометиране на позитивните ни намерения заедно по мирен път да потърсим тяхното разрешаване. Това обаче не се случи. Няма да навлизам в сантиментални подробности какво костваше на членовете на тази Фейсбук група. Ще кажа само, че значителна част от тях бяха много обидени, огорчени и омерзени. Днес, за съжаление, тези активни със своите гражданските

позиции членове притихнаха. Не бих казал, че будността им се притъпи, напротив, но се оттеглиха и предпочетоха да останат в сянка и занапред пасивно да отстояват политическите си убеждения. Обяснимо е тяхното поведение – то е, за да предпазят както себе си, така и най-вече спокойствието и сигурността на своите семейства.⁵

⁵Така например, един от активните членове на групата силно пострада заради преките си включвания в нея от мястото на блокирания Орлов мост през нощта, за да поиска отговор от протестиращите на въпроса какво искат да постигнат с това гражданско неподчинение. Това място шепа безработни го бяха превърнали буквално на катун, от който поради липсата на санитарен възел и жарките дни лъхаше на воня. Лицето, което се претраши да отиде при тях, е добре известно в попфолк средите като пиар и продуцент на такива изпълнители. Казва се Георги Флоров. Някои от контрапротестните акции на групата, състояли се на пилоните пред НДК, бяха лидирани от него. Лично аз бях против, но не защото в него липсват качества да организира подобни прояви, а защото се беше компрометирал през 2013 г. с участието си на платени протести срещу Правителството на Орешарски. В интервю за телевизия БТВ от 21.06.2013 г., тогава 18-годиш., той потвърждава този широко известен факт, признавайки че дори се е и бил ангажирал да осигурява платени провокатори (линк към интервюто: <https://btvnovinite.bg/bulgaria/obshtestvo/bivsh-platen-provokator-zataka-sabira-klakiori-s-15-iv-i-parche-pitsa.html>; online: 25.03.2022). Обективно погледнато, Георги е наясно от първа ръка с механизмите за организиране на платени протести, което обяснява самоинициативата му да предизвика протестиращите на Орлов мост със задаването на неудобни въпроси. От друга страна обаче, компрометираното минало на Георги автоматично подложи на риск членовете на групата да бъдат дискредитирани и вменени за платени. В сутрешните часове на 24 август той заедно с друг член на групата, Веселин Георгиев, предприеха акцията сами да разчистят незаконния палатков лагер на Орлов мост. Вследствие на този акт, няколко дни по-късно – в малките часове на 28-ми, Георги бе пребит пред дома си (линк към репортажа: <https://btvnovinite.bg/bulgaria/liderat-na-kontraprotesta-georgi-florov-pred-btv-udrjaha-me-s-jumruci.html>; online: 25.03.2022). След това нападение той се дистанцира от инициативите на групата.

заглавие „Жената с подписите срещу блокадите: Васил Божков опорочи протестите“. Въпросната жена се казва Биляна Алексиева, която с много ясни доводи аргументира решението си да сезира с жалба държавните институции срещу безобразията на протестиращите. Биляна не е член на групата „Да спасим демокрацията!“ и не е търсила синхронизация с нейните членове за предприемане на евентуално общи инициативи. Това обаче в никакъв случай не омаловажава направеното от нея, напротив – то заслужава само адмирации, защото е проява на отговорна лична гражданска позиция (линк към интервюто: <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/8888137>; online: 25.03.2022). Изниква въпросът обаче, защо във визираната тематична публикация за протестите от 2020 г. в Уикипедия не се привеждат иманата на други вносителите на жалби срещу блокадите, като Веселин Георгиев и авторът и моя милост? Явно е, че приложената информация е избирателна и не обема цялата гражданска съпротива срещу тези блокади. Линк към публикацията: [https://bg.wikipedia.org/wiki/Протести_в_България_\(2020\)#cite_note-111](https://bg.wikipedia.org/wiki/Протести_в_България_(2020)#cite_note-111) [online: 25.03.2022].

296; [6] „Видението на св. Петър Александрийски“ в иконографската програма на църквата „Успение Богородично“ при Рилския метох „Пчелина“. – В: XVIII Международна научна конференция за млади учени (МНКМУ). София: УИ Лесотехнически университет (ЛТУ), 2009, с. 201-211; [7] „Палатинското Разпятие“ и раннохристиянското изкуство. – В: XVIII МНКМУ, ЛТУ, с. 212-221; [8] Ктиторските портрети от Рилския метох „Пчелина“. – В: България и българите в чужбина. В. Търново: СУБ, 2010, с. 183-189; [9] Духовните аспекти на православната икона. – In: „Slavica Slovaca“, Vol. 45 (1), Bratislava: Slovak Academy of Sciences, 2010, с. 20-32; [10] Принос към биографията на рилския духовник Добробосански митрополит Серафим (1705-1800). – В: Културното наследство на Рилския манастир – състояние и перспективи на проучването, опазването и реставрирането му. София: БАН, 2011, с. 60-75; [11] Аспекти в научните

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест ВЪРБАКОВ

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Други членове пък продължиха да отстояват демократичните си виждания, без страх от репресии от всевъзможни компромати, базирани на неистовата жажда за непременно ликвидиране на различно мислещия. Ние бяхме длъжни не за самите себе си, а за всички онези, които искаха гласът им да бъде чул, които искаха гражданските им позиции да намерят своя обществен отзвук и да не бъдат отхвърлени с пренебрежение, но да бъдат взети под нужното внимание. Може да се каже, че така започна всичко, което сякаш предвиди поводът за свикване на това първо Общо събитие на Движение Българска демокрация.

Членовете на Фейсбук групата „Да спасим демокрацията!“ реализираха няколко протестни акции пред Румънското посолство, съвместно с други граждани, пред Националния дворец на културата, пред Столичната дирекция на вътрешните работи и особено пред Президентството на Република България. На последното те бяха системни в месеца преди първите извънредни парламентарни избори на 11 юли 2021 г. Медийно не получиха достатъчно отразяване, с изключение на информационните агенции ПИК, Блиц и Tribune.bg, включително и телевизия СКАТ. Националните телевизии ги отразяваха измежду другите новини съвсем накратко, което е разбираемо защо. Явно, нашите протести нямаша такава обществена значимост, както ежедневните и многохилядни акции в столицата (доказано платени от един конкретен олигарх, хазартният бос Васил Божков, укриващ се повече от

година от подвеждане под съдебна отговорност в Дубай⁶).

Тук е мястото да споделя открито пред всички вас на какво бяха подложени тези, които инициираха подобни контрапротестни акции. Преди това си позволявам да отбележа, че тези протести не бяха водени от идеята за релевантност на протестите, породили изключително голямо напрежение сред обществото, т.е. на т.нар. „протести на промяната“. Нашите акции бяха митинги – бяха умишлено натоварени с целта да отново да бъдат издигнати принципите на демокрацията. Лозунгът „Да спасим демокрацията!“, еквивалентен на нашата Фейсбук групата, сам по себе си агитираше постигане на градивен диалог и взаимно зачитане на различно мислещия, в противовес на заклеимяването и тоталното му отхвърляне.

При подготовката на контрапротестните акции на Фейсбук групата „Да спасим демокрацията!“, за огромно съжаление, както и за членове на други групи, които се бяха солидаризирали с нейните прояви, срещнаха яростна съпротива освен от адептите на политическата реторика на президента Румен

⁶ Този факт стана публично достояние, вследствие на разгласените от Специализираната прокуратура на 14 юли 2020 г. СРС-та на проведени телефонни разговори между него и журналиста Огнян Стефанов и бившия депутат от БСП Александър Паунов. Информацията е широко разпространена в Интернет пространството.

Радев и от печално сриналото се вече в обществения си рейтинг „Отровно трио“, но също, което изобщо не очаквахме, и от някои кръгове от електоралната маса на ГЕРБ. Бяхме подложени на масирани атаки от злословения и компромати. Стигна се дотам да бъдем наричани „скрити комунисти“, „интриганти“ и най-вече „интересии за постигане на политически облаги“. С една дума, наричаха ни лъжци. Огорчението идваше не от това, че бяхме несправедливо обвинявани от „жълтопаветните протестиращи“, а от симпатизанти на коалицията ГЕРБ-СДС. И тук няма да навлизам в подробности колко членове на нашата група се отдръпнаха поради страх от компрометиране на иначе чистите им намерения по демократичен път да изразят публично своите граждански позиции.

Така или иначе, тези, които отново не се подадоха на вътрешен и външен натиск, продължиха напред, осъзнавайки много добре какво ги очаква – една ожесточена битка за опазване на българската демокрация. Движение Българска демокрация се явява естествено продължение на усилията на тези останали членове на групата „Да спасим демокрацията!“, а и не само на тях.

ЗАЩО СЕ УЧРЕДИ ДВИЖЕНИЕ БЪЛГАРСКА ДЕМОКРАЦИЯ?

Този въпрос вълнува не толкова политическия опонент като цяло, а колкото активните членове на една определена политическа партия, в случая визирам ГЕРБ. Непосредствено с публичното оповестяване, че такова гражданско сдружение е в процес на учредяване, се породиха тревога сред симпатизантите на ГЕРБ. Последваха лавинообразно осъдителни думи, че скритата му цел е да откъсне електорален вот, „жива плът“ от членската маса на тази партия, за да се вреди във властта. Погрешно го и считаха, и все още продължава, за скрит политически проект, като се стигна и до безумното твърдение, че е политически ин-

изследвания на Васил Пандурски и Иван Рашков Кръстанов в областта на църковната археология и християнското изкуство. – Богословска мисъл, № 1-2. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 147-172; [12] Ролята на Банската школа в живота на йеромонах Неофит Рилски. – В: Наследството на отец Неофит Рилски: изкуствоведски, богословски и филологически аспекти. София: БАН, 2012, с. 134-143; [13] „Олтарите на България“ от Маргарита Коева, или за архитектурата на християнския храм (рецензия). – В: Ел. списание „LiterNet“, 11.02.2013, № 2 (159) [<http://litenet.bg/publish29/blagovest-varbakoff/oltarite.htm>]; [14] Олтарите на България (рецензия). – В: Кирило-Методиевски вестник „За Буквите – О Писменехъ“ (КМВ), № 40, 2013, с. 9; [15] Аксиология. Ценностните измерения на съвременното общество (известие за учредяване на ЦМРА). – В: КМВ, № 39, 2013, с. 25; [16] Отново към въпроса за методологията

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест Върбаков

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

женеринг на сегашното четирикоалиционно Правителство, тайно подкрепяно от президента Радев. Целта беше още в началото да се дискредитира намерението да се учреди свободно гражданско движение. Бих искал да благодаря на всички, които не се подадоха на манипулациите и с ентузиазъм решиха да положат неговите основи. Благодаря и на тези, които ще го припознаят като място, в което да могат без каквито и да били притеснения да изразяват публично своите граждански позиции.

Движение Българска демокрация се учреди да бъде гражданско сдружение. В тази връзка по официална статистика политическите партии в България към началото на 2022 г. са точно 127 на брой,⁷ някои от които не успели да получат обществено внимание. При една равностойна излиза, че по предварителна оценка на НСИ за броя на населението на България от последното национално преброяване през 2021 г. възлиза на 6 520 314 души.⁸ Така излиза, че по една партия се пада за малко над 50 хил. души, което е озадачаващо. Но за високия брой партии намираме логично обяснение: демокрацията предвижда зачитане на политическия плюрализъм и респективно на

това правото и свободата всеки да се сдружава под всякаква форма и както намери за добре, стига да е в рамките на законите на страната и да не руши държавността. Тези граждански права са нормативно уредени в чл. 11 и 12 от Конституцията на Република България.

Движение Българска демокрация тъкмо поради това изобилие от политически партии, не предприе действия за учредяване като политическа формация по силата на Закона за политическите партии,⁹ а като гражданско движение (неправителствена организация). Смятам, че с това ще сложа веднъж завинаги точка по този въпрос и така ще пресека евентуални бъдещи опити за манипулация.

Защо движението не възнамерява да се преформатира на политическа партия, е въпрос, който намира своя отговор в идеята за мястото на гражданските движения в демократичните общества.

Гражданските движения са носители на колективните граждански позиции, които по същество генерират определени политики (без обаче да се конфронтира с условията по ал. 2 на чл. 2 от Конституцията) по различни общественостнозначими въпроси и/или проблеми, отнасящи се до благосъстоянието на гражданите. Тези движения представляват една абсолютна

необходимост както за самото общество, така и за политическите партии. Следователно те имат пълното основание, което е в духа на демокрацията, да регулират и направляват въобще курса на държавните политики. Идейните импулси на гражданските движения служат за концептуализацията на политическото действие. Така, ако в едно демократично общество такива движения липсват или не са достатъчно изявиени, то демокрацията ще е фасадна. Защото те придават цялостния облик на демокрацията, дори я легитимират, отстояват и изявяват в нейната пълнота. Затова всеки опит техният глас да бъде заглушен и/или пренебрегван е проява на тоталитаризъм. Държава, в която гласът на гражданското общество (движение) не се чува, означава, че в нея властва диктатура и обществото е потискано, унижавано и сковавено от страх. В противовес на това, там, където той ясно се чува, демокрацията съществува и обществото просперира.¹⁰

Разбира се, в теоретичен план гражданското общество (движение) като понятие в политологията е все още нееднозначно дефинирано, но в общи линии се застъпва идеята, че то е неделима, съставна част от демокрацията и нейните процеси. Като такава, то осигурява протичане на комуникация между обществото – тук правя разграничение с движението (макар често да са взаимнозаменяеми понятия), и държавното управление на всички нива, и в този смисъл движението се явява самият комуникационен канал, протичащ по посока от обществените нагласи към политическите решения.

⁷ Вж. Регистър на политическите партии в СГС. // Ел. ресурс: <https://sgs.justice.bg/bg/14755> [online: 25.03.2022].

⁸ Вж. Предварителна оценка за броя на населението на България към 7 септември 2021 г. НСИ, 2021, с. 2. // Ел. ресурс: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Census2021_predvaritelna_ocenka.pdf [online: 25.03.2022].

⁹ Вж. ЗПП, обн. ДВ, бр. 28 от 1 април 2005, в сила от датата на обнародването му; посл. изм. бр. 37 от 7 май 2021 г. // Ел. ресурс: <https://www.lex.bg/en/laws/ldoc/2135501352> [online: 25.03.2022].

¹⁰ Вж. Гомберт, Тобиас и др. Държава, гражданско общество и социална демокрация. // Христоматия по социална демокрация 6. София: Фондация „Фридрих Еберт“ (Бюро България), 2014, с. 88 и сл.; ел. ресурс: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/10915.pdf> [online: 25.03.2022]; Цекова, Ивка. Гражданското общество и въпросът за демокрацията: политическа, икономическа и социокултурна демократизация. // Год. на УНСС, Факултет Международна икономика и политика, т. 6, 2013, с. 199-255; ел. ресурс: https://www.unwe.bg/uploads/Yearbook/Yearbook_2013_No6_I%20Tzakova.pdf [online: 25.03.2022].

за изследване на християнското изкуство. – В: Дигиталното настояще и бъдеще. София: УИ Университет по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), 2014, с. 288-294; [17] Софиологичната концепция на отец Сергей Булгаков за образа на Св. Богородица. – В: 10 години катедра „Културно-историческо наследство“ при УниБИТ. София: УИ УниБИТ, 2015, с. 141-164; [18] Радвай се, вместилище на Бога! Щрихи от учението на Църквата за Св. Богородица. – В: КМВ, № 45, 2015, с. 15; [19] Св. Богородица – „първият иконограф“ на Иисус Христос. – В: Славянская культура в Европе. История, настоящее и будущее. София-Москва: Академия медиаиндустрии (Москва), 2015, с. 77-94; [20] Тенденции за радикализиране на изкуството. – В: Религия, ценности, ортодоксалност. Русия и България в 21 век. (РЦО). София: БАН-Пропелер, 2015, с. 323-346; [21] Радвай се,

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест ВЪРБАКОВ

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Погледнато назад в българската история от най-ново време – от последното десетилетие на отминалия XX век, виждаме, че гражданското общество даде мощен тласък за начало на демократичните промени в страната. Консолидацията на това общество намери израз в познатата ни Кръгла маса от началото на 1990 г., на която ентусиазирано и в еднотелно беше определен единственият верен път за развитието на България – нейната демократизация. На нея за първи път волята на освободеното от оковите на комунистическия режим гражданско общество доведе до коренна промяна на държавното устройство. Седмото Велико народно събрание от 1991 г. се учреди в отговор на свободната воля на българина, която силно обнадеедена от идеите на демокрацията здраво положи основите на своята нова демократична Конституция – четвъртата подред.¹¹

Днес, 32 години след падането на комунизма в страната, обществото ни живее в демокрация. Постигнахме през 2004 г. член-

ство в НАТО, а само три години по-късно – от януари 2007 г., и в Европейския съюз. Така българската мечта да стане част от обединена Европа се сбъдна, с което тоталитарният режим остана в миналото. Този ужасяващ за нашето общество период на духовна и материална нищета се вписа в мрачните анали на националната история, който никога не трябва да има продължение. Затова е и недопустимо твърдението на един съвременен български политик, че „демократията ни отне много“.¹² Възмутително е за водещ политик от европейска държава да проявява сентименти към един мракобесен режим, който е осъден в българското законодателство като престъпен.¹³ Защото нанесе тежки щети на нашето общество, въвлечайки го в заблуда, че комунизмът е възвишен идеал, чрез който се благоденства. Тъкмо обратното, той унищожи правата и свободите на българина. Поради това подобни думи на политици или общественици са непремерени предвид днешната по-

литическа действителност. Обществото ни живее в демокрация и се ръководи от нейните принципи за справедливост, солидарност и единство, които изграждат цялостния облик на един мирен и благоденстващ свят. И точно това представлява обединена Европа – единна общност от демократични държави. И като става дума за това, трябва да кажем, че ценностите на Европейския съюз са инспирирани от християнската нравственост.

Драги съмишленици,

Опитах се в рамките на няколко абзаца да изложа същността и значението на гражданското общество (движение) и на неговата значима роля за развитието на демократичните процеси в една европейска държава, каквато е и България. Обобщено казано, то представлява непреодолим фактор за (про)съществуването на демокрацията в абсолютната ѝ пълнота.¹⁴

Движение Българска демокрация, наред с други граждански организации, се явява гарант за правилното протичане на демократичните процеси в нашето общество. Неоснователно е това да се счита за пресилено твърдение, тъй като държавната политика, както отбелязах вече, се направлява от гласа на обществото. Спрямо неговите очаквания се насочва фокуса на политическото действие и в същото време се определят приоритетите на държавното управление. Ето защо и Движение Българска демокрация има основание да счита себе си за неделима част от гласа на българското общество и въз основа на това да се стреми да бъде припознато като надежден коректив за постигане на диалог между политическите сили от десния полюс, включително

¹¹ Вж. Карасимеонов, Георги. Партийната система в България. Трето преработено и допълнено издание. София: Фондация „Фридрих Еберт“ (бюро България), 2010, с. 31 и сл.; ел. ресурс: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/07777.pdf> [online: 25.03.2022]; Баева, Искра. Завръщане на европейската конституционна традиция след 1989 г. Год. на Историческия факултет при СУ „Св. Климент Охридски“, т. 100, 2012, с. 388-398; Ганев, Димитър. Предпоставки за свикването на българската Кръгла маса. – В: Ел. сп. „Реторика и комуникации“, № 10, 2013; ел. ресурс: <https://rhetoric.bg/> [online: 25.03.2022].

¹² Визирам думите на сегашния председател на БСП и икономически министър (и вицепремиер в четворната коалиция на Правителството) Корнелия Нинава непосредствено преди извънредните парламентарни избори през 2017 г. Вж. обширният коментар по повод това изказване на Тони Николов „Проблемът на политико-утопическата реторика“, ел. ресурс: <https://kultura.bg/web/провалът-на-неокомунистическата-рет/> [online: 25.03.2022].

¹³ Вж. Закон за обявяване на комунистическия режим в България за престъпен, обн. ДВ, бр. 37 от 5 май 2000 г. Ел. ресурс: <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134920192> [online: 25.03.2022].

¹⁴ Препоръчвам следната публикация по темата за разбиранята и оценките на обществото към демокрацията: Ферин, Моника, Ханспетер Криези. Европейците за демокрацията. Основни резултати от 6-та вълна на Европейското социално изследване. – В: Поредица „Основни резултати от ESS“, 4-то издание, 2014, Лондон: ESS ERIC, август 2017; ел. ресурс: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/TL4_Democracy-Bulgarian.pdf [online: 25.03.2022].

благодатна! Климентово слово за Благовещение. – В: КМВ, № 47, 2016, с. 13; [22] Методологични аспекти на сравнителното религиознание: опит за дефиниране на изследователския дискурс. – В: РЦО, 2016, с. 236-246; [23] Основни насоки в иконологията и интерпретацията. – В: Сп. Мисъл, слово, текст (МСТ), т. 2. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2016, с. 151-170; [24] Нова книга за иконопочитанието на Любомир Тенекеджиев. – В: МСТ, т. 3, 2017, с. 101-111; [25] Чашата на Новия Завет. Климентово слово за пресветите Тайни. – В: КМВ, № 50, 2017, с. 24; [26] Слово и образ: към историята на комуникацията между Бога и човека (думи по повод реализирането на един научен форум). – В: МСТ, т. 4, 2017, с. 161-168; [27] Иконата като естетика на Богоприсъствието. – В: МСТ, т. 6, 2019, с. 153-160; [28] Доктрината на Джордж Буш срещу тероризма. – В: Год. на ШУ „Епископ Константин Преславски“, т. ХЕ, Факултет по технически

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест Върбаков

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

и от десноцентристкия, за да се спре езика на омразата и противопоставянето на идеи, вследствие на продължително тегнещото над обществото разединение. Такова драстично разединение обществото ни не познава, дори и при кризата от Виденовата зима от 1996-97 г., когато държавата на практика фалира, а народът буквално побесня поради тоталното обезценяване на лева от хиперинфлацията. Недостигът на продоволствия набързо припомни въведената купонна система при една друга криза през 1990 г. по време на управлението на експремиера Андрей Луканов, също печално запомнена като Луканова зима.¹⁵

СРЕЩУ ПОПУЛИЗМА И ЕЗИКА НА ОМРАЗАТА

Движение Българска демокрация представява събирателен образ на онази част от българското общество, което симпатизира на автентичната дясна идея, от една страна, а от друга – изразява несъгласие с тенденциите на популизма. По отношение на него, не можем да не се съгласим с думите на британския социолог и политолог Колин Крауч, който го определя като проблематично понятие, тъй като „може да се отнася за движенията, които

не са част от установените политически партии и които сами имат слабо структурирана, зачатъчна организация“.¹⁶ В общи линии той е прав, особено като се вземат предвид сформиралите се движения от протестите през 2020 г., които, яхвайки вълната на общественото недоволство, намериха „политическо“ представителство в скоропостижно катастрофиралите два поредни Парламента – 45-ия и 46-ия. Този тип граждански движения не успяха да легитимират заявените си от площада политически намерения по начин, който да бъде възприеман за устойчив и благонадежден. Площадната политика не е в състояние да се позиционира в двата полюса на политическия спектър – в левия или десния, поради което тя и не може да осъществи реално приложими решения, но пък за сметка на това, единствено може фанфарно да ги апробира.¹⁷

Безсилието на площадната политика да се (само)определи в политическото действие идва от факта, че общественото недоволство много по-лесно се концептуализира чрез популистки идеи, отколкото чрез конкретни политики, които да отговарят или на лявата, или дясната идеология. Центристските политики

биват завихряни от идеите на популизма, от които лидерите на общественото недоволство лесно се възползват за генериране на широка електорална подкрепа. Движението на Мая Манолова „Изправи се, БГ!“ е твърде показателен пример. Коалиционното споразумение между нейното движение и „Отровното трио“ се изроди под трагикомичното наименование „Изправи се! Мутри вън!“.¹⁸ В Парламента тази популистка коалиция усилено търсеше диалог не с БСП, което някак беше логично, тъй като Мая Манолова и Татяна Дончева са бивши нейни депутати, а с другата популистка партия „Има такъв народ“ на Слави Трифонов. Диалогът с коалицията „Демократична България“ беше по необходимост, т.е. по принуда, понеже без тези две формации не можеше да се сформира стабилно Правителство, което да получи нужното конституционно мнозинство в рамките на 46-ия Парламент. Резултатите от преговорите за съставяне на Правителство получиха печална известност – обществото стана свидетел на скандални взаимни обвинения в задкулисни договорки и в предателство на заявената уж обща цел на опозицията да обедини усилията си в противопоставянето на статуквото, намерило израз в корупционното управление на Бойко Борисов, което с ирония бива характеризирало от тях на „борисовщина“.

Що се отнася до Фейсбук групите с политическа насоченост, те поначало са с нагласата да се увличат в крайни оценки към политическия опонент. В стремежа на всяка цена да бъде издигната за единствено достоверна защитаваната от тях политическа идеология, често ескалацията на напрежение се покачва и, естествено, се стига до катастрофални последици.

¹⁸ За вторите извънредни парламентарни избори тази коалиция по решение на лидерите на „Отровното трио“, Николай Хаджигенов и Арман Бабилян, се промени на „Изправи се, БГ! Ние идваме!“. Първоначалното наименование на коалицията е инспирирано от опозиционната реторика на президента Радев срещу Правителството на Бойко Борисов, подчертано изразена в импровизираната му реч от 9 юли 2020 г. пред протестиращите: „Не на страха! Ще си върнем България. Мутри вън!“.

науки, 2020, с. 313-328; [29] Ново изследване за папските визити в България. – В: МСТ, т. 1 (7) нова серия, 2021, с. 78-89; [30] Папските визити в България: исторически контексти и съвременни аспекти. – В: МСТ, т. 2 (8) нова серия, 2021, с. 64-93; [31] Авторитетът на папата в православните общности. – В: МСТ, т. 3 (9) нова серия, 2021, с. 142-159; [32] Концепцията „политика-бизнес-общество“ и въпросът идентифицирането на гражданските права. – МСТ, т. 4 (10) нова серия, 2022, с. 173-198.

Интервюта, политически коментари и анализи в масмедии: [1] Нобеловата награда за мир е свързана с политика, но Църквата я заслужава (интервю). – В: „24 часа“ (год. XXVII, бр. 45), четвъртък, 16 февруари 2017 г., с. 18 [<https://www.24chasa.bg>]; [2] Християнството е единствената религия, в която сам Бог влиза директно в историческия процес (интервю). – В: „24 часа“ (год. XXVII, бр. 103), събота-понеделник, 15-

¹⁵ Препоръчвам да се обърне внимание на следната кратка публикация (есе) на Александър Йорданов – „Спомен за 10 януари 1997 г.“ – В: Същият. Неудобни думи 2013-2019. С., Век 21-прес, 2021, с. 281-285.

¹⁶ Вж. Крауч, Колин. Постдемократия след кризите. С., Изток-Запад, 2020, с. 124.

¹⁷ Вж. публикуваната част от изследването на Умберто Кучети „В името на народа“, в която се разглежда явлението „популизъм“ откъм произход и значение, както и трансформирането му напред в историята до наши дни. Тази част е поместена в сп. „Култура“, бр. 3 (2986), 2022, с. 10-12.

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест ВЪРБАКОВ

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Познатото явление „тролене“ е събирателен образ на врага (политическия опонент), който непременно трябва словесно да се линчува и да бъде макчан психологически. Покрай това обаче, диалогът се деструктивира и радикализира. При това положение е твърде трудно той да се успокои и позитивира, за да доведе до споразумения. Радикализираната позиция не допуска никакво вслушване в различния друг, а в тоталното му отхвърляне, което в крайна сметка остро се конфронтира с идеите на демокрацията. За съжаление, тази тенденция за радикализиране на диалога и крайно поляризиране на политическите виждания са присъщи на абсолютно всички Фейсбук групи, симпатизиращи без значение, на която и да е политическа идеология и/или формация.¹⁹

Движение Българска демокрация осъзнава, че радикализиращият диалог (омразната реч) не води до позитивни резултати в полза на обществото, а до подхранване на личния егоцентризъм. Движението категорично не приема това за нормално. Защото масовото

злословие не дава политики, а всява омраза; не посочва пътища, а му слага препятствия; не допринася за развитието на личността, а я ощетява; не демократизира обществото, а го тоталитаризира; не просперира държавата, а я деструктивира. Там, където има омраза, няма любов и уважение към другия, затова едно такова общество не може да просперира – то неминуемо ще загине от тежните за налагане на собствения си егоцентризъм.²⁰

С оглед на това, Движение Българска демокрация е гражданска платформа, в която отрицанието като метод за отстояване на позиции напълно се отрича. Позиции се отстояват чрез диалог. Монологът дистанцира, не общава, той може да послужи за осмисляне на дадена идея, концепция и/или теза, но не може да способства да се припознае за обща. Диалогът е именно този, който издига общите каузи. Следователно, той приобщава, не отдалечава; обединява, не разделя; съзижда, не разрушава; консолидира, не конфронтира.

¹⁹ В тази връзка е проучването на Института за социална интеграция съвместно с Фондация „Фридрих Еберт“ относно наличието на елементи на омразна реч сред политиките в социалните мрежи, логично артикулирани в комуникацията и на техните симпатизанти също там: Медия мониторинг. Използват ли политиките език на омразата в рамките на предизборната кампания Европейски избори 2019 г. С., ИСИ, Фондация „Фридрих Еберт“ (бюро България), юни 2019. Ел. ресурс: <http://www.isi-bg.org/files/custom/Доклад-Език%20на%20омразата.pdf> [online: 25.03.2022].

²⁰ В последно време омразната политическа реч намира най-ярък израз в употребата на думата „изчегъртване“ като заявено в кулминация закана за ликвидиране на политическия опонент. В тази връзка е заинтригуващо мнението на Ирина Гъркова, в която разкрива семантичния пълнеж и функция на тази радикална в смисъла си дума и която е силно застъпени в речника на лидерите на протестните формации от 2020 г.: Същата. След протестите – контрапротести. А след изчегъртването? – Във: В-к „24 часа“ от 18.03.2022 г.; ел. ресурс: <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/11143242> [online: 25.03.2022].

ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И ПРИОРИТЕТИ

Целите на Движение Българска демокрация изцяло се ръководят от демократичните ценности, които са добре познати на европейското общество. Протестите от 2020 г. доведоха до разединение на обществото и съответно до политическа и социална криза. За една година, визирам 2021-ва, страната ни се изправи пред безпрецедентна в най-новата ѝ история политическа криза – обществото ни се яви два пъти на извънредни парламентарни избори, през юли и ноември. Резултатът от политическата криза бяха два мъртвородени Парламента, които разкриха колапса не само в политиката, но и в Парламента. Тенденциите за „пълзящ преврат“ в устройството на държавата – според опасенията на конституционалистите – постави пред сериозно изпитание Конституцията на страната.²¹ Това от своя страна показва, че българската политика (извънпарламентарна и парламентарна) претърпя всичките три критични фази – политическа, парламентарна и накрая конституционна криза. На фона на епидемичната обстановка от Ковид-19 и икономическата рецесия, довели до влошаване на жизнения стандарт на българина, политическата криза и нейното поетапно навлизане в другите две фази на практика породиха чудовищен хаос в държавата. Но какво е нужно, за да може той да се превъзмогне? Нужно е преди всичко обществото дълбоко да осъзнае в какво всъщност се изразява демокрацията.

В българското общество все още битува погрешната представа, че демокрацията е тъждествена на синята идея. Причината за това е обяснима, тъй като тя успя да премахне веднъж завинаги тоталитарния режим на БКП в страната. Наред с това

²¹ Според изявление на бившия служебен мин.-председател, проф. Георги Близнашки, направено в интервю по Нова телевизия от 1 май 2021 г.: „Проф. Близнашки: Случващото се е пълзящ държавен преврат“; виж линк към интервюто: <https://www.youtube.com/watch?v=u4nvobfd-Vk> [online: 25.03.2022].

17 април 2017 г., с. 32, 49 [<https://www.24chasa.bg>]; [3] В почитта към Богородица е същността на вярата ни (коментар). – В: „24 часа“ (год. XXVII, бр. 220), вторник, 15 август 2017 г., с. 12 [<https://www.24chasa.bg>]; [4] Сурогатна майка ли е нашата църква на македонската или сръбската е нейна мащеха (коментар) – В: „24 часа“ (год. XVII, бр. 325), сряда, 29 ноември 2017 г., с. 14, 36 [<https://www.24chasa.bg>]; [5] Д-р Благовест Върбаков, който събира подписка срещу барикадите: Не приемаме това арогантно поведение (интервю). – В: Информационна агенция „Tribune.bg“, 6 август 2020 г. [<https://tribune.bg>]; [6] Гражданско движение „Да спасим демокрацията“ организира митинг-протест под надслов „Да спасим демокрацията!“ на 28 май (интервю). – В: „Tribune.bg“, 26 май 2020 г.; [7] За „мръсните чорапи“ на президента Радев и неговата хунта (коментар). – В: „Tribune.bg“, 1 юни 2021 г.; [8] Д-р Благовест Върбаков: „С

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест ВЪРБАКОВ

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

обаче, трябва да сме наясно, че демокрацията не може да съществува, ако в нея липсват нейните два идеологически полюса – левият и десният. Защото, ако единият липсва в политическото пространство, то другият не би могъл да се открие и съответно да съществува. Демокрацията сама по себе си предвижда присъствието както на лявата, така и на дясната идеология. Без тях няма демокрация и която да е от тях идеология, без да я има противоположната, неминуемо ще се радикализира. Европейската история ни посочва не един такъв пример.

Жалоните на действителната демокрация е присъствието на лявото и дясното и затова е жив популизъм твърдението, че през XXI век те са отминали понятие в политическото действо. Впрочем популизмът се противопоставя на тези два политически полюса като елитарни понятия.

Към днешна дата проблемът в българската политика е, че двете основни идеологии се размиха от идеите на популизма. Той фрагментира лявото и дясното като утвърдени елитарни идеологии и така чрез тяхната идеологизация ги подчини на неговия дискурс. В това се състои същинският проблем, който обществото е длъжно да разреши колкото се може по-скоро, за да е демократично. Популизмът не може да донесе нито социална, нито икономическа стабилност. Достатъчно е да споменем Италия и Гърция, които с неимоверни усилия се отърсиха от него. Уви, така ще е и в България. Популизмът не прави нищо

друго, освен системно да трови демокрацията и с това да всява невидан по мащаби хаос както в обществото, така и в държавното управление.

Движение България демокрация, определящо се за консервативна гражданска платформа за десни политики, издига за своя основна цел да способства българската политика отново да се демократизира така, както предвижда теорията на демокрацията. От тази цел произтичат и задачите, които ще предприеме движението, а именно – да инициира диалог между възможно повече десни политически партии и граждански организации за обединение на фрагментираната десница. Това се и явява основен приоритет. Българското общество вече е с очакване за окрупняване на всички дясно-консервативни партии в единен нов демократичен блок.

Във връзка с посочения приоритет на Движение България демокрация трябва да бъдем твърде наясно, че ако не се постигне обединение на десницата в близко бъдеще, рискуваме държавното управление да попадне в обсега на още по-страшна популистка идеология, която открито възнамерява да отклони България от нейния евроатлантически път и да я приобщи към орбитата на евразизма. Да, говоря за ултра националистическата партия „Възраждане“. Затова сме длъжни с всички сили да съдействаме за окрупняване на десницата, за да не се върнем в този тоталитарен период, който тровеше десетилетия наред българското общество. Движение България

демокрация заявява, че се ангажира да се превърне в медиатор за обединение на всички десни (и центристски) формации, включително и патриотични, но с ясно изповядвани евроатлантически ценности.

Движение България демокрация ясно осъзнава, че това начинание е трудоемко, но не и невъзможно. Самият факт, че на това първо за него Общо събрание под надслов „Да обединим десницата!“ присъстват представители освен на политически партии, но и на граждански организации от десноцентристкия и консервативен спектър, означава само едно – диалогът за обединение е наченат. От нас зависи дали той ще се орезултати в своите намерения за обединение на десницата или ще остане в полето на една – бих казал – болезнена утопия.

И така, нека накратко изложим целите на Движение България демокрация. Те са изцяло съсредоточени върху идеята безкомпромисно да издига, отстоява и утвърждава в българското общество принципите на демокрацията, които не само са интегрирани в евроатлантическите ценности, но и ги съставляват. От именно тези цели произтичат и задачите на движението – да инициира широк дебат по тази жизненоважна за българското общество тема, да изостря общественото внимание към нея, както и да създава благоприятна среда за създаването на единен нов демократичен блок, който освен да допринесе за възобновяването българския парламентаризъм, но и да не допуска в него наличието на популистки формации. Към това също така и да не допуска радикализиране на дясното пространство с цел да повиши процента на електорална подкрепа. Тези задачи формулират и неговите приоритети – Движение България демокрация ще се стреми да се позиционира сред десните формации като надежден коректив и медиатор между тях за постигане на конструктивен диалог за обединение на десницата в дългосрочен аспект, за да се гарантира по този начин политическа стабилност, нужен за демократичното развитие на страната, съгласно евроатлантическата ѝ принадлежност.

всеки изминал час шансът за експертно правителство нараства“ (интервю). – В: Информационен сайт „Novetika“, 5 август 2021 г. [<https://www.novetika.com/>]; [9] За морала в българския парламентаризъм. Как лявото и дясното отслабиха своя статут и отстъпиха на популизма (коментар). – В: „Novetika“, 20 август 2021 г.; [10] Да си поговорим на „ти“ с политика Слави Трифонов (коментар). – В: „Novetika“, 1 септември 2021 г.; [11] Авторитарен лидер ли е нужен на България? (коментар). – В: „Novetika“, 25 октомври 2021 г.; [12] Д-р Благовест Върбаков: Хоризонтът на това правителство е до есента. – В: Информационна агенция „БГНЕС“, 15 февруари 2022 г. [<https://bgnes.bg/>]; [13] Помрачен Великден среща българинът – този път не от Ковида, а от министри безбожници и будисти. – В: Информационна агенция „ПИК“, 23 април 2022 [<https://pik.bg/>].

E-mail

blagovest_varbakoff@abv.bg
Personal site: <https://independent.academia.edu/BlagovestVarbakoff>

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест Върбаков

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Както отбелязах вече, Движение България демокрация няма намерение да се преформатира на политическа партия, но пропорционално на своето утвърждаване в българската политическа действителност като гражданска организация, ще търси канали в сформиранията обединена десница за легитимация в държавното управление във възможно всичките му нива. Аргументацията на тази заявка почива върху желанието на движението, ставайки (евентуален) коректив и медиатор за обединяване на десницата, да осигури гаранция пред обществото изпълнението на предварително определените позиции в реалната политика. По този начин механизмът за възпроизвеждане на политики няма да върви в посока отгоре-надолу, т.е. от политическите партии към електората, а обратното. Гражданското общество би следвало да задава и после изисква от политическите партии да предлагат такива политики, които в най-висша степен да отговарят на неговите очаквания, искания и стремежи. Естествено, буквалното разбиране на това убеждение може да се съотнесе към тоталитаризма, който изцяло овластява народните маси в държавното управление. В случая обаче подобни пролетарски залитания са неприемливи, най-малкото защото възпроизвеждат идеология, която изключва демокрацията.

В заключение на казаното ще отбележа, че за Движение България демокрация влизането в политиката не е самоцел. Отлично осъзнавам, че звучи като клише, но за движението това е необходимо, за да се прокара в

действие един нов тип поведение на диалогичност в българската политика.

НЯКОИ ПРЕДПРИЕТИ ИНИЦИАТИВИ

За краткото време от своята поява – от 25 декември 2021 г., Движение България демокрация смее да твърди, че прокара нов модел на диалогичност в социалните мрежи. Въз основа на хулене на политическия опонент не може да се защитават позиции, още повече да се отстояват политики. Балансираният политически изказ на движението способства за бързо привличане на симпатизанти. Нещо повече, и за припознаване от десни политически партии и други граждански организации. Каузата на движението е пределно ясна – да се постигне обединение на десницата, без значение колко усилия ще му коства. Този процес е дълъг, но изключително необходим за българската политика.

Движение България демокрация беше първата гражданска организация, която само ден след инаугурацията на президента Радев сне публично доверието си от него в свое Обявление от 20 януари, след като на 19-ти в Декларация осъди като недопустима за демокрацията политическата му реторика, довела до продължителна политическа криза и оттам до разединение на обществото. Тъкмо тези две причини достатъчно аргументират твърдението на движението, че президентът не олицетворява единството на нацията, как-

то предвижда чл. 92, ал. 1 от Конституцията. Системното ѝ погазване от него в полза задоволяване на политическите му амбиции за осъществяване на втори мандат го дискредитира като Държавен глава, който от високата си позиция би следвало най-стриктно да я съблюдава и прилага.

Безкомпромисна е също и позицията на Движение България демокрация относно членството на Република Северна Македония в ЕС. Българската история не е разменна монета и следователно не може да се правят никакви компромиси с нейната истинност. От значение за националната сигурност е да бъде опазена в автентичността си от нашите държавници. Движението няма да подкрепи вдигането на вето от РСМ за членство в Съюза, докато веднъж завинаги не се премахне изцяло езика на омразата към българската идентичност и история.

Позицията на Движение България демокрация към Руско-Украинската криза е също ясна. Движението осъжда незаконното анексиране на Крим от Руската Федерация през 2014 г. и категорично се противопоставя на политиките на президента Владимир Путин НАТО да отслаби силите си на територията на Балканския полуостров, собствено в България и Румъния, в които държави се намира източния фланг на Алианса. Недостатъчно твърдата евроатлантическа позиция на България по отношение ескалацията на напрежение от тази криза (включително и едноличното нарушаване на Минските споразумения от 2014 г. с инвазия-

та на руски войски в източна Украйна и самоопределянето на две сепаратистки републики за народни в област Донбаск – Луганск и Донецк), движението изразява безпокойство за лоялността ѝ към общите виждания на НАТО и ЕС за прекратяване на Руско-Украинската война.²²

С посочените позиции на Движение България демокрация смятам, че то доказва проевропейската си и ориентация.

УПРАВЛЕНИЕ НА КРИЗИ?

Нашето общество се намира в дълбока криза. Тревожни са междуинституционалните войни, които пропорционално на ескалацията им води до нарастване на престъпността. От протестите през 2020 г. доверието в полицията рязко намалю, което повиши процента на конвенционалната престъпност и поради чувство на безнаказаност в криминалния контингент.²³

²² Към момента на произнасяне на тази реч военната инвазия на РФ в Украйна все още не беше налице. В Декларация от 22 март, както и в две Изявления от 23 и 24 с.м. Движение България демокрация призова държавните институции да бъдат в пълно единомислие за вземането на общи решения на Алианса и ЕС за противодействие на военния конфликт в региона. Движението също така беше и първата гражданска организация, която призова националните и международни институции да подведат под съдебна отговорност президента Путин пред Международния военен трибунал в Хага за престъпление срещу човечеството (Декларация от 22 март 2022 г.).

²³ Вж. Русев, Атанас и др. Тенденции на

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест Върбаков

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Политическата нестабилност доведе до спад и на доверието на Европейската комисия към България, което оказва влияние в Плана за възстановяване и развитие на европейските държави след ковидпандемията. Неспособността на двете служебни правителства на президента Радев, както и на настоящето на Кирил Петков, за съжаление, този план все още не е одобрен, а това означава, че българската икономика скоро време няма да се възползва от това финансиране, докато други държави пък са в очакване да получат втори траншове по тази програма. Недопустимо е Правителството да тегли всяка седмица нов външен дълг при положение, че е налична специална програма по инструмента SURE.

Започнаха да придобиват широкомащабни размери протестните акции на редица браншови организации поради неспособността на Правителството да управлява кризите ефективно. Движение България демокрация се присъединява към справедливите искания на българските учени и синдикални организации за достойно заплащане на техния труд. Затова движението иницира на 20 февруари

в столицата национален протест под надслов „Да си върнем демокрацията!“.

Дошло е вече времето за битка, но не за политически лидери, а за идеологии, защото лидерите идват и си отиват, а идеологиите остават и затова те трябва да се отстояват, за да я има демокрацията.

Наистина трябва обединение на десницата! Това ще е доказателство за надмощване на теснопартийните пристрастия в иначе фрагментирания десен полюс. Нужно е десните лидери на всяка цена да осъществят до броеви месеци диалог за коалиционно споразумение. Но не желанието за привличане на повече електорална маса да е водещата идея, а бъдещето на демокрацията. Движение България демокрация, нека отново заявя, ще се стреми да е постоянен инициатор на такова обединение.

Скъпи съотечественици,

Днес е паметна дата в национално-освободителния календар. Всяка година на 19 февруари българският народ се прекланя пред великата саможертва на Апостола на свободата – йеродякон Игнатий. Историкът Пламен Павлов го отъждестви в биографичната си книга за неговия подвиг на Свободата. На тази, за която поробеният български народ с векове копнееше да извоюва.²⁴

²⁴ Става дума за следното изследване: Павлов, Пламен. Левски: Другото име на свободата. С.,

На днешния ден отбелязваме 149 години от мъченическата смърт на Васил Левски. Отбелязваме още толкова и от обезсмъртяването на подвига му в самосъзнанието на българина. Поклон Апостоле, но не само, защото бе принесен в Жертвен Агнец за свободата на Отечеството си, но и защото със своето свято дело написа и положи завет в душите на угнетения от тежкото иго български народ, за да го пази и следва през идните векове. Такъв завет, който да съгради една чиста и свята Република.

Накрая на моята встъпителна реч на това първо Общо събрание на Движение България демокрация бих искал отново да насоча вниманието ви към неговото мото – „Да обединим десницата!“. Всички заедно, обединени в тази възвишена кауза, сме наистина в състояние да я постигнем. Но трябва воля, а ние, убеден съм, я притежаваме. Защото точно тази воля ще е продиктувана от завета на Апостола на свободата. Тя ще възкреси демокрацията, за да я има България силна и просперираща.

Благодаря ви за вниманието!

София, 19 февруари 2022 г.

Първо Общо събрание

на Движение България демокрация

A&T Publishing, 2017.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Баева, Искра. Завръщане на европейската конституционна традиция след 1989 г. – В: Год. на Историческия факултет при СУ „Св. Климент Охридски“, т. 100, 2012.

„Бивш платен провокатор: „Атака“ събира клакьори с 15 лв. и парче пица“, репортаж и интервю с Георги Флоров по БТВ, 21.06.2013 г. Ел. ресурс: <https://btvnovinite.bg/bulgaria/obshtestvo/bivsh-platen-provokator-zataka-sabira-klakiori-s-15-lv-i-parche-pitsa.html> [online: 25.03.2022].

Бързаков, Йордан. България в еврозоната: между заблудите и фактите (публикация от 28.07.2021 г.). Ел. ресурс: <https://factcheck.bg/balgariya-v-evrozonata-mezhdu-zabludite-i-faktite/> [online: 25.03.2022].

Ганев, Димитър. Предпоставки за свикването на българската Кръгла маса. – В: Ел. сп. „Реторика и комуникации“, № 10, 2013; ел. ресурс: <https://rhetoric.bg/> [online: 25.03.2022].

Ганчев, Ганчо и др. Присъединяването на България към еврозоната: икономически и социални измерения. София: Институт за международни отношения и икономика, Фондация „Фридрих Еберт“ (бюро България), 2010. Ел. ресурс: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/07778.pdf> [online: 25.03.2022].

Гъркова, Ирина. След протестите – контрапротести. А след изчегъртането? – Във: В-к „24 часа“ от 18.03.2022 г.; ел. ресурс: <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/11143242> [online: 25.03.2022].

престъпността в България 2010-2020. София: Център за изследване на демокрацията, 2020; ел. ресурс: https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2020_11/CrimeTrends_BG_WEB.pdf [online: 25.03.2022]; Русев, Атанас. Битова престъпност и доверие в полицията. В: Policy Brief, № 107, ЦИД, 2021, с. 1-8; ел. ресурс: https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2021_12/BRIEF_107_BG_WEB.pdf [online: 25.03.2022].

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

Благовест Върбаков

ДА ОБЕДИНИМ ДЕСНИЦАТА! БОЛЕЗНЕНА УТОПИЯ ИЛИ НЕОБХОДИМА РЕАЛНОСТ ЗА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ

Гомберт, Тобиас и др. Държава, гражданско общество и социална демокрация. – В: Христоматия по социална демокрация 6. С., Фондация „Фридрих Еберт“ (бюро България), 2014; ел. ресурс: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/10915.pdf> [online: 25.03.2022].

Закон за обявяване на комунистическия режим в България за престъпен, обн. ДВ, бр. 37 от 5 май 2000 г. Ел. ресурс: <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134920192> [online: 25.03.2022].

Закон за политическите партии, обн. ДВ, бр. 28 от 1 април 2005, в сила от датата на обнародването му; посл. изм. бр. 37 от 7 май 2021 г. Ел. ресурс: <https://www.lex.bg/en/laws/ldoc/2135501352> [online: 25.03.2022].

„Жената с подписите срещу блокадите: Васил Божков опорочи протестите“. Интервю на Биляна Алексиева за в-к „24 часа“, 07.08.2020 г. Ел. ресурс: <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/8888137> [online: 25.03.2022].

Йорданов, Александър. Неудобни думи 2013-2019. С., Век 21-прес, 2021.

Карасимеонов, Георги. Партийната система в България. Трето преработено и допълнено издание. София: Фондация „Фридрих Еберт“ (бюро България), 2010; ел. ресурс: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/07777.pdf> [online: 25.03.2022].

Конституция на Република България, обн. ДВ, бр. 56 от 13 юли 1991 г. Ел. ресурс: <https://www.parliament.bg/bg/const> [online: 25.03.2022].

Крауч, Колин. Постдемократия след кризите. С., Изток-Запад, 2020.

Кучети, Умберто. В името на народа. В: сп. „Култура“, бр. 3 (2986), 2022.

„Лидерът на контрапротеста Георги Флоров пред БТВ: Удряха ме с юмруци“. Репортаж и интервю с Георги Флоров по БТВ, 28.08.2020 г. Ел. Ресурс: <https://btvnovinite.bg/bulgaria/liderat-na-kontraprotesta-georgi-florov-pred-btv-udrjaha-me-s-jumruci.html> [online: 25.03.2022].

Медиен мониторинг. Използват ли политиките език на омразата в рамките на предизборната кампания Европейски избори 2019 г. С., Институт за социологически изследвания, Фондация „Фридрих Еберт“ (бюро България), юни 2019. Ел. ресурс: <http://www.isi-bg.org/files/custom/Доклад-Език%20на%20омразата.pdf> [online: 25.03.2022].

Николова, Десислава и др. Присъединяване на България към еврозоната – икономическият поглед. София: Институт за пазарна икономика, 2018. Ел. ресурс: https://ime.bg/var/images/Eurozone_IME_May2018.pdf [online: 25.03.2022].

Николов, Тони. Проблемът на политико-утопическата реторика. Ел. ресурс: <https://kultura.bg/web/провалът-на-неокомунистическата-рет/> [online: 25.03.2022].

Общо събрание на Движение Българска демокрация под надслов „Да обединим десницата!“ от 19.02.2022 г. Пълен запис на съ-

битието: <https://tribune.bg/bg/politika/dvizhenie-balgarska-demokratiya-provezhda-obshto-sabranie-pod-naslov-zaedno-da-obedinim-desnitsata-video/> [online: 25.03.2022].

Павлов, Пламен. Левски: Другото име на свободата. София: A&T Publishing, 2017.

Предварителна оценка за броя на населението на Република България към 7 септември 2021 г. НСИ, 2021. Ел. ресурс: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Census2021_predvaritelna_ocenka.pdf [online: 25.03.2022].

„Протести в България (2020)“, тематична публикация в Уикипедия. Ел. ресурс: [https://bg.wikipedia.org/wiki/Протести_в_България_\(2020\)#cite_note-111](https://bg.wikipedia.org/wiki/Протести_в_България_(2020)#cite_note-111) [online: 25.03.2022].

„Проф. Близнашки: Случващото се е пълзящ държавен преврат“, интервю с проф. Георги Близнашки по Нова телевизия, 01.05.2021 г. Ел. ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=u4nvobfd-Vk> [online: 25.03.2022].

Регистър на политическите партии в СГС към март 2022 г. Ел. ресурс: <https://sgs.justice.bg/bg/14755> [online: 25.03.2022].

Русев, Атанас и др. Тенденции на престъпността в България 2010-2020. С., Център

за изследване на демокрацията, 2020; ел. ресурс: https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2020_11/CrimeTrends_BG_WEB.pdf [online: 25.03.2022].

Русев, Атанас. Битова престъпност и доверие в полицията. Policy Brief, № 107, Център за изследване на демокрацията, 2021; ел. ресурс: https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2021_12/BRIEF_107_BG_WEB.pdf [online: 25.03.2022].

Ферин, Моника, Ханспетер Криези. Европейците за демокрацията. Основни резултати от 6-та вълна на Европейското социално изследване. – В: Поредица „Основни резултати от ESS“, 4-то издание, 2014, Лондон: ESS ERIC, август 2017; ел. ресурс: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/TL4_Democracy-Bulgarian.pdf [online: 25.03.2022].

Цекова, Ивка. Гражданското общество и въпросът за демокрацията: политическа, икономическа и социокултурна демократизация. Год. на Университета за национално и световно стопанство, Факултет Международна икономика и политика, т. 6, 2013; ел. ресурс: https://www.unwe.bg/uploads/Yearbook/Yearbook_2013_No6_1%20Tzakova.pdf [online: 25.03.2022].

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

ИРИНА ГЪРКОВА

Abstract: *This study “The relationship between media discourse and political discourse through Bulgarian press reading” focuses on illustrative fragments of the picture that journalists in leading publications present to their readers about their communication with the authorities.*

The hypothesis is that the reversals in political discourse directly reflect on the state of formal and informal dialogue between government and current journalism. A number of publications in the authoritative press contain evidence and indications of how the government is trying and how much it manages to control media behaviour and content. There are also examples of journalistic reactions as corrective measures to the actions of the political and state elite. In two decades, the status of journalism and its self-confidence have changed. It graded, as from apologetics to the regime of the 80's, through the separation from the state guardianship in the 90's, welcomes the new millennium with a strengthened self-awareness for a real correction of the authorities. Publications from the first years of the three emblematic periods have been studied, with the aim of outlining the general tendencies in a comparative plan, but mostly the changes in the manner and content of the two-way communication. The study offers a classification of the main value and quality characteristics of power-media relations. Censorship is a starting point for determining the degree of restrictions by the government on media freedom.

Key words: *media discourse, political discourse, Bulgaria's transition, totalitarian press, editorial policy, media regulation, censorship, self-censorship*

ВЪВЕДЕНИЕ КЪМ ПРОБЛЕМАТИКАТА

За периода от началото на 80-те години на отминалия век до посрещането на новото хилядолетие през 2001 г. водещата национална преса търпи значителни трансформации по отношение на степента на влияние и контрол от политическа класа. В

последната тоталитарна декада държавната регулация продължава плътно да притиска журналистиката в коловоза на установената водеща партийна линия. На медиите, напълно в духа на действащата Конституция, е отредено почетно, но присъдружно на висшата комунистическа номенклатура място: в подножието на властта. Устройството на тоталитарната държава по презумпция

изключва възможността журналистиката да навлиза в опозиционна на политическия модел територия.

В края на 1989 г. настъпва обществено-политически обрат, който е преломно време и за журналистиката. Променят се нейната система, структура и управление. За медиите и в частност – за пресата, става не само законово възможно, но и икономически неизбежно да напусне идеологическия и езиков бункер на официално разпадналата се и обявена за антидемократична система. Новите собственици и цели преобразяват страниците на вестниците. Редакциите (с изключение на официалните партийни издания) вече изпълняват собствена политика, отправят съвети и критики към властта, изявяват правото да са неин коректив, поемат ролята на изразител на общественото мнение и защитник на обществения интерес. Радикално променят медийния език. Посттоталитарните медии се заявяват като четвъртата – невъзложена официално, но реално упражнявана, власт в държавата. На първите страници на националните ежедневници вече не е проектиран образът на скованите парламентарни изказвания и доклади, защото пресата предлага свой прочит и оценка за водещите политически събития, решения, персонажи. Журналистите възразяват открито на редица опити за пряка цензура, за ограничения или контрол върху работата им. Реагират срещу заплахите, от позицията на опитен наблюдател предупреждават политическото представителство за изкушенията и капаните на върха на управлението. Постепенно и неизбежно, до началото на 2001 г., претенцията за независима от властта редакционна политика се превърнала в елемент от образа на политически необвързаната преса. За частните медии най-здравословно икономически се оказва умението да балансират между полезното сътрудничество с управляващите, към които по дефиниция следва да са обективно критични, и доверието на читателската аудитория.

В сериозно препятствие пред ограничаването и спирането на чувствителна и критична за властта информация, наред с установеното демократично законодателство, се превръща

Данни за автора

Ирина Гъркова е филолог и юрист (магистър, специалност „Българска филология“, СУ „Св. Климент Охридски; специалност „Право“, УНСС). Докторант във Факултета по журналистика и масова комуникация при СУ. Изследва трансформациите и взаимните влияния на медийния и политическия дискурс в България – тоталитарни и посттоталитарни речеви практики.

В периода 1994-1998 г. работи като журналист в печатни издания, сред които националните всекидневници „Стандарт“, в. 24 часа“ и „Континент“. От 1998 г. заема длъжностите пресаташе, експерт, старши експерт, главен експерт в Пресцентъра на Министерството на правосъдието (МП). От септември 2007 г. до декември 2011 г. е директор на „Връзки с обществеността и протокол“ на МП. В периода 23 януари 2012 г. – 1 октомври 2021 г. заема последователно

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

глобалната мрежа. До края на края на 90-те в страната вече са регистрирани web-сайтове, има карти за достъп в Интернет и цифрови канали за връзка.¹ Навлизането на Интернет прави осъществимо и бъдещото разгръщане на феномена на социалните мрежи. След време тяхното влияние нараства дотам, че една публикация да променя пазари и политически отношения, както отбелязва Катерина Войнова в изследване за мястото на социалните мрежи в новините.²

Логично е на тази база да възникне очакването, че десетилетие след началото на прехода медийната среда се е отърсила не само формално, но и реално от всяка възможност за блокиране или заглушаване на свободното слово. Въпросът е, че обществено-политическите процеси и общата комуникационна екосистема неминуемо влияят върху медийната – не само по отношение на демократизирането, но и в посока на приспособяване към новите пазарни механизми и преследване на финансов и репутационен успех в силно конкурентна обстановка. Тези обстоятелства в голяма степен биха обяснили, без да оправдават, как системата на цензурирането успява да съжителства с етикета

на демократичните ценности – свободата на словото. Финансова зависимост от издатели и рекламодатели, стремеж за достъп до ресурси, управлявани от централната или местната власт, заедно с прикривани пред аудиторията политически обвързаности, биха провокирали и вероятно са формирали неведнъж неофициална редакционна политика, която абсорбира външен натиск и упражнява автоцензурата като застраховка за пазарно оцеляване при по-благоприятни условия.

За 20-годишния период, от 1980-1981 г. до 2000-2021 г., преобразяването на пресата е видимо по редица показатели, сред които са качествено новият ѝ език, стил и графика, тематично преподредените приоритети и изградените отличителни характеристики на изданията. Има и промяна, която без да е така моментално видима, е повече от безспорна. Пресата се заявява като независим и значим комуникационен фактор с незаобиколима позиция, благодарение на която може да партнира доброволно или да критикува настъпателно политическата класа и държавните институции.

Свободата на изразяване и медийната независимост винаги са били сред най-актуалните теми в българската журналистика, но естествено привличат и интереса на юридическата наука и практика. Разглеждани са особено задълбочено и всеобхватно от изследователите в тези две сфери предвид фундаменталното значение на свободата като основна ценност и свободата на слово-

то (изразяването) като основно човешко право. Приоритетно е фокусирането върху взаимоотношенията на медиите с властта, при които константните по значимост фактори са устройството на държавата и ценностните нагласи на обществената среда.

ТЕОРЕТИЧЕН ОБЗОР

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВНИ АСПЕКТИ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПРОМЕНЯЩИЯ СЕ ПОЛИТИЧЕСКИ И МЕДИЕН ДИСКУРС ПРЕЗ РАЗГЛЕЖДАНЕТО ПЕРИОДИ

Понятието „тоталитаризъм“, концептуализирано от политическия теоретик и философ Хана Аренд на базата на сравнителния анализ на двете исторически познати форми на тоталитаризма: национал-социалистическия на Хитлер и сталинския, и в български план се разгръща в измерения, присъщи на тази форма на диктатура. Под централизиран контрол попадат целият обществен и дори личният живот на гражданите. Рестрикциите варират от ограничаване на свободата на словото до преследване на политически опоненти, включително на цели общности. Сред характерните белези на тоталитарните режими са цензурата в медиите и ограничаването на свободата на изразяване. Например критикуването на политическа институция се приравнява на държавна измяна. При всички диктатури вестниците са или забранени, или контролирани. Съществуват ограничения на пресата, сред които публикуване или излъчване само на обща информация от специални журналисти и издания, напълно възможна е забрана на статия или медия. Обществото е подложено на манипулация чрез вестници, радио, телевизия (в съвременните диктатури – и чрез социалните медии в интернет).

длъжностите съветник и секретар по духовност и култура на двама президента на Република България – Росен Плевнелиев и Румен Радев. Посланик на библиотеките (от 2015 г.), член на Обществения съвет на фондация „Глобални библиотеки-България“, член на Обществения съвет на инициативата „Нов храм на музиката“ за изграждането на нова национална концертна зала (от учредяването през януари 2021 г.). Член на УС на Национален фонд „Култура“ (ноември 2021 – февруари 2022 г.). Участва в иницирането и работата на националните комитети за отбелязването на 250-годишнината от създаване на „История славянобългарска“, 200-годишнината от смъртта на Софроний Врачански, 150-годишнината от рождението на проф. Иван Д. Шишманов, 1150-годишнината от Моравската мисия на Св. св. Кирил и Методий, 135 г. от рождението на акад. Михаил Арнаудов, 150 г.

¹ По данни на първия Интернет доставчик в България „Цифрови Системи“, Достъпно на: <https://www.digsys.bg/%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8%d1%8f/bg/>.

² Войнова, К. „Мястото на социалните мрежи в новините“, сп. „Реторика и обществени комуникации“, бр. 47/април 2021.

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

През тоталитарния си период българската държава е слята с управляващата партия и е на нейно подчинение. Трите власти не са разделени и независими, съдбата им споделят средствата за масово осведомяване.³ Правните принципи на тоталитарния режим са обвързани с периодите на действие на Димитровската конституция от 1947 г. и Живковската конституция от 1971 г. След 9 септември 1944 г., с установяването си, тоталитарната власт изменя ролята на медиите и им вменява напълно нови функции. Принципите в работата им, вместо да се базират на интереса на аудиторията, се ръководят от управляващите. Формиран е инструменталният характер на медиите, които в ръцете на комунистическата партия стават средство за изграждане на новия обществен строй. Отношението към журналистите е като към служители на господстващата идеология.⁴ Журналистиката става важен инструмент в изкуственото създаване на пропагандния образ на елита, зад който изолирана се крие кастата с привилегиите. Групите, в които властта инвестира доверие, осигуряват обществената опора и легитимност на режима, твърди Ива Пушкаророва в своето изследване „Привилегиите в

тоталитарната държава“.⁵ Средната и ниска партийна номенклатура е колективен носител на държавно пропагандираните ценности извън елита. Видните активисти на комунистическата партия от средния апарат, сред които главните редактори на средствата за масово осведомяване, имат достъп до управленски длъжности. Със социологическия израз „толерантно потискане“ си служи Ивелина Ватова, когато разглежда две концепции, свързани с посттоталитарния държавен социализъм: концепцията за конфликт между групите по интереси и концепцията за клиентелизма.⁶ Икономическите и политическите лидери на изпълнителско ниво използват властта си и изграждат собствени клиентелни мрежи. Привилегиите за някои от тях, включително за журналистите, комбинирани със заплахи за уволнения, ги правят сравнително послушни. Тази неформална зависимост от номенклатурата се превръща в съществена форма на контрол върху и вътре в самите медии. Толерантното им потискане комбинира наложената цензура, задълженията за пропаганда, но и клиентелисткия манталитет.

На една от най-афишираните претенции на социалистическата журналистика – за нейния демократичен, масов характер и за

стимулирането на широко участие на населението в работата на медиите, обръща внимание в свое изследване Десислава Андреева. Тя предлага и обобщението, че цензурата обхваща съдържанието, дневния ред, организацията на журналистическия труд, процесите в цялата медийна система, като разстройва нормалната йерархия на функциите ѝ.⁷

Пропагандата и репресията са сред най-характерните функции на медиите в тоталитарното общество и са особен похват, който измества и замества същинските цели на журналистическия продукт (статии, радио- и телевизионни предавания). Пропагандата и репресията произтичат от самата тоталитарна същност на управлението и от необходимостта от търсене на заместители на реалните политически авторитети, отбелязва Мария Дееничина.⁸ В поредица свои изследвания един от най-авторитетните изследователи на тоталитарния модел на българската журналистика насочва вниманието на аудиторията към специфичните медийни похвати за комунистическа пропаганда, към институциите на скритата медийна цензура до 1989 г., към развитието на посттоталитарни рестриктивни практики. В самата концепция на тоталитаризма е заложено медиите да функционират не като коректив, а като съучастник на управляващата партийна върхушка в инфилтрирането и фабрикуването на информация. Това отрежда специфичната роля на журналистическото слово не като упражнено право на свободна мисъл, а като пропаганда чрез извайване на паралелна действителност, с възхвали към властта и с прикриване на привилегированото битие или репресивни действия на елита. Тоталитаризмът и журналистиката могат да бъдат разглеждани теоретично като

³ Нанов, П. Принципи за налагане на тоталитаризма, интернет-блог, 2013.

⁴ Христов А. Ролята на медиите за конструиране на образа на комунистическия герой, сб. „Българската журналистика, 160 години, минало, настояще, перспективи“, 2006.

⁵ Пушкаророва, И., Привилегиите в тоталитарната държава, АСЕТ, 2012.

⁶ Ватова И. От тоталитаризъм към плурализъм в общественото пространство, сб. „Журналистиката в тоталитарното и посттоталитарното общество“, С., 1995.

⁷ Андреева, Д. Рицари на „малката правда. В търсене на разследващата журналистика преди Десети ноември 1989 г., Newmedia21, 2015=

⁸ Дееничина М. Репресивната функция на медиите в тоталитарното общество през случая „Една жена на 33“, сб. „Българската журналистика, 160 години, минало, настояще, перспективи“, 2006.

от рождението на акад. Любомир Милетич и др.

Участва в авторския и редакционен състав на изданието „Пътеводител – съдебна власт и медии“ (С., Сиби 2001), което съдържа правила за взаимодействие между съдебната власт и медиите и за комуникацията им чрез говорители.

Публикации

Папските визити в България: послания, комуникационни стратегии и медийен отзвук (2021). <https://www.media-journal.info/?p=item&aid=433> [online: 30.01.2022]; Медийни проекции на прокурорските прессъобщения (2022); ел. ресурс: <https://www.newmedia21.eu/izsledvaniq/medijni-proektsii-na-prokurorskite-pressaobshteniya/> [online: 30.01.2022]; Трансформация от политическия към медийния дискурс в България: нови думи и експресивни

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

симбионти – две различни страни в процес на взаимоотношения и взаимодействие. В действителност границата между тях се размива, когато средствата за осведомяване прикриват реално съществуващи факти или процеси и когато ги подменят с пропагандаторски методи. Адекватен, съответен на пропагандаторската роля на журналистиката е и езикът на пресата в тоталитарната държава.

В съдържателен план най-съществената черта на социалистическите издания (включително през 80-те години) е копирането на политическата реч. Това е позволеното от властта, то е и удобното за журналистиката. Медийният дискурс се придържа стриктно към установената протоколна публична реч, която е прекалено суха или неискрено високопарна, с голям арсенал от заучени словосъчетания. За медиите това е гаранция за комфорт, който ги предпазва от проблеми с властта, същевременно ощетява информационно и езиково аудиторията им, без тя да има избор за „диверсификация“ на информационните източници.

Що се отнася до нагласите на читателите към очакваната информация, възможно голяма част от аудиторията също да е развила защита още в предкомуникационната фаза (по теорията на Малецке от 1994 г.) и приоритетно да обръща внимание на информациите, които очаква да се покрият със собствените ѝ представи и мнение. В установена от десетилетия среда на държавен контрол, масовата публика удобно би избягвала „познавателното разно-

гласие“.⁹ Публицистиката е потопена в езика на шаблона или, ако заимстваме определението на Орлин Василев (есето „Шаблонът“ от 1947 г.), тя си служи с „готови, установени в ненарушим ред изрази, улегнали и вкостенели езикови калъпчета“.¹⁰ Езикови постройки изместват мислите – така принципно и лаконично описва психологията зад излиняването на езика Ефрем Каранфилов (в изследването си „Езиковият шаблон в литературата“).¹¹ На проблемите в стилистиката, които лишават журналиста от най-силното му и важно оръжие – езика, посвещава обстойни изследвания авторът на термина „журналистическо редактиране“ – Стефан Брезински.¹² Диагнозата на Михаил Виденов за журналистическата стилистика на тоталитарния период е „строга официалност, приповдигнатост и готови клишета“.¹³ В помощ на по-успешното манипулиране на общественото мнение влизат в употреба клишетата и близкият до него стереотип, който предлага готови и опростени представи за действителността. Уолтър Липман, обособил термина „стереотип“, излага логично идеята за „скалпването на съгласие“. Накратко: манипулиране на обществото така, че да приема

плановите на елита.¹⁴ Българският гражданин на тоталитарната държава чете вестници, които представят за действителна само информацията, пропусната от ситото на властта. А дали читателят вярва, отчасти дава отговор Милко Петров с наблюдението: „цяла една нация се научи да „чете между и зад редовете“. Авторът нарича това явление „семиотичен парадокс на свръхпрочита“, като отчита липсата на пълноценно действащи алтернативни информационни системи и възникването на феномена „спестена свобода на печата“ – натрупаната, очакваща да бъде разкрепостена свобода на печата.¹⁵ Заслужава да бъде припомнена и негова прогноза от по-ранни години на прехода:

„В разгръщащото се сега у нас различно масово съзнание дълго още ще преобладават митологични, литературни и контрастно-пропагандни представи, разположени по скалата най-добро и най-лошо“.

След датата 10 ноември 1989 г., смятана за начало на българския преход към демокрация и пазарна икономика, а по-конкретно след приемането на новата Конституция на страната през юли 1991 г., коренно се променят условията за функциониране на медиите. Основният закон, конституционната практика и медийноправната доктрина определят трите основни свободи в медийната дейност: свободата на мнение, свободата на медиите и свободата на информацията.¹⁶ Тази своеобразна комуникацион-

словосъчетания (2022). – В: сп. „Реторика и комуникации“; ел. ресурс: <https://rhetoric.bg/wp-content/uploads/2022/01/Garkova-I-issue-50-January-2022-p.146-164.pdf> [online: 30.01.2022]; След протестите-контраперотести. А след изчегъртането? – В: в-к „24 часа“ 18.03.2022 г.; ел. ресурс: <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/11143242> [online: 30.01.2022].

E-mail
irinagrekov@abv.bg

⁹ Малецке, Г. Психология на масовата комуникация, изд. къща „Хъски“, С., 1994, с. 18.

¹⁰ Орлин Василев, Шаблонът, 1994.

¹¹ Каранфилов, Е. Езиковият шаблон в литературата.

¹² Брезински, С. Журналистическа стилистика, 1976.

¹³ Виденов М. Езикът и общественото мнение, 1999.

¹⁴ Липман, У. Общественото мнение, Ню Йорк, 1922.

¹⁵ Петров, М. Журналистическите сатурналии. Журналистиката в тоталитарното и посттоталитарното общество, унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, С., 1995.

¹⁶ В Конституцията от 1991 г. е записано: „Всеки има право да изразява мнение и да го разпространява чрез слово - писмено или устно, чрез звук, изображение или по друг начин“ (чл. 39, ал. 1); „Печатът и другите средства за масова информация са свободни и не подлежат на цензура“ (чл. 40, ал. 1); „Всеки има право да търси, получава и разпространява информация. Осъществяването на това право не може да бъде насочено срещу правата и доброто име на другите граждани, както и срещу националната сигурност,

на триада – съвкупност от права, гарантира демократичното развитие на всяко общество, обобщава Райна Николова в изследването „Конституционноправни аспекти на свободата в медийната дейност“.¹⁷ Там са разгледани обстоятелствата и предвидените в Конституцията ограничения за медийната дейност, формулирани като специални и крайни мерки и като изключения от принципната забрана за цензура.¹⁸

В медийноправната теория се поддържа становището, че най-прецизното и конкретно легално определение на цензура в българското законодателство дава Законът за радиото и телевизията от 1996 г. (отм.) и то може да бъде съотнесено и към печатните издания и други медии: предварително одобряване на материалите, предназначени за предаване

я по радиото и телевизията от страна на държавни органи или лица, които се намират извън структурите на съответната радио- или телевизионна организация (§2, т. 18, ДР на ЗРТ, 1996 г.), посочва Райна Николова. Свободата на мнение е класифицирано от Емилия Друмева като отбранително по своята природа.¹⁹ Това право не допуска намесата на държавни органи в дейността на средствата за масова информация.

В своя монографичен труд „Правни аспекти на журналистическото редактиране“ Ефрем Ефремов разглежда свободата на словото (наричана още свобода на изразяване) и допустимите ограничения през призмата на статута ѝ като фундаментална ценност на Съвета на Европа и като основно човешко право. Обичайно при т.нар. „комуникационни свободи и права“, посочва авторът, държавата има задължението да се въздържа от намеса. В тези случаи законът, който определя правата и задълженията в тази посока, има за цел да ограничи действията на държавата до „необходимия в демократичното общество“ минимум. Интердисциплинарното изследване представя ключови пресечни точки между действащите международни и национални правни регламенти и практиките на журналистическото редактиране, което на макроравнище определя характеристиката на медията.²⁰

¹⁹ Друмева, Е. Конституционно право, изд. „Анубис“, С., 1995 (направена е класификацията на правата на „отбранителни“, „социални“ и „политически“).

²⁰ Ефремов, Е., Правни аспекти на журналистическото

СВОБОДАТА НА СЛОВОТО НЕ Е АБСОЛЮТНА. ТЯ ВИНАГИ ДОСТИГА ДО ОЧЕРТАНИ ОТ ЗАКОНА ГРАНИЦИ.

Конституционно предвидените възможности и основанията за ограничаването на свободата на словото като изключения от забраната за цензура, са основа за въвеждането на административна регулация на медийната дейност, но само радио- и телевизионната. Конституционният съд определя аспектите на медийната регулация, които създават административноправната рамка за обществените оператори. Конституционният статус на медиите не е еднакъв (РКС № 7, 1996 г.) и отбранителният характер на свободата на медиите се простира във всички проявления спрямо печатните медии. Така не е нужно дейността на печатните медии да се регулира със специален закон. Само пазарните условия диктуват броя на изданията и тематиката им, а държавата има задължението да обезпечи предпоставките, с които да изпълняват функциите си.

След демократичните промени държавно-партийната цензура е успешно заменена от корпоративните интереси на новите медийни магнати и олигарси в България, твърди Ивайло Диманов, като очертава „демаркационната линия на свободното слово чрез анализ на вечния антагонизъм между цензура и политическа сатира“. Цензурата поддържа добрата форма и боен дух у сатириците, рестрикциите още повече мотивират стремежа да кажеш истината, несво-

редактиране, изд. „Фабер“, 2019, с. 28-33.

бодата засилва апетита за свобода“, твърди авторът в интересен прочит на „лечебната“ сила на цензурата. Предлага убедителното заключение, че „цензурата се асоциира с регулацията, а автоцензурата – можем да я опишем метафорично като харакири на духа“.²¹

Началото на прехода към демократично устройство на държавата преобразява за кратък период медийното поле, но всъщност усещането за революционно бърза и качествена промяна се дължи основно на променения език и дизайн на пресата, тематичното и жанрово обогатяване, на разнообразието от нововъзникнали медии (печатни, впоследствие и електронни). Медийният дискурс се изменя бързо. По отношение на синтаксиса, речниковия състав и стилистиката промените на вестникарските страници могат да бъдат окачествени като сериозни, в някои случаи – радикални. Заглавията са кратки и провокативни, в тях глаголите присъстват вече не по изключение, става модерна инверсията (обратният словоред). Езикът е преобразен в посока социално и стилистично маркирана разговорна реч – съзнателно конотиран с жаргонови заемки, с уличен сленг (социолекти), чрез таблоидите нахлуват вулгаризми. Масово навлизат чуждици – езикът се „европеизира“. Новата матрица на печата е наложена ос-

²¹ Диманов, И., Медийният хумор и „лечебната“ сила на цензурата, сп. „Медии и обществени комуникации“, бр. 50 / 2022 г., Достъпно на: <https://media-journal.info/?p=item&aid=440>.

обществения ред, народното здраве и морала“ (чл. 41 ал. 1).

¹⁷ Николова, Р. Конституционноправни аспекти на свободата в медийната дейност, Достъпно на: <file:///C:/Users/vivacom/Documents/law-journal1-2010-1.pdf>.

¹⁸ Конституцията от 1991 г. предвижда ограничения за медийната дейност в чл.40, ал.2: „Спирането и конфискацията на печатно издание или на друг носител на информация се допускат само въз основа на акт на съдебната власт, когато се накърняват добрите нрави или се съдържат призови за насилствена промяна на конституционно установения ред, за извършване на престъпление или за насилие над личността. Ако в срок от 24 часа не последва конфискация, спирането преустановява действието си“. Тези мерки са „специални и крайни“ според тълкуване на Конституционния съд, което ги определя като „изключения от принципната забрана на цензурата“.

новно от дизайна като най-активно и гъвкаво реагиращо средство във вестника, отбелязва Веселина Вълканова. „Сивотата, спокойствието на тоталитарните официози бързо бяха заменени с настъпателни, динамични, разкрепостени, дори кресливи и агресивни графични решения“, казва Вълканова и обяснява навлизането на новите комуникационни средства и инструменти в началото на 90-те с „влизането на пресата ни в нова обществена роля и трансформирането ѝ от пропагандна машина на една партия в плуралистична периодика – свободен разпространител на информация и мнения“.²²

Преходът от тоталитарна към свободна преса в първите десет години след края на тоталитарния режим Тотка Монова нарича форматиране, или структуриране на медийния пазар, в процеса на което медийният дискурс от класически идеологически, класовопартиен и тоталитарен извървява сложен път до формата на съвременния независим, частен всекидневник.²³

Според ежегодно публикувания индекс на Freedom House за свободата на медиите, основан на три показателя: развитие и функционирането на правната и регулаторна рамка; степен на политически натиск и контрол върху съдържанието (включително насилие

срещу журналисти, както и прояви на цензура и автоцензура) и наличие на неблагоприятни икономически фактори, влияния и ограничения, България след началото на промените през 1989 г. преминава от категорията на страните с несвободни към тези с частично свободни медии. След въвеждането на хармонизираното законодателство и либерализирането на пазара на радиото и телевизията през периода 1999-2002 г. страната ни е категоризирана в групата на държавите със свободни медии, отбелязва Лилия Райчева в изследването „Свободата на медиите vs свободата на словото?“.²⁴

ДИЗАЙН И МЕТОД НА ПРОУЧВАНЕ

Настоящата студия следва разбирането за взаимните влияния между политическия и медийния дискурс поради тяхното неизбежно взаимодействие, произтичащо от водещата им роля в медийната комуникация. Политическият дискурс се разглежда като политическа комуникация, изясняваща идеи и послания посредством езикови средства и поведение. Възприето е заключението на Андреана Евтимова за медийната комуникация като включваща всички участници в медийното пространство.²⁵ В

този смисъл на страниците на представените в студията ежедневници намират изява както политическото речево поведение и послания, относими към медиите, така и произтичащите от това медийни рефлексии.

За целите на изследването са избрани три периода. Първият обхваща началото на 80-те години на 20. в., в които тоталитарната върхушка отчита стабилност и просперитет, но едва няколко години делят местния комунистически режим от политическия му крах. Вторият изследван период се простира в първите години (1990 и 1991 г.) на т.нар. „преход“, когато вече са в ход обществено-икономически промени, засягащи в дълбочина и медийния сектор. Обхванато е и началото на новото хилядолетие – 2000 и 2001 г., когато във вътрешнополитически план се извършва сериозна трансформация в управлението и тя изтласква към архивите двуполусния политически модел. Това е и времето, в което започва процес на реструктуриране на медийния пазар в страната (с лицензирането на радио- и телевизионните оператори).

Паралелно с определящия общ политически контекст при избор на изследваните периоди, в избраните години са изследвани конкретни месеци, съпадащи със значими сесии на пет състава на Народното събрание (включително Седмото народно събрание), когато се конституират правителства, започват или

приключват парламентарни сезони, т.е. когато се представят приоритети за управление или се отчитат резултатите от законотворческата дейност. Решението именно работата на НС да е отправна точка при избор на периодите за изследване, е мотивирано от конституционното държавно устройство и водещата роля на народното представителство. От друга страна, своеобразната политическа и комуникационна арена на парламента предоставя на журналистите поглед върху работата на всички основни политически сили-управляващи и опозиционни. В парламента протича също най-активната формална и неформална комуникация с политическите фигури, заседанията на НС по правило отразяват чрез свои акредитирани представители всички основни медии.

Изследването се базира на публикации във високотиражни и авторитетни национални ежедневници, които поднасят новини и интерпретативни текстове (анализи и коментари). Следваните принципи при избора им е тяхната многобройна аудитория, както заявената партийна безпристрастност и независима редакционна политика (вторият критерий практически е неприложим за 80-те години поради отсъствието на свободни от политическо влияние медии). И за трите избрани периода константно предимство на ежедневниците е значимата роля на пресата като медиен инструмент за влияние върху общественото мнение. В първия период тя дели медийния сектор единствено с трите електронни медии-държавните Българска

²² Вълканова, В. Дизайн на вестника. Съвременен вестникарски дизайн. Графичното лице на новата българска преса, 2009.

²³ Монова, Т. Новият журнализъм на прехода. Между корпоративния карцер и новите медии, С., 2012.

²⁴ Райчева, Л. Свободата на медиите vs. свободата на словото? Етнопсихолингвистични и социолингвистични аспекти на езика на медиите в България, Бургас, 2013, с. 115.

²⁵ Евтимова, А. Медиен език и стил: теория и

съвременни практики, унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, С., 2014.

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

телевизия, Българско национално радио и Българска телеграфна агенция. Във втория период влиянието на вестниците (трансформирани или нововъзникнали) се определя от новата им обществена роля на свободни медии. Оформят се като ядро на неформалната четвърта власт и имат реалната възможност след официалната (конституционна) раздяла с властта да се заявят самостоятелно като неин критик, партньор или апологет. Въпреки появата на множество нови медии, включително електронни, пресата запазва водещи позиции. В третия период тази тенденция не е особено променена, пълноценното разгръщане на интернет-комуникацията предстои, социалните мрежи са само перспектива.

Изследваният корпус от текстове обхваща 82 публикации в националните ежедневници „Работническо дело“ (1980 и 1981 г.), „Земеделско знаме“ (1980 и 1981 г.), „Труд“ (1980, 1981, 1990, 1991, 2000, 2001 г.), „24 часа“ (1991, 2000 и 2001 г.), „Сега“ (2000 и 2001 г.) и 27 парламентарни стенограми. Избраните медийни примери от съответните периоди съдържат позиции, коментари, оценки на журналисти от съответното издание, на външни медийни наблюдатели, на представители на политически партии и държавни институции. Преобладават водещите материали на първа страница (т.нар. „чела на броя“). Методът на изследването включва контент анализ на заглавия и текстове на журналистически материали, които съдържат редакционните позиции и оригиналната медийна лексика, от

една страна, а от друга – автентичен изказ (цитати от изказвания и интервюта) на политици и обществени фигури. Чрез съпоставяне на текстовете от трите избрани периода могат да бъдат изведени различията и по този начин – очертани водещите тенденции към качествена промяна в комуникацията политическа класа-действаща журналистика.

Работната хипотеза формулира като водеща тенденция за 20-годишния период обогатяването на палитрата от взаимоотношения. Следващите стъпки са опит за систематизирането им по видове със съответните примери, при съществуващата условност на някои разграничения. Категоризацията е в приложената таблица „Медийни свидетелства за амплитудата на взаимоотношенията власт-медии: от възхвалата до цензурата“. Тя помага за систематизирането на определени тенденции по периоди и по-убедителното им съпоставяне, наред с практическата заслуга към текста – неговата по-голяма прегледност. Изборът да бъде използван количествения подход е продиктуван от възможността и намерението това изследване да бъде основа за следващи, с допълване на включените периоди.

ПОСТИГНАТИ РЕЗУЛТАТИ

1. Отличителна черта на изследваните броеве на вестниците „Работническо дело“, „Земеделско знаме“ и „Труд“ през 1980 и 1981 г. е буквалното копиране на парламентарните изказвания, политически декларации и

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

стратегически доклади на законодателната и изпълнителната власт. Проследени са медийните рефлексии на всички сесии на НС, което през 1980 г. има заседания в три от месеците на годината, а през 1981 г. – в четири месеца. Изследвани са също стенограмите от всички парламентарни заседания през двете години, с цел обективното съпоставяне със съдържанието и езика на медийните публикации.

При най-важните държавни събития, каквито са откриване на сесии на НС и партийните конгреси, текстовете в трите вестника са с посочен източник БТА. Различават се заглавията на материалите, както и уводните редакционни думи. Препечатани са дословно, с малки съкращения, пространните речи и доклади на управляващите, изнесени от парламентарната трибуна (генерален секретар на Централния комитет на Българската комунистическа партия и председател на Държавния съвет, министър-председател, заместник министър-председатели, министри, председател на Народното събрание, народни представители). Отразяването на сесиите се състои в кратко цитиране на изказванията, без да бъде променяна тяхната последователност. Статиите имат вид на съкратени стенограми от парламентарните заседания.

Водещите политически събития запълват първите няколко страници на вестниците, но е трудно да бъде открит автентичен журналистически прочит на събитията, предаден интересен акцент встрани от официалния протокол или нюанс от парламентарното

поведение извън Пленарната зала. Езикът на журналистите е езикът на политическата класа и партийните документи: „ще решат редица важни въпроси“, „ще се усъвършенства социалистическият правов ред“, „разширяване на социалистическата демокрация“ („Труд“, 25.06.1980 г.); „повишаване на материалното благосъстояние и духовното равнище на народа, за многостранно развитие на личността“ („Работническо дело“, 17.12.1980 г.), „пътят към още по-светлото бъдеще бе ясно очертан от Дванадесетия конгрес на Българската комунистическа партия“ („Земеделско знаме“, 17.06.1981 г.), „Внушителна демонстрация на морално-политическото единство <...> под победното знаме на Отечествения фронт“, „да претвори в дела решенията на 12 партиен конгрес“ („Труд“, 17.06.1981 г.) Откриват се ясни следи по посоката на идеологическо въздействие и лексикалното влияние от властта към медиите. Например често използваното не само като цитат, а и като елемент от медийния език „всичко в името на човека“ е всъщност партиен лозунг: „те са мащабна и реалистична програма за действие на всички фронтове за осъществяване на стратегическия девиз, на върховната повеля на Партията и държавата: „Всичко в името на човека, всичко за благо на човека!“ („Земеделско знаме“, 11.12.1981 г.).

Медийната стилистика при пресъздаването на работата и атмосферата на парламентарните заседания се характеризира с висок патос и хиперболизиране на успехите на властта: „трудещите се от цялата страна

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

живеят и творят под знака на предстоящото събитие, в обстановка на всенароден политически и трудов подъем“ („Работническо дело“ от 17.12.1980 г. за 12-я конгрес на БКП), „залата беше голяма и тържествена-залата беше малка и топла“, „И отново залата на Народното събрание е превърната в творческа лаборатория. <...> тук колективният ум, въплътен в позиции на гражданската и обществена отговорност, на държавническата проникновеност и прозрение, намира най-ярка изява“ („Земеделско знаме“, 11.12.1981 г.).

В някои случаи журналистическата възхвала към властта надминава по степен на експресивност, а и съдържателно, оценката на самите управляващи. Една от най-често срещаните думи във всички изказвания на народните представители и министрите през разглеждания период е „усъвършенстване“. Употребяват я в желанието да внушат, че страната се развива по правилен път и на управлението предстои да се справи с напълно преодолими недостатъци. Редакционният поглед, според някои публикации, не забелязва несъвършенства в системата: „Никога в своята 1300-годишна история България не е имала такъв висок международен авторитет, не е била така стабилна икономически, така духовно извисена“ („Земеделско знаме“, 17.06.1981 г.) Срещат се и журналистически признания за отказ от собствен прочит на събитията в парламента: „Да повтарям, да преразказвам, да описвам казаното в залата – защо? По-хубаво и по-точно няма да го изре-

ка – то беше апотеоз на логиката и емоцията, то беше синтез, то беше излъчване, то беше внушение“ (Земеделско знаме“, 21.10.1981 г.).

Критиката от медия към властта не е част от медийния дискурс в началото на 80-те години. Появява се, обаче, самокритика. Журналистите са взискателни към собствената си работа: „На журналиста е потребно остро перо, не само когато пише критични материали, но и за обрисовката на положителния герой“. Това споделя главният редактор на списание „Партиен живот“ Петко Русев по време на конгрес на Съюза на българските журналисти, на който се обсъждат мястото и ролята на социалистическата журналистика в развитието на обществено-политическия живот („Работническо дело“, 31.10.1981 г.). От направеното изказване непредубеден читател днес би заключил, че през 1981 г. медийната критика към действителността и черногледството са надделявали над „добрата новина“, както биха я нарекли съвременните медии.

Какви са задачите на журналистиката може да се съди по изказване на водеща фигура в професионалния съюз в рамките на най-високия професионален форум – конгрес на СБЖ: дейността на медиите „не е самоцелна, а подчинена на задачата да се пропагандират постиженията на НР България...“ („Работническо дело“, 31.10.1981 г., зам.-председателят на СБЖ и главен редактор на „Земеделско знаме“ Димитър Димитров).

Представените примери водят до изво-

дите, че най-четената преса посреща последното десетилетие на тоталитарния режим с вяроност към ръководната роля на партията и държавните институции, говори на читателите с езика на властта, хиперболизира успехите на управлението. Така медиите и професионалният им съюз разбират специфичната си обществена роля. По отношение на читателската аудитория пресата изпълнява задачата на пропагандатор. И създава впечатлението, че повече държи посланията ѝ да бъдат забелязани и оценени от властта.

2. Сред отличителните черти на изследваните броеве на вестниците „Земеделско знаме“ и „Труд“ през периода 1990-1991 г. е запазеният графически облик от социалистическия период. Но в съдържателен план промяната е видима. Тя е катализирана и от появата на „24 часа“ – първият частен национален всекидневник след 1989 г. Това издание провокира началото на революционни промени в пресата, като въвежда „новия език“ на медиите, характерните кратки информации и провокативни заглавия, както и по-компактния, таблоиден формат.

За целта на настоящото изследване са проследени медийните рефлексии на всички сесии на Великото народно събрание (ВНС), което действа от 10 юли 1990 до 2 октомври 1991 г. и приема новата българска Конституция. И трите издания отделят централно място на материалите, свързани с работата на ВНС, но балансират съдържанието така, че до читателите достигат както есенцията от

най-важните изказвания на представителите на властта в цитати, така и критичният редакционен прочит на събитията в парламента. Нещо повече, репортерите излизат от протоколната рамка на отразяване и представят детайли, които са интересни за публиката. В репортажи е представена атмосферата от кулоарите и извън сградата на НС. Така контекстът се разширява и аудиторията е привлечена в непосредствена близост до водещите политически фигури и процеси:

„Велико Търново отдаде своята ласка и признателност на депутати, гости, общественици и журналисти“, „Гроздовите от граждани по балкони и прозорци, преметнатите килими, халища, китеници довършваха портрета на града-кокетен, самобитен, многозначителен с историческата си памет, с пулсиращото си съвремие. А хората тръпнеха от възлнение, хапеха устни и се споглеждаха, а в същото време над главите на многеството ехтяха закачки, словесни престрелки, партийни злободневки бяха по житейскому преобръщани, за да разсмеят дори насядалите на сенчица старци“ („Земеделско знаме“, 11.07.1990 г.).

„...към обяд страстите се нажежиха до бяло, до степен да чуем <...> протестен ропот, нещо повече – съвсем осезателен тропот, от който банките, несвикнали на каквито и да е реакции извън традиционния сценарий, простенаха жално“ („Земеделско знаме“, 18.07.1990 г.).

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

„В три без две минути залата все още не притихваше. Но погледите вече настойчиво се взираха в трибуната. Престолът, достолепно поставен в средата на подиума, заедно с трибаграниците по стените (без гербове) и медальоните с тракийския лъв над тях, искаха да внесат непозната атмосфера. Дали успяха?“, „Нажежената зала опустя бързо. Зад гърба на народните представители остана широко отворената двукрила врата с надпис над нея „Обичайте България“. А депутатите поеха към Царевец“ („Труд“, 11.07.1990 г.).

Интересни детайли в „Земеделско знаме“ от 18.07.1990 г. са предадените реакции и оценки в Пленарната зала към изказванията, както и журналистическото портретиране на основните парламентарни оратори:

„...достолепното му и постепенно набиращо обороти чувство за хумор бързо спечели симпатиите на присъстващите“, „бликащото му чувство за хумор, понякога доста пиперливо, бе добре дошло за дългия уморителен парламентарен ден“, „който с възрожденски, темпераментен и цветист език изказа своето недоволство от губенето на време...“ (за Йосиф Петров), „да припомним ли колко страсти предизвика появата на председателя на ДПС във Велико Търново“ (за Ахмед Доган), „много допадна на залата призивът от изказването на председателя на клубовете за гласност и демокрация“ (за Димитър Луджев), „симпатичната

популярна фигура на председателя на парламентарната група на „Екогласност“ (за Петър Слабаков).

Вестниците критикуват мотивирано и добронамерено властта. „Труд“ в броя си от 11.07.1990 г. протестира, че няма подходящи условия за журналистите и това спъва работата им, а в броя от 18.07.1990 г. излиза с коментар „Парламентарна недостатъчност“ като упрек за връщане на „синдрома на кръглата маса“, т.е. неспособност за полезни разговори. „Земеделско знаме“ в броя си от 18.07.1990 г. констатира с упрек, че ВНС не отговаря на големите надежди за демокрация с неочертан диаметър на обкръжението на Тодор Живков и че изказванията на депутатите навяват „асоциации за протакане и акцент върху думите, вместо делата“. През 1991 г., в броевете си от 3 октомври, двата ежедневника „Труд“ и „24 часа“ атакуват решение на народните представители да си гласуват двойни пенсии, докато са обещавали премахването на всякакви привилегии в държавата: „привилегиите се върнаха в суматоката на вчерашното последно парламентарно заседание“ („24 часа“), „изтупаха 9-те точки <...> и с едно натискане на магнитната карта се маскираха на пеликани (в превод-напълниха гушите)“ („Труд“).

Пресата демонстрира ново самосъзнание като обективен надзорник на властта, припознат от самите граждани: „Само че българинът реагира по-бързо от „Ройтер“, когато някой го настъпи по джоба или измами доверието му. Телефоните в редакцията възвряха“ („Труд“, 3.10.1991 г.).

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

Представените примери разкриват настъпило динамизиране на съдържанието и езика, с който пресата разкрива пред читателите си важните за тях решения на властта. Новият журналистически почерк обобщава, синтезира и предава редакционната оценка за настроенията в залата на парламента и отзвукът отвън. Вестниците портретират политиците. Не пестят забележки към висшата управленска класа, за да защитят доверието на своята аудитория.

3. Периодът 2000-2001 г. е обхванат в студията чрез броеве на националните всекидневници „Труд“, „24 часа“ и „Сега“, в които им отглас от сесии на 38-то НС. Включени са и първите месеци от работата на новото 39-то НС, конституирано след изборите през юни 2001 г., когато управляващата партия ОДС след 4-годишно управление отстъпва властта на новосформираното Национално движение „Симеон Втори“ (НДСВ). За целите на изследването е проучено и съдържанието на парламентарни стенограми от периода. В избраните години трите издания демонстрират ясно разпознаваем облик, имат своя аудитория, провеждат независима редакционна политика, нареждат се сред най-четените и влиятелни национални всекидневници. Въпреки своите различия, включително в приоритизирането и оценката за отразяваните политически събития, реагират с повишена заинтересованост и сходни позиции по определени въпроси. Сред високочувствителните общи теми безспорно попада законодателното преследване на журналисти.

На 12 януари 2000 г. парламентът приема промени в Наказателния кодекс, сред които и глобите за обида и клевета. Президентът Петър Стоянов налага вето върху измененията именно в частта, предвиждаща наказанията за журналистите. Най-остро към законодателите реагира в „Сега“, който квалифицира поправките като „реални посегателства срещу свободата на словото“, а същевременно демонстрира положителна оценка за позицията на държавния глава (29.01.2000 г.). „Труд“ определя текстовете на НС като „сурови наказания“, „жестоки глоби“, „санкции, които удрят по журналистите“ и също изявява доверие в президента, когото призовава с вето си „да бие през пръстите“ (13.01.2000 г.). Оценката на „24 часа“ е индиректна – посредством негативни конотации, отнесени към председателя на парламента, например „Соколов скача против вето на президента“ (29.01.2000 г.).

За медийната свобода 2000 г. завършва, както е започнала – с опит за налагане на ограничения. В „Труд“ най-обстойно и като „безобразие“ е представен опит на председателя на парламента Йордан Соколов да ограничи неудобните въпроси, които постъпват от медии по повод негови пътувания с правителствения самолет „Фалкон“. Изданието излиза със заглавие „Соколов ни забранява и да питаме“ (02.12.2000 г.) и обяснява наложените рестрикции с „освен да бият журналисти, властниците явно са решили да запушат устата на пресата“. Припомненото физическо посегателство срещу фотожурналист е основна тема за всички

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

медии месеци наред, в центъра на събитията е министърът на правосъдието от второто правителство на ОДС – Теодосий Симеонов. В критичен материал от 9 януари 2001 г. с показателното заглавие „Грубиянщината 2“ същият ежедневник анализира „сложните емоционални взаимоотношения между политици и журналисти“ и отбелязва, че правосъдният министър е повел в класацията „Антиполитик на годината“ именно с „основен принос в юмручното право над репортери“. „Труд“ не пропуска да припомни: „преди Симеонов още един министър вилня на репортери – Марио Тагарински. <...> На журналист в парламента посегна и Жорж Ганчев“. Освен неприятната ретроспекция, редакцията предлага на читателите си следното обяснение за агресивните властови изблици: „на този въпрос най-добрият отговор дава премиерът Костов, който преди време изповяда „Искам да чуя ехото на своя глас“. Властта не търпи различно мнение и предпочита журналистиката на 80-те. А медиите посрещат новото хилядолетие по-укрепнали срещу управленски посегателства, решени да не спестяват критичния тон към политическата класа.

Годината се сменя, управлението също, но проблемът със заплахи към журналистическата професионална свобода още е на дневен ред. През 2001 г. НДСВ, убедително спечелило изборите през юни, през декември вече е разтърсено от вътрешни скандали за провала на медийната си политика. Свидетелството на „Труд“ от заседанието на парламентарната

група разкрива противоречиви позиции: министър Валентин Церовски открито подозира медиите, че имат тактика за провал на управляващата партия, депутатът Атанас Щерев директно предлага „да отвърнем на Тошо Тошев и да му обявим война за негативната кампания, която води срещу НДСВ и правителството“. Решаваща е намесата на председателя на парламентарната група Пламен Панайотов, чийто отговор съдържа „златен“ съвет за всяка власт: „ако има грешки в медийното ни поведение – това са наши грешки. Може би не сме достатъчно отворени, ясни и актуални. Но това са наши проблеми, не проблеми на медиите“ („Труд“, 12.12.2001 г.). Няколко месеца по-рано номинираната за председател на медийната комисия в НС Милена Милотинова, депутат от управляващата НДСВ, също предупреждава, че „комфорт не се гарантира с натиск, с тежка ръка. Това само може да ни подведе, както стана с управляващите досега“ („Труд“, 6.07.2001 г.). Всъщност по отношение на стратегията си към медиите новите управляващи се озовават в ситуацията на своите предшественици от СДС, обсъждали на национална конференция и няколко месеца преди края на управленския си мандат провала в информационната си политика („Труд“, 27.01.2000 г.).

Категорична диагноза за пряката връзка между авторитарността на лидера и заглъхването на свободата на изразяване в държавата е поставена във в „24 часа“ (02.07.2001 г.). Текстът „Става ли царят за командир“ е прицелен във вниманието на новата власт – НДСВ, като предупреждение да не се изкуши от най-не-

простимата грешка на предишните управляващи от СДС. Когато дневният ред на държавата е дневният ред на премиера и той иска след всеки свой въпрос да чува само ехо от гласа си, това става „причината хората да не искат СДС-едноличната власт“. Симеон наследява едноличната власт и ще я изгуби като Костов, ако я упражнява по същия начин, отбелязва авторът Юрий Велев, защото „това е моделът на държавно устройство, който СДС и БСП създадоха. Властите не са разделени. И трите са в нозете на партийния вожд, а над главата му е само Господ“. Тази позиция-предупреждение е потвърдена от председателя на медийния регулатор НСРТ Георги Лозанов в интервю с парадоксалното, но само на пръв поглед, заглавие „Който овладее медиите, губи властта“ („24 часа“, 21.07.2001 г.). Според него „новата власт трябва поне да се е поучила от тъжния опит на своите предшественици“. Той определя големия проблем на ОДС така: „започна да превръща медиите в свой основен опонент“.

Поредица статии през 2000 и 2001 г. разкриват опити на журналисти и медийни наблюдатели да предупредят с убедителни примери управляващите, че във войната с медиите традиционно губещият е властта. В началото на 2001 г., докато управлява правителството на Иван Костов, „Труд“ публикува анализа „Медиите отвръщат на удара“ (10 януари 2001 г.), в който Румяна Братованова прави преглед на „грубиянщината“ на политиките към журналистите и сигнализира:

„Медиите са онзи ръжен, срещу който умните политици никога не ритат, те са лопата, която, като я настъпиш, те удря здравата по главата. За това най-много помагат грешките на политиците“.

Седем месеца по-късно, когато вече управлява НДСВ, пресата реагира остро на опита на парламентарния председател Огнян Герджиков да ограничи движението на репортерите в парламента. „Журналистите цапат, камерите пречат“, предава мотивите „Труд“ (06.07.2001 г.), „Журналистите вън от кулоарите?“, пита „24 часа“ (03.07.2001 г.), „Властта към медиите: Пречите ни!“, обобщава „Сега“ (14.07.2001 г.). Проблемът се задълбочава и разговорът се пренася на ниво Съюз на издателите. „Труд“ директно предупреждава парламентарния председател до къде стигат войните с медиите в коментар „Журналистите-проблем № 1“ с автор Светлана Джамджиева: „И ето, царските хора рискуват да си навлекат гнева на журналистите <...> Така че, уважаеми г-н Герджиков, <...> си помислете журналистите ли са най-големият проблем в парламента, с който ще се захванете“ (14.07.2001 г.). В друга статия същият автор упреква НДСВ, че пренебрегва обещанието за нов морал в политиката, с което е спечелило изборите:

„Този морал включва простото правило: не прави от медиите врагове, ако можеш да ги направиш съмишленици, партньори или да ги използваш като коректив. Няколко серии управляващи пренебрегнаха това правило. И се провалиха. Не е

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

необходимо новите управляващи да повтарят стари грешки. Защото времето не само дойде, то вече тече“.

В текста на Джамджиева може да бъде отрит пестелив на обем, но притеснително съдържателен „наръчник“ на управляващите за общуване с журналисти:

„Парламентарният репортер е особено издръжливо нещо. Него периодично го натирват я в единия коридор, я в другия, затварят го по тавани и балкони, забраняват му достъп до кафенета и тоалетни. Току се намира някой нервен депутат, който да му счупи касетофона или фотоапарата. Периодично възмутени народни избраници го придърпват за обяснения защо е написал точно това, други „го топят“ пред началниците му“.

Ако се върнем на казуса с председателя на парламента Герджиков и медиите, трябва да бъде отбелязано, че вследствие на публичния шум той внася яснота около мотивите за ограничението – целта е не възпрепятстване на журналистическата работа и въпросите, а протоколното поведение и реда в сградата.

Интересно признание на парламентарния председател за това как вижда изхода от конфликта власт-медии е съхранено на страниците на „24 часа“ (06.07.2001 г.):

„Отнасям се с дълбоко уважение към журналистите. Знам, че ако се тръгне на конфронтация с тях, войната е загубена предварително. Журналистите

можете да вдигнете всеки на балон и той до края на живота си няма да може да си оправи репутацията. Страхотна сила сте. Не знам дали има по-силна гилдия в държавата. По-страшни сте от МВР. Затова смятам с взаимни усилия и диалог да намерим най-доброто решение“.

До въвеждане на ограничителните мерки не се стига.

В контекста на взаимоотношенията между управляващите и медиите един от най-проблемните и пространно коментирани от пресата въпроси през 2001 г. е медийната регулация. Повод става изборът на нов генерален директор на общественото радио (БНР) по процедура, провеждана от медийния регулатор Национален съвет за радио и телевизия (НСРТ). Членове на самия съвет подозират политически натиск над свои колеги. Радиорепортерите твърдят, че НСРТ „заема формата на юмрук в кадифена ръкавица“ и алармират за „политическо вмешателство“ („24 часа“ 17.01.2001 г. и „Труд“, 06.01.2001 г.). Най-обобщаващо представя проблема Хачо Бояджиев:

„Законът за радио и телевизия е замислен, създаден и работи в полза на политическата сила, която има мнозинство в парламента. Първоначално в интерес на БСП. Когато ОДС дойдоха на власт, той беше псевдопреработен и употребяван в тяхна полза в периода 1998-2001 г. <...> НСРТ се състои от петима членове, избрани от мнозинството, и

четирима от квотата на президента. От това независима и регулаторна институция не става – органът е политически и дава възможност за медиен диктат“.

Като потвърждение, че проблемът с надзора на властта винаги се оказва проблем на всички медии, и друга обществена институция – Българската национална телевизия (БНТ), също попада във фокуса на пресата със скандал. БНТ орязва забавен новогодишен клип на клуб НЛО, защото иронизира премиера Костов и „визовите успехи на външната министърка“. Артистите от НЛО обявяват: „Цензура!“ („Сега“, 04.01.2001 г.) и се разгаря публичен скандал. „Труд“ следи темата, като отправя „стрели“ не само по посока на властта, а основно към БНТ, която традиционно нарича „БНТ (п)-правителствена“. В хора на критиците по повод цензурирания клип се включват изявени обществени фигури, но едно показателно изявление за източниците на цензура в обществената телевизия прави Росен Петров от екипа на бившите „Хъшове“:

„Докато бяхме в БНТ имяхме постоянни спявки, на които ни се набиваше колко важна е партията, колко важен е генералният директор“.

Случаят провокира популярният актьор Коста Цонев да направи аналогия с времената на цензура от преди 1989 г. Новият директор на Канал 3 Сашо Диков е по-директен:

„Отдавна не се е усещал този страх. Всичко ми прилича на 1989 г., когато пипалата

те сграбчат и – а нещо опиташ, прилагат ти всякакви схеми и начини, за да те унищожат“.

Дали са оправдани страховете, че цензурата или не си е тръгвала от държавата, или се завръща, може да се прецени по отговора, който дава отговорен служител на БНТ пред „Труд“:

„Не ви ли е неудобно да ми се обаждате с подобен въпрос?! Който плаща, той поръчва музиката. Не ви дължа обяснение“.

Срещу обществения и медиен натиск в крайна сметка се изправя продуцентът на предаването Иван Попйорданов, който поема отговорността за нанесените корекции в забавния клип. Но неговия жест не прилича на ограничен собствен дискурс по лични причини. По-скоро носи белезите на автоцензура на редакционната политика. Явление, продиктувано от външен натиск, при което поръчителят остава формално скрит, видим е изпълнителят.

Как действа машината на класическата тоталитарна цензура и какви последици може да има публикуването на ръкопис, неodobрен от властта, разкрива 10 години след падането на режима един от знаковите главни редактори на „Труд“ Дамян Обрешков. Докато критичният ръкопис на Георги Тамбуев „Корупция, облечена във власт“ е на бюрото на Обрешков, му звънят от кабинет в Политбюро, наблюдаващ идеологическото направление. „Каза ми повелително да не пускам критиките на Тамбуев“, спомня си в интервю Обрешков („Труд“, 16.01.2000 г.).

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

„На часа сложих подписите си и още същата вечер дадох за печат първата от серията публикации. <...> Ето ти, Георги, съгласуване с ЦК. <...> Бурята се разрази месеци по-късно <...> двамата бяхме извикани в централната ревизионна комисия на БКП и започна едно продължително разследване. Държавата се с нас като с подсъдими. Състояха се две заседания от общо 10 часа, превърнали се в съд и присъда. Дватама бяхме уволнени, а Тамбуев бе и изключен от БКП“.

През 2022 г. Ивайло Диманов припомня в своя статия този емблематичен случай на разправа след публикуването в „Труд“ на поредицата от трите остро критични репортажа: „Реакцията на могъщата държавно-партийна цензура бе светкавична – Тамбуев бе изключен от БКП и уволнен от партийния орган „Работническо дело“.²⁶

Извън случаите, в които реагира срещу опитите за цензура, пресата често критикува депутатите и министрите за неефективната им законодателна работа, за дългите ваканции. Ето някои примери: „Министрите пият, народът ще работи“ – „24 часа“ от 22.12.2000 г., „Депутатите запразниха по-рано от електората“ – „Труд“ от 22.12.2000 г., „на повечето народни представители хич не им пука колко дни остават до края на мандата, щото дните им минават като в сън под дъбова сянка“ – „Сега“, 12.01.2001 г.

Трите влиятелни ежедневника показват indirectly отношението си към властта и за разлика от обилните, но като писани под парламентарно индиго информации от пленарните заседания, през 2000 и 2001 г. пресата има напълно различен подход. Изданията сами степенуват значимостта на събитията, следвайки собствена редакционна политика и търговски интерес. В дописките от парламента често преобладават светският елемент, атракциите, гафовете във визията и поведението на някои овластени персонажи, взаимоотношенията им, кулоарните клюки. Част от новите щрихи, с които пресата обрисова властта са: „Иде битка за блока на Класната“ („24 часа“, 02.07.2001 г.); „Иван Костов седна в задните редици, не пи шампанско и не се снима“; „Гаф обърка първото гласуване в 39-то народно събрание“; „Хората на Георги Първанов се настаняха до царските хубавици“ („Труд“, 06.07.2001 г.); „Юпита изгониха бабичките“; „Сбогом, мерcedes мой депутатски!“ („24 часа“, 09.07.2001 г.); „Къси поли зад банките“; „Новото време идва на токчета. Царските депутати – нежната революция в парламентарния живот“ („24 часа“, 29.07.2001 г.).

Новите щрихи към медийния образ на властта разрушават докрай образа на стерилната и скучна медийна информация за парламента от 80-те години. Наред с това, новият тематичен и стилистичен подход изтрива и последната граница на недостъпност, прекрачва дори протоколната линия. Отправено е послание към политиците: вие сте като всички останали – имате слабости, наблюдаваме ви внимателно – не сте недосегаеми. На езика на пазарната логика и взаимоотношения, посла-

²⁶ Диманов, И., Медийният хумор и „лечебната“ сила на цензурата, сп. „Медии и обществени комуникации“, бр. 50 / 2022 г.

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

нието би могло да бъде разчетено от аудиторията и така: визията и атракцията продават, залагайте на опаковката – не на съдържанието.

Друга важна промяна във вестникарските броеве е засиленото присъствие на криминалните новини. При по-значими случаи те излизат от криминалните хроники и изместват от първите страници дори значими политически събития. На 6 юли 2001 г. спечелилият избори Симеон Сакскобургготски влиза за първи път в парламента, но водещият материал на „24 часа“ е „Атентат срещу наследника на Поли Пантев“. Първите 11 страници на броя от 23 декември 2001 г. „Труд“ посвещава на събитие, което потапя цялата страна в траур (инцидентът с жертви в дискотека „Индиго“). На следващия ден – значимата по християнския календар дата 24 декември, вестникът отделя 9 страници на трагични новини, включително тежка верижна катастрофа. Едва ли се е утвърдил случайно популярният израз, че новина е само лошата новина.

ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ ДУМИ

В заключение може да бъде обобщено, че заедно с обратите в политическия дискурс се променят основни тенденции във взаимоотношенията между управляващите и медиите. Наред със законодателните гаранции за свободата на изразяване, в щит на журналистите срещу натиск, ограничения и репресии се превръща публичната им реакция срещу

недемократични технологии за потискане или сплашване. Нещо повече, медиите започват открито да възразяват, да напътстват висшата управленска класа със самочувствието на фактор, който черпи значимост от доверието на своите читатели. Именно на повишената критичност в медийния дискурс се дължи нарастаният брой публикации за проблеми с властите, включително ретроспективните разкази за ограниченията и репресиите на отминалия режим. Цензурата напомня за себе си в двете десетилетия след официалната раздяла на страната с тоталитаризма. Чертите ѝ прозират през някои признания за автоцензура или през зле скроена медийна регулация. Достатъчно примери илюстрират опасното родство, в което (при липса на здравословен демократичен коректив) биха могли да се свържат законодателните инструменти, административния контрол и откровения политически натиск.

Журналистите неизменно предупреждават всяка нова власт: опитите да се задушават свободата на словото са вече доказана грешка. Политическата класа реагира противоречиво. Някои публични фигури видимо осъзнават, че когато имидж и политика се градят с познания и откритост, медиите могат да бъдат добронамерен коректив и съюзник. Други високопоставени персонажи, с изявената си непоносимост към репортерски въпроси всъщност издават лична или партийна управленска несъстоятелност. А тя винаги и на всяка цена би искала да се прикрие – ако не успее с тишина, опитва с агресия.

КАУЗИ,
КПАУЗИ, КАЗУСИ

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА
МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС
ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

ПРИЛОЖЕНИЕ

АМПЛИТУДА НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС

ВЛИЯНИЕ	ИЗТОЧНИК	ЦИТАТ	ГОДИНА
ВЪЗХВАЛА, ОТКРИТА ПОДКРЕПА ЗА УПРАВЛЯВАЩАТА ПАРТИЯ, ОДОБРЕНИЕ ЗА ДЕЙСТВИЯ НА ПОЛИТИК	1. в. „Земеделско знаме“, 24 май 1980 г., бр. 123, 1 стр., заглавие: "Среща на Секретариата на ЦК на БКП с журналисти"	1.„Председателят на СБЖ Веселин Йосифов благодари най-топло на др. Тодор Живков и увери първия ръководител на Партията и държавата, че българските журналисти ще работят все така всеотдайно за претворяване в живота на Априлската линия на Българската комунистическа партия.” Текстът с идентичен с публикувания във в. „Земеделско знаме”, имат един източник - БТА.	1980
	в. "Труд", 24 май 1980 г., бр.104, 1 стр., заглавие: "Среща на Секретариата на ЦК на БКП с журналисти"		
	2.в."Работническо дело", 18 декември 1980 г., бр.353, 1-3 стр., заглавие: „Действена опора на социалистическата журналистика"	2."Главният редактор на в. „Работническо дело" Йордан Йотов посочи..., че Третото национално съвещание се провежда в особен момент, който очертава мащабите на един всенароден подем за посрещането на голямото събитие в живота на партията и народа-Двадесетия конгрес на БКП, непосредствено след Ноемврийския и Декемврийския пленум на ЦК на БКП, които обсъдиха и поставиха въпроси с голямо значение за подобряване на цялостната наша работа. Докладната записка на др. Тодор Живков до Политбюро хвърля обилна светлина върху огромен кръг от проблеми, които чакат усилията не само на партийните и стопански ръководители, но имат пряко отношение към високоотговорните задачи, поставени пред нашата журналистика."	1980
	3.в."Работническо дело", 31 октомври 1981 г., бр.304, 1-3 стр., заглавие: „Под знамето на партията, със словото на партията", „Шести конгрес на Съюза на българските журналисти"	3."Заместник – председателят на СБЖ Димитър Димитров, главен редактор на „Земеделско знаме", се спря на международната дейност на съюза. При нейното осъществяване, посочи той, ръководството изхождаше от постановката, че тази дейност не е самоцелна, а подчинена на задачата да се пропагандират постиженията на НР България, нейната миролюбива външна политика..."	1981
	4. в. "Земеделско знаме", 17 юни 1981 г., бр...., 1-2 стр., заглавие: „Първа сесия на Осмото Народно събрание", репортаж	4.„Ведро и оптимистично утро грее над България, млада и хилядолетна, потънала в зеленина и скели, в творческо съзидание и непреклонна воля за достойни за нашето социалистическо съвремие дела. Пътят към още по-светлото бъдеще бе ясно очертан от Дванадесетия конгрес на Българската комунистическа партия, от приетата на конгреса програма....." ; „Никога на своята 1300-годишна история България не е имала такъв висок международен авторитет, не е била така стабилна икономически, така духовно извисена."	1981

5. в. "Земеделско знаме", 21 октомври 1981 г., бр...., 5 стр., заглавие: „Народният дворец на културата в Деня на националното единение", репортаж	5. „Часът беше 10. На 20 октомври 1981-ва. Първите думи на другаря Тодор Живков в залата бяха-„Скъпи съотечественици", последните – „Да бъде благословена майка България". Това, което остана между тях, между началото и края на Словото за България, всъщност е изписано отвън, на Паметника- „Времето е в нас и ние сме във времето". Беше ден прекрасно-есенен, ден-дар. Като че ли часовете спряха, за да се огледаме „Залата беше голяма и тържествена-залата беше малка и топла.” „Да повтарям, да преразказвам, да описвам казаното в залата- защо? По-хубаво и по-точно няма да го изрека-то беше апотеоз на логиката и емоцията, то беше синтез, то беше излъчване, то беше внушение."	1981
6. в. "Земеделско знаме", 11 декември 1981 г., бр.289, 1 стр., заглавие: „По избрания път-с ясно очертана, реално изпълнима програма"	6. И отново залата на Народното събрание е превърната в творческа лаборатория, в която националната мисъл, мъдрост, опит и воля, изразени от пълномощниците на народа във върховния орган на държавната власт, търсят оптимални решения, намират стаени сили и разкриват неизползувани възможности, за да бъдат претворени в живота високите и напрегнати изисквания, продиктувани от сегашния етап на нашето развитие..." „Тук колективният ум, въплътен в позиции на гражданската и обществена отговорност, на държавническата проникновеност и прозрение, намира най-ярка изява." „...те са мащабна и реалистична програма за действие на всички фронтове за осъществяване на стратегическия девиз, на върховната повеля на Партията и държавата: „Всичко в името на човека, всичко за благо на човека!"	1981
7. в. „Работническо дело", 17 юни 1981 г., бр.168, 1 стр., заглавия: „Пленум на Централния комитет на Българската комунистическа партия", „Първа сесия на Осмото народно събрание"	7. „...избраниците във върховния орган на държавната власт са проникнати дълбоко от съзнанието и готовността да служат на народа, да работят в името на великия идеал-изграждането на развито социалистическо общество", „ще положат всички усилия за изпълнение на отговорните задачи...свързани с ... развитието на социалистическия демократизъм, по-нататъшното усъвършенстване структурата и организацията на работата на органите на държавната власт..."	1981
8. в. „Труд", 17 юни 1981 г., бр.141, 1 стр., заглавие: „ Първа сесия на Осмото народно събрание"/текстът на статията е препечатан от БТА/	8. „Осмото народно събрание беше избрано от българските гласоподаватели на произведените на 7 юни т.г. избори. Те се превърнаха във внушителна демонстрация на морално-политическото единство на нашия народ под победното знаме на Отечествения фронт, не неговата воля да следва и занаяпред ленинската априлска линия на Българската комунистическа партия, да претвори в дела решенията на 12 партиен конгрес."	1981
9. в. "Сера", 29 януари 2000 г., бр.23, 9 стр., заглавие: „Всички ще плащаме за високомерието на законотворците", подзаглавие: „Депутатите дават знак, че няма да чуят възраженията на президента за глобите за обида и клевета" (анализ на Майя Янкова)	9. „За чест на президента той претърпя немалоко развитие по пътя си да оспори реалните посегателства върху свободата на словото"	2000

КАУЗИ, КПАУЗИ, КАЗУСИ

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

ГОТОВНОСТ ЗА СЪТРУДНИ- ЧЕСТВО	1. в. "Труд", 27 януари 2000 г., бр.24, 10 стр. „Власт и меди-неразбрана любов“ (анализ на Ирена Маринова)	1. „Смятам да се върна към идеята от пролетта на 1997 г. да се създават предавания по националния ефир, в които да се разясняват предварително бъдещите ни действия, обяви тези дни председателят на парламента Йордан Соколов. Той призна, че обща слабост на управлението на СДС е лошото обяснение на ходовете на властта.“, „Месец преди 11-та национална конференция на СДС лидерите са наясно, че имат опасен пробив в информационната си политика.	2001
	2. в. „24 часа“, 6 юли 2001 г., бр.179, 11 стр. интервю (автор: Диляна Ценова)	2. „Отнасям се с дълбоко уважение към журналистите. Знам, че ако се тръгне на конфронтация с тях, войната е загубена предварително. Журналистите можете да вдигнете всеки на балон и той до края на живота си няма да може да си оправи репутацията. Страхотна сила сте. Не знам дали има по-силна гилдия в държавата. По-страшни сте от МВР. Затова смятам с взаимни усилия и диалог да намерим най-доброто решение.“	2001
	3. в. "Труд" 2 януари 2001 г. бр.2, 9 стр., рубриката „Хвърлен камък“, в която изданието публикува поредица пожелания на много от действащите политици за новото хилядолетие.	3. „Редакционната и партийната политика все повече да съвпадат с това, което мислят журналистите и политиците“ - пожелание на депутата от БСП Михаил Миков по повод настъпването на новото хилядолетие.	2001
КРИТИКИ И СЪВЕТИ	4. в. "Труд", 6 юли 2001 г., бр.179, 12 стр., заглавие и надзаглавие: „Предстои летен ремонт на Закона за медиите“-заглавие, "БНТ зътна сред ключи за нови шефове, сериозният дебат изостава", - /автор: Румяна Братованова/	4. Номинираната за шеф на медийната комисия в НС Милена Милотинова /депутат от НДСВ/ твърди пред изданието отн. изора на ген.директор на БНТ: „ Не е работа на политическите сили да издигат фаворити“, „Гендиректорът на БНТ трябва да е независим. ...Комфорт не се гарантира с натиск, с тежка ръка. Това само може да ни подведе, както стана с управляващите досега.	2001
	1. в. „Труд“, 11 юли 1990 г., бр.127, 1-3 стр., заглавие: „Парламентът иска да влезе в историята“, парламентарен репортаж	„Дай Боже, този репортаж някой ден да го прочетат и потомците от пожълтелите страници на „Труд“. Но ако в тях се събуди недоволство, че нещо не е цитирано буквално, държим да съобщим-поделяме си вината с напълно неорганизирания пресцентър. Надпис имаше-пресцентър-не. А нали дойдохме в Търново с претенцията да предадем точно историческия миг.“	1990
	2. в. "Земеделско знаме", 18 юли 1990 г., бр.149, 1-3 стр., заглавие: „Ще изградим ли законодателен храм на Отееството ?“, подзаглавие: „Много надежди и много думи-това ли е атестат за демокрация?“, „Ще бъде ли очертан диаметърът на обкръжението на Т.Живков?, парламентарен репортаж	2. „Предиобедът бе посветен на изказвания на лидери и представители на политически партии-нещо, което навяваше асоциации за протакане и акцент върху думите, вместо делата“, „Както вече казахме, или опит, или нещо друго не достигна на това ВНС, защото не можем да си представим какви проблеми ще възникнат тепърва при вземането на жизненоважни решения, отнасящи се изработването на новата Конституция или избирането на президент“	1990

3. в. „Труд“, 18 юли 1990 г., бр.128, 1 стр., заглавие: „Парламентарна недостатъчност“, /коментар с автор Тошо Тошев/	3. „Какво, според мен, люлее въжето под краката на Великото народно събрание? В залата витае синдромът на „кръглата маса“. Наистина сега тя не е кръгла, а контактна, но от този тип маси, които като че ли наместо до контакти /разбирай разговори с добър, полезен край/водят до къси съединения“.	1990
4. в. "24 часа", 3 октомври 1991 г., бр.144, 1 стр., заглавие: „Двойни пенсии си гласуваха депутатите“	4. „привилегиите се върнаха в суматохата на вчерашното последно парламентарно заседание“, „Великото народно събрание започна работа с отменянето на всякакви привилегии“	1991
5. В. "Труд", 3 октомври 1991 г., бр.190, 2 стр., заглавие: „Един депутатски мандат-равен на 10 години в забоя?“	5. „с едно използване на магнитната карта се маскираха на пеликани /в превод-напълниха гушите/“; „Само че българинът реагира по-бързо от „Ройтер“, когато някой го настъпи по джоба или измами доверието му. Телефоните в редакцията възвряха“ /разказът е за привилегиите, които депутатите са си гласували относно пенсиите в последния парламентарен ден от сезона/	1991
6. в. "Сега", 29 януари 2000 г., бр.23, 9 стр., заглавие и подзаглавие: „Всички ще плащаме за високомерието на законотворците“, подзаглавие: „Депутатите дават знак, че няма да чуят възраженията на президента за глобите за обиди и клевета“ (анализ на Майя Янкова)	6. „Няма мърдане за журналистите. Ще плащаме-и за лъжа, и за истина, ако ни осъдят.... Може би не е толкова чудно, че наказателно неотговорните, включително за клевета, народни избраници дават парично наказание до живот за драскачите, дръзнали да им спрягат имената. И ще подминат с желязно гласуване аргументите на президента.....“ „Глобите за обиди и клевета направиха длъжностните лица недосегаеми за критика“- текстът под колаж /като каре в текста/ с парламентарния председател Соколов.	2000
7. в. "Труд", 13 януари 2000 г., бр.10, 1 стр., заглавие: „Сурови наказания за журналисти и наркомани“, 10 стр., заглавие: "Президентското вето да бие през пръстите"/ комен тар на Румяна Братованова/	7. „Жестоки глоби за престъпленията обиди и клевета прие вчера мнозинството в парламента“, „санкциите удрят най-вече по журналистите“, „Парламентарното мнозинство вчера отказа да премахне порочната практика с верижните трудови договори“	2000
8. в. "24 часа", 22 декември 2000 г., бр.348, 2-3 стр., заглавие: „Министрите пият, народът ще работи“	8. „Парламентът спря да работи още в 14 часа вчера. С 55 приети закона за по-малко от 3 месеца се похвалиха предколедно депутатите“.	2000
9. в. "Труд", 22 декември 2000 г., бр.348, 1 стр., заглавие: „Депутатите да векуват и да хиляднат дори"/коментар. от Тодор Токин/	9. „Депутатите запразниха по-рано от електората.... По нищо не личеше вчера, обаче, че това е последното заседание за годината, века и хилядолетието. ... Разбираемо е желанието на милите хора в парламента да векуват...Така че, чао, до следващия век, респ. хилядолетие. А там- и с 14-а, че и с 15-а заплата!“	2000

КАУЗИ, КПАУЗИ, КАЗУСИ

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

	10. в. „Сера“, 12 януари 2001 г., 9 стр., заглавие и подзаглавие: „Огън! Служба не остана“, „Избраниците от 38-то НС се събират за последни 4 месеца-те ще им стигнат само за изборните закони и отварянето на досиетата. Това е техният дневен ред“ / анализ на Петьо Цекон/ 11. в. „24 часа, 21 юли 2001 г., бр.194, 15 стр., заглавие и подзаглавие: „Кой то овладее медиите, губи властта“, „Ако съветът си бе свършил работата, обществото щеше да е разтревожено, а е въодушевено от промяна на медийния закон, смята шефът на НСРТ“ / интервю на Диана Кънчева с председателя на НСРТ Георги Лозанов/ 12. в. „Труд“, 10 януари 2001 г., бр.10, 8 стр., заглавие: „Медиите отвръщат на удара“/ анализ на Румяна Братованова/ 13. в. „Труд“, 7 юли 2001 г., бр.180, 9 стр., заглавие: „Оставете ни микрозрелищата“, 8коментар на Екатерина Виткова/ 14. в. „Труд“, 14 юли 2001 г., бр.187, 1 стр., заглавие: „Журналистите-проблем №1“ / коментар на Светлана Джамджиева/	10. „Вярно е, че на повечето народни представители хич не им пука колко дни остават до края на мандата, щото дните им минуват като в сън под дъбова сянка.“ ... „А парламентът е на път да се превърне в място, което ражда само два вида новини-лоши и по-лоши.“ „Докато НС умува като заседнал кит върху четирите си „приоритета“, в деловодството на парламента събират прах цифром и словом 50/петдесет/ законопроекта. ... Най-вероятно повечето от тях ще си останат само проекти и след края на този парламент. Възможно е, разбира се, мнозинството да премине към приемане на закони на юруш. ... Но това е малко вероятно. Ако пък се случи, качеството на законите ще падне като начинаещ скиор на Боровец. И всичко това ни предстои, защото едни хора дремаха четири години не там, където му е мястото“ 11. Контекстът на разговора-има нова власт, която заявява промяна в медийния закон. На въпроса „Натиска ли ви някой вече за промени?“, отговорът е: „Никой не ме натиска... . Новата власт трябва поне да се е поучила от тъжния опит на своите предшественици. Големият проблем на ОДС беше, че започна да превръща медиите в свой основен опонент, вместо да се бори с реалните проблеми около себе си.“ 12. „ В два поредни броя „Труд“ направи анализ на грубиянщината-първо между политиките, а после- и на властимащите към медиите и журналистите. През 1994 г. столичните редакции протестираха, като оставиха България няколко дни без вестници. Друг път те бойкотираха политиките, като не отразяваха работата им. Тези протести оказаха слаби следи върху яката кожа на елита. Затова медиите усъвършенстваха своите традиционни средства за въздействие-словото, образа, звука. И с тях отблъскват посегателствата срещу свободата на словото.“; „Медиите са онзи ръжен, срещу който умните политици никога не ритат, те са лопата, която, като я настъпиш, те удря здравата по главата. За това най-много помагат грешките на политиките.“ 13. Текстът е посветен на отправената забележка от председателя на НС към медиите, че пречат на работата на НС и цапат сградата. „И като стана дума за обноски, не хубаво шефът на парламента да подхожда към журналистите, които отразяват дейността му, с кавги“ ... „И накрая, дългогодишната журналистическа практика сочи, че е лош признак, когато започнеш с неясни приказки, а журналистите ти пречат. Имаше един такъв премиер, който сега ни гледа от другата страна на океана.“ 14. „И ето, царските хора рискуват да си навлекат гнева на журналистите. Така че, уважаеми г-н Герджиков..... си помислете журналистите ли са най-големият проблем в парламента, с който ще се захванете“	2001 2001 2001 2001 2001	1. в. „Труд“, 27 януари 2000 г., бр.24, 10 стр. „Власт и медии-неразбрана любов“ (анализ на Ирена Маринова) 2. „Сера“, 14 юли 2001 г., бр. 162, 3 стр., заглавен комплекс: „Властта към медиите: Пречите ни!“, „Герджиков не иска да го заслепяват прожектори на излизане от кабинета му“, „Журналистите се шураут по коридорите, жали се Асен Агов на среща с парламентарни репортери“/ автор:Петьо Цекон/ 3. в. „Труд“, 9 януари 2001 г., бр.9, 8 стр., заглавие: „Грубиянщината 2“ - / автор: Таня Джоева/ 4. в. „Труд“, 6 юли 2001 г., бр.179, 3 стр., заглавие: „Спикерът на парламента: журналистите цапат, а камерите пречат“. 5. в. „Труд“, 13 юли 2001 г., бр.186, 9 стр., заглавие7 „Търговците в храма не са журналисти“ /коментар на Светлана Джамджиева/ 6. в. „Труд“, 12 декември 2001 г., бр.337, 12 стр., заглавие „Жълтите се скараха за медийната си политика“ 7. в. „Труд“, 7 юли 2001 г., бр.180, 14 стр., заглавие: „Голям смях падна“ (преглед на крилати фрази на министър-председателя и министрите през изминалите 4 г.	1. „Красимир Райдовски:Който не ме харесва, ще го уволня.“, „Копеле мръсно, забрави вече къде е Министерският съвет.“ „Журналистите са безмозъчни същества“ (Райдовски е директор на Правителствена информационна служба по времето на правителството на Жан Виденов); „Илия Петров:Журналистите нямат право да очакват на всяка цена отговор на всички въпроси“, „Една информация е информация тогава, когато е канализирана, иначе се превръща в шумотевица, в клюка“ (Илия Петров е народен представител от СДС по време на неговото управление) 2. Бел.: контекстът е, че председателят на НС развил пред близо стотте парламентарни журналисти идеята да се ограничи движението на медиите в сградата на НС. Депутатът Ю.Лютфи напомнил, че „рязка промяна в статута на репортерите ще доведе до тотална война между медии и власт“ „Преголяма свобода сте получили“ и „Вие ни пречите в някаква степен“ – е цитиран да казва председателят на НС от в. „Сера“ . Развързката: Решават разговорът да се пренесе на друго ниво-със Съюза на издателите. На 17 юли 2001 г. вестникът съобщава, че след проведена среща на председателя на НС, председателя на НСРТ и представители на Съюза на издателите „Журналистите и шефът на парламента се разбраха“ Ограничения няма да се поставят на журналистите, докато не бъдат договорени нови правила, гласи накратко постигнатият резултат. 3.„анализираме сложните емоционални взаимоотношения между политици и журналисти.“ „Защо политиките са вечно недоволни от медиите? На този въпрос най-добър отговор дава премиерът Костов, който преди време изповяда: "Искам да чуя ехото на своя глас!" „Премиерът днес нерядко заема позата ту на прокурор, ту на учителка“ /Бел.:по отношение на медиите и са изброени примери/ „Неслучайно в допитване на „Труд“ правосъдният шеф бе класиран за „Антиполитик на годината“с основен принос в юмручното право над репортери. Преди Симеонов още един министър вилня на репортери-Марио Тагарински.... На журналист в парламента посегна и Жорж Ганчев...Щом министри и депутати посягат на журналистите, обаче, защо да не го правят и други граждани, които не бива чак толкова да служат за пример. ... Дали пък всички форми на грубиянско отношение към пишешите и снимащите не показват, че щом рушветът и манипулативният натиск не помагат, идат ругатнята и боят?“ 4. Мотивите на председателя на Народното събрание Герджиков, обяснени от него в разговор с медията, са свързани не с ограничаването на работата на медиите и политически вмешателства, а протоколното им поведение в сградата и поддържането на реда и чистотата.. 5. „Парламентарният репортер е особено издръжливо нещо. Него периодично го натирват я в единия коридор, я в другия, затварят го по тавани и балкони, забраняват му достъп до кафенета и тоалетни. Току се намира някой нервен депутат, който да му счули касетофона или фотоапарата.. Периодично възмутени народни избраници го придърпват за обяснения защо е написал точно това, други „го топят“ пред началниците му.“ „Но тази сила дойде на власт с намерението да демонстрира нов морал в политиката. Този морал включва простото правило: не прави от медиите врагове, ако можеш да ги направиш съмишленици, партньори или да ги използваш като коректив. Няколко серии управляващи пренебрегнаха това правило. И се провалиха. Не е необходимо новите управляващи да повтарят стари грешки. Защото времето не само дойде, то вече тече.“ 6. „Неуспешната медийна политика на НДСВ скара вчера царските депутати по време на заседанието на парламентарната им група. Медиите имат тактика, която цели да провали политиката на НДСВ“, обяви Церовски. „Ние трябва да отворим на Тошо Тошев и да му обясним война заради негативната кампания, която води срещу НДСВ и правителството“, изведнъж заявил Атанас Черев.“ В статията обаче се пояснява, че на радикалното предложение възразили други депутати, според които медиите не са враг и с тях трябва да се работи в синхрон. Цитиран е председателят на групата на НДСВ Пламен Панайотов:“...ако има грешки в медийното ни поведение - това са наши грешки. Може би не сме достатъчно отворени, ясни и актуални. Но това са наши проблеми, а не проблеми на медиите.“ 7. „Ако срещу журналист, който лъже, бъдат заведени 10 иска за по 30 000 лв., редакцията ще го изхвърли и той ще отиде да даскалува в помашко село.“ Теодосий Симеонов, министър на правосъдието във второто правителство на Иван Костов, 1999-2001; „Намерете начин тия журналисти да ги хванете. Нахранете ги, това искам да ви кажа - да ги нахраните“ Надежда Михайлова, министър на външните работи, 1997-2001	2000 2001 2001 2001 2001
--	---	--	---	--	--	---

КАУЗИ, КПАУЗИ, КАЗУСИ

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

РЕГУЛАЦИЯ КОНТРОЛ НАТИСК

1. в."24 часа", 16 януари 2001 г., бр.16, 4 стр., заглавие и подзаглавие: „Бунт в БНР, искат оставка на НСРТ“, „Валентина Радинска предполага, че има натиск върху съвета“

2. в."24 часа", 17 януари 2001 г., бр.17, 4 стр., заглавие: „НСРТ: Бунтът в радиото е по ноти на Първанов“- заглавие /”Не щем да сме подлизурковски микрофон като БНТ, казват от „Хоризонт“

3. в."24 часа", 19 януари 2001 г., бр.19, 10 стр., заглавие: „Стига публични хакиририта“, позиция на Лилияна Попова, ген.директор на БНТ до НСРТ, със съкращения

4.. в."24 часа", 2 юли 2001 г.бр.175, 9 стр., заглавие: „Става ли царят за командир“-заглавие / анализ на Юри Велев/

5. 2. в. „24 часа“, 3 юли 2001 г., бр.176, 3 стр., заглавие: „Журналистите във от кулоарите?“

6. в."Сега", 13-14 януари 2001 г., бр.11, 1-2 стр., заглавен комплекс: „Търси се удобен шеф за държавното радио“, „НСРТ отхвърли кандидатурите на Велев, Тодоров и Димитров за БНР“, „Журналистите от „Драган Цанков“ подозират политически натиск“

1. „Поетесета Валентина Радинска-член на НСРТ, в интервю за Би Би Си отрече президентът да е лобирал за определен кандидат, но допусна от другаде да е оказван натиск върху колегите й. Иво Драганов и Йосиф Сърчаджиев я опровергаха по БНР.“

2. „Ден преди това радиорепортерите поискаха оставката на НСРТ заради проваления конкурс за генерален директор. „Органът заема формата на юмрук в кадифена ръкавица. Може би без НСРТ ще бъде по-тежко, но във всички случаи-по-ясно, отговориха им от „Хоризонт“. „Водещият на „12 плюс 3“ Петър Волгин заяви, че НСРТ иска да превърне радиото в същия „подлизурковски мегафон на управляващите“, каквато била БНТ.“

3. „Що се отнася до нечистоплътните внушения, че аз съм фигура „в политически контекст“, отдавна съм претръпнала към тях и ги оставям на съвестта на тези от вас, които ги поддържат. Дали не е по-добре вместо да мерите кой е по-обществен-БНТ или БНР, да си отговорите колко обществен е НСРТ...“

4. „Иван Костов бе човекът, който през юни 1999 г. каза: „Дневният ред на държавата е дневният ред на премиера...Искам да ми не отговаря, когато поставям въпроси, когато чакам да чуя ехо. Искам да чуя ехо на своя глас.“ „Това бе една от причините хората да не искат СДС-едноличната власт. Една държава, една партия, един Командир-това бе България особено през последните две години. Думата на Костов натежаваше все повече, останалите един по един млъкнаха.“ „Когато стане дума за еднолична власт, политолозите започват да рисуват разни кутийки и пирамиди. Достатъчно е да си спомним по колко широк кръг от въпроси е давал инструкции Иван Костов: ...за това как се прави професионален вестник-да не се опровергава на другия ден, да го цитират.“ „Сега явно Класната е смутена от въпроса ще наследи ли тая власт Симеон 2, ако стане премиер. Тя прави проекция на миналото в бъдещето, добавя малко фантазия и вижда царя като нещо средно между Наполеон Бонапарт и Дарт Вейдър. Отговорът е прост-царят ще наследи тази власт, ако стане премиер. И ще я изгуби като Костов, ако упражнява властта по същия начин. Това е моделът на държавно устройство, който СДС и БСП създадоха. Властите не са разделени. И трите са в нозете на партийния вожд, а над главата му е само Господ“.

5. „Журналистите да нямат достъп до кулоарите на парламента. Тази идея се обсъжда в Националното движение „Симеон Втори“, съобщиха оттам.“ Бел.: От движението опровергават (Цветелина Узунова) с твърдение, че планират обратното-открита медийна политика

6. „Журналистите се опасяват, че новите условия за избора ще улеснят прокарването на политическите кандидатури“. Редакционен коментар в каре към текста:„Какъв е смисълът от номинации и нов конкурс? Какъв е смисълът изобщо от НСРТ? Само за да има орган, който да легитимира явната партийна воля като обществена? Преди, когато шефовете на държавните медии бяха назначавани директно от парламента, поне беше по-открито. Костов и президентът да си стиснат ръцете за това кой точно ще им свърши работа по изборите и да се свърши с този цирк.“

2001

2001

2001

2001

2001

2001

7. в."Труд", 2 януари 2001 г., бр.2, 21 стр., заглавие: „Доколко е национална БНТ?“ /коментар на Маргарита Пешева/

8. в."Труд", 5 януари 2001 г., бр. 5, 8 стр. заглавие: „Половин век телевизия у нас“/ анализ на Маргарита Пешева, свързан с ключови моменти от историята на БНТ/

9. в."Труд", 6 януари 2001 г., бр. 6, 3 стр., заглавие: „Започна борбата за шефския стол в БНР“

10. в."Труд", 13 януари 2001 г., бр.13, 8 стр. , заглавие и надзаглавие:„Битката за черния джип се отложи“, „НСРТ показва мускули, докато БСП заплашва, че ще премахне съвета“

11. в."Труд", 6 юли 2001 г., бр.179, 12 стр., заглавие и надзаглавие: „Предстои летен ремонт на Закона за медиите“- заглавие, „БНТ затъна сред клоки за нови шефове, сериозният дебат изостава“, - /автор:Румяна Братованова/

7. „Скandalът в чешката телевизия прави актуален един от най-болните проблеми на прехода-в каква степен една държавно субсидирана телевизия като БНТ, която на практика се контролира от правителството, може в нужната мяра да гарантира обществен интерес и да бъде действително национална? Как може да е независима БНТ, след като нейният генерален директор, управителен съвет и бюджет се утвърждават от НСРТ? А пък неговите членове се избират пряко от парламента и се назначават от президента, от което следва, че тяхната дейност по условие е под контрола на управляващите.“ Медийният експерт развива тезата, че „държавната и частните телевизии по същество разменят ролите си-държавният бюджет и контролът на парламента и НСРТ превръщат БНТ в своего рода „правителствена телевизия“, търговският характер на bTV и НТВ им дава относителна независимост и прави от тях „национални телевизии“...“

8. „В кипящото вино на промяната за телевизията се разразява истинска битка:БКП вече не иска да я управлява, улицата-все още не може. БНТ става уличният барабанчик, който зове от екрана отрядите на демокрацията. Новите партийни водачи упражняват върху тв шефове и журналисти натиска на мобилното право, който се излива в серия от манипулации.“

9. „Журналистите от БНР се притесниха, че в конкурса ще има политическо вмешателство и затова настояха изборът на техен шеф да стане с квалифицирано мнозинство.“

10. „Кои победиха в състезанието за директор на БНР-добрите или лошите? По-малко ли ще се бърка в работата на медията властта? Или предстои поредният рунд на управляващите да овладеят радиото?“ „Копринка Червенкова:Има срыв на доверие към институциите“ – заглавие на каре към материала с уводни думи на редакцията:”Преди повече от месец главната редакторка на в."Народна култура" Копринка Червенкова направи прогноза, че предстои обуздаване на радиото. ...“

11. „И в медийните среди тези дни ври и кипи. ...Усука се интригата за това кой ще е новият гендиректор на БНТ.“ Цитирана е Светлана Божилова от НСРТ, която „настоява да започне смислен и професионален дебат за промените в Закона за радио и телевизия. Колкото и да е хармонизирано законодателството с това на ЕС, няма ли ги вътрешните гаранции за независимост и обективност, регулацията се превръща във вреден формализъм.“; „Другото, което много я тревожи, е подценяването на управителните съвети. Вместо да са коректив, те са функция на директора.“

2001

2001

2001

2001

КАУЗИ, КПАУЗИ, КАЗУСИ

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

ЦЕНЗУРА/ АВТОЦЕНЗУРА	1. в. "Труд", 16 януари 2000 г., бр. 13/16233, 6 стр., заглавие и подзаглавие „И преди 10 ноември 1989 г. „Труд“ мъжки водеше битки“, Най-сладкото е да разбуниш духовете, макар да си слагаш главата в торбата"- интервю с Дамян Обрешков, дългогодишен главен редактор на в. "Труд"	1. По повод цензурата преди 1989 г. и автоцензурата: „Работата обаче е там, че онова, което съм спрял, бледнее пред огромния критичен поток, който вървеше към страниците на „Труд“ с подписа на главния редактор. Точно когато ръкописите бяха на бюрото ми /бел.: ръкописи на Георги Тамбуев от поредицата „Корупция, облечена във власт"/, по телефона се обади човек от кабинета на Йордан Йотов-член на Политбюро и наблюдаващ идеологическото направление. Каза ми повелително да не пускам критиките на Тамбуев. На часа сложих подписите си и още същата вечер дадох за печат първата от серията публикации... Ето ти, Георги, съгласуване с ЦК. ... Бурята се разрази месеци по-късно....двата бяхме извикани в централната ревизионна комисия на БКП и започна едно продължително разследване. Държаха се с нас като с подсъдими. Състояха се две заседания от общо 10 часа, превърнали се в съд и присъда. Двамата бяхме уволнени, а Тамбуев бе и изключен от БКП."	2000
	2. в. "Труд", 2 декември 2000 г., бр.328, заглавие: „Соколов ни забранява да и да питаме"	2. „Освен да бият журналисти като правосъдния министър, властниците явно са решили да запушат устата на пресата. А ние съвестно, честно и неприкрито искахме да разберем каква работа свърши г-н Йордан Соколов, ползвайки правителствения „Фалкон"... Очаквайте информация и коментари за това е за други безобразия"	
	3. в. "Сега", 4 януари 2001 г., 12 стр., заглавие и подзаглавие: „БНТ пуска изрязаните куплети на НЛО, все пак“, „След като я хванаха по бели гащи, че цензурира, държавната телевизия ще пробва да замаже гафа на 13 януари"	3. Бел.:Казусът е свързан с орязани песни от клип за новогодишната програма на клуб НЛО, защото са „иронизиращи премиера Иван Костов и визовите успехи на външната министърка Надежда Михайлова“, според в."Сега". Пълният вариант на клипа ще бъде пуснат на 13 януари, в следващо предаване, твърди в интервю за вестника продуцентът Иван Попйорданов, който поема публично отговорността за наложената цензура. Според в."Сега" „лично генералната директорка на БНТ Лиляна Попова е поискала от външната продукция да бъдат изрязани сатиричните строфи за министър-председателя и шенгенските унижения." В. "Сега" цитира отговор пред в"Труд" на ръководен служител в БНТ: „А заместничката на Светла Петрова Невяна Ушева се тросна пред в."Труд" в последния ден на века, в който излизат вестници, така: Не ви ли е неудобно да ми се обаждате с подобен въпрос?! Който плаща, той поръчва музиката. Не ви дължа обяснение. Когато „Труд“ започне да ни плаща за външни продукции, тогава ще обяснявам."; "Цензура в БНТ!, обявиха най-напред самите артисти от НЛО. „Това ми напомня на цензурата преди 10 ноември 1989 г. Вече бях забравил, че такива неща могат да се случат, че може да има такова поведение от страна на управляващите...., каза Велко Кънев"; „Осведомени твърдят че шефката Попова е обяснила на продуцента на НЛО Иван Попйорданов, че ако текстовете не бъдат свалени, тя повече няма да може да лобира пред управляващите за предаването му и то може да бъде свалено от националния ефир."	2001
	4. в. "Сега", 6-7 януари 2001 г., бр.5, 10 стр.,заглавие и подзаглавие: „Властници тъпчат свободата на словото в Източна Европа“, „България и Румъния не търпят разкрития за корупция"	4. В."Сега" цитира статия на германския вестник „Бунд": „В България и Румъния свободата на журналистическото слово не е нещо, което се разбира от само себе си. Според автора Рудолф Грубер, цитиран от БТА, всички правителства в двете страни след 1989 г. смятат, че ролята на медиите е да служат на държавната власт. Закони от времето на комунистическия режим и параграфи като „обида на държавните органи" затрудняват професионалното информиране за събитията. Журналисти, които ровят в корупционното блато на управляващите, все още ги грози опасността да попаднат за години зад решетките, констатира изданието."	2001
	5. в."Сега", 6-7 януари 2001 г., бр.5, 12 стр., заглавие и подзаглавие: „Сашо Диков: Вече прошка на никого“, „Никой журналист не задава нормални въпроси на Иван Костов, затова го показват като дебил. За да слугуваш добре, също се иска талант, твърди новият шеф на „Канал 3"- / интервю на Светослава Тадарькова/	5. „Отдавна не се е усещал тоя страх. Всичко ми прилича на 1989 г., когато пипалата те сграбчват и - а нещо опиташ, прилагат ти всякакви схеми и начини, за да те унижат. Помните ли онази история с въпроса на репортера от Дарик радио към Иван Костов? Същият ден Дарик не отрони нито дума за случая. Говориха за това, чак след като бяха коментирали вече във вестниците. Защото още не им беше подписан лицензът от Иван Костов..."	2001

6. в. "Труд", 3 януари 2001 г., бр.3, 15 стр., заглавие:„Коста Цонев: Който цензурира днес, да има много здраве" / редакционна статия, в която се цитира мнението на творци и интелектуалци за орязан скеч на клуб НЛО от новогодишната програма на БНТ/.	6. „Наврх новото хилядолетие БНТ-п /правителствена/ скандално спря песен на сатиричното тв шоу НЛО за Иван Костов. От което се разбра, че вече дори на Нова година никой не може да си прави и безобидна шега с който и да е от управляващите"; „Въобще не съм учуден-призна си Росен Петров от препатилия от цензура в БНТ екип на бившите „Хъшове". Докато бяхме в Българската национална телевизия имахме постоянни спявки, на които ни се набиваше колко важна е партията, колко важен е генералният директор."; „Навремето се сваляха положовно неудобни парчета от програмите-помни Коста Цонев, една от редовните звезди в празничните тв издания. Ако песен или скеч не се харесаха на някой псевдорежисьор или критик, сваляха ги и осакатяваха цели блокове. Затова по онова време гледахме хуморът да е в стил „сецай се, снахо", и пак казвахме някои неща. но днес подобно поведение не може да се толерира. Който е спрял песни на НЛО, да има много здраве от еди кой си..."	2001
7. в."Труд", 8 юли 2001 г., бр.181, 6 стр., заглавие: „Кабеларките станаха медийни феодали“, статия на проф. Хачо Бояджиев	7. „Законът за радио и телевизия е замислен, създаден и работи в полза на политическата сила, която има мнозинство в парламента. Първоначално в интерес на БСП. Когато ОДС дойдоха на власт, той беше псевдопреработен и употребяван в тяхна полза в периода 1998-2001 г." „НСРТ се състои от 5 членове, избрани от мнозинството, и 4-ма от квотата на президента. От това независима и регулаторна институция не става – органът е политически и дава възможност за медиен диктат." „Чрез НСРТ се назначават удобни за властта директори и управителни съвети. В същото време НСРТ няма права за програмен контрол върху радио и телевизионните програми на лицензираните оператори."	2001
8. в."Сега", 4 януари 2001 г., 4 стр., заглавие и подзаглавие: „Поемам вината-аз цензурирах предаването“, „Това е буря в чаша вода, твърди продуцентът на НЛО, който се прави на Матросов" /интервю с Иван Попйорданов//	8. „-Кажете все пак кой точно от БНТ ви се обади? -Хайде да бъдем коректни, аз никога няма да ви попитам кой е пожелал да напишете определена статия. Ние вече пет години сме в националната телевизия-аз това не го наричам цензура" (като отрича за упражнена цензура от ръководството на БНТ, потвърждава извършването на автоцензура)	2001

БИБЛИОГРАФИЯ

Андреева, Д. Рицари на „малката правда“. В търсене на разследващата журналистика преди Десети ноември 1989 г., Newmedia21, 2015

Брезински, С. Журналистическа стилистика, 1976

Ватова И., От тоталитаризъм към плурализъм в общественото пространство, сб. „Журналистиката в тоталитарното и посттоталитарното общество“, София, 1995

Виденев М. Езикът и общественото мнение, 1999

Войнова, К. „Мястото на социалните мрежи в новините“, сп. „Реторика и обществени комуникации“, бр. 47/април 2021

Вълканова, В. Дизайн на вестника. Съвременен вестникарски дизайн. Графичното лице на новата българска преса, 2009

Дееничина М. Репресивната функция на медиите в тоталитарното общество през случая „Една жена на 33“, сб. „Българската журналистика, 160 години, минало, настояще, перспективи“, 2006

Диманов, И., Медийният хумор и „лечебната“ сила на цензурата, сп. „Медии и обществени комуникации“, бр.50 / 2022 г., Достъпно на: <https://media-journal.info/?p=item&aid=440>

Друмева, Е. Конституционно право, изд. „Анубис“, София, 1995

Ефремов, Е., Правни аспекти на журналистическото редактиране, изд. „Фабер“, 2019

Ефтимова, А. Медиен език и стил: теория и съвременни практики, унив. изд. „Св. Кл Охридски“, С., 2014

Каранфилов, Е. Езиковият шаблон в литературата

Липман, У. Общественото мнение, Ню Йорк, 1922

Малецке, Г. Психология на масовата комуникация, изд. къща „Хъски“, С., 1994

Монова, Т. Новият журнализъм на прехода. Между корпоративния карцер и новите медии, С., 2012

Нанов, П. Принципи за налагане на тоталитаризма, 2013

Николова, Р. Конституционноправни аспекти на свободата в медийната дейност, Достъпно на: <file:///C:/Users/vivacom/Documents/%D0%A1%D0%9D%D0%98%D0%9C%D0%9A%D0%98%20%D0%97%D0%90%20%D0%A4%D0%91/law-journal1-2010-1.pdf>

Орлин Василев, Шаблонът, 1994

Петров, М. Журналистическите сатурналии. Журналистиката в тоталитарното и посттоталитарното общество, унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, С., 1995

Пушкарлова, И. Привилегиите в тоталитарната държава, АСЕТ, 2012

Райчева, Л. Свободата на медиите vs. свободата на словото? Етнопсихолингвистични и социолингвистични аспекти на езика на медиите в България, Бургас, 2013

Христов А. Ролята на медиите за конструиране на образа на комунистическия герой, сб. „Българската журналистика, 160 години, минало, настояще, перспективи“, 2006

КОРПУС ИЗСЛЕДВАНИ ТЕКСТОВЕ МЕДИЙНИ ПУБЛИКАЦИИ

„Действена социалистическа демокрация“, в. „Работническо дело“, 25 юни 1980 г., бр. 127, 1-2 с.

„Тринадесета сесия на Седмото Народно събрание“, в. „Труд“, 25 юни 1980 г., бр. 127, 1 с.

„Програма за благоденствие и възход“, в. „Работническо дело“, 17 декември 1980 г., бр. 352, 1 с.

„Действена опора на социалистическата журналистика“, „Трето национално съвещание на дописниците“ (заглавие и подзаглавие), в. „Работническо дело“, 18 декември 1980 г., бр. 353, 1 с.

„Под знамето на партията, със словото на партията“, „Шести конгрес на Съюза на българските журналисти“, в. „Работническо дело“, 31 октомври 1981 г., бр. 304, 1-3

„Първа сесия на Осмото Народно събрание“, в. „Земеделско знаме“, 17 юни 1981 г., 1-2 с.

„Върхът, от който гледаме бъдещето“ - В. „Земеделско знаме“, 21 октомври 1981 г. 1-2-3 с.

„По избрания път-с ясно очертана, реално изпълнима програма“ - В. „Земеделско знаме“, 11 декември 1981 г., бр.289, 1 с.

„Пленум на Централния комитет на Българската комунистическа партия“, „Първа сесия на Осмото народно събрание“ В. „Работническо дело“ (заглавие и подзаглавие), 17 юни 1981 г., бр.168, 1с.

„Такъв народ е бил и ще пребъде!“, в. „Работническо дело“, 21 октомври 1981 г., бр.294, 1-4 ,5, 6 с.

„Първа сесия на Осмото народно събрание“, в. „Труд“, 17 юни 1981 г., бр.141, 1 с.

Чело на 1 стр.: „В името на мира, в името на народното добруване“ В. „Труд“, 18 юни 1981 г., бр.142, 1 с.

„Парламентът иска да влезе в историята“, в. „Труд“, 11 юли 1990 г., бр.127, 1-3 с.

„Да бъдем преди всичко българофили!“, подзаглавие: „Велико Търново отдаде своята ласка и признателност на депутати, гости, общественици и журналисти“ (заглавие и подзаглавие), в. „Земеделско знаме“, 11 юли 1990 г., бр.144, 1 с.

„Ще изградим ли законодателен храм на Отечеството?“, подзаглавие: „Много надежди и много думи-това ли е атестат за демокрация?“, „Ще бъде ли очертан диаметърът на обкръжението на Т.Живков? (заглавие и подзаглавие), в. „Земеделско знаме“, 18 юли 1990 г., бр.149, 1-3 с.

„Парламентът иска да влезе в историята“ (заглавие), „Първото заседание на Великото Народно събрание завърши за 42 минути“ (надзаглавие), „Началната крачка-тържествена, с единодушие в ръкоплясканията. Тримата големи прочетоха предварително написаните си слова. Нова делова среща на 17-ти в София“ (подзаглавие), „Началото бе в 7 часа“, „Кулоарни приказки за власт“, „Напрежение около Движението за права и свободи“, „Телефоните на приемната не спряха“ (вътрешни заглавия на карета в текста), в. „Труд“, 11 юли 1990 г., бр.127, 1-3 с.

„Без работна формула за съгласие“, „Лидерите на политическите „подфракции“ си казаха словата. Дневният ред е все още в неизвестност. В първия делови ден едно постижение - избран е за председател на парламента Николай Тодоров“ (заглавие и подзаглавие), в. „Труд“, 18 юли 1990 г., бр.128, 1 с.

„Парламентарна недостатъчност“, в. „Труд“, 18 юли 1990 г., бр.128, 1 с.

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

„Двойни пенсии си гласуваха депутатите”- В.”24 часа”, 3 октомври 1991 г., бр.144, 1 с.

„Един депутатски мандат-равен на 10 години в забоя?”, в.”Труд”, 3 октомври 1991 г., бр.190, 2 с.

„Здравейте, депутати”, „парламентът поздравя уволнените министри”, „Бакърджиев отрича да става зам.-шеф на синята ПГ” (заглавие, надзаглавие и подзаглавие), в.”24 часа”, 13 януари 2000 г., бр.10, 3 с.

„Махнаха затвора за журналисти”, „Ако виновните нямат пари за глоби, минават метър” (заглавие и подзаглавие) в.”24 часа”, 13 януари 2000 г., бр.10, 3 с.5.

„Соколов скача против ветото на президента”, „Журналистите да се въздържат, съветва парламентарният бос” (заглавие и подзаглавие), чело на 3 стр. в.”24 часа”, 29 януари 2000 г., бр.26, 3 с.

„Стоянов: Намалете глобите за обида и клеветата”, „Мнозинството не иска да променя наказанията за журналисти” (заглавие и подзаглавие), в.”Сега”, 29 януари 2000 г., бр.23, 2-3 с.

„Всички ще плащаме за високомерието на законотворците”, „Депутатите дават знак, че няма да чуят възраженията на президента за глобите за обида и клеветата”(заглавие и подзаглавие), в.”Сега”, 29 януари 2000 г., бр.23, 9 с.

„Сурови наказания за журналисти и наркомани”, в.”Труд”, 13 януари 2000 г., бр. 10/16230, 1с.

„Президентското вето да бие през пръстите”, в.”Труд”, 13 януари 2000 г., бр. 10/16230, 10 с.

„И преди 10 ноември 1989 г. „Труд” мъжки водеше битки”, „Най-сладкото е да разбуниш духовете, макар да си слагаш главата в торбата” (заглавие и подзаглавие), в.”Труд”, 16 януари 2000 г., бр. 13/16233, 6 с.

„Власт и медии-неразбрана любов”, в.”Труд”, 27 януари 2000 г., бр.24, 10 с.

„Соколов ни забранява и да питаем”, в.”Труд”, 2 декември 2000 г., бр.328/16548

„Провал в НСРТ! Радиото без шеф”, в.”24 часа”, 13 януари 2001 г., бр.13, 3 с.

„Бунт в БНР, искат оставка на НСРТ”, „Валентина Радинска предполага, че има натиск върху съвета” (заглавие и подзаглавие), в.”24 часа”, 16 януари 2001 г., бр.16, 4 стр.

„НСРТ: Бунтът в радиото е по ноти на Първанов”, „Не щем да сме подлизурковски микрофон като БНТ, казват от „Хоризонт”, (заглавие и подзаглавие), в.”24 часа”, 17 януари 2001 г., бр.17, 4 с.

„Стига публични харакирита”, в.”24 часа”, 19 януари 2001 г., бр.19, 10 с.

„Става ли царят за командир”, в.”24 часа”, 2 юли 2001 г.бр.175, 9 с.

„Журналистите въвн от кулоарите?”, в.”24 часа”, 3 юли 2001 г., бр.176, 3 с.

„Журналистите да нямат достъп до кулоарите на парламента. Таз идея се обсъжда в Националната движение „Симеон Втори”, съобщиха оттам.” От движението обаче опровергават /Цветелина Узунова/ и твърдят, че планират обратното-открита медийна политика.

„Отнасям се с дълбоко уважение към журналистите” (интервю на Огнян Герджиков пред Дилиана Ценова), в.”24 часа”, 6 юли 2001 г., бр.179, 11 с.

„Който овладее медиите, губи властта”, „Ако съветът си бе свършил работата, обществото щеше да е разтревожено, а е въодушевено от промяна на медийния закон, смята шефът на НСРТ” (заглавие

и подзаглавие на интервю с Георги Лозанов), в.”24 часа”, 21 юли 2001 г., бр.194, 15 с.

„БНТ пуска изрязаните куплети на НЛО, все пак”, „След като я хванаха по бели гащи, че цензурира, държавната телевизия ще пробва да замаже гафа на 13 януари”(заглавие и подзаглавие), в.”Сега”, 4 януари 2001 г., бр.3, 12 с.

„Поемам вината-аз цензурирах предаването”, „Това е буря в чаша вода, твърди продуцентът на НЛО, който се прави на Матросов” (заглавие и подзаглавие), в.”Сега”, 4 януари 2001 г., бр.3 4 с.

„Властници тъпчат свободата на словото в Източна Европа”, „България и Румъния не търпят разкрития за корупция (заглавие и подзаглавие)”, в.”Сега”, 6-7 януари 2001 г., бр.5, 10 с.

„Сашо Диков: Вече прошка на никого”, „Никой журналист не задава нормални въпроси на Иван Костов, затова го показват като дебил. За да слугуваш добре, също се иска талант, твърди новият шеф на „Канал 3” (заглавие и подзаглавие на интервю на Светослава Тадарькова със Сашо Диков), в.”Сега”, 6-7 януари 2001 г., бр.5, 12 с.

„Търси се удобен шеф за държавното радио”, „НСРТ отхвърли кандидатурите на Велев, Тодоров и Димитров за БНР „Журналистите от „Драган Цанков” подозират политически натиск””(заглавие, подзаглавие, надзаглавие), в.”Сега”, 13-14 януари 2001 г., бр.11, 1-2 с..

„Властта към медиите: Пречите ни!”, „Герджиков не иска да го заслепяват прожектори на излизане от кабинета му” „Журналистите се щурат по коридорите, жали се Асен Агов на среща с парламентарни репортери”(заглавие, надзаглавие и подзаглавие), в.”Сега”, 14 юли 2001 г., бр. 162, 3 с.

„Редакционната и партийната политика все

повече да съвпадат с това, което мислят журналистите и политиците”, от рубриката „Хвърлен камък”, в.”Труд”, 2 януари 2001 г., бр.2, 9 с.

„Доколко е национална БНТ?” в.”Труд”, 2 януари 2001 г., бр.2, 21 с.

„Половин век телевизия у нас”-в.”Труд”, 5 януари 2001 г., бр. 5, 8 с.

„Коста Цонев: Който цензурира днес, да има много здраве”, в.”Труд”, 3 януари 2001 г., бр.3, 15 с.

„Започна борбата за шефския стол в БНР”, в.”Труд”, 6 януари 2001 г., бр. 6, 3 с.

„Битката за черния джип се отложи”, „НСРТ показва мускули, докато БСП заплашва, че ще премахне съвета”(заглавие и надзаглавие), в.”Труд”, 13 януари 2001 г., бр.13, 8 с.

„Копринка Червенкова:Има срыв на доверие към институциите” в.”Труд”, 13 януари 2001 г., бр.13, 8 с.

„Коко в предаване по БНТ(п)-правителствена”- в.”Труд”, 7 януари 2001 г., бр.7, 7 с.

„Медиите отвърщат на удара”, в.”Труд”, 10 януари 2001 г., бр.10, 8 с.

„Грубиянщината 2”, в.”Труд”, 9 януари 2001 г., бр.9, 8 с.

„Спикерът на парламента: Журналистите цапат, а камерите пречат”- в.”Труд”, 6 юли 2001 г., бр.179, 3 с.

„Предстои летен ремонт на Закона за медиите”-заглавие, „БНТ затъна сред клюки за нови шефове, сериозният дебат изостава” (заглавие и надзаглавие), в.”Труд”, 6 юли 2001 г., бр.179, 12 с.

„Оставете ни микрорелищата”, в.”Труд”, 7 юли 2001 г., бр.180, 9 с.

КАУЗИ, КЛАУЗИ, КАЗУСИ

ИРИНА ГЪРКОВА

ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА МЕДИЕН-ПОЛИТИЧЕСКИ ДИСКУРС ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРЕСА

„Кабеларките станаха медийни феодали”, в. „Труд”, 8 юли 2001 г., бр.181, 6 с.

„Търговците в храма не са журналисти”, в. „Труд”, 13 юли 2001 г., бр.186, 9 с.

„Журналистите-проблем №1”, в. „Труд”, 14 юли 2001 г., бр.187, 1 с.

„Жълтите се скараха за медийната си политика”, в. „Труд”, 12 декември 2001 г., бр.337, 12 с.

„Пада глобата за новите документи” в. „24 часа”, 20 декември 2000 г., бр.346, 4 с.

„Министрите пият, народът ще работи”, в. „24 часа”, 22 декември 2000 г., бр.348, 2-3 с.

„Депутатите да векуват и да хиляднат дори”, в. „Труд”, 22 декември 2000 г., бр.348/16568, 1 с.

„Огън! Служба не остана”, в. „Сега”, 12 януари 2001 г., бр.10

„Нов парламент, нов късмет”, в. „24 часа”, 2 юли 2001 г., бр.175, 9 с.

„Къси поли зад банките”, 2 юли 2001 г., бр.175, 3 с.

„Новото време идва на токчета”-заглавие „Царските депутатки – нежнатареволуция в парламентарния живот”-подзаглавие- в. „24 часа”, 29 юли 2001 г., бр.202, 5 с.

„Юпита изгониха бабичките”, „Най-млада е парламентарната група на ДПС”(заглавие и подзаглавие)- в. „24 часа”, 6 юли 2001 г., бр.179, 9 с.

„Дойде Му времето”, „Всички избрах новия парламентарен шеф”, „Симеон Втори влезе в парламента”(заглавие, надзаглавие и подзаглавие), в. „Труд”, 6 юли 2001 г., бр. 179, 1-3-4 с.

„Народното събрание тръгна с гаф”, в. „Труд”, 6 юли 2001 г., бр. 179, 2 с.

„Иван Костов седна в задните редици, не пи шампанско и не се снима”, „Гаф обърка първото гласуване в 39-то народно събрание”, „Хората на Георги Първанов се настаниха до царските хубавици” (отправки от 1 стр)., в. „Труд”, 6 юли 2001 г., бр. 179, 1 с.

„Сбогом, деца наши”, „България в траур”, в. „Труд”, 23 декември 2001 г., бр.348, 1 с.

„Смърт в „Индиго”, в. „Труд”, 23 декември 2001 г., бр.348, 2-3 с.

„България скърби” в. „Труд”, 23 декември 2001 г., бр.348, 4-5 с.

„Пирогов” върна за живот ранените”, в. „Труд”, 23 декември 2001 г., бр.348, 6-7 с.

„Мъка за Митко” , в. „Труд”, 23 декември 2001 г., бр.348, 8-9 с.

„Капани за танци. Адът „дискотека”, в. „Труд”, 23 декември 2001 г., бр.348, 10-11 с.

„Запазват лицензите за автомобилните превози”, в. „Труд”, 23 декември 2001 г., бр.348, 16 с.

„Погребват децата”, в. „Труд”, 24 декември 2001 г., бр. 349, 1-2 с.

„Ужас край село Венец”, в. „Труд”, 24 декември 2001 г., бр. 349, 2-3 с.

ПАРЛАМЕНТАРНИ СТЕНОГРАМИ

Стенограма от заседание на 33-то Народно събрание, София, 24 юни 1980 г.

Стенограма от заседание на 33-то Народно събрание, София, 25 юни 1980 г.

Стенограма от заседание на 33-то Народно събрание, София, 28 октомври 1980 г.

Стенограма от заседание на 33-то Народно събрание, София, 29 октомври 1980 г.

Стенограма от заседание на 33-то Народно събрание, София, 16 декември 1980 г.

Стенограма от заседание на 33-то Народно събрание, София, 17 декември 1980 г.

Стенограма от заседание на 33-то Народно събрание, София, 18 декември 1980 г.

Стенограма от заседание на 34-то Народно събрание, София, 16 юни 1981 г.

Стенограма от заседание на 34-то Народно събрание, София, 17 юни 1981 г.

Стенограма от заседание на 34-то Народно събрание, София, 7 юли 1981 г.

Стенограма от заседание на 34-то Народно събрание, София, 20 октомври 1981 г.

Стенограма от заседание на 34-то Народно събрание, София, 10 декември 1981 г.

Стенограма от заседание на 34-то Народно събрание, София, 11 декември 1981 г.

Стенограма от заседание на 34-то Народно събрание, София, 12 декември 1981 г.

Стенограма от заседание на 7-мо Велико народно събрание, София, 10 юли 1990 г.

Стенограми от (2) заседания на 7-мо Велико народно събрание, София, 17 юли 1990 г.

Стенограма от заседание на 7-мо Велико народно събрание, София, 1 октомври 1991 г.

Стенограма от заседание на 7-мо Велико народно събрание, София, 2 октомври 1991 г.

Стенограма от заседание на 36-то Народно събрание, София, 8 ноември 1991 г.

Стенограма от заседание на 38-то Народно събрание, София, 12 януари 2000 г.

Стенограма от заседание на 38-то Народно събрание, София, 14 януари 2000 г.

Стенограма от заседание на 38-то Народно събрание, София, 28 януари 2000 г.

Стенограма от заседание на 38-то Народно събрание, София, 1 декември 2000 г.

Стенограма от заседание на 38-то Народно събрание, София, 19 декември 2000 г.

Стенограма от заседание на 38-то Народно събрание, София, 21 декември 2000 г.

Стенограма от заседание на 38-то Народно събрание, София, 11 януари 2001 г.

Стенограма от заседание на 38-то Народно събрание, София, 31 януари 2001 г.